

MOHORJEV KOLEDAR 2010

MOHORJEV KOLEDAR

2010

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
— Prva slovenska založba —
CELJE - LJUBLJANA

VSEBINA

KALENDARIJ 2010

6

200 LET OMEMBE SLOVENIJE

39

NARAVA

45

ZDRAVJE IN VZGOJA

66

PO DOMOVINI IN SVETU

78

KULTURA

120

VERA

150

SPOMINJAMO SE

165

PRAZNUJEJO

195

ODŠLI SO

200

LEPOSLOVJE

224

KRONIKE

238

RAZVEDRILO

258

KAZALO

262

JANUAR – PROSINEC

1. Petek	Sveta Božja mati Marija; novo leto	
2. Sobota	Bazilij Veliki in Gregor Nacijanški, šk., c. uč.	
3. Nedelja	2. po božiču; Ime Jezusovo; Genovefa, dev. Beseda je meso postala in se naselila med nami (Jn 1,1-18)	
4. Ponedeljek	Angela, red.; Gregor Langreški, šk.	
5. Torek	Simeon, puš.; Milena (Emilijana), dev.	
6. Sreda	Gospodovo razglasenje; Sv. trije kralji: Gašper, Miha, Boltežar	
7. Četrtek	Rajmund, duh.; Lucijan, muč.	🌙 ob 11h 39m
8. Petek	Severin, op.; Erhard, šk.	
9. Sobota	Hadrijan, op.; Julijan, muč.	
10. Nedelja	Jezusov krst; Gregor Niški, šk.; Viljem, šk. Oče pričuje o Sinu (Lk 3,15-16.21-22)	
11. Ponedeljek	Pavlin Oglejski, šk.; Teodozij Koinobit, men.	
12. Torek	Tatjana (Tanja), muč.; Alfred, op.	
13. Sreda	Hilarij, šk.; Veronika, dev.	
14. Četrtek	Oton (Odon), red.; Malahija, pr.; Feliks Nolan, duh.	
15. Petek	Absalom, šk.; Pavel, puš.; Mihej in Habakuk, pr.	☀️ ob 8h 11m
16. Sobota	Marcel, pp.; Berard, muč.	
17. Nedelja	2. navadna; Anton (Zvonko), puš. Jezusov prvi čudež (Jn 2,1-11)	
18. Ponedeljek	Marjeta Ogrska, red.; Priscila, muč.	
19. Torek	Makarij, op.; Suzana, muč.	
20. Sreda	Sebastijan (Boštjan) in Fabijan, muč.; Ciprijan, red.	
21. Četrtek	Neža (Agnes, Janja), muč.	
22. Petek	Vincenc (Vinko, Zmago), diak. muč.; Lavra, dev.	
23. Sobota	Henrik, duh.; Pavel in korejski muč.	🌙 ob 11h 53m
24. Nedelja	3. navadna; Frančišek Saleški, šk., c. uč.; Felicijan, šk. Pismo se izpolnjuje na Jezusu (Lk 1,1.4.14-21)	
25. Ponedeljek	Spreobrnitev apostola Pavla; Ananija, sp. mož	
26. Torek	Timotej in Tit, šk.; Robert, ust. cistercijanov	
27. Sreda	Henrik, duh.; Angela Merici, ust. uršulink	
28. Četrtek	Tomaž Akvinski, c. uč.; Karel Veliki, kr.	
29. Petek	Valerij, šk.; Julijan Ubogi, spok.	
30. Sobota	Martina, muč.; Hijacinta, dev.	☀️ ob 7h 18m
31. Nedelja	4. navadna; svetopisemska; Janez Bosko, ust. salezijancev; Marcela, vd. Jezus ni prerok samo za Jude (Lk 4,21-30)	

- Naše kmečke prednice so imele rade cvetje na okenskih policah in gankih, v vrtičkih pa ob cvetju tudi vrtnine.
- Vrtički, garkelni, so bili sestavni del kmečkih domačij na sončnem in zavetnem kraju ob hišnem zidu.
-
- Namesto kmečkih domačij sedaj nastajajo zgradbe s predvrtovi, skalnjaki in bazenčki po trenutnih modnih merilih.
- Podeželski vrt je po svoji naravi kmečki vrt, pri njem je praktično uporabni vidik pomembnejši od dovršene lepote.
- Mnogi vrtičkarji se trudijo za lepoto, ko želijo, da bi njihov vrt postal rastoča in cvetoča likovna umetnina.
- Barvna skladnost cvetočega cvetja, svežina zelenega, še posebej pozimi, celostna oblikovanost vrta, je blizu zidni umetnosti.
- Osrednji del vrta je zelenjavni vrt, ograjen z leseno ograjo ali z živo mejo iz gabra, ligustra, gloega, rožmarina ali pušpana.
- Zelenjavni vrt je namenjen vrtninam, na posebni sončni gredici dišavnice in zelišča, mnogo cvetja, ob njem sadovnjak.
-
- Zelišča in dišavnice prihajajo večinoma iz Sredozemlja, zato jim ustrezajo suhe in sončne lege.
- Sadna drevesa in jagodičje naj bo izbrano tako, da bo na vrtu dovolj sadja od zgodnje pomladi do pozne jeseni.
- Med sadnim drevjem naj prevladujejo stare preizkušene sorte, ki so odporne proti mrazu in dosežejo veliko rodnost.
- V sadni vrt sodijo ptičje hišice, ptičje valilnice, nekaj čebeljih panjev in kup dračja, kot predvideno domovanje za ježa.
- Podeželskemu vrtu daje lepotni poudarek cvetje: enoletnice, trajnice in grmovnice.
- Grmovnice, trajnice in enoletnice so nasajene po vsem vrtu in delajo enakovredno družbo vrtninam.
-
- Vinska trta, cvetoča plezalka, vzpenjava vrtnica ob uti ali ob zidu, poskrbijo, da lepota vrta dobi novo razsežnost.
- Steze pokrijemo s peskom, lubjem ali z opečnatimi ploščami, da se izognemo neprijetnemu pletju plevela.
- Vrt postane posnetek narave v malem z rastlinami, posebej vzgojenimi za vrtove in prinesenimi iz narave.
- Na vrtu potrebujemo vodo. V sušnih časih je zalivanje nujnost, obvezno zalivamo tudi pri sajenju in presajanju rastlin.
- Najboljša za zalivanje je kapnica, ko je že nekoliko postana. Lovimo jo v posebej za to postavljene velike posode.
- Za nekatere rastline je zalivanje z mrzlo vodo iz vodovoda pravi toplotni šok. Zalivamo z nekoliko ogreto in postano vodo.
-
- Gnojimo vedno le z organskimi gnojili: hlevski gnoj, kompost in v vrtnariji kupljena organska gnojila, izboljšujejo sestavo tal.
- Za zaščito rastlin pred boleznimi in škodljivci uporabimo škropiva, ki temeljijo na naravnih izvlečkih.
- Za manj izhlapevanja in za zaščito pred mrazom ali vročino zastiramo s pokošeno travo, vejicami pelina, bezga, koprive ...
- Vrt ima različne obraze, kar je odvisno od naravnih danosti, okolja, pa tudi ustvarjalnosti in želja uporabnika.
- Na domačem vrtu nabrani plodovi so blagodejni za naše zdravje, še posebej, če se odločimo, da na njem ne bo kemije.
- Vrt daje domu neprecenljivo vrednost, saj je koticček za pomirjanje, hobi in prostor ustvarjalnega dela skozi vse leto.

FEBRUAR – SVEČAN

1.	Ponedeljek	Brigita Irska, op.; Katarina de'Ricci, red.	
2.	Torek	Jezusovo darovanje; Svečnica	
3.	Sreda	Blaž, šk., muč.; Oskar, šk.	
4.	Četrtek	Gilbert, red. ust.; Leon, muč.	
5.	Petek	Agata, dev., muč.; Albuin, šk.	
6.	Sobota	Pavel Miki, muč.; Doroteja, muč.	🌙 ob 00h 48m
7.	Nedelja	5. navadna; Koleta (Nika), muč.; Egidij, red.
Apostoli pustijo vse in gredo za Jezusom (Lk 5,1-11)	
8.	Ponedeljek	Slovenski kulturni praznik - Prešernov dan; Hieronim, red.; Jožefina, dev.	
9.	Torek	Apolonija (Polona), muč.; Sabin, muč.	
10.	Sreda	Sholastika, red.; Alojzij Stepinac, šk.	
11.	Četrtek	Lurška Mati Božja; Benedikt, men.	
12.	Petek	Evlatija, muč.; Aleksij, šk.	
13.	Sobota	Jordan, red.; Kristina, vd.	
14.	Nedelja	6. navadna; Valentin (Zdravko), muč.; Anton, red.
Blagor ubogim, gorje bogatinom (Lk 6,17.20-26)	🌙 ob 03h 51m
15.	Ponedeljek	Klavdij, red.; Georgija, red.	
16.	Torek,	Julijana, muč.; Onezim, šk.; pust	
17.	++ Sreda	Pepelnica; Aleš, red. ust.; Sedem ustanoviteljev servitov	
18.	Četrtek	Flavijan, šk.; Frančišek Clet, muč.	
19.	+ Petek	Konrad, red.; Bonifacij, šk.	
20.	Sobota	Leon Sicilski, šk.; Sadot, muč.	
21.	Nedelja	1. postna; Peter Damiani, šk., c. uč.; Irena (Mira), dev.
Jezus zavrne skušnjavca (Lk 4,1-13)	
22.	Ponedeljek	Sedež apostola Petra	🌙 ob 01h 42m
23.	Torek	Polikarp, šk., muč.; Montan Toledski, šk.	
24.	Sreda	Matija, ap.; Sergij, muč.	
25.	Četrtek	Alojzij in Kalist, muč.; Valburga, op.	
26.	+ Petek	Aleksander (Branko), šk.; Nestor, muč.	
27.	Sobota	Gabrijel Žalostne Matere Božje, red.; Baldomir, spok. – kvatre	
28.	Nedelja	2. postna; Ožbolt, šk.; Roman, op.
Jezus se med molitvijo spremeni (Lk 9,28-36)	☺ ob 17h 38m

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

- Že februarja začnemo v lončkih vzgajati sadike iz semen paradižnika, jajčevca, stebelne zelene.
- Peščena tla se spomladi hitro ogrejejo in so kmalu primerna za zgodnje setve.
- Ko je zemlja osušena, se delo na vrtu začne s temeljito pripravo tal.
- Zemljo prekopljemo in zrahljamo in je ne obračamo, da na površje ne dvigujemo semen plevela.
- Velike kupe in grude zemlje poravnamo, z gredic pograbimo ali poberemo kamenje.
- Ob setvi mora biti prst drobno grudičasta zato, da posejana semena hitreje in enakomerno kalijo.

- Če sejemo neposredno na gredo, naredimo prej velikosti semena primerne brazde.
- Brazde priporočajo zaradi kasnejšega okopavanja.
- Splošno pravilo je, da sejemo dvakrat globlje od velikosti semena.
- Če je zemlja presuha, jo nekoliko zalijemo pred setvijo, ko smo že naredili brazde.
- Pri vrtarjenju moramo upoštevati vse, kar se dogaja v naravi, tako podnebje kakor vreme.
- Ne uspevajo na vsakem vrtu vse rastline in vse sorte enako.

- Čas pridelovanja rastlin podaljšujemo z zaščitami, kot so rastlinjaki, tople grede, zastirke, tuneli.
- Sredi februarja očistimo vrt listja in drugih zastirk od prejšnjega leta, da bi zgodnje čebulnice ne rastle rumeno.
- Februarja že obrezujemo vinsko trto in sadno drevje.
- Pripravimo načrt za novo posaditev vrta in upoštevamo kolobar.
- Za varstvo rastlin pred boleznimi in pred škodljivci pa tudi zaradi gnojenja je kolobarjenje nujno potrebno.
- Pri kolobarjenju upoštevamo, da si rastline, ki so med seboj v sorodu, ne smejo slediti na isti gredici.

- Sorodne rastline črpajo iz zemlje ista hranila in si delijo iste bolezni.
- Kapusnice sadimo na grede, kjer so prejšnje leto rastle stročnice.
- Kapusnice potrebujejo uležan hlevski gnoj.
- Perutninski gnoj je primeren za kapusnice in tudi za plodovke. Gnojimo zmerno.
- S pepelom gnojimo fižol, grah, bob, čebulo, česen in šalotko.
- S kompostom dognojujemo v času rasti. Kompostnik naj bo zaradi polžev daleč od gredic.

MAREC – SUŠEC

1.	Ponedeljek	Albin (Zorko), šk.; Feliks, pp.	
2.	Torek	Neža Praška, dev.; Angela od Križa, red. ust.	
3.	Sreda	Kunigunda, ces.; Marin, muč.	
4.	Četrtek	Kazimir, kr.; Lucij, pp.	
5.	+ Petek	Hadrijan, muč.; Olivija (Livija), muč.	
6.	Sobota	Miroslav (Fridolin), op.; Julijan, šk.	
7.	Nedelja	3. postna; Perpetua in Felicita, muč. Pokora odvzame Božjo kaznen (Lk 13,1-9)	🌙 ob 16h 42m
8.	Ponedeljek	Janez od Boga, red.; Štefan, op.	
9.	Torek	Frančiška Rimska, red.; Vital, op.	
10.	Sreda	Štirideset mučencev; Makarij, šk.	
11.	Četrtek	Benedikt, šk.; Marko in Aleš, muč.	
12.	+ Petek	Justina, red.; Doroteja, muč.; Gregorjevo	
13.	Sobota	Kristina, dev., muč.; Patricija, muč.	
14.	Nedelja	4. postna; Matilda, kr.; Lazar Milanski, šk. Izgubljeni sin se vrne k očetu (Lk 15,1-3.11-32)	
15.	Ponedeljek	Klemen Marija Dvoržak; Ludovika, red.	🌙 ob 22h 01m
16.	Torek	Hilarij Oglejski, šk.; Herbert, šk.	
17.	Sreda	Jedrt (Jerica), dev.; Patrik (Patricij), šk.	
18.	Četrtek	Ciril Jeruzalemski, šk., c. uč.; Anzelm, šk.	
19.	+ Petek	Jožef, Jezusov rednik, mož Device Marije	
20.	Sobota	Klavdija, muč.; Marija Jožefa, red. ust.	Začetek pomladi ob 18h 32m
21.	Nedelja	5. postna, tiha; Serapion, muč. Grešnik ne sme obsojati grešnika (Jn 8,1-11)	Pomladansko enakonočje
22.	Ponedeljek	Lea, spok.; Bazilij, muč.	
23.	Torek	Turibij, šk.; Rebeka, red.; Alfonz, šk.	🌙 ob 12h 00m
24.	Sreda	Katarina Švedska, red.; Dionizij, muč.	
25.	Četrtek	Gospodovo oznanjenje; Dizma; Rebeka, sp. žena	
26.	+ Petek	Larisa (Lara), muč.; Ludgar, šk.	
27.	Sobota	Rupert, šk.; Peregrin, red.	
28.	Nedelja	Cvetna nedelja; Bojan (Vojan), knez Trpljenje našega Gospoda Jezusa Kristusa po Luku (Lk 22,14 - 23,56) Prehod na poletni čas (ob 02h 00m zjutraj se ura premakne na 03h 00m)	
29.	Ponedeljek	Bertold, red.; Jona, muč.	
30.	Torek	Janez Klimak; Amadej (Bogoljub)	☺ ob 04h 25m
31.	Sreda	Kornelija, muč.; Benjamin, muč.; Amos, pr.	

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Na isto gredico naj pridejo sorodne rastline šele po treh, štirih ali celo po petih letih.

Prvo leto naj na gredi rastejo vrtnine z globokimi koreninami, drugo leto pa take s plitkimi.

Napačno je, če na gredo, kjer so rasli čebula, česen ali por, nasadimo bob, grah ali fižol in obratno, ker se te rastline ne marajo.

Krompir ni zaželen predhodnik plodovk, paprike, jajčevca in paradižnika.

Nikoli ne obdelujmo zelo suhe ali mokre zemlje. Za prve setve uporabimo novo, čim mlajše seme.

Če je zemlja ogreta in osušena, lahko sejemo nekatere solate, berivko, rukolo, peteršilj in zeleno.

Toplotno nezahtevne vrtnine uspešno kalijo pri dokaj nizkih temperaturah: bob, grah, kreša, brokoli, zelje in ohrovt.

Za nekatere od teh rastlin bomo sami vzgojili sadike iz domačih semen v navadni vrtni zemlji.

Ker puljenih sadik ne sadimo več, bomo tudi iz domačih semen vzgajali sadike s koreninsko grudo.

Tržaški solatnik je prezimni radič, sejemo ga zelo zgodaj zelo gosto.

Pri sajenju imajo prednost vrtnine s kratko rastno dobo, da bodo dozorele pred vročino in sušo.

Rastno dobo zgodnjega krompirja bomo skrajšali, če ga bomo nakalili v plitkih zabožčkih.

V toplem, svetlem in zračnem prostoru nakalimo tudi dalije in gomoljne begonije.

Grmičasta zelišča in trave temeljito porežemo, da vzpodbudimo novo rast.

Brokoli in zgodnje zelje posadimo že marca, da ju bomo lahko rezali že v juniju.

Vse raznovrstne solate, tudi rukola, gredo hitro v cvet. Sejemo jih zgodaj spomladi in še enkrat v jeseni.

Če sejemo rastline v premrzlo zemljo, jih sejmo gosto. Pri vzniku jim pomaga zalivanje s čajem iz baldrijanovih listov.

Grah sadimo v presledkih dveh tednov. Zgodnji nizki grah kmalu dospe, srednje zgodnje visoke sorte trgamo dalj časa.

Na vrtu ne sme manjkati sladkorni grah, ki ga uživamo v stročju in v zrnju.

Lahko sadimo toplotno manj zahtevne vrtnine: čebulo, česen, šalotko, por, drobnjak, radič, črni koren.

Na grah se ptiči spravijo takoj, ko vznikne in ga kljuvajo vso rastno dobo. Edina učinkovita zaščita je mreža.

Seme fižola, graha, boba, kumaric in bučk pred saditvijo čez noč namočimo v mlačno vodo za hitrejši vznik.

Posajene gredice pokrijemo s kopreno, ki prepušča vlago in ščiti posevek pred mrazom in pred ptiči.

Cepimo sadno drevje. Če je vreme ugodno, precepljamo najprej koščičarje.

Jabolka in hruške cepimo le na divjake, češnje cepimo na divjo češnjo in tudi na rešeliko.

Cepiče narežemo od zdravih matičnih dreves, ko so še v popolnem zimskem mirovanju.

Obrezujemo sadno drevje, saj želimo doseči ustrezno razmerje med rastjo in rodnostjo.

APRIL – MALI TRAVEN

- 1.** Veliki četrtek Irena in Agapa, muč.; Tomaž, muč.
- 2.** ++ Veliki petek Francišek Paolski, red. ust.; Teodozija, muč.
- 3.** Velika sobota Rihard, šk.
- 4.** Nedelja Velika noč
Potrebno je bilo, da je Kristus vstal od mrtvih (Jn 20,1-9)
- 5.** Ponedeljek Velikonočni ponedeljek; Vincencij, duh.
- 6.** Torek Velikonočna osmina; Irenej, šk., muč.; Viljem, op. 🌙 ob 11h 37m
- 7.** Sreda Velikonočna osmina; Janez K. de la Salle, duh.; Herman, red.
- 8.** Četrtek Velikonočna osmina; Valter, op.; Julija, red.
- 9.** Petek Velikonočna osmina; Valtruda; Hugo, šk.
- 10.** Sobota Velikonočna osmina; Ezekiel, pr.
- 11.** Nedelja 2. velikonočna, bela; nedelja Božjega usmiljenja; Stanislav, šk.
Čez osem dni je prišel Jezus (Jn 20,19-31)
- 12.** Ponedeljek Sava, muč.; Viktor, muč.
- 13.** Torek Ida; Martin I., pp., muč.
- 14.** Sreda Lidvina, dev.; Valerijan, muč. 🌙 ob 14h 29m
- 15.** Četrtek Helena, kneginja; Damijan, duh.
- 16.** Petek Bernardka Lurška, red.; Benedikt, spok.
- 17.** Sobota Rudolf, muč.; Robert, op.
- 18.** Nedelja 3. velikonočna; Galdin, šk.; Evzebij, šk.
Jezus da apostolom jesti (Jn 21,1-19)
- 19.** Ponedeljek Marcel; Leon IX., pp.
- 20.** Torek Teotim, šk.; Bernika, muč.
- 21.** Sreda Anzelm, šk., c. uč.; Anastazij, op. 🌙 ob 20h 20m
- 22.** Četrtek Hugo, op.; Aleksandra, muč.
- 23.** Petek Jurij, muč.; Adalbert (Vojteh), šk.
- 24.** Sobota Fidelis, duh., muč.; Honorij, šk.
- 25.** Nedelja 4. velikonočna; papeška; nedelja duhovnih poklicev; Marko, ap., ev.
Dobri pastir daje večno življenje (Jn 10,27-30)
- 26.** Ponedeljek Marija Mati dobrega sveta; Marcelin; Dominik in Gregor, red.
- 27.** Torek Hozana, dev.; Dan upora proti okupatorju
- 28.** Sreda Ludvik Grignon Montfortski, duh.; Peter Chanel, duh., muč. 😊 ob 14h 18m
- 29.** Četrtek Katarina Sienska, dev., c. uč.; Hugo, op.
- 30.** Petek Jožef Cottolengo, red. ust.; Pij V., pp.

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Konec marca ali v začetku aprila posajena solata naredi lepše glave od tiste solate, ki jo sadimo pozneje.

Zelo zgodnja mora biti setev čebule, ki jo pridelujemo neposredno iz semena.

Zgodaj, najpozneje konec aprila sejemo špinačo, ker v vročini in suši kmalu odžene v cvet.

Posejemo blitvo, ki nam bo v vročih poletnih dneh nadomestila špinačo.

Za semenski krompir radi sežemo po drobnejših gomoljih, ker jih je več in ga lahko več nasadimo.

A drobnejši krompir je pogosto prisilno dozorel in ne vznika tako obetavno, kakor si želimo.

Debelejšega krompirja nasadimo manj in redkeje kakor drobnega, saj ima več zdravih oces, ki odženejo močne kaliče.

Dober predposevek za krompir sta oljna redkev ali bela gorjušnica.

Nakaljen zgodnji krompir naj bo posajen do 10. aprila. Nenakaljen krompir, zgodnji ali pozni, lahko sadimo pozneje.

Nakaljeni poganjki naj bodo močni, temnozeleni in dolgi centimeter ali dva.

Pri sajenju nakaljenega krompirja pazimo, da se ne odlomijo vršni kalčki.

S pokrivanjem zgodnjega nasada krompirja zadržimo toploto, pospešimo rast in preprečimo napad koloradskega hrošča.

Če krompir posadimo dan pred polno luno, bo divje rasel, gomoljev pa bo bolj malo.

Sočasno s krompirjem sadimo poletno-jesenske čebulnice, dalije, gladiole, lilije, kane ...

V drugi polovici aprila je običajno zemlja že toliko topla, da lahko sejemo vse, česar nismo posejali doslej.

Nekatere rastline potrebujejo za vznik svetlobo: timijan, majaron, kumina, ognjič. Z desko jih rahlo potisnemo v zemljo.

Tudi peteršilj in korenček potrebujeta za vznik svetlobo. Z grabljami semena rahlo potisnemo v zemljo, da so komaj pokrita.

Poleg vrtnin sejemo enoletne cvetlice. Naj ne manjkajo žametnica, kapucinka in ognjič, ki ščitijo vrtnine pred škodljivci.

Rastline vzpenjalke dodajo vrtu tretjo razsežnost – višino, ki spremeni značaj vrtnega prostora.

Največkrat se zemlja ogreje na 15° C šele konec aprila. V neogreto zemljo posejana semena dolgo vznikajo.

Če imamo semena od prejšnjega leta ali še starejša, jih sedaj posejemo.

Če želimo, da bi fižol hitreje kalil, semena čez noč namočimo v močan žajbljev čaj.

Sadimo nizek fižol v vrste po eno zrno v razdalji 5 cm. Med vrsticami naj bo 30 cm presledka.

Mlada stebila rabarbare so nam na voljo od srede aprila do začetka julija, pozneje otrdijo.

Pregosto sejane ali posajene vrtnine slabo rastejo, dovzetnejše so za okužbe, ker nimajo dovolj zraka, vode in hranil.

MAJ – VELIKI TRAVEN

1.	Sobota	Jožef delavec; praznik dela	
2.	Nedelja	5. velikonočna; Atanazij Veliki, šk., c. uč. Nova zapoved medsebojne ljubezni (Jn 13,31-33a.34-35)	
3.	Ponedeljek	Filip in Jakob, ap.; Teodozij, men.	
4.	Torek	Florijan (Cvetko), muč.; Silvan, muč.	
5.	Sreda	Gotard, šk.; Angel, muč.	
6.	Četrtek	Dominik Savio, mladenič; Petrina, muč.	🌙 ob 06h 15m
7.	Petek	Gizela, op.; Stanislav, šk.	
8.	Sobota	Viktor (Zmago), muč.; Bonifacij, pp.	
9.	Nedelja	6. velikonočna; Pahomij, puš.; Izaija, pr. Sveti Duh nas uči evangelij (Jn 14,23-29)	
10.	Ponedeljek	Antonin, šk.; Job, sp. mož – prošnji dan	
11.	Torek	Odo, op.; Estela (Zvezdana), muč. – prošnji dan	
12.	Sreda	Leopold Mandić, red.; Nerej, Ahilej in Pankracij, muč. – prošnji dan	
13.	Četrtek	Kristusov vnebohod; Fatimska MB; M. Mazzarello, red.	
14.	Petek	Bonifacij, muč.; Justina, muč.	🌙 ob 03h 04m
15.	Sobota	Zofija (Sonja), muč.; Izidor, kmet	
16.	Nedelja	7. velikonočna; Janez Nepomuk, duh., muč.; Marjeta Kortonska, red. Jezusovi učenci naj bodo vsi eno (Jn 17,20-26)	
17.	Ponedeljek	Pashal Baylon, red.; Jošt, puš.	
18.	Torek	Janez I., pp., muč.; Erik, kr.	
19.	Sreda	Urban I., pp.; Peter Celestin, pp.	
20.	Četrtek	Bernardin, duh.; Teodor, šk.	
21.	Petek	Krištof in mehiški muč.	🌙 ob 01h 43m
22.	Sobota	Marjeta, red.; Julija, muč.	
23.	Nedelja	Binkošti; Socerb, muč.; Renata, spok. Kakor je Oče mene poslal, tudi jaz vas pošiljam (Jn 20,19-23)	
24.	Ponedeljek	Marija Mati Cerkve (binkoštni ponedeljek); Marija Pomočnica	
25.	Torek	Beda, duh.; Gregor VII., pp.	
26.	Sreda	Filip Neri, duh.; Lambert, šk.	
27.	Četrtek	Avguštín Canterburyjski, šk.; Julij, muč.	
28.	Petek	Ignacij, šk.; Anton Julijan, muč.	😊 ob 01h 07m
29.	Sobota	Maksim Emonski, šk.; Uršula, dev. – kvatre	
30.	Nedelja	Sveta Trojica; Kancijan in oglejski muč.; Ivana, dev. Duh oznanja, kar ima Sin od Očeta (Jn 16,12-15)	
31.	Ponedeljek	Marijino obiskanje	

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Sneg v gorah kopni, možnosti za slano je vedno manj. Če vrt še ni povsem pripravljen na novo letino, moramo zelo pohiteti.	
	
Bob je že kar velik. Z vonjem odganja voluharja. Blizu boba posejmo šetraj, ki ga bo ščitil pred ušmi.	
Če je krompir že pokukal iz zemlje, ga okopljemo in oplejemo.	
Vse kapusnice lahko sejemo na prosto, bolj zaščitene pred vremenom in škodljivci pa bodo pod tunelom.	
Po starem kmečkem izročilu se po svetem Florjanu lahko sadi visoki fižol.	
Stročnice so pomembne za ohranjanje življenjskega ravnotežja na vrtu. Če zavzemajo 1/3 vrta, omogočajo pravi kolobar.	
Če nameravamo dozoreli fižol hraniti za seme, ne sadimo različnih vrst fižola preblizu skupaj.	
	
Zaradi nujne opore sadimo visoki fižol po kupčkih na sončno lego v topla tla.	
Visoki fižol z vijoličnimi stroki najbolje prenaša poletno vročino, sadimo ga ob preklo, ob nitko ali med koruzo.	
Kadar visoki fižol cveti, potrebuje veliko vode. Ob vročini in suši cvetovi odpadajo, zato tudi strokov ni.	
Ledeni možje Pankracij, Servacij, Bonifacij pomenijo zadnji migljaj zime.	
Večina sadik iz vrtnarskega centra je iz izbranega semena kvalitetnih sort. Seme v vrečkah je mnogokrat prestaro.	
Po Zofiji pri sajenju ne bo toplotnih omejitev.	
	
Sadike presajamo na gredice nekoliko globlje, kakor so rastle pred presajanjem.	
Gorenjski nagelj je ena prvih rastlin, ki jih postavimo na prosto, je pa tudi zadnja, ki jo jeseni umaknemo na toplo.	
Na balkon znosimo tudi najbolj občutljive lončnice. Nasadimo novo balkonsko cvetje.	
Tradicija naših babic so sejanci vodenk in sajenčki bršljank na balkonskih policah.	
Sadimo toplotno zahtevne vrtnine: paradižnik, papriko, jajčevac, kumare, bučke, sladko koruzo.	
Če je bil paradižnik okužen s črno plesnijo, ga sadimo na drugo gredico, daleč od krompirja.	
	
Sejemo vse vrste bazilik in majaronov. Na prosto sejemo popenjave enoletnice ob zidovih in ograjah.	
Sredi maja ni več nevarnosti okužbe s čebuljo muho. Zdrav čebulček še lahko posadimo, čebula bo drobnejša, a zdrava.	
Vrt dobi nadih Sredozemlja, ko nasadimo timijan, žajbelj, razne mete, sivko, rožmarin, meliso ...	
Enoletnice, ki so zrastle same iz lanskih semen, razredčimo in presadimo na ustrezna mesta.	
Brstični in kodrolistni ohrovt sejemo v setvene plošče. Ko sadike dospejo, jih presadimo na gredico.	
Obstajajo tudi neprezimne vrste brstičnika, zato pazimo pri izbiri sorte.	
	
Za jesensko cvetenje poskrbimo s potaknjenci krizantem in s sajenjem trajnic.	

JUNIJ – ROŽNIK

1. Torek	Justin, muč.; Simeon, men.	
2. Sreda	Marcelin in Peter, muč.; Erazem, šk. muč.	
3. Četrtek	Sveto Rešnje telo in kri; Karel Lwanga in ugandski muč.	
4. Petek	Frančišek Caracciolo, red. ust.; Krista, muč.	
5. Sobota	Bonifacij, šk.; Igor, knez	🌙 ob 00h 13m
6. Nedelja	10. navadna; Norbert, šk.; Bertrand Oglejski, šk. Jezus oživi mladeniča iz Naima (Lk 7,11-17)	
7. Ponedeljek	Robert, op.; Bogumil, op.	
8. Torek	Medard, šk.; Viljem, šk.	
9. Sreda	Primož in Felicijan, muč.; Efraim, diakon	
10. Četrtek	Bogumil, šk.; Edvard, duh.	
11. Petek	Srce Jezusovo; Barnaba, ap.	
12. Sobota	Srce Marijino; Eskil, muč.; Gašper Bertoni, duh.	☺ ob 13h 15m
13. Nedelja	11. navadna; Anton Padovanski, red., c. uč.; Trifil, šk. Jezus odpusti spokorjeni grešnici (Lk 7,36-50)	
14. Ponedeljek	Valerij in Rufin, muč.	
15. Torek	Vid, muč.; Germana (Mana), dev.	
16. Sreda	Beno, šk.; Gvido, red.	
17. Četrtek	Albert, duh.; Sancija, dev.	
18. Petek	Marko in Marcelijan, muč.; Gregor Barbarigo	
19. Sobota	Romuald, op.; Nazarij, šk.	🌙 ob 06h 29m
20. Nedelja	12. navadna; Silverij, pp. Jezus napove svojo smrt (Lk 9,18-24)	
21. Ponedeljek	Alojzij Gonzaga (Vekoslav), red.; Julijan, muč.	Začetek poletja ob 13h 28m
22. Torek	Tomaž More in Janez Fisher, muč.	
23. Sreda	Jožef Cafasso, duh.; Agripina, muč.	
24. Četrtek	Rojstvo Janeza Krstnika; kres	
25. Petek	Viljem (Vilko), op.; Dan državnosti	
26. Sobota	Vigilij (Stojan), šk.; Jožef Marija Escrivá, ust. Opus Dei	☺ ob 13h 30m
27. Nedelja	13. navadna; Ema Krška, kneg.; Ciril Aleksandrijski, šk., c. uč. Jezusove zahteve do učencev (Lk 9,51-62)	
28. Ponedeljek	Irenej Lyonski (Hotimir), šk., muč.	
29. Torek	Peter in Pavel, ap.	
30. Sreda	Prvi rimski mučenci; Ladislav Ogrski, kr.	

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Čas je za sajenje toplotno zahtevnih vrtnin, lubenice in melone, ki za uspešno rast potrebujejo najmanj 18° C.	
Sadiki lubenic in melon sadimo na najtoplejše mesto v vrtu ali kar na črno folijo, ki zelo segreje tla. Obilno gnojimo.	
	
Prve dni junija posajene kumarice nam dajo celo več pridelka kakor zgodnje setve.	
Stebelno zeleno in por sadimo v jarke, ker jih bomo jeseni zaradi beljenja večkrat osuli.	
	
Rdeča pesa potrebuje stalno vlažna tla, da ne oleseni.	
Paprika zahteva stalno vlažna in močno pognojena tla, suh zrak in veliko sonca.	
Zelje lahko sadimo vse poletje, če upoštevamo rastno dobo, ki jo rastline potrebujejo, da dosepejo.	
Če želimo zadržati solato, da prekmalu ne bi ušla v cvet, jo sredi najbolj vročega dneva polivamo z mrzlo vodo.	
Ko nam čebula uide v cvet, poganjek odtrgamo. Taka čebula ne prenese dolgega skladiščenja.	
Visoki fižol je lahko prepotrebna senca solati, cvetači, brokoliju. Sladki komarček sejemo le, če v vrtu ni voluharja.	
	
Boj z voluharji, polži in plevelom v vrtu je del vrtnarjenja.	
Voluharja motijo razni zvoki (ropotanje kosilnice). Lovimo ga s pastmi, ki jih z orokavičenimi rokami nastavimo v rove.	
Voluharja odganja vonj po česnu, narcisah, carskemu tulipanu in križnolistnemu mlečku. Izogiba se motovilcu.	
Naravni sovražniki voluharja so: kanja, postovka, lesna sova, čaplja, jež, jazbec, lisica, belouška, psi in mačke.	
Jež je na vrtu dobrodošel, ker se prehranjuje z žuželkami, mišmi, polži in tudi s kačami. Rad ima jagode in hruške.	
Od polžev ogrožene posevke poškrpimo z ohlajenim in precejenim poparkom iz čebule in česna.	
	
Nekatere rastline polžem smrdijo: kaliforniški mak, suhe rože, kapucinka, ognjič, žajbelj, timijan, čebula in česen.	
Sejemo endivije in razne jesenske radiče, da jih bomo lahko sredi julija presadili na stalno mesto.	
Radičem in endivijam dognojujemo s tekočimi organskimi gnojili ali z vodo, v kateri so se namakali koprive in gabez.	
Ko tulipanom, narcisam, irisom in krokusom odmrejo listi, jih izkopljemo, očistimo, osušimo in shranimo za jesensko sajenje.	
Krte preženemo iz vrta, če jim pri rastoči luni odstranimo krtine in odkrijemo njihove rove.	
Striženje živih mej v maju in juniju ni primerno, ker takrat v živih mejah gnezdiijo ptice.	
	
Žive meje strižemo dvakrat ali trikrat letno. Lepo trato bomo imeli, če jo bomo kosili vsakih 14 dni.	
Od junija do avgusta vzgajamo mačeha, ki jih jeseni presajamo na grobove.	
Junija in v prvi polovici julija sejemo prezimni radič.	

JULIJ – MALI SRPAN

1.	Četrtek	Oliver, muč.; Estera, sp. žena	
2.	Petek	Ptujskogorska MB; Frančišek Regis, red.; Benardin, duh.	
3.	Sobota	Tomaž, ap.; Anatolij, šk.	
4.	Nedelja	14. navadna; izseljenska (nedelja Slovencev po svetu); Urh (Uroš), šk.; Elizabeta, kr.; Ozej in Agej, pr. Kristusovi učenci prinašajo mir (Lk 10,1-9)	🌙 ob 16h 35m
5.	Ponedeljek	Ciril in Metod, slovanska apostola; Anton M. Zaharija, duh.	
6.	Torek	Marija Goretti, muč.; Artezij, šk., muč.	
7.	Sreda	Vilibald, šk.; Edilburga, op.; Peregrin	
8.	Četrtek	Gregor Grassi, šk.; Prokopij, muč.; Kilijan	
9.	Petek	Avguštin Z. Rong in kitajski muč.; Hadrijan III., pp.; Ifigenija	
10.	Sobota	Veronika Giuliani, op.; Amalija, red.	
11.	Nedelja	15. navadna; Benedikt, op.; Olga Kijevska, kn. Kdo je moj bližnji (Lk 10,25-37)	🌙 ob 21h 40m
12.	Ponedeljek	Mohor in Fortunat, muč.	
13.	Torek	Henrik (Hinko), kr.; Joel, pr.	
14.	Sreda	Kamil de Lellis, duh.; Božidar, šk.	
15.	Četrtek	Bonaventura, šk., c. uč.; Vladimir, kn.	
16.	Petek	Karmelska Mati Božja; Evstahij, šk.	
17.	Sobota	Aleksij (Aleš), spok.; Hedvika, kr.	
18.	Nedelja	16. navadna; Friderik (Miroslav), šk.; Elij, muč. Marta sprejme Jezusa (Lk 10,38-42)	🌙 ob 12h 11m
19.	Ponedeljek	Arsenij (Arsen) Veliki, puš.; Ambrozij, op.	
20.	Torek	Marjeta Antiohijska, muč.; Apolinarij, šk., muč.; Elija, pr.	
21.	Sreda	Danijel (Danilo), pr.; Jeremija, pr.; Lovrenc, duh., c. uč.	
22.	Četrtek	Marija Magdalena (Majda), sp. žena; Valter	
23.	Petek	Brigita Švedska, red.; Peter in španski muč.; Apolinarij	
24.	Sobota	Krištof, muč.; Šarbel Makhluḫ, duh.	
25.	Nedelja	17. navadna; Jakob Starejši, ap.; Teja, muč. Jezus objublja uslišanje vztrajne molitve (Lk 11,1-13)	
26.	Ponedeljek	Joahim in Ana, starši Device Marije	☺ ob 03h 37m
27.	Torek	Gorazd, Kliment, Sava in drugi učenci sv. Cirila in Metoda	
28.	Sreda	Viktor I., pp.; Samson (Samo), šk.; Urban	
29.	Četrtek	Marta, Lazarjeva sestra; Olaf, kr.; Beatrika	
30.	Petek	Peter Krizolog, šk., c. uč.; Rufin, muč.	
31.	Sobota	Ignacij Lojolski, ust. jezuitov	

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Sadimo zelje, ki ga nameravamo kisati.	
Pri presajanju zeljnate sadike pomočimo v brozgo iz ilovke, kravjeka in saj, kar nam zagotavlja močne zeljnate glave.	
Sadike brstičnega in kodrolistnatega ohrovta z razvito koreninsko grudo posadimo na stalno mesto.	
	
Pri saditvi brstičnega in kodrolistnatega ohrovta moramo upoštevati, da bodo jeseni to velike rastline.	
Sejemo kitajski kapus. Ne mara kislih tal, potrebuje veliko vode in toplote.	
Kopljemo zgodnji krompir. Izkopati ga je treba 110 dni po sajenju. Če dozorelega dolgo zaliva dež, začne znova kaliti.	
Na izpraznjene gredice nasadimo vrtnine za jesen ali pa posejemo rastline za zeleno gnojenje.	
Če je zelo vroče, mlade posevke obvezno senčimo z različnimi rastlinskimi zastirkami.	
Voda za zalivanje naj bo topla in postana. V rastni dobi ji enkrat tedensko primešamo tekoče organsko gnojilo.	
	
Če rastlinam v vrtu ni bilo dovolj pognojeno in slabo rastejo, jim pomagamo s tekočimi gnojili, ki jih pripravimo sami.	
Kompostna brozga je blago gnojilo za zalivanje rastlin. Z gabezovo brozgo lahko enkrat tedensko zalijemo ves vrt.	
Tudi koprivova brozga koristi vsem vrtninam, kot dušikovo gnojilo in razkužilo služi najbolj kapusnicam in solatnicam.	
Sredi julija je čas za presajanje glavnatih radičev in endivij.	
Za varstvo rastlin pred škodljivci in boleznimi uporabljamo razne naravne zeliščne izvlečke, brozge, čaje in prevretke.	
Čaj iz vratiča in preslice, ki smo mu dodali še pest soli, zatira krompirjevo in paradižnikovo plesen in koloradskega hrošča.	
	
Pripravke iz zelenih listov rabarbare uporabljamo proti gosenicam in ušem, deluje tudi zoper čebulno in porovo muho.	
Krta in voluharja preženemo, če v njune rove in luknje ulivamo prevrelko bezgovih listov.	
Kamilična brozga je dobra zoper plesni na krompirju, paradižniku, bučkah in kumarah.	
Kamilice močno smrdijo metuljem, zato naj rastejo blizu kapusnic, da ne bo gosenic.	
Zoper polže zastiramo z zmečkanimi bezgovimi listi. Najboljši ukrep proti polžem je redno pobiranje zgodaj zjutraj.	
Lesni pepel ovira razvoj nekaterih gliv in gnilob. V majhnih količinah ga uporabljamo za zaščito pred rastlinskimi ušmi.	
	
Varujmo koristne živali in koristne žuželke na vrtu. Ne pustimo plevelu, da se zaraste.	
Če bomo zasejali špinačo, naj raste v senci visokih rastlin, paradižnika ali visokega fižola. Obvezno jo redčimo.	
Paradižnik privezujemo na oporo in mu odstranjujemo zalistnike.	
Organske odpadke odlagamo na kompostni kup.	
Da se kompostni kup ne izsuši, ga pokrijemo s slamo ali pokošeno travo. Na njem lahko rastejo buče, lubenice ali melone.	
Obranim grmom ribeza in kosmulje porežemo približno tretjino starejših vej.	

AVGUST – VELIKI SRPAN

1.	Nedelja	18. navadna; Alfonz Ligvorij, šk., c. uč.; Tomaž, šk. Jezus svari pred lakomnostjo (Lk 12,13-21)	
2.	Ponedeljek	Porcijunkula; Evzebij, šk.; Peter J. Eymard, duh.	
3.	Torek	Lidija, sp. žena; Gamalilel, sp. mož	🌙 ob 06h 59m
4.	Sreda	Janez Marija Vianney, duh.	
5.	Četrtek	Marija Snežna (Nives); Ožbolt, muč.	
6.	Petek	Jezusova spremenitev na gori; Just Španski	
7.	Sobota	Kajetan, duh.; Sikst II., pp., muč.	
8.	Nedelja	19. navadna; Dominik, ust. dominikancev Vedno moramo biti pripravljene (Lk 12,35-40)	
9.	Ponedeljek	Edita Stein (Terezija), red., muč.	
10.	Torek	Lovrenc (Lovro), diak. muč.; Hugo	☀️ ob 05h 08m
11.	Sreda	Klara (Jasna), dev.; Suzana, muč.	
12.	Četrtek	Ivana F. Chantal, red.; Lelija, dev.	
13.	Petek	Hipolit in Poncijan, muč.; Gertruda (Radegunda), op.	
14.	Sobota	Maksimilijan Kolbe, duh., muč.; Evzebij, duh.	
15.	Nedelja	Marijino vnebovzetje, veliki šmaren Blagrovali me bodo odslej vsi rodovi (Lk 1,48)	
16.	Ponedeljek	Rok, spok.; Štefan, kr.	🌙 ob 20h 14m
17.	Torek	Hijacint, red.; Združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom	
18.	Sreda	Helena (Alenka), ces.; Manes, red.	
19.	Četrtek	Janez Eudes, duh.; Timotej, muč.	
20.	Petek	Bernard, op., c. uč.; Samuel, pr.	
21.	Sobota	Pij X., pp.; Zdenko, šk.	
22.	Nedelja	21. navadna; Devica Marija Kraljica; Sigfrid (Zmago), šk. Jezus je odrešenik vseh ljudi (Lk 13,22-30)	
23.	Ponedeljek	Roza iz Lime, dev.; Asterij, muč.	
24.	Torek	Jernej (Natanael), ap.; Emilija, red.	☀️ ob 19h 05m
25.	Sreda	Jožef Kalasanc, duh.; Patricija, dev.; Ludvik, kr.	
26.	Četrtek	Tarzicij, muč.; Hadrijan, muč.	
27.	Petek	Monika, mati sv. Avguština; Amadej, šk.	
28.	Sobota	Avguštin, šk., c. uč.; Hermes, muč.	
29.	Nedelja	22. navadna; Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč. Kdor se ponižuje, bo povišan (Lk 14,1.7-14)	
30.	Ponedeljek	Feliks (Srečko), muč.; Agil, op.	
31.	Torek	Pavlin, šk.; Jožef in Nikodem, sp. moža; Rajko	

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

	
Če naj bi ostalo v tleh čimveč vode, v vročih dneh zemlje ne puščamo gole in prazne.	
Na izpraznjene gredice solate, graha, krompirja, čebule ali česna, zasadimo nove vrtnine ali posejemo za zeleno gnojenje.	
Za zeleno gnojenje je primerna vsaka rastlina, a raje izberemo take, ki hitro rastejo in dajo naenkrat veliko zelene mase.	
Na zbito zemljo bomo sejali oljno redkev ali belo gorjušnico, ki kalita tudi pri nižjih temperaturah.	
Če je v prsti veliko strun, ki jih želimo odpraviti, bomo sredi avgusta posejali gredo z belo gorjušnico.	
Za zeleno gnojenje so primerne špinača, razne detelje, facelija, ki hitro raste in privablja čebele.	
	
Vrtna tla zastiramo s pokošeno travo, z lubjem in rastlinskimi listi, krompiriščem, zelišči in podobnim, da zadržimo vlago.	
Zalivanje vrtnin je pomembno. Ne pustimo, da se zemlja povsem izsuši, z namakanjem moramo začeti pravočasno.	
Če suša traja več kakor dva tedna, rastline prenehajo rasti.	
Vrtnine, ki so trpele sušo, ob nenadnem daljšem deževnem obdobju začnejo pokati, nekatere poženejo nove korenine.	
Zaradi tega po daljšem sušnem obdobju populimo čebulo, korenje in izkoplje krompir.	
Preveč izsušeno zemljo zalivamo postopoma, najprej krajši čas, po tem obilneje. Zalivanje ponavljamo.	
	
Ob močni suši zalivamo v jarek, ki ga napravimo v gredo okrog rastline, da voda ne odteče drugam.	
Dobrodošlo je vsako zalivanje ob presajanju sadike, a sadika ne sme biti pregreta in voda ne premrzla.	
Zalivanje z mrzlo vodo je lahko šok. Po listih ne zalivamo paradižnika, paprike, kumar, bučk, jajčevcev in visokega fižola.	
Če zalivamo prepogosto, rastlina razvije namesto globokega plitek koreninski sistem. Na cvetlicah se rade pojavijo uši.	
Po dvajsetem avgustu presajamo jagode. Na isti gredici jih gojimo štiri leta.	
Ko se začnejo krompirišča sušiti, krompir izkoplje, na gredi ga osušimo in potem shranimo na temno.	
	
Za seme izberemo nekaj najlepših, največjih in najbolj polnih zdravih solat ali radičev in jih pustimo, da gredo v cvet.	
Za seme izbrane rastline večkrat poškopimo s čaji iz kamilic, timijana, žajblja ali rmana, da jih zavarujemo pred boleznimi.	
Steblo rastline s semenom odrežemo, ko se odprejo prvi mehurčki, in jo obesimo na suh kraj, zavarovan pred ptiči.	
Ko se rastlina povsem posuši, seme ročno izluščimo iz rastlinskih ostankov.	
Rastlin ob previsokih temperaturah ne smemo siliti k rasti z dodatnim gnojenjem.	
Pred nevihto okoplje in zrahljamo zemljo, da bo lahko sprejela veliko vode.	
	
Sredozemskim rastlinam ne zalivamo prepogosto, saj so dobro prilagojene dolgim sušnim obdobjem.	
Za prezimitev sejemo špinačo, cikorijo in katalonski radič, lahko tudi korenček in peteršilj.	

SEPTEMBER – KIMAVEC

1. Sreda	Egidij (Tilen), op.; Verena, dev.; Jozue, sp. mož	🌙 ob 19h 22m
2. Četrtek	Marjeta, dev.; Ingrid, red.	
3. Petek	Gregor Veliki, pp., c. uč.; Raisa, muč.	
4. Sobota	Rozalija (Zalka), dev.; Irma, dev.	
5. Nedelja	23. navadna; angelska; Mati Terezija, red.; Viktorin, muč. Odpoved prinaša svobodo (Lk 14,25-33)	
6. Ponedeljek	Zaharija, pr.; Magnus, op.	
7. Torek	Regina, muč.; Marko Križevčan, muč.	
8. Sreda	Rojstvo Device Marije, mali šmaren	☺ ob 12h 30m
9. Četrtek	Peter Klaver, red.; Friderik Ozanam, duh.; Angela	
10. Petek	Nikolaj Tolentinski, spok.; Ines, muč.	
11. Sobota	Helga, spok.; Bonaventura, red.; Sperandea	
12. Nedelja	24. navadna; Marijino ime; Tacijan (Tihomil), muč. Vesetje v nebesih zaradi spreobrnjenja grešnika (Lk 15,1-10)	
13. Ponedeljek	Janez Zlatousti, šk., c. uč.; Elidija, muč.	
14. Torek	Povišanje svetega križa	
15. Sreda	Žalostna MB (Dolores); Melita, muč.; vrnitev Primorske k matični domovini	🌙 ob 07h 50m
16. Četrtek	Kornelij, pp.; Ciprijan, šk., muč.; Ljudmila, kn.	
17. Petek	Robert Bellarmin, šk., c. uč.; Lambert, muč.	
18. Sobota	Jožef Kupertinski, duh.; Irena, muč.	
19. Nedelja	25. navadna; Teodor Angleški, šk.; Januarj, šk., muč. Izbira med Bogom in bogastvom (Lk 16,10-13)	
20. Ponedeljek	Andrej Kim in korejski muč.; Agata, muč.; Evstahij, šk.	
21. Torek	Matej, ap., ev.; Jona, pr.	
22. Sreda	Mavricij, muč.; Tomaž Vilanovski, šk.	
23. Četrtek	Pij iz Pietrelcine, duh.; Krištof in mehiški dečki, muč.	☺ ob 11h 17m Začetek jeseni ob 05h 09m; jesensko enakonočje
24. Petek	Anton Martin Slomšek, šk.; Rupert, šk.	
25. Sobota	Sergij Radoneški, men.; Nikolaj iz Flüe, kmet – kvatre	
26. Nedelja	26. navadna; Slomškova; Kozma in Damijan, muč.; Terezija, red. V večnosti ima vse drugačno vrednost (Lk 16,19-31)	
27. Ponedeljek	Vincencij Pavelski, ust. lazaristov	
28. Torek	Venčeslav (Vaclav), muč.; Lovrenc Ruiz in japonski muč.	
29. Sreda	Mihael, Gabriel, Rafael, nadangeli	
30. Četrtek	Hieronim, duh., c. uč.; Gregorij, šk.	

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Jesenska opravila začnemo s pobiranjem plodovk: paradižnika, paprike, jajčevcev, kumar, bučk in buč, lubenic, melon.	
Ko zbiramo stroke fižola za seme, izberemo najbolj zgodnje, najdaljše, z največ semena brez manjkajočih zrn.	
Fižol porežemo, nikoli ga ne pulimo, ker s svojimi koreninskimi bakterijami oskrbuje zemljo z dušikom.	
Brstični ohrovt običajno potrebuje oporo, listnati ohrovt opore ne potrebuje.	
	
Česen, čebula in šalotka se dobro ohranijo v kitah ali v mrežastih vrečah obešenih v zračnem in preprišnem prostoru.	
Obiramo jabolka, hruške in drugo sadje. Skladiščimo le zdravo sadje.	
Pri spravilu sadja in pridelkov je sušenje boljše od zmrzovanja. Posušeno sadje in zelenjava sta okusnejša in trajnejša.	
Zemlja je še topla in tudi vlage v njej je še dovolj. Sejemo lahko trave za nove trate, sadimo grmovnice in žive meje.	
Septembra in oktobra posejana špinača prezimi, režemo jo zgodaj spomladi.	
Sejemo prezimne solate in radiče, motovilce, sadimo čebulček majskega srebrnika.	
	
Dognojevanje ni več potrebno. Po gredah lahko trosimo kompost, da bo izboljšal sestavo tal in hranilno vrednost prsti.	
September je idealen čas za sajenje trajnic. Ker smo jih do nedavna opazovali, v polnem cvetenju, lahko prav izberemo.	
Preveč razrastle trajnice lahko delimo, redčimo in presajamo, pripravimo jih na zimo in na razcvet v prihodnjem letu.	
Gnojenje trajnic najlaže opravimo v jeseni, ko je na gredah najmanj nadzemnih delov rastline.	
Trajnicam odstranimo odmrle dele vse do prvega nepoškodovanega poganjka ali brsta.	
Med trajnice posadimo čebulnice za zgodnje pomladno cvetje: narcise, hijacinte, tulipane, krokuse, zvončke, irise ...	
	
Med grmovnice sodijo vrtnice, ki potrebujejo posebno nego in zaščito pred zimo.	
Tudi okrasne trave so trajnice, uspevajo na soncu in prenesejo tudi zelo suha tla, ne potrebujejo kakšne posebne oskrbe.	
Jeseni okrasnih trav ne režemo. Šele spomladi, ko začnejo odganjati, jih porežemo do tal.	
Pred hujšim mrazom lahko zasadimo nove trajnice. Trpežne sadike bodo v zemlji počakale na pomladno rast.	
Oskrbimo jagodičje: ribez, josto, kosmulje, maline, robide, ameriške borovnice in razne križance.	
Ob prvi slani porežemo dalije 10 cm nad tlemi. Izkopane in očiščene gomolje obesimo navzdol v zračnem prostoru.	
	
Ko so gomolji dalij osušeni, jih zložimo v zabojčke in pokrijemo s kompostom, damo jih v klet, kjer bodo prezimili.	
Izkopljemo kane in gladiole, črni koren, korenovke in gomoljnice.	
Najstarejši in najpreprostejši način shranjevanja zelišč in dišavnic je sušenje. Svojo dišavno vrednost ohranijo le kakšno leto.	
Prazne in nerabne dele gredic zasejemo z deteljo, ki bo zemljo do spomladi rahljala in krepila.	

OKTOBER – VINOTOK

1. Petek	Terezija Deteta Jezusa, dev.; Emanuel, šk.	🌙 ob 05h 52m
2. Sobota	Angeli varuhi; Modest, muč	
3. Nedelja	27. navadna; rožnovenska; Gerard, op.; Evald, muč. Prosimo za močno vero (Lk 17,5-10)	
4. Ponedeljek	Francišek Asiški, red. ust.; Kalistena, muč.	
5. Torek	Marija Favstina, red.; Apolinarij, šk.; Flora	
6. Sreda	Bruno, ust. kartuzijanov; Renato, šk.	
7. Četrtek	Rožnovenska Mati Božja; Sergij, muč.	☺ ob 20h 44m
8. Petek	Benedikta, muč.; Pelagija, spok.	
9. Sobota	Dionizij, šk., muč.; Janez, duh.; Abraham in Sara	
10. Nedelja	28. navadna; Florencij, muč.; Danilo (Danijel), muč. Pohvala hvaležnega ozdravljenca (Lk 17,11-19)	
11. Ponedeljek	Filip, diak.; Kanik, op.	
12. Torek	Maksimilijan Celjski, muč.; Serafin, red.	
13. Sreda	Koloman, muč.; Edvard, kr.	
14. Četrtek	Kalist I., pp., muč.; Silvan, muč.	🌙 ob 23h 27m
15. Petek	Terezija Jezusova (Avilska), red., c. uč.; Evtimij, men.	
16. Sobota	Marjeta Marija Alacoque, red.; Hedvika (Jadvig), kn.	
17. Nedelja	29. navadna; Ignacij Antiohijski, šk., muč.; Florencij, šk. Bog pomaga do pravice (Lk 18,1-8)	
18. Ponedeljek	Luka, ev.; Just, muč.	
19. Torek	Izak Jogue in kanadski muč.; Pavel od Križa, duh.	
20. Sreda	Irena (Mira), muč.; Vendelin, op.	
21. Četrtek	Uršula, dev., muč.; Celina, mati	
22. Petek	Marija Saloma, sp. žena; Melon, šk.	
23. Sobota	Janez Kapistran, duh.; Roman, šk.	☺ ob 03h 36m
24. Nedelja	30. navadna; misijonska; Anton M. Klaret, šk.; Senoh, men. Bog odpušča skesanemu grešniku (Lk 18,9-14)	
25. Ponedeljek	Darinka (Darja), muč.; Krišpin, muč.	
26. Torek	Lucijan, muč.; Demetrij, muč.	
27. Sreda	Sabina, muč.; Frumencij, šk.	
28. Četrtek	Simon in Juda Tadej, ap.; Štefan, men.	
29. Petek	Mihael Rua, red.; Ermelinda, dev.	
30. Sobota	Marcel, muč.; German, šk.	🌙 ob 14h 46m
31. Nedelja	31. navadna; žegnanjska; Volbenk (Bolfenk), šk.; Dan reformacije Jezus vabi grešnike k pokori (Lk 19,1-10)	

Prehod na sončni (zimski) čas (ob 03h 00m se ura premakne na 02h 00m)

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Skrajni rok za sajenje jagod je začetek oktobra, sadimo jih v dobro pripravljeno vrtno zemljo.

Belo gorjušnico (proti strunam) pred cvetenjem pokosimo, razrežemo in zakopljemo. Zalijemo in začasno pokrijemo s folijo.

Še zadnjič porežemo tržaški solatnik. Spomladi bo zelo zgodaj pognal za našo prvo solato.

Krizantemam damo oporo in jih zaščitimo pred mrazom, da bodo cvetele takrat, ko si to želimo.

Prezimne rastline še enkrat okopljemo in nekoliko ogrnemo z zemljo in zaščitimo pred mrazom.

Solate pokrijemo z agrokopreno takoj, ko začne zmrzovati, a pred slano. Občutljivejše so mehkolistne solate.

Glavnati radič prenese tri slane. Če pa je premokro, začnejo glavice gniti tudi iz sredine.

Zimskim solatam in radičem, ki jih ni treba pokrivati, zimski mraz da dodatno vrednost v vitaminih in mineralih.

Sadimo čebulice tulipanov, prezimne sorte čebule in prezimni česen.

Ob toplem dnevu izkopljemo vrtnine za skladiščenje. Obrežemo zelene dele; ko se ohladijo in osušijo, jih spravimo v klet.

Rdečo peso, korenček, gomolje zelene lahko skladiščimo v pesku, žagovini ali sesekljanem listju.

Najpreprostejše spravilo zelja je kisanje. Najboljše za kisanje so naše domače sorte zelja.

S spravilom kapusnic ne hitimo, saj prenesejo veliko mraza. Zelje lahko ostane na vrtu še decembra, ohrovt pa še dalj.

Tudi sobne rastline začenjajo zimski počitek, ne dognoujemo jim in jih le malo zalivamo.

Na toplo prenesemo posodovke, citrovce, oleander, lovor, rožmarin. Sivko zaščitimo pred mrazom.

Če so na rastlinah škodljivci, jih uničimo, preden postavimo rastlino v zaprt prostor.

Sadno drevje lahko sadimo od oktobra do konca marca, najprimernejša je zgodnja jesen, ko je zemlja še topla.

Sadimo take vrste sadnega drevja, ki v neposredni soseščini dobro uspeva in obilno obrodi.

Prva štiri leta drevo pozimi obrežemo, da bo lahko oblikovalo močan okvir vej zelene oblike.

Ko drevo prvič obrodi, ga obrežemo tudi poleti, tako spodbujamo rast cvetnih brstov.

Breskve, marelice, kutine, orehe in razne robidnice sadimo spomladi.

Jeseni trato večkrat pograbimo in nagrabljeni listje kompostiramo.

Če kompostiramo vse odpadke iz vrta, nastane dovolj lastnega organskega gnojila, da ga ni treba kupovati.

Sežiganje in odnašanje vrtnih ostankov iz vrta pomeni zapravljane snovi, ki bi lahko obogatile vrtna tla.

Na kompostni kup ne damo vsiljivih, obolelih rastlin in trav, rastlin, ki so bile poškrpljene s kemikalijami, kuhane hrane.

Vrt pospravljamo do konca novembra. Zemlja naj ne bo prekopana in prazna, ko je še toplo in dovolj padavin.

NOVEMBER – LISTOPAD

1. Ponedeljek	Vsi sveti Veliko je plačilo v nebesih (Mt 5,1-12a)	
2. Torek	Spomin vernih rajnih	
3. Sreda	Viktorin Ptujski, šk.; Just Tržaški, muč.; Martin, red.	
4. Četrtek	Karel Boromejski, šk.; Emerik, kr.	
5. Petek	Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krstnika	
6. Sobota	Lenart (Narte), op.; Monald, red.	☺ ob 05h 52m
7. Nedelja	32. navadna; zahvalna; Ernest, op.; Engelbert, šk. Bog daje večno življenje (Lk 20,27-38)	
8. Ponedeljek	Bogomir, šk.; Janez Duns Scot, red.	
9. Torek	Posvetitev lateranske bazilike; Teodor (Božidar, Darko), muč.	
10. Sreda	Leon Veliki, pp., c. uč.; Andrej Avellino, duh.	
11. Četrtek	Martin, šk.; Bartolomej, op.	
12. Petek	Jozafat Kunčević, šk., muč.; Emilijan (Milan), spok.	
13. Sobota	Stanislav Kostka, red.; Bric, šk.	☺ ob 17h 39m
14. Nedelja	33. navadna; Nikolaj Tavelić, muč.; Lovrenc Irski, šk. Stanovitno čakajmo Kristusov prihod (Lk 21,5-19)	
15. Ponedeljek	Albert Veliki, šk., c. uč.; Leopold, kn.	
16. Torek	Jedrt, dev.; Marjeta Škotska, kr.	
17. Sreda	Elizabeta Ogrska, red.; Hilda, op.	
18. Četrtek	Posvetitev bazilk sv. Petra in Pavla; Karolina, muč.	
19. Petek	Matilda, red.; Abdija, pr.	
20. Sobota	Edmund, kr.; Gelazij, pp.	
21. Nedelja	Jezus Kristus, kralj vesoljstva; Darovanje Device Marije; Maver Desni razbojnik prosi za sprejem v Kristusovo kraljestvo (Lk 23,35-43)	☺ ob 18h 27m
22. Ponedeljek	Cecilija, dev., muč.; Kristijan, šk.	
23. Torek	Klemen I., pp., muč.; Kolumban, op.; dan Rudolfa Maistra	
24. Sreda	Andrej Dung Lac in vietnamski muč.	
25. Četrtek	Katarina Sinajska, dev.; Mojzes	
26. Petek	Valerijan Oglejski, šk.; Silvo, op.; Leonard Portomavriški, red.	
27. Sobota	Virgil in Modest, šk.; Marija s čudodelno svetinjo	
28. Nedelja	1. adventna; Katarina Labouré, red.; Berta Bodite budni, da boste pripravljeni (Mt 24,37-44)	☺ ob 21h 36m
29. Ponedeljek	Saturnin, muč.; Filomen, muč.	
30. Torek	Andrej, ap.; Mirokles, šk.	

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Zelenjavo najbolj preprosto skladiščimo, če jo pustimo na vrtu, dokler je zaradi mraza to mogoče.

Stebelna zelena, ki smo jo osipavali, postane po slani okusnejša, zares dobra je šele pozimi.

Radič štrucar prenese malo mraza, a pod kopreno ostane v vrtu še decembra. Primerno skladiščen počaka tudi do marca.

Najdlje ostanejo na vrtu endivije. Glavice radiča lahko režemo še za božič, le zaščitene morajo biti.

Ob pravem vremenu korenine radiča izkopljemo, očistimo, odstranimo liste do srčka in damo v vlažen pesek za siljenje.

Brstični ohrovt laže prezimi, če mu ne odščipnemo vrha; pustimo mu zelene liste, da ga bodo varovali pred mrazom.

Prezimijo peteršilj, špinača, motovilec, hren, pastinjak, drobnjak, stoletna čebula, prezimni por, blitva, kodrolistni ohrovt.

Lahko poizkusimo prezimiti tudi pozne setve korenčka tako, da ga ogrnemo z zemljo in zaščitimo s plastjo listja.

Rododendrone in hortenzije zaščitimo pred zimo s plastjo iglic in listja.

Vrtnice osujemo z zemljo ali kompostom in pokrijemo s smrekovimi vejami. Tako zaščitimo tudi jagode.

Mlada drevesa zaščitimo pred mrazom tako, da v širini krošnje naredimo zastirko iz listja za zaščito korenin.

Debla sadnega drevja lahko prepleskamo z apnom, ki štiti tudi pred škodljivci.

Če sadik sadnega drevja ne moremo takoj posaditi, jim začasno zagrnemo korenine z vlažno zemljo.

Snežna odeja zavaruje zemljo in rastline pred zmrzaljo v globini.

Snežna odeja na tleh ni škodljiva. Z grmovnic pa otresemo sneg, ki s svojo težo lahko kaj polomi.

Tekočega dela na vrtu zmanjkuje. Načrtovati moramo kolobar, gnojenje in prekopavanje vrta za naslednje leto.

Brez kolobarjenja je naravno vrtnarjenje povsem neizvedljivo. Hlevski gnoj izboljša vsaka tla, ilovnata tla rahlja.

Lahkim peščenim tlom hlevski gnoj izboljša zmogljivost za zadržanje vode, kar zmanjša izpiranje gnojil.

Zaradi ustreznega kolobarjenja oblikujemo tripolski način sajenja in gnojenja rastlin.

Tretjino vrta pognojimo s hlevskim gnojem za zelje, cvetačo, brokoli, ohrovt, krompir, kumare in bučke.

Drugo tretjino vrta gnojimo pol manj. Tu bo rastla večina vrtnin, razen tistih, ki gnoja ne marajo.

Tretjega dela vrta ne gnojimo. Tu bodo rastle stročnice in čebulnice, ki gnoja ne marajo in uspevajo povsem brez njega.

Naslednje leto bomo gnojili tisto tretjino vrta, kjer so to leto rastle stročnice in čebulnice, ki ni bila gnojena.

Šele četrto leto bomo gnojili tisti del vrta, ki je bil pogojen prvo leto. Vsako leto pognojimo le tretjino vrta.

Z ustreznim gnojenjem in kolobarjenjem pomagamo rastlinam in sebi, da vrt najboljše izkoristimo.

DECEMBER – GRUDEN

1. Sreda	Eligij, šk.; Klementina, muč.; Nahum, pr.	
2. Četrtek	Natalija, muč.; Bibijana (Vivijana, Živka), muč.	
3. Petek	Frančišek Ksaver, red.; Sofonija, pr.	
4. Sobota	Janez Damaščan, duh., c. uč.; Barbara, muč.	
5. Nedelja	2. adventna; Saba (Savo), op.; Krispina, muč. Spreobrnite se, približalo se je nebeško kraljestvo (Mt 3,1-12)	☾ ob 18h 36m
6. Ponedeljek	Miklavž (Nikolaj), šk.; Azela, dev.	
7. Torek	Ambrož, šk., c. uč.; Boetij, mis.	
8. Sreda	Brezmadežno spočetje Device Marije	
9. Četrtek	Bernard Jezusov, red.; Valerija, muč.	
10. Petek	Loretska Mati Božja; Judita, sp. žena	
11. Sobota	Damaz I., pp.; Sabin, šk.	
12. Nedelja	3. adventna; Devica Marija iz Guadalupe; Amalija (Malka), muč. Janez Krstnik sprašuje o Kristusu (Mt 11,2-11)	
13. Ponedeljek	Lucija, dev., muč.; Otilija, red.	☾ ob 14h 59m
14. Torek	Janez od Križa, duh., c. uč.; Apolonij, muč.	
15. Sreda	Marija de Rossa, red.; Kristina (Tinca), dev.	
16. Četrtek	Albina, muč.; David, kr.; Adela	
17. Petek	Lazar iz Betanije, sp. mož; Hijacint, red.	
18. Sobota	Gatijan, šk.; Teotim, muč. – kvatre	
19. Nedelja	4. adventna; Urban III., pp.; Anastazij, pp. Jezus se bo rodil Mariji, Jožefovi zaročenki (Mt 1,18-24)	
20. Ponedeljek	Evgen, muč.; Dominik, op.	
21. Torek	Peter Kanizij, duh., c. uč.; Temistokles, šk., muč.	☺ ob 09h 13m
22. Sreda	Frančiška Cabrini, red. ust.; Izrael, duh.	Začetek zime ob 00h 38m
23. Četrtek	Janez Kancij, duh.; Ivo, šk.; Servul	
24. Petek	Adam in Eva, sveti večer	
25. Sobota	Božič, Gospodovo rojstvo Danes se vam je rodil Odrešenik (Lk, 2,1-14)	
26. Nedelja;	Sveta Družina; Štefan, diak.; dan samostojnosti in enotnosti Jožef po Božji volji reši sveto Družino (Mt 2,13-15.19-23)	
27. Ponedeljek	Janez, ap. in evangelist	
28. Torek	Božična osmina; Nedolžni otroci	☾ ob 05h 18m
29. Sreda	Božična osmina; Tomaž Becket, šk.; David, kr.	
30. Četrtek	Božična osmina; Feliks, pp.; Vincencija, red. ust.	
31. Petek	Božična osmina; Silvester I. (Silvo), pp.; Melanija, op.	

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Kolobarjenje je pravilno menjavanje rastlin na isti gredici, pravilno izrabljeno gnojenje, izogibanje škodljivcem in okužbam.	
Največje potrebe po gnojilih imajo kapusnice, bučnice, kolerabe in krompir.	
Čebulnicam in stročnicam ni treba gnojiti. Pretirano gnojenje najbolj škoduje česnu.	
Stročnicam, fižolu, grahu, bobu in leči so sorodne razne detelje za zeleno gnojenje. Naj si ne sledijo na isti gredici.	
Kobulnicam, peteršilju, zeleni, korenčku, pastinaku, kumini in janežu zadostuje, če je bila greda pognojena prejšnje leto.	
Labodovke, špinača, blitva in rdeča pesa zemljo močno izčrpajo. Na isto gredico jih nasadimo čez več let.	
Kapusnice naj pridejo na isto gredo šele čez štiri leta, še bolj priporočljiv je petletni kolobar.	
Solatnice, radiči, endivije, motovilec niso pretirano občutljive na gnojenje in na slabši kolobar.	
Če je naš vrt premajhen, da bi mogli uspešno kolobariti, gojimo vrt mešanih posevkov.	
Gredice prelopatimo in jih sočasno gnojimo s hlevskim gnojem ali zelenim gnojenjem.	
Rastline zelenega gnojenja plitko zasujemo. Prelopateno zemljo pustimo v velikih grudah, ki bodo preko zime premrznele.	
Najtežavnejše delo na vrtu je globoki kop. Zemljo prelopatimo v globino v dolžini dveh lopat, sproti gnojimo.	
Zakopljemo vse zastirke, odstranimo trajne plevelce, kot sta slak ali pirnica.	
Za globoki kop najprej prelopatimo celo vrsto. Nastali graben v celoti še enkrat prelopatimo in natrosimo gnoja.	
Ko lopatimo drugo vrsto, zakrivamo gnoj v prvi vrsti. Nastali graben še enkrat prelopatimo, natrosimo gnoja itd.	
Globoki kop omogoča rastlini, da globoko razvije korenine, kar jo ščiti pred poletno sušo.	
Z globokim kopom spravimo na svetlo razne rastlinske zajedalce, ki jih ptice z veseljem poiščejo.	
Gredice lahko lopatimo, dokler zemlja ne zmrzne. Želimo si obdelati čimveč gredic, da bo spomladi manj dela.	
Organska gnojila vsebujejo poleg hranil tudi mikroorganizme, ki razgrajujejo odmrle rastline in živalice v humusu.	
Pozimi vrt na videz počiva, v prsti pa se dogajajo velike priprave za novo rast v prihodnji pomladi.	
Če je vrtna zemlja prekisla, ko je vrt prelopaten, potrosimo po prsti apno ali kameno moko.	
Če gredice prepogosto posipavamo z apnom ali s kameno moko, dolgoročno postaja vrtna zemlja manj rodovitna.	
Če bomo v februarju rabili zaprto gredo za nove setve, moramo poskrbeti, da zemlja v njej ne zmrzne.	
Čez zimo ne smemo pozabiti na naravne prijatelje vrta: ptice, žuželke in ježke.	
Jež bo našel prezimovališče v kupu vej ali v listju kje v zavetnem delu vrta.	
Ptice se bodo zadrževale v krmilnicah. Te naj bodo postavljene tako, da bodo ptiči varni pred mačkami.	

Državni in cerkveni prazniki v letu 2010

Zapovedani katoliški prazniki (poleg nedelj):

telovo (sv. Rešnje telo) – 3. junij

veliki šmaren (Marijino vnebovzetje) – 15. avgust

vsi sveti – 1. november

božič – 25. december

Slovesni katoliški prazniki:

novo leto – 1. 1.; sv. Trije kralji – 6. 1.; svečnica – 2. 2.; sv. Jožef – 19. 3.; Gospodovo oznanjenje – 25. 3.; velikonočni ponedeljek – 5. 4.; vnebohod – 13. 5.; sv. Peter in Pavel – 29. 6.; mali šmaren – 8. 9.; Brezmadežna – 8. 12.; sv. Štefan – 26. 12.

Premakljivi katoliški prazniki:

pepelnica – 17. 2.; velika noč – 4. 4.; vnebohod – 13. 5.; binkošti – 23. 5.; Sveta trojica – 30. 5.; telovo – 3. 6.; misijonska nedelja – 24. 10.; žegnanjska nedelja – 31. 10.; zahvalna nedelja – 7. 11.; nedelja Kristusa Kralja – 21. 11.; 1. adventna ned. – 28. 11.

Verski prazniki, ki so (poleg nedelj) dela prosti:

velikonočni ponedeljek – 5. april; Marijino vnebovzetje – 15. avgust; dan reformacije – 31. oktober; božič – 25. december

Prazniki po pravoslavnem koledarju:

božič, 7. 1.; novo leto 2010, 14. 1.; velika noč, 4. 4.; vnebohod, 13. 5.; binkošti, 23. 6.; Marijino vnebovzetje, 28. 8.

Prazniki po judovskem koledarju:

pasha – 30. 3. do 6. 4.; praznik tednov – 19. 5.; novo leto (5771) – 9. 9.; praznik sprave – 18. 9.; šotorski praznik – 23. 9.; praznik luči – 2. 12.

Prazniki po muslimanskem koledarju:

novo leto, 1. moharam 1432 – 8. 12.; postni mesec ramadan – 11. 8. do 3. 9.; id-ul-fitr (bajram), prvi šaval – 10. 9.; gorban, 10. zul-ka-da – 18. 10.

Državni prazniki

novo leto – 1. januar (dva prosta dneva)

Prešernov dan – kulturni praznik – 8. februar

dan upora proti okupatorju – 27. april
praznik dela – 1. maj (dva prosta dneva)
dan državnosti – 25. junij
dan spomina na mrtve – 1. november
dan samostojnosti in enotnosti – 26. december

Državni prazniki, ki niso dela prosti:

združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom – 17. 8.; vrnitev Primorske k matični domovini – 15. 9.; dan Rudolfa Maistra – 23. 11.

Prazniki v sosednjih državah

AVSTRIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (5. 4.), 1. maj, vnebohod (13. 5.), binkoštni ponedeljek (24. 5.), sv. Rešnje telo (3. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan zastave (26. 10.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.); deželni patroni v Avstriji: sv. Klemen (15. 3. – Dunaj), sv. Jožef (19. 3. – Koroška, Štajerska, Tirolska), sv. Gebhard (27. 8. – Predarlška), sv. Rupert (24. 9. – Salzburška), sv. Martin (11. 11. – Gradiščanska), sv. Leopold (15. 11. – Nižja in Gornja Avstrija); v nekaterih deželah so ti dnevi tudi dela prosti.

ITALIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (5. 4.), državni praznik Italije (25. 4.), 1. maj, dan republike (2. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.). – V Trstu dela prost praznik mučenca Justa (3. 11.), praznik sv. Andreja v Gorici (30. 11.) je delavnik.

MADŽARSKA: novo leto (1. 1.), državni praznik (15. 3.), velikonočni ponedeljek (5. 4.), 1. maj, binkošti (23. 5.), binkoštni ponedeljek (24. 5.), sveti Štefan (20. 8.), državni praznik (23. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.).

HRVAŠKA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (5. 4.), 1. maj, dan antifašističnega boja (22. 6.), dan državnosti (25. 6.), dan domovinske zahvale (5. 8.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan neodvisnosti (8. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič, štefanovo (25., 26. 12.).

Pomembni mednarodni dnevi

Dan krščanske edinosti – 18. 1.; dan bolnikov – 11. 2.; dan meteorologije – 23. 3.; materinski dan – 25. 3.; dan zdravja – 7. 4.; dan zemlje – 22. 4.; dan varstva okolja – 5. 6.; dan gluhih – 19. 9.; dan turizma – 27. 9.; dan starih – 1. 10.; dan otroka – 6. 10.; dan OZN – 24. 10.; dan varčevanja – 31. 10.; dan izseljencev – 17. 11.; dan boja proti aidsu – 1. 12.; dan človekovih pravic – 10. 12.

Mrki

Leta 2010 sta dva Sončeva in dva Lunina mrka. Iz naših krajev so vidne le prve faze Luninega mrka 21. decembra.

15. januar - kolobarjasti Sončev mrk

Ozek pas, kjer je mrk viden kot kolobarjasti, teče od osrednje Afrike, čez Indijski ocean, prek juga Indije do Kitajske. Kot delni Sončev mrk je viden iz vzhodne Afrike in Azije. Pri nas mrk ni viden.

26. junij - delni Lunin mrk

Ob delnih Luninih mrkih zaide le del Lune v Zemljino senco. Mrk 26. junija je viden iz vzhodne Azije, Avstralije in zahodne Amerike. Pri nas mrk ni viden.

11. julij - popolni Sončev mrk

Ozek pas, kjer je vidna popolna faza mrka, teče čez jug Tihega oceana po praktično nenaseljenem področju. Kot delni Sončev mrk je viden iz Južne Amerike. Pri nas mrk ni viden.

21. december - popolni Lunin mrk

Celoten potek mrka je viden iz Severne Amerike, iz naših krajev pa je vidna le polsenčna faza, nato pa Luna zaide. Ob polsenčnem Luninem mrku pade na Luno le Zemljina polsenca, zato se svetlost njene ploskvice le neznatno zmanjša. Zaradi tega polsenčni mrki za opazovalce niso prav zanimivi.

Letni časi

Začetek pomladi – spomladansko enakonočje (ekvinokcij): 20. marca ob 18. uri in 33 minut.

Začetek poletja – poletni Sončev obrat (solsticij): 21. junija ob 13. uri in 29 minut.

Začetek jeseni – jesensko enakonočje (ekvinokcij): 23. septembra ob 5. uri in 10 minut.

Začetek zime – zimski Sončev obrat (solsticij): 22. decembra ob 0. uri in 39 minut.

Meteorski roji v letu 2010

Vsako jasno noč lahko občasno na nebu vidimo utrinke ali meteorje. To so drobna prašna zrnca, ki med letom po Osončju zaidejo v Zemljino atmosfero. Ob trenju z zrakom se segrejejo in izparijo. Tej svetli sledi, ki jo puščajo za seboj, pravimo meteor. Ponavadi lahko vidimo od 5 do 10 meteorjev na uro. Ob določenih datumih

v letu pa Zemlja prečka gostejše predele prašnih delcev, ki so jih za sabo pustili kometi. Takrat se število meteorjev močno poveča. Pravimo, da je aktiven meteorski roj. Vsi meteorji istega roja priletijo iz določenega predela neba, ki mu rečemo radiant:

4. januarja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Kvadrantidov z radiantom v ozvezdju Volarja. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro;

6. maja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Eta Aquaridov z radiantom v ozvezdju Vodnarja. Ob maksimumu je v povprečju 60 utrinkov na uro;

13. avgusta je maksimum aktivnosti meteorskega roja Perzeidov z radiantom v ozvezdju Perzeja. Ob maksimumu je v povprečju 100 utrinkov na uro;

18. novembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Leonidov z radiantom v ozvezdju Leva. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro;

14. decembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Geminidov z radiantom v ozvezdju Dvojčka. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

Vidnost planetov

MERKUR

Merkur je Soncu najbližji planet in je v povprečju od njega oddaljen le 57,9 milijona kilometrov. Obhod okoli Sonca zaključí v 88 dneh. Okoli svoje osi se zavrti v 58,7 dneva, kar pomeni, da je dan na Merkurju dolg kar dve tretjini njegovega leta. Po svoji velikosti in masi je Merkur bolj podoben Luni kot Zemlji. Njegov premer je le 4880 kilometrov. Ubežna hitrost z njegovega površja je 4,3 kilometra na sekundo in je torej premajhen, da bi mogel obdržati omembe vredno atmosfero. Okoli Merkurja ne kroži nobena luna.

Opazovanje

Ker je Merkur bližje Soncu kot Zemlja, je na našem nebu vedno navidezno zelo blizu Sonca. Občasno ga lahko vidimo s prostimi očmi, vendar ga veliko težje opazimo kot ostale planete. Največji navidezni odmik od Sonca, ki ga lahko doseže, je 27,7 stopinje, zato planeta nikoli ne moremo videti sredi noči. Opazujemo ga lahko zjutraj nad vzhodnim obzorjem, ko vzhaja pred Soncem, ali zvečer nad zahodnim obzorjem, ko zahaja za njim.

Vidnost Merkurja v letu 2010

V letu 2010 bomo lahko Merkur opazovali zjutraj (pred vzhodom Sonca) nad vzhodnim obzorjem v dneh okoli 27. januarja (25 stopinj od Sonca), 26. maja (25 stopinj od Sonca) in 19. septembra (18 stopinj od Sonca).

Zvečer (po zahodu Sonca) bomo lahko planet opazovali nad zahodnim obzorjem v dneh okoli 9. aprila (19 stopinj od Sonca), 7. avgusta (27 stopinj od Sonca) in 1. decembra (21 stopinj od Sonca).

VENERA

Venera je drugi planet v našem Osončju. Od Sonca je povprečno oddaljena 108,2 milijona kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje 224,7 dneva. Planet se zelo počasi vrti okoli svoje osi. Za en obrat potrebuje kar 243 dni, kar pomeni, da je Venerin dan celo nekoliko daljši od njenega leta. Venera je po masi in velikosti na moč podobna Zemlji. Njena masa znaša približno štiri petine mase Zemlje, njen premer pa je le malo manjši od Zemljinega – 12.100 kilometrov. Planet obdaja gosta in nepredirna atmosfera. Venera nima svojega naravnega satelita.

Opazovanje

Tudi Venera je bliže Soncu kot Zemlja, zato jo lahko opazujemo le zjutraj ali zvečer. Ko vzhaja pred Soncem, jo najdemo nad vzhodnim obzorjem jutranjega neba. Takrat jo imenujemo Danica. Kadar pa zahaja za Soncem, jo lahko vidimo nad zahodnim večernim obzorjem, in ji rečemo Večernica. Venera nam podobno kot Luna kaže mene od krajca do polne Venere. Na nebu je prav gotovo ne moremo zgrešiti, saj je za Luno in Soncem najsvetlejše nebesno telo.

Vidnost Venere v letu 2010

Venera v začetku leta ni vidna, saj je 12. januarja v zgornji konjunkciji s Soncem. Sredi februarja se pojavi na večernem nebu nad zahodnim obzorjem kot Večernica. Ne moremo je spregledati, saj je za Soncem in Luno najsvetlejše nebesno telo. 20. avgusta doseže največji navidezni odmik (46 stopinj) od Sonca. Na večernem nebu je vidna vse do konca oktobra, ko pride v spodnjo konjunkcijo s Soncem (med Zemljo in Sonce). Takrat jo nekaj časa ne vidimo. Na jutranjem nebu in nad vzhodnim obzorjem se ponovno pojavi sredi novembra in je kot Danica vidna do konca leta.

MARS

Mars je četrti planet po vrsti. Njegova povprečna oddaljenost od Sonca je 228 milijonov kilometrov, obkroži pa ga v 687 dneh, kar je le malo manj od dveh zemeljskih let. Mars se okoli svoje osi zavrti v približno enakem času kot Zemlja – njegov dan traja 24 ur in 37 minut. Skoraj za polovico je manjši od Zemlje, njegov premer je 6790 kilometrov. Ubežna hitrost na njem je nizka in zaradi tega ima planet redko atmosfero, sestavljeno v glavnem iz ogljikovega dioksida. Mars obkrožata dva majhna satelita, Fobos in Deimos.

Opazovanje

Mars je v ugodni legi za opazovanje približno vsaki dve leti. Na nebu sveti s svojo značilno rdečeoranžno barvo, ki so jo že stari narodi povezovali s krvjo, planet sam pa z bogom vojne. S srednjevelikim amaterskim teleskopom lahko na Marsu vidimo nekaj značilnih površinskih tvorb: severno in južno polarno kapico ter velika temnejša in svetlejša oranžna področja, ki se z Marsovimi letnimi časi spreminjajo.

Vidnost Marsa v letu 2010

Mars je v začetku leta v najugodnejši legi za opazovanje, saj je 29. januarja v opoziciji s Soncem. Na nebu ga najdemo v ozvezdju Rak. Zaradi velikega sija in značilne rdeče-oranžne barve ga med zvezdami ni težko najti, če le približno poznamo njegovo lego. Mars je vse do srede maja v Raku, nato pa se preseli v ozvezdje Lev, kjer ostane do srede julija, ko se preseli v Devico. Tu ostane do konca septembra, ko preide v Tehtnico in prek nje v ozvezdje Škorpion. Ob koncu leta pa ga najdemo v Strelcu. Planet je v ugodni legi za opazovanje prvo polovico leta, kasneje pa ne več, saj je navidezno vse bližje Sonca.

JUPITER

Jupiter je peti po vrsti in največji planet v našem Osončju. Njegova masa je večja kot masa vseh ostalih planetov skupaj. Je velikanska krogla, v katero bi stlačili kar 1330 Zemelj! Od Sonca je povprečno oddaljen 778,3 milijona kilometrov, za en obhod okoli njega pa potrebuje 11,86 leta. Dan na Jupitru traja le 9,8 ure. Ker se planet izredno hitro vrti okoli svoje osi in ker ima majhno povprečno gostoto, je močno sploščen. Premer Jupitra vzdolž ekvatorja je 143.000 kilometrov, premer čez pola pa le 134.000 kilometrov. Danes poznamo že 61 Jupitrovih satelitov, od katerih so štiri (Jo, Evropa, Ganimed in Kalisto) vidni že z manjšimi amaterskimi teleskopi.

Opazovanje

Jupiter je več mesecev v letu v ugodni legi za opazovanje. Na nočnem nebu je zelo svetlo nebesno telo; po siju ga prekaša le Venera in občasno Mars. Z amaterskimi teleskopi vidimo Jupitra kot rumeno ploščico, ki jo prepredajo temnejši pasovi. V manjših teleskopih opazimo dva izrazita pasova, po enega na vsaki strani planetovega ekvatorja. Z boljšimi teleskopi vidimo več pasov, opazimo pa lahko tudi druge atmosferske tvorbe, ki se stalno spreminjajo, saj ima planet zelo razgibano in nemirno atmosfero.

Vidnost Jupitra v letu 2010

Jupiter je v začetku leta večerni planet in ni v ugodni legi za opazovanje. Vse bolj se navidezno približuje Soncu. V konjunkciji s Soncem (gledano z Zemlje je

takrat za Soncem) je 28. februarja. Konec marca je že viden v jutranjih urah nizko nad vzhodnim obzorjem. Vzhaja vse prej in počasi prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje. 22. septembra je v opoziciji s Soncem in je viden vso noč. Na našem nebu vztraja vse do konca leta, čeprav decembra le še v večernih urah nad zahodnim obzorjem. V začetku januarja je Jupiter v Kozorogu, a se kmalu preseli v ozvezdje Vodnar, kjer ostane do začetka maja, ko vstopi v Ribi. Tu ostane vse do sredine oktobra, ko se za kratek čas vrne v ozvezdje Vodnarja. Ob koncu leta ga ponovno najdemo v ozvezdju Ribi.

SATURN

Saturn je šesti po vrsti in drugi največji planet v našem Osončju. Vanj bi lahko stlačili 744 Zemelj. Od Sonca je povprečno oddaljen 1,427 milijarde kilometrov, obkroži pa ga v 29,46 leta. Tudi Saturn je plinasti velikan, ki se hitro vrtili okoli svoje osi. Za en zasuk potrebuje le 10 ur in 12 minut. Zaradi tega in zaradi majhne povprečne gostote je močno sploščen. Njegov ekvatorski premer je 120.700 kilometrov, premer čez pola pa je znatno manjši – 108.000 kilometrov. Saturn je najbolj znan po čudovitih kolobarjih, ki ga obdajajo. Trenutno je znanih 31 satelitov, ki krožijo okoli njega. Največji med njimi je Titan.

Opazovanje

Saturn je vsako leto nekaj mesecev v ugodni legi za opazovanje. Že manjši teleskop pokaže enega najlepših prizorov, kar jih ponuja nebo – planet je obdan z velikim in svetlim kolobarjem. Saturna vidimo kot rumenkasto ploščico, ki je preprede na z vzporednimi temnejšimi pasovi. Le redko lahko opazimo še druge atmosfere tvorbe, saj je planet manjši in mnogo bolj oddaljen od nas kot Jupiter.

Vidnost Saturna v letu 2010

Saturn v začetku leta prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje, saj je 22. marca v opoziciji s Soncem (na nasprotni strani Zemlje kot Sonce). Takrat nam je najbližje in je viden vso noč. V večernih urah je nad zahodnim obzorjem viden še vse poletje. V konjunkcijo s Soncem pride 1. oktobra in ga na nebu nekaj časa ni več mogoče najti, saj je navidezno povsem blizu Sonca. Na jutranjem nebu ga lahko malo pred vzhodom Sonca ponovno vidimo od novembra. Saturn je vse leto v ozvezdju Device.

URAN

Uran je sedmi planet po vrsti in prvi, ki smo ga odkrili v modernih časih. Je na meji vidljivosti s prostimi očmi, zato ga stari narodi niso poznali. Leta 1781 ga

je s teleskopom povsem po naključju odkril William Herschel, ko je risal zvezdno karto. Tudi Uran sodi med plinaste planete velikane, čeprav je mnogo manjši od Jupitra in Saturna. Njegov ekvatorski premer je 51.800 kilometrov, premer čez pola pa 49.000 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen 2,87 milijarde kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje kar 84 let. Dan na Uranu traja 18 ur. Danes je znanih 21 Uranovih lun.

Opazovanje

Uran je na meji vidnosti s prostimi očmi, lahko pa ga vidimo že v manjših teleskopih. Vendar pa je zaradi velike oddaljenosti njegov navidezni premer zelo majhen. Zato je v amaterskih teleskopih videti kot majhna zelenkasta ploščica, na njem pa ne moremo videti nobenih atmosferskih podrobnosti.

Vidnost Urana v letu 2010

Uran je januarja in februarja v večernih urah še mogoče opazovati na večernem nebu. V konjunkcijo s Soncem pride 17. marca in nekaj časa ni viden. Aprila vzhaja v zgodnjih jutranjih urah, junija pa kmalu po polnoči in je v vse ugodnejši legi za opazovanje. 22. septembra je v opoziciji s Soncem. Okoli tega datuma nam je najbližje in je viden vso noč. Na nočnem nebu ga lahko opazujemo vse do konca leta. Uran je januarja v Vodnarju, nato pa se preseli v ozvezdje Ribi, kjer ostane do konca leta.

NEPTUN

Neptun je osmi planet po vrsti. Astronomi so ga odkrili leta 1846. Na moč je podoben Uranu in tudi njega uvrščamo med plinaste planete velikane. Njegov ekvatorski premer je 49.500 kilometrov, premer čez pola pa je 47.400 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen kar 4,5 milijarde kilometrov, za en obhod pa potrebuje kar 164,8 leta. Okoli svoje osi se zavrti v 19,2 ure. Danes je znanih 11 Neptunovih satelitov. Največji med njimi je Triton, ki je večji od naše Lune.

Opazovanje

Neptun je tudi v največjih amaterskih teleskopih komaj kaj večji od zvezd. Vidimo ga kot majhno, enakomerno modrikasto ploščico, na njegovi površini pa ne moremo videti prav nobenih podrobnosti.

Vidnost Neptuna v letu 2010

Neptun je 15. februarja v konjunkciji s Soncem, zato v začetku leta ni v ugodni legi za opazovanje. Na jutranjem nebu se pojavi šele sredi maja. 20. avgusta je v opo-

ASTRONOMSKI DOGODKI V LETU 2010

ziciji s Soncem in je okoli tega datuma viden vso noč. Na našem nebu ostane do sredine novembra. Neptun je do srede marca v Kozorogu, nato pa se preseli v ozvezdje Vodnar, kjer ostane do srede avgusta, ko se vrne v Kozoroga. Če hočemo planet najti med zvezdami, potrebujemo dobro zvezdno karto in koordinate planeta.

SONCE VSTOPI V ZNAMENJE

	Vodnarja	18. januarja ob 5. uri
	Rib	16. februarja ob 16. uri
	Ovna	20. marca ob 19. uri
	Bika	22. aprila ob 11. uri
	Dvojčkov	23. maja ob 9. uri
	Raka	21. junija ob 13. uri
	Leva	20. julija ob 19. uri
	Devico	21. avgusta ob 0. uri
	Tehtnico	23. septembra ob 5. uri
	Škorpionjona	25. oktobra ob 18. uri
	Strelca	24. novembra ob 13. uri
	Kozoroga	22. decembra ob 1. uri

Stane Granda

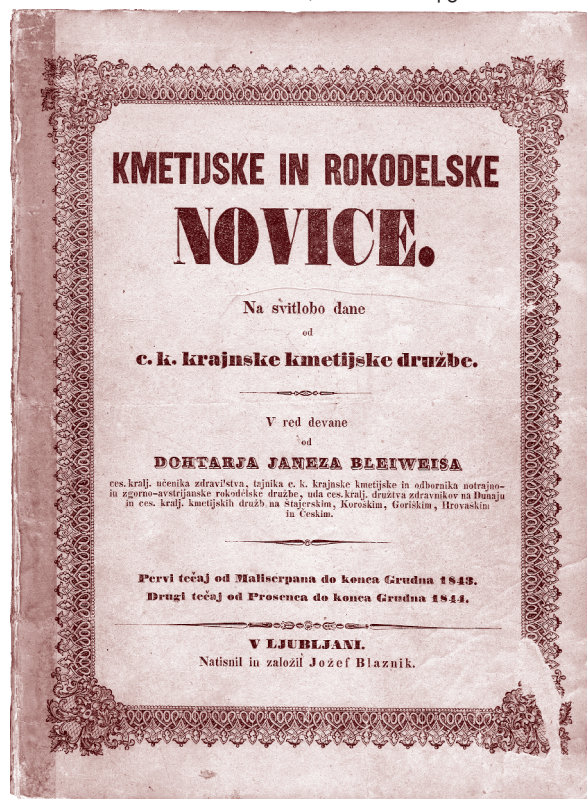
200 LET PRVE OMEMBE SLOVENIJE

Vpismu Janeza Nepomuka Primica (1785–1823), našega prvega višješolskega učitelja na katedri za slovenski jezik ustanovljeni leta 1811 v Gradcu, Valentinu Vodniku 13. novembra 1810 stoji stavek: »Moji Shtajarski Slovenzi so na vakanzah sa Slovenio malo naberali ...« V tej, ne povsem jasni besedni zvezi, ki je originalno napisana v bohoričici, se prvič omenja ime domovine Slovencev v slovenskem jeziku. V tisku se je beseda Slovenija prvič pojavila leta 1844, ko so Bleiweisove Novice objavile pesem Ivana Vesela Koseskega Slovenja presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu Pervimu, ob veselim dohodu njih veličanstva v Ljubljano.

V zvezi s prvo omembo Slovenije se pojavljajo številna vprašanja. Najprej bi skušali rešiti vprašanje poimenovanja njenih prebivalcev. Temeljni problem je v tem, da se je slovensko zapisovanje samopoimenovanja pojavilo pozno, pa še takrat so izobraženci, ki so uporabljali latinski, nemški ali italijanski jezik, uporabljali že stare uveljavljene strokovne termine v svojem jeziku in tudi za nove iskali vzporednice v preteklosti. Zato so jim bili bližje izrazi Vendi in podobne izpeljanke, ki izhajajo iz starega nemškega poimenovanja slovanskih sosedov, ali pa so jih enostavno poimenovali po pokrajinskih oznakah: Karantanci so prebivalci Karantanije. Zato so morali pripisati, da so večinsko Slovani, kar moramo razumeti kot Slovenci. Italijani oziroma zahodni romanski sosedje so za naše prednike vse do slovenske osamosvojitve običajno uporabljali oznako Slavi, kar sicer pomeni Slovane. Ker pa ob tem omenjajo Hrvate, Čehe, Moravane ..., je jasno, da jim ta izraz, vsaj v slovenskem sosedstvu, pomeni Slovence.

Po doslej znanih podatkih se Slovenec, natančneje Slovenka, prvič omenja v 14. stoletju. V naslednjem in še kasneje, zlasti v

Naslovnica prvih dveh letnikov Novic, vezanih v knjigo

času protestantizma, je ta termin vse pogostejši. Kot vse kaže, je bil najbolj trdoživ oziroma sploh nikoli ni zapustil običajne rabe pri Prekmurcih, kar se še danes sliši pri porabskih Slovencih. Tudi kasneje je bil očitno bolj navzoč pri štajerskih in koroških Slovencih. Tu so se kot prebivalci dežel med seboj ločevali na Slovence in Nemce, medtem ko na Kranjskem (in Goriškem) to ni bil problem, ker je bila velika večina slovenska in je deželna pripadnost pomenila tudi jezikovno oziroma nacionalno. Pri domačem in mednarodnem utrjevanju oznake Slovenec moramo izpostaviti zasluge koroškega pesnika, jezikoslovca, duhovnika in narodnega buditelja Urbana Jarnika (1784–1844). Mož, ki sta ga spoštovala tako France Prešeren kot Anton Martin Slomšek, ima velike zasluge za slovenstvo. Pojem Slovenec oziroma Slovenci namesto Winden ali Wenden je uspel vsiliti svojim nemško orientiranim sodeželanom. Prvi, in to že leta 1826, je v posebni nemško pisani razpravi opozoril na proces stalne germanizacije koroških Slovencev. Mimogrede, dve njegovii, v nemški jezik prevedeni pesmi, je uglasbil Franz Schubert.

Drugo vprašanje, ki ga danes izpostavljajo nekateri mlajši slovenski zgodovinarji, je vprašanje odnosa med slovensko in deželno zavestjo. Nastanek dežel je pri Slovencih potekal nekako do leta 1500 oziroma se je Istra izoblikovala šele po letu 1813 oziroma ob koncu napoleonskih vojn. Koliko je bila pri nas prisotna in močna deželna zavest, je veliko vprašanje. Njen nosilec, zagovornik, razširjevalec in utrjevalec je bilo plemstvo, ki jo je rabilo zlasti v boju proti vladarjevemu absolutizmu. Znano je bilo, da je bilo plemstvo prav v imenu deželne zavesti pripravljeno sprejemati tudi slovenski jezik in v njem izraženo kulturo. Oče Anastazija Grüna oziroma grofa Antona Aleksandra Auersperga ni bil edini plemič, ki se je deklariral za Slovence. Pri knezih Auerspergih, ki so vladali na Kočevskem, je bilo aktivno obvladanje slovenskega jezika obvezno. Podobno vemo za Windischgräetze, Attemse, Barbote, Zoise ... nenazadnje jih je k temu sililo tudi praktično življenje in delo v slovenskem okolju, kjer si pač z nemškim jezikom v komunikaciji s Slovenci niso mogli pomagati.

Del slovenskih zgodovinarjev je pod močnim avstrijskim vplivom in ti poudarjajo, da je bila pri nas deželna zavest močnejša od narodne oziroma občutka jezikovne pripadnosti. Ob tem moramo poudariti, da tudi beseda narod nima trajne vsebine in jo moramo smiselno rabiti glede na čas in prostor. Dejstvo je, da je še Trubar zatrjeval, da je več kot poldrugo desetletje deloval v slovenskih(!) deželah, opozorili smo že, da je bil pojem Slovenec, slovensko, veliko bolj živ na Štajerskem in Koroškem kot drugod. Nenazadnje, Slovenci imamo svojo povsem jasno narodno in politično identiteto že pred letom 1848, skupna avstrijska zavest je pri Avstrijcih prevladala šele po letu 1930. Dotlej so bili pripravljene biti le prebivalci habsburških dežel ali Nemci. Z zgoraj omenjenimi vprašanji povezujemo običajno tudi vprašanje,

od kdaj lahko govorimo o Slovencih kot narodu. Na splošno je odgovor povezan z vprašanjem, iz katere definicije naroda izhajamo. Vsaka definicija je stvar dogovora, ne svete resnice. Osebnostno mi je nevdržna trditev, da smo Slovenci šele z lastno državo postali nacija. Izhaja iz anglosaškega sveta, ne iz naše zgodovinske realnosti. Slovence so kot nacijo (Nation) označevali že leta 1848. Nedvomno Slovenci kot večina nismo nikoli izgubili občutka jezikovne slovenske skupnosti. Potrjujejo jo že pred letom 1000 Brižinski spomeniki, čeprav je bila v različnih krajih in časih različna. Bila je tako močna, da jo je morala sprejeti tudi Cerkev, in je naš jezik upoštevala pri dušnopastirskem delu. Poudarjanje Cirila in Metoda, vsaj od škofa Hrena oziroma katoliške obnove dalje, izraža slovensko katoliško identiteto. Nasploh moramo zapisati, da se nekateri pri presoji slovenske preteklosti, zlasti slovenske samobitnosti, preveč ozirajo na tuje, premalo izhajajo iz študija slovenskih razmer. Bojijo se, kaj bodo rekli tujci, bojijo se očitkov nacionalizma (koga ogroža?) in zato še bolj pretiravajo s slovenskim samozaničevanjem in samoponiževanjem. To je slabost slovenskega narodnega značaja.

V kulturnem svetu je običaj, da se, zlasti izobraženci, za vsako besedo sprašujejo, od kod izvira in kdaj se prvič omenja. To še toliko bolj velja za ozemlje nekega naroda. Spomnimo se samo, kakšne prireditve so organizirali naši avstrijski sosedi leta 1996, ko so se spominjali prve omembe Avstrije. Res je, da so se oni spominjali 1000-letnice, toda to bistva ne spreminja. Pri nas Slovencih ni tega običaja. Velika večina gornjih letnic ne pozna. Vzrokov za to je verjetno več. Poglavitni je ta, da Slovenci vse do naše osamosvojitve nismo imeli lastne države, še več, Slovenija kot uradno poimenovanje s Slovenci naseljenega ozemlja je bila vse do leta 1918 politični cilj, ideal, politični program, ne pa realnost. Obstajala ni ne v geografiji, ne v upravi, ne v zgodovini. Temu dejstvu tudi v naslednjih desetletjih, zaradi jugoslovanskega okvira, v katerem so živeli Slovenci, niso namenjali pozornosti, čeprav ga je že v začetku tridesetih let prejšnjega stoletja odkril France Kidrič, ko je pripravljal za objavo Primičevo korespondenco, ki je izšla leta 1934. Mnogi so kot prvo omembo šteli pesem Valentina Vodnika Ilirija zveličana iz let 1816/17, kjer pravi »mat' stara Slovenja«. Čeprav je bila pesem prvič objavljena leta 1859, so jo očitno mnogi poznali. Zanimivo je dejstvo, da se pojem Jugoslavija prvič omenja več kot desetletje kasneje. Verjetno tudi zato niso omenjali starosti Slovenije, ker je morala biti Jugoslavija, pa naj bo kraljeva ali komunistična, pred njo.

O tem, zakaj je bila beseda Slovenija tako pozno zapisana, še ni enotnega mnenja. Zaenkrat sem prepričan, da izhaja iz nekdanjega skupnega poimenovanja ozemlja, ki so ga naselili naši slovanski predniki in je segalo od današnje Slovaške na vzhodu, preko Panonije in Slavonije, prvotno večinsko s Slovenci naseljenega ozemlja, do Furlanije, kjer se Beneška Slovenija omenja že v 14. stoletju. Kasnejše zgo-

dovinsko dogajanje nas je ločilo, Slovaki in Slavonci so prišli pod Ogrsko, mi pod Habsburžane. Še preden so utrdili svojo oblast, so nas zgodovinski procesi, predvsem prizadevanja plemstva za kar največjo avtonomijo proti osrednjemu vladarju, razdelili na dežele, po katerih naj bi bili Štajerci, Korošci, Kranjci, Tržičani, Goričani in Istrani. Poleg njih še ločeno Beneški Slovenci in Rezijani pod Benetkami in Prekmurci pod Madžari. Prvi so se združili z ostalimi Slovenci leta 1797 s koncem Beneške republike in ostali povezani do leta 1866, ko so prišli pod Italijo, drugi šele pa so se združili leta 1918. Svojevrsten čudež je, kako so oboji lahko ohranili slovensko identiteto. Slovenci namreč vse do leta 1919, ko je nastala slovenska univerza, nismo imeli osrednjega slovenskega organa, ki bi bdel nad slovenstvom. Kolikor sta mogli, sta to funkcijo opravljali leta 1851 ustanovljena Mohorjeva družba kot prva vseslovenska organizacija, za njo Slovenska matica in še nekatere druge slovenske inštitucije oziroma društva, na primer društvo slovenskih pravnikov, in pred koncem razpada Avstro-Ogrske tudi vseslovenske stranke.

Okoli besede Slovenija, mogoče je bila prvotna oblika Slovenja, že v času prve omembe leta 1810 ni bilo nejasnosti, kar dokazuje le malo mlajše pismo Urbana Jarnika. Drugače je s pojmom Slovenec, ki so ga nekateri uporabljali tudi za Slovana. Mnogokrat je mogoče šele iz stavčne zveze ugotoviti, kaj ima kdo v mislih. Da je bilo takratnim vidnejšim Slovincem slovensko ozemlje znano, je vedel Anton Tomaž Linhart. To je nakazal tudi Valentin Vodnik leta 1806, ko je zbiral besedni zaklad za nameravani slovar med Slovenci »med gornjo Dravo, Savo, Kolpo, Tržaškim zalivom in Sočo«. Tudi on je rabil oznako slovenske dežele, ki jo poznamo še od Trubarja.

Če povzamemo po prof. dr. Janezu Höflerju, ki je zapisal, da Trubarjeva inavguracija Slovencev z znamenitim nagovorom »lubi Slovenci« ni bila prava inavguracija, ampak »posledica nekega obstoječega položaja, ki sega v srednji vek«, lahko to, tudi na podlagi njegovih in drugih argumentov raztegnemo na besedo Slovenija. Že v 13. stoletju poznamo oznake nekaterih mož kot slovenske, nenazadnje se že leta 1174. omenja Slovenj Gradec ... Poglavitni problem je v tem, kaj pomeni latinska beseda Sclavonia ali Slavonia v povezavi z našimi kraji. Zakaj na primer ležijo kartuzije Žiče, Jurklošter in Bistra v Slavoniji, ki je očitno skupno ime za (slovenski del) Štajersko in Kranjsko? Notar Burchard iz Kölna je leta 1161 prehodil kraje na Koroškem, Kranjskem, v Istri, dve marki in druge predele ozemlja, ki ga označuje kot Sclavenia. Vemo, da so Brežice ležale v Sclavoniji, prav tako Tržič, Kamnik ... Avtorji, kot že omenjeni J. Höfler, J. Rotar, I. Grdina, J. Müller in drugi navajajo še številne druge primere, ki kažejo na rabo besed Slovenija, slovenski, Slovenec v latinskem in nemškem jeziku. Eden izmed problemov takratnega časa in takratnih zapisov je v tem, da so zlasti humanisti aktualne označbe narodov radi označevali

z antičnimi, kar je vplivalo na razne ilirske oznake in podobno. Seveda imajo tudi nasprotniki tovrstnih interpretacij svoje argumente. Njihova šibkost pa je v tem, da skušajo zlasti latinske slovenske oznake prevajati dobesedno, ne pa smiselno, da raje napišejo, da na današnjem slovenskem ozemlju živijo Slovani kot Slovenci, in da so se njihovi problemi s slovenstvom pojavili predvsem šele po slovenski osamosvojitvi, kar pa načinja že druga vprašanja. Očitno je bila oznaka slovenski v zgodovini bolj trdoživa kot Slovenija. Naši predniki so se zavedali, da govorijo slovensko, vse bolj pa je tonilo v pozabo vedenje o Sloveniji kot starejši oznaki s Slovenci naseljenega ozemlja, ki pa je zlasti v novem veku izginjala. Ne Primic, ne Vodnik, ne Jarnik, ne Vertovec, ne Majar in tudi ne Kosezki si je niso izmislili. Ni bila prepovedana, sicer je Bleiweis ne bi natisnil. Verjetno je bilo nekaj starega, ljudskega, vendar pa pristnega, kar so naši veliki narodni buditelji, tudi na podlagi spoznanj slovenskih slovničarjev, kot so bili Kopitar, Metelko in drugi, obudili k življenju. Prešeren je njeno vsebino poznal, je pa verjetno ravno zaradi svojih pogledov na kulturo ni zapisal.

Ali so oživitve oznake Slovenija na prelomu 18. v 19. stoletje spodbudile jožefinske reforme, zlasti uvedba nemščine kot uradnega jezika, naraščanje nacionalne zavesti ob vojnah z Napoleonom, bo treba še raziskati. Dejstvo je, da se je Slovencev hitro oprijela. Že Slomšek je v začetku dvajsetih let v nagovoru celovškim bogoslovcem kot Slovenec zahteval en rod, eno hišo, en jezik, kar je mogoče razumeti tudi kot najzgodnejšo zahtevo Združene Slovenije, ne da bi bila konkretno imenovana. Ni slučajno na dan nove maše 26. 9 1824 zapisal: »Slovenitatem excole in Dei honorem ac eius salute«, kar je Ivan Florjanc prevedel: »Slovenstvo neguj v božjo čast in njegov blagor« (razumljiveje: Neguj slovenstvo v njegov blagor in božjo čast!).

Od doslej znane prve omembe Slovenija je ta postala simbol zahteve po politični združitvi s Slovenci naseljenega ozemlja, kjer naj bi Slovenci sami upravljali s svojim ozemljem tako, da bi jim bil zagotovljen lasten in neomejen kulturni razvoj, oziroma tako, kot živijo Nemci na Nemškem ali Lahi na Laškem kot je rekel Matija Majar – Ziljski. Kot vemo, je slovensko ozemlje prav za te potrebe prvi geografsko očrtal Peter Kozler. Leta 2009 je poteklo 160 let od prvega odtisa njegovega zemljevida katerega izdaja se je zaradi nagajanja oblasti zavlekla v leto 1861. Brez slovenske zvestobe materinščini in dolžnosti delati za narod (čutili so jo od najbolj preprostih ljudi, ki so ohranjali ljudsko izročilo, preko raznih bukovnikov in avtorjev slovenskih prekmurskih pesmaric, številnih duhovnikov in kasneje drugih izobražencev, velikih jezikoslovcev kot sta bila Jernej Kopitar in Fran Miklošič, skratka vsi, ki jim je bilo slovenstvo vrednota, za katero se spleča tudi žrtvovati), ne bi bilo slovenskega narodnega programa, ki je bil prvič javno predstavljen leta 1848.

Z njim smo si Slovenci naložili trajno, sladko, vendar kljub vsemu izjemno težko breme. Nobena politična opredelitev, ki se je označevala kot slovenska in je to ho-

tela v resnici biti, ga ni mogla ignorirati. Uresničiti ga je bilo mogoče le v globalnih evropskih spremembah. Kar je bilo zamujenega v letih 1918 in 1945, je bilo udejajeno ob evropskem zlomu komunizma. Za uresničitev samostojne Slovenije je očitno predpogoj zmagoslavje demokracije.

Slovenci zaradi dejstva, da v zgodovini vse do leta 1991 nismo imeli mednarodno priznane lastne države, naše zgodovine v nekaterih pogledih ne moremo primerjati z drugimi. Prav zato pa imamo vrsto posebnih zgodovinskih vprašanj, tudi iz najstarejše zgodovine, ki zaslužijo nove študije in obravnave. Naši strokovni predniki, od Franca Kosa (1853–1924) dalje, so nam zapustili bogato dediščino. Ne velja je samo sumničiti, ampak na njej graditi. Kako smo zmogli Slovenci poldrugo stoletje stati in obstati kot jezikovna skupnost oziroma narod, ne da bi pri tem uživali naklonjenost ali zaščito svetnih in cerkvenih oblasti, še vedno ni zadovoljivo pojasnjeno. Dvestoletnica prve slovenske omembe Slovenije je lahko v iskanju novih odgovorov velika vzpodbuda.

Fotografije iz arhiva MD

Podoba cesarja Ferdinanda I.

Pesmi:

Novice svojim prijatlom za novo leto	1
Kmet svojim sinu	17
Zimske misli	25
Njega dni	29
Ljubljanski kovači	37
Še eno vošilo	47
Sirotek	49
Pirhi	53
Pesem v setvi	57
Na rojstni dan presvitliva Cesarja Ferdinanda I.	61
Sveti Juri	65
Zadovoljen kmetič	69
Orac	73
Pomladanske misli	77
Zadovolni krajnci	81
Kratka molitvica	85
Naprej!	89
Marka in Blaže	93
Oče na smertni postelji	97
Veneč gospodu J. Keršniku	103
Veseli kmet	109
Kerst per Savici	113. 117. 121. 125. 129. 133. 137
Poletne misli	132
→ Slovenja Cesarju Ferdinandu I. (perložen list).	
Grof Habsburgski	149
Bodite, kakor čebele!	153
Nadvojvodu Jo an u proti koncu Ljubljanske obertniske razstave 1844	157
Orjaška jigraca	161
Gornika tip	165
Gospodu Kososkitu	177
Pesem od verliga moža	181
Pogled v Štajersko	185
Tri svetlice	189
Zalovanje ob smerti Franca Hladnika	193
Divji lovec	205. 231
Podúki razniga zapopadka:	
Prijateljska vošila za nase domačine	2. 5. 9. 13. 17

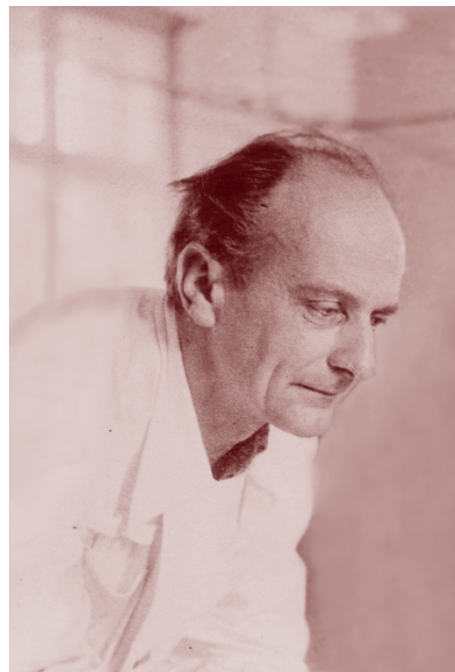
Iz kazala letnika 1844

Mojca Seliškar

SREČANJE ALBINA SELIŠKARJA S SLAVNIMA FIZIOLOGOMA

Generaciji Albina Seliškarja (1896–1973), mojega očeta, je mladostne sanje ranila prva svetovna vojna, vendar ji ni vzela delovnega elana, nasprotno, z zaupanjem v človeka in njegov razvoj so se lotevali svojih nalog. Albin Seliškar je življenje posvetil naravoslovju in poklicno delo fiziologiji, ki jo je po študiju kemije in biologije na Dunaju, doktoriral je leta 1923, in izpopolnjevanju v Angliji poučeval na ljubljanski medicinski fakulteti praktično vse življenje. Fiziologijo je razumel kot raziskovanje pogojev telesne in z njo duhovne svobode, odvisne od posameznika in družbe. Ta naj ljudem omogoči osnove svobodnega življenja, konkretno, naj do konca 20. stoletja s sveta prežene lakoto.

Leta 1935 se je udeležil petnajstega mednarodnega kongresa fiziologov v Rusiji, kjer je občudoval nastop šestinosemdesetletnega, a živahnega fiziologa Ivana Petroviča Pavlova, a že naslednje leto v Zdravniškem vestniku objavil spominski zapis ob njegovi smrti. Na poti v Rusijo je v Varšavi spoznal madžarskega fiziologa Alberta von Szent-Györgyja (1893–1986). Zanimivega znanstvenika je predstavil v Jutrovi prilogi Življenje in svet leta 1937, ko je ta prejel Nobelovo nagrado.

Albin Seliškar

Albert von Szent-György

Pred dvema letoma, zgodaj v avgustu, je bila v Varšavi zbrana pri zajtrku družba fiziologov iz Srednje Evrope, ki je bila namenjena na 15. fiziološki kongres. K moji mizi je pristopil gospod srednjih let – znanec od prejšnjega dne – nenavadno izrazitega obraza, športno izoblikovane postave, položil je na mizo škronicelj ravnokar kupljenih paradižnikov z besedami: »Vzemite, dobri so, še vitamine vsebujejo. Veste, nekdam tudi jaz nisem verjel v vitamine, sedaj je drugače.« Zasmel se je in prisedel. Slučaj je nanesel, da sem v naslednjih dveh tednih bival skupaj z njim v isti sobi, še z nekim Avstrijcem kot tretjim, in se vozil v istem kupeju ter ga tako bliže spoznal tudi po mišljenju. Bil je profesor Albert von Szent-György iz Szegeda na Ogrskem, biokemik.

Letos pred dobrim tednom so časopisi prinesli novico, da mu je akademija znanosti v Stockholmu podelila Nobelovo nagrado za medicino in fiziologijo, s pristavkom, da je prejel visoko odlikovanje kot najditelj vitamina C in vitamina P. Še nekaj o romantiki in vijugastih potih odkritja vitamina C, malo o segedinski papriki, mogoče še kaj o skorbutu – in zadeva se je zdela za široko publiko zadosti pojasnjena.

Z Nobelovimi lavreati je v zadnjih letih velik križ – namreč gre za pojasnilo najširšemu krogu časopisnih bralcev, zakaj pravzaprav so nagrado prejeli. Še najlaže se opišejo njihove zasluge za poglobitev osnovnih spoznanj ali pa za odkritje novih svetovnih dognanj ali pa vsaj poti do njih na ta način, da se pokaže zveza novih pridobitev s splošno priznanimi in za človeštvo koristnimi novejšimi uspehi posameznih strok. Toda žal se more s tako, najširšemu občinstvu razumljivo oznako prilepiti k imenu odlikovanca etiketa, ki za njegova prava stremljenja niti ni značilna ali celo zgolj slučajna. – Taka je tudi zadeva Szent-György.

(...)

Res je Szent-Györgyjevo delo v najožji zvezi z vitamini, res je on pravi najditelj vitamina C, toda krivico bi mu delali, ko bi ga označili kot iskalca in raziskovalca vitaminov. Našel je dva vitamina tako mimogrede, kot stranska produkta svojih poskusov.

V resnici je bil Szent-György odlikovan za svoje delo na področju dihanja celic, pojavov oksidacije in redukcije v celicah. To je nekaj, kar širši publiki ne more imponirati, četudi je to osnovni problem življenja. Problem, ki je na videz tako preprost. Sladkor na mizi ostane dolgo časa neizpremenjen, zaužit, v organizmu, v celici pa se v kratkem času spremeni v ogljikov dioksid in vodo ter daje pri tem neko množino uporabne energije. Izgori, pravimo, tako kot izgori premog v peči. Prav tako – in vendar kako čisto drugače!

Szent-Györgyjevo delo sloni na temeljnih ugotovitvah dveh nemških raziskovalcev tega problema, ki sta še ne dolgo tega prejela Nobelovo nagrado za fiziologijo (Warburg in Wieland). Pokazal je možnost združitve njunih nasprotujočih si teorij. Naj prav na kratko podam osnovo novih naziranj.

Kisik ne napade naravnost molekule hrana, npr. sladkorja, temveč le vodikove atome, ki se odcepijo od molekule. Pri tej oksidaciji, združitvi kisika z vodikom, se sprosti energija, ki je potrebna za življenje. Torej je le eno pravo živilo: vodik. Proces reakcije med vodikom in kisikom je prav zamotan, odigrava se v več dejanjih. Kisik reagira najprej z dihalnim fermentom (Warburgov ferment), tako aktivirani kisik oksidira barvilo celic citohrom in spremeni dvovalentno železo v trivalentno. Nato oksidira citohrom neko kislino s štirimi ogljikovimi atomi, verjetno jantarjevo kislino v fumarso kislino. Fumarska kislina okisa jabolčno kislino v oksalnoocetno kislino. Končno je oksalnoocetna kislina tista snov, ki veže vodikove atome, ki so se odcepili od molekul hrana. Zanimiv je proces oksidacije v mišični celici toplokrvnih živali, ker razkrije tesno povezanost oksidacije z drugim še možnim načinom pridobivanja energije iz hranil, namreč s fermentacijo. V mišici se trioza, sladkor s tremi ogljikovimi atomi, oksidira s pomočjo oksalnoocetne kisline, ki jo moremo kemično označiti tudi kot karboksilpirogrozno kislino. Fermentacija pa je v bistvu oksidacija trioze s pirogrozno kislino. Dihanje in kipenje sta torej identična procesa, z razliko, da se pri kipeњу veže vodik na pirogrozno kislino, pri dihanju pa na karboksilpirogrozno kislino.

Toda to ni edini sistem za vezavo kisika. V nekaterih rastlinah vrši to funkcijo fenol, v drugih zopet askorbinska kislina, t. j. vitamin C. Vlogo nekakega posredovalca pri tem procesu igra neki flavon z značajem vitamina.

Študije o celičnem dihanju so Szent-Györgyja slednjič zopet privedle k neki snovi, ki jo je že pred desetimi leti našel najprej v zelenih rastlinah, potem pa v živalih, in sicer v skorji nadledvične žleze. Ugodno naključje je prav takrat Szent-Györgyja pripeljalo v Ameriko, kjer je mogel izrabiti ogromni material ameriških klavnic. Iz sto in sto kilogramov nadledvičnih žlez je po enoletnem napornem delu pridelal dvajset gramov belih kristalov. Njihova kemična svojstva so bila začuda podobna lastnostim ekstraktov, ki so jih tedaj nemški kemiki pridobivali iz citron in jih preskušali na morskih prašičkih z umetnim skorbutom. Predvsem do barvil je bilo ponašanje isto; snov je imela silno redukcijsko zmožnost (celo kot fotografski razvijalec se da uporabiti). Leto 1932 je prineslo odločitev: najmanjša množina kristalov, 1 mg, zadostuje za preprečanje skorbuta pri morskem prašičku, – kristali in snov v citroninem soku, ki preprečuje skorbut so isto, – vitamin C ali antiskorbutični vitamin je bil najden! Sprva je Szent-György imenoval to snov heksuronsko kislino, pozneje po identifikaciji z vitaminom C pa askorbinsko kislino. Kmalu je bila ugotovljena formula ($C_6H_8O_6$, ima torej 4 H manj kot molekula grozdnega sladkorja) in najdena tudi metoda za sintezo te snovi (1934). Medtem so jo našli v raznih rastlinah, v paradižnikih, v čebuli, v šipkovih jagodah, v borovih iglah in slednjič – kakor da si je usoda nalašč izbral Madžara za to najdbo – v velikanskih množinah v papriki, ki se ravno okoli Szegeda prideluje v ogromnih količinah. Szeged sam je središče za

pridelovanje in eksport paprike. Odkritje vitamina C v papriki ni brez romantike: večne paprike naveličani profesor odnese zeleno papriko zvečer v laboratorij – v toliko rastlinah je vitamin C, zakaj ne še v papriki? Že prvi poskusi obetajo nepričakovan uspeh, naenkrat je paprike premalo, sredi noči morajo trgovci poslati cele zaloge paprike v inštitut, kjer pomaga Szent-Györgyju žena, zvesta pomočnica pri delu, do jutra izolirati nepričakovano velike količine čistega vitamina C! V nekaj tednih predela Szent-György 2000 kg paprike, dobi iz nje pol kilograma čiste askorbinske kisline, ki jo rade volje prepušča znanstvenikom.

Drugi vitamin, ki ga je Szent-György odkril lani, je gori omenjena snov iz skupine flavonov. Že kmalu po odkritju čistega vitamina C so pokazali poskusi, da čista askorbinska kislina ne ustavi vseh bolezenskih pojavov, ki se opažajo na živalih z umetnim skorbutom. Citronin ali paprični sok je uspešnejši. Poleg vitamina C vsebujejo rastlinski sokovi še vitamin C2 (ali J, odkril ga je Euler), ki varuje pred bakterijskimi infekcijami, in pa – od Szent-Györgyja odkrit – glikozid flavona, citrin, ki posebno deluje na kapilare in ustavlja krvavitve skozi stene žil, regulira torej prehajanje snovi skozi kapilare. Zato ime: »permeabilitetni vitamin P«. – Presenetljive praktične uspehe je dosegel z vbrizganjem vitamina C v Addisonovi bolezn, ko je s tem zaustavil pigmentacijo, in v najnovejšem času z docela novo metodo zdravljenja sladkorne bolezni na osnovi novih izsledkov o dihanju celic. Metoda se trenutno preskuša na dunajskih in drugih klinikah.

Še nekaj o človeku Szent-Györgyju. Rojen leta 1893 v Budimpešti, je bil po prevratu asistent starešine madžarskih fiziologov, profesorja Mansfelda, nato je delal v Pragi, na Holandskem, v Cambridgeu, v Ameriki in zopet v raznih velikih mestih Evrope. Od leta 1930 je profesor za medicinsko kemijo v Szegedu. Je tip modernega znanstvenika, športnik, prvak v tenisu, plesalec – in vendar fanatično neumoren laboratorijski delavec, smotrni in vztrajni na poti do postavljenega cilja, iznajdljiv, z vrojenim srečnim instinktom pravega najditelja. Goreč patriotizem v njem, ki je tako značilen za Madžare, ne izključuje, da je v resnici zaveden Evropejec. Je vnet zagovornik kulturnega sodelovanja med Madžarsko in Jugoslavijo: »saj smo si kljub vsemu kot ljudje tako podobni, vsi jemo radi čebulo, papriko in paradižnike ...« Ljubljano ima iz vojnih časov v prijetnem spominu. Pred dvema letoma je bil povabljen, da predava v Beogradu. Ko je prišel že na našo mejo, se je pokazalo, da je potni list pozabil doma. Pridržali so ga na meji, dokler ni prišlo iz Beograda dovoljenje za nadaljevanje potovanja. Dve uri predavanja je zamudil, toda občinstvo je polnoštevilno vztrajalo v dvorani – in seveda še ves čas predavanja. Z navdušenjem je govoril o tej disciplinirani publiki.

Sedaj – bo sedel na lovorike? Radovednim novinarjem se je na kratko odrezal: Sedaj šele zares – delati!

(...)

Pavlova kot raziskovalca odlikuje predvsem njegov način gledanja na organizem. Kakor so različna področja, na katerih je raziskoval, je vendar v vseh njegovih delih isti osnovni ton, ista ideja. Pavlov gleda na organizem kot na celoto in vse njegovo podrobno analitsko proučevanje življenjskih pojavov je zavestno usmerjeno na razumevanje organizma v zvezi z njegovim svetom, z njegovim dražljajnim okoljem in na ugotovitev mnogoterih ravnomočij ter odvisnosti od drugih funkcij, ki vse skupaj šele omogočajo potekanje tudi najpreprostejših procesov v organizmu. Pred njim je francoski fiziolog Claude Bernard stopil na to pot ter začel novo smer v gledanju na fiziološke probleme. To smer so imenovali sintetsko ali integralno fiziologijo, v nasprotju z analitsko fiziologijo, ki se zadovoljuje le s kemijsko, fizikalno-kemijsko in fizikalno analizo substrata in mehanizma življenjskih pojavov. Gotovo je Pavlov s svojim delom največ prispeval k zgradbi metodike sintetske fiziologije.

To delo je bilo tako uspešno zaradi izrednih osebnih lastnosti, ki so krasile Pavlova: velika spretnost v eksperimentiranju, posebna zmožnost za koncentracijo mišljenja, neutrudna ostra analiza, silna potrpežljivost v zbiranju dejstev, v opazovanju in raziskovanju. V nasprotju z mnogimi fiziologi, ki so v starosti nekako obupali nad možnostjo mehanistične razlage življenjskih pojavov in prešli v vitalizem ali celo v metapsihologijo, je Pavlov vseskozi in dosledno trdno veroval v možnost vedno novega odkrivanja dejstev, v postopno približevanje idealu prirodoslovnega raziskovanja, k resnični mehanični razlagi pojavov. To je po Pavlovu tudi največji praktični cilj človeštva, kot je to svoje verovanje ponovno izpovedal v knjigi o pogojnih refleksi: »Globoko in nepremakljivo sem prepričan, saj se bo po tej poti (namreč z metodo pog. refleksov) mogla izvojevati končna zmaga človeškega duha nad najbolj vzvišenimi problemi: znanje o nastanku in nehanju človeškega žitja. Edino iz tega se more poroditi velika prava trajna sreča. Naj hiti duh od zmage do zmage nad naravo vsepovsod. Z njim bo človek zavladal ne le nad površjem zemlje, temveč nad vsem, kar je v globini morij in v skrajnih plasteh atmosfere. Duh daje človeku možnost za polet od enega dela vesoljstva do drugega, on mu omogoča zmago nad vsemi zaprekami – saj človeška kreatura sama, zapeljevana od temnih sil v vojske in revolucije z vsemi strahotami, prizadene sebi neizmerne izgube in neizrekljive bolečine ter se vrača v živalsko stanje. Samo znanost, eksaktno znanje o človekovi naravi in resno borenje za spoznanje s pomočjo vsemogočnih znanstvenih metod bo osvobodilo človeštvo teme, ki ga obdaja, in bo porušilo mejnike, ki še stoje med človekom in človekom.«

Slovanski publicisti radi poudarjajo pripadnost Pavlova k največjemu slovanskemu narodu. V resnici se v vsem delu I. P. Pavlova kaže nekaj tako v najboljšem po-

menu ruskega, prav tisto pojmovanje življenja in človeka, ki se razodeva v ruski umetnosti. Tesna povezanost človeka z zemljo, rast človeka iz tal v vrtoglave višine, zasledovanje temnih tokov življenja, ki zapleteno peljejo iz vsakdanjih materialnih osnov v najvišjo duševnost – ali ni tudi v delu Pavlova nekaj podobnega? (...)

Ali je način Pavlovovega gledanja na biološke probleme, njegova celoto obsegajoča sintetska fiziologija nekaj za slovansko znanstveno mišljenje sploh značilnega? Mislim, da more biti odgovor na to vprašanje pritrdilen, kljub temu da sta v slovanskih narodih biologija in fiziologija le podružnica znanosti sosedov. V tistih maloštevilnih primerih, v katerih je samoniklo zrasla, je pokazala izrazito rast v smer, ki je v Pavlovu doživela svoj najvišji vzgon. Predvsem v delu češkega fiziologa J. E. Purkyneja (1787–1869) se pokaže res življenjsko pojmovanje organizma, saj je Purkyne prvi podal pravo definicijo žive celice, njegov je izraz protoplazma, v prevarah čutov je našel metodično pot do spoznanja njihovega delovanja, celo Purkynejeva razlaga individualnosti čutov spominja na Pavlovove analizatorje.

Še en primer, ki nam je prav blizu: v zoofiziologiji je Slovenec Ivan Regen (navidezno nemškega imena, toda to je italijansko zapisani Režen), gotovo najpomembnejši slovenski biolog, s svojimi znanimi raziskovanji o slišanju murna prvi uveljavil metodo, ki je – dasi originalna –, v svojem bistvu pavlovska.

(...)

Fotografija iz arhiva avtorice

Marjana Lavrič

EKOLOŠKA TRŽNICA JE ZAME VSE BOLJ PRAZNIK

Ekološka kmetija Kos, vas Videm v bližini Brda pri Lukovici

Grad Brdo pri Lukovici je mogoče opaziti z avtoceste Ljubljana–Celje. Če pa od tam zavijete proti Spodnjim Praprečam, pridete po približno dveh kilometrih v vasico Videm. Tako kot jaz neke sončne nedelje v septembru. Z mislijo na Kmetske slike iz gradu na vzpetinici, kjer sem naletela na zapis ob 100-letnici smrti njihovega avtorja Janka Kersnika. Podpisala ga je Andreja Kos, poznavalka in velika ljubiteljica gradov. Umetnostna zgodovinarica, ki ob sobotah prodaja ekološke pridelke družinske kmetije, ki je stoji takoj na začetku slikovite vasice. Z ribnikom, silosom in velikim častivrednim kozolcem. Na kmetiji jih je ostalo pet. Oče Peter in mama Marija ter poleg hčerke Andreje še sinova Peter in Mitja z družino. Čeprav so vsi otroci študirali, vedno stopijo skupaj, kadar na kmetiji kliče delo.

Kaj vse obsega vaša kmetija?

Marija Kos: Novo, staro hišo, gospodarsko poslopje, hlev, silos, kozolec in ribnik. Kmetijo sva podedovala po moževih starših. Z ekološkim kmetovanjem se ukvarjamo od leta 1999. Mož je bil pri kmetijskem svetovalcu v Lukovici. Nad idejo o ekološkem kmetovanju se je takoj navdušil. Kmetija je velika devetnajst hektarov. Obsega njive, pašnike, travnike in gozdove. Ukvarjamo se s pridelovanjem zelenjave na prostem. Pridelujemo različne solate (motovilec, radič, krompir, rdečo peso, korenje, kolerabo, repo, kumare, zelje, paradižnik, papriko, feferone, stročji fižol, grah, čebulo, česen, por, peteršilj, zeleno, komarček, pastinak in druge vrtnine), sezonsko sadje in žganje. Prodajamo kravje mleko, skuto, mlevske izdelke in košja jajca.

Živina se pase na prostem

Vezani kozolec (toplar) iz XIX. soletja

Del kmetije, njeno arhitekturno bogastvo, je tudi mogočen kozolec, toplar iz časa okoli leta 1868.

Peter Kos: Kozolec smo pred leti prestavili za štiri metre, ker je bil preblizu poslopja, in ga v celoti obnovili. Podstavki, babe, so bile vse počene; dali smo nov grušt, kritino. Je diagonalno, križno vezan, tako da se ne more več porušiti. Na obnovo čaka še stara hiša, ki je nastala sočasno s kozolcem in na portalu nosi letnico 1868. Včasih je bila tu zelo znana gostilna, ki jo je imela moja stara mama. Hiša ima veliko, prostorno klet, obokano kuhinjo in hodnik. Žal so živeli v njej ljudje, ki niso imeli odnosa do naše dediščine. Vse so pobrali in raznesli, tako da ni od gostilne ostalo ničesar več. Od opreme so ostali le stenski križ, velik lesen ribežen za zelje in kamnit možnar.

Ste ena večjih kmetij v tem koncu?

Marija Kos: Niti ne. Tukaj ni velikih kmetij.

Ste redki ekološki kmetje?

Marija Kos: Da, tu v bližini je samo še ena kmetija. Lukovica jih ima kot občina sicer več, a v tem koncu smo edini.

Se z možem že se od vsega začetka ukvarjata s kmetijo?

Marija Kos: Mož je hodil do upokojitve v službo, z ekološkim kmetijstvom se ukvarjamo od leta 1999.

Ta prehod pa verjetno ni bil lahek. Zahteva veliko znanja in pa drugačen način razmišljanja. Kje so prednosti ekološkega kmetijstva?

Marija Kos: Težko bi rekli, da so kje prednosti. Če pa vas zanima zdrava prehrana, je to zagotovo tista prednost, ki vas žene naprej.

Andreja Kos: Veš, kaj imaš, kaj prideláš. To je zlato pravilo. Na začetku je bilo res težko. Nismo dobro vedeli, ali delamo prav. Pred tem smo pridelovali samo za dom, tako da nismo nikoli uporabljali veliko škropiv. Spominjam se, kako smo ponovno začeli obdelovati zemljo s starim orodjem, ampak modernizacija gre seveda naprej. Oče in brat sta nabavila kar precej strojev za obdelavo zemlje v zelenjadarstvu.

Peter Kos: Obiskovali smo tečaje. Za izobraževanje je dobro poskrbljeno. Udeležili smo se predavanj in raznih ekskurzij. Smo člani društva Zdravo življenje v Lukovici. Pomaga nam tudi svetovalna služba. Ljudje mislijo, da se da s subvencijami lahko shajati, ampak tako enostavno ekološko kmetovanje vendarle ni, tako da si marsikateri ekološki kmet raje premisli.

Država ponuja tudi subvencije, ali ni to privlačna ponudba?

Marija Kos: Prva štiri leta se na kmetiji težko dovolj pridelala. Suša ali moča lahko uničita veliko pridelka. Najhujši je dež, potem nastane plesen in pridelkom ni več pomoči.

Andreja Kos: V družini vsak vlaga po svojih močeh, spremeni se zavest v krogu družine. Zelo pomemben je osebni odnos do vsega tega. Po nekem času pa se delo, trud začneta vračati. Prej pa je bilo drugače: prej je oče garal v službi, zato da smo lahko vlagali v kmetijo.

Kako se preživljate? Kako tržite?

Andreja Kos: Vsako soboto prodajamo na ekološki tržnici v Ljubljani, ljudje nas obiščejo tudi na domu. Pridejo od vsepovsod.

Marija Kos: Včasih se sprašujemo, kako bomo preživeli, vendar se vedno obrne tako, da je prav.

Andreja Kos: Krog se sklene. Vedno več stalnih strank se vrača k nam. Na tržnici smo od leta 2003. Na začetku je bilo tam samo šest stojnic, danes pa nas je veliko več. Tudi kupcev je precej več.

Trgovinam ne prodajate?

Andreja Kos: Vse, kar smo pridelali, smo sproti porabili in prodali. Zdaj razmišljamo, da bi sodelovali še s kakšnim vrtcem ali šolo.

Kaj pa v prihodnje, kakšni so vaši načrti?

Peter Kos: Sin Peter je ostal doma, kmalu bo zaključil študij varstva pri delu in požarnega varstva. Vsi otroci so šli študirat. Sin Mitja je inženir elektrotehnike, hčerka Andreja profesorica angleščine in etnologije.

Marija Kos: To je bilo še v tistih časih, ko za kmeta še ni bilo perspektive.

Se je odnos do kmeta kaj spremenil, je danes drugače?

Peter Kos: Veliko se ni spremenilo. Sem že slišal: mene bi bilo pa sram na tržnici prodajati. Človek mora imeti sam veselje do dela, kmetovanja. Pri nas soje majhna kmetija. Kar zaslužimo, vložimo v kmetijske stroje, da si olajšamo delo. Kot ekološke kmete nas država preveč enači z integriranim kmetijstvom.

Andreja, vi se družini pridružite popoldne oz. za vikend, ko prodajate na ekološki tržnici?

Andreja Kos: Ja, tudi jaz sem kmečki otrok. /smeh/ Sem doma na kmetiji in z veseljem pomagam ostalim v družini, vsi si pomagamo. Na tržnici srečamo osvešče-

Marija Kos v rastlinjaku

Andreja na ekološki tržnici

ne ljudi. Pridelki imajo svojo energijo. Včasih kar kdo reče: tale buča gre pa z mano. Največje zadovoljstvo so stalne stranke, pa tudi vedno novi, ki se zanimajo za zdravo hrano. Tako se spletejo prijateljstva. Sobote na ekološki tržnici so zame vedno bolj praznik.

Sicer pa delate kot restavratorka?

Andreja Kos: Zaposlena sem kot konservatorica na Restavratskem centru. Za grad Goričane sem zbirala arhivsko gradivo. To je bil moj prvi samostojni projekt. Pri delu je sodelovalo veliko restavradorjev. Ekipa restavratskega centra je obnovila grajsko kapelo in nadzirala obnovo celotnega gradu. Moje delo je bilo zbrati fotografsko in spisovno gradivo in večina arhivalij, ki sem jih našla, doslej v strokovni literaturi še ni bila obdelana. Osredotočila sem se na obdobje od škofa Pogačarja do škofa Vovka, do leta 1960. Škof Vovk si je prizadeval, da bi čim več tistega, kar je bilo nacionalizirano, Cerkev dobila nazaj, vendar mu to seveda ni uspelo. Povojni čas je bil za grad Goričane usoden. Od leta 1640 pa do druge svetovne vojne je bil grad poletna škofijska rezidenca.

Kapela je zdaj vsa obnovljena, res čudovito rokokojsko razigrana, pozlačena in ponovno opremljena s sedmimi Metzingerjevimi slikami, štiri od teh so kopije. Zadnja večja obnova je bila za časa škofa Pogačarja leta 1879, po potresu leta 1895 so najhujše poškodbe popravili. Pozneje se je v grad s svojo številno družino preselil pisatelj Narte Velikonja. Temeljito so grad obnovili med letoma 1934 in 1936. Takrat so v Goričane pripeljali tudi historično pohištvo iz Gornjega Grada. Med vojno je bil tu zbirni center za internirance, po vojni pa vojaško okrevališče, bolnišnica. Po vojni je za imetjem izginila slehernna sled.

In kaj si vi želite v prihodnje?

Andreja Kos: Delati v svoji stroki in v prostem času pomagati na kmetiji.

Marija in Peter Kos: Sinu sva že ponudila kmetijo. Zaenkrat še želi, da jo uradno upravljava midva. Ko pa bo pripravljen on, jo bo prevzel in vodil naprej.

Fotografije Marjana Lavrič

Marjana Lavrič

KMETUJEMO IZ LJUBEZENI DO NARAVE

Ekološka kmetija Šmalčič, Podsreda

Podsreda je za nekoga, ki po službi sede v avto in se odpelje proti njej iz Ljubljane, na koncu sveta. Za nekoga pa je lahko prav nasprotno, točka, iz katere se povezuje s svetom. Tako kot **Martin Šmalčič, ekološki kmet**, in njegova družina. Zame je bila Podsreda odkritje. Pa ne le kot zanimiva trška naselbina z izjemno srednjeveško zgodovino, na kar med drugim še danes spominja sramotilni steber (pranger). Tudi ne zgolj zaradi gradu ali cerkve Sv. Janeza Krstnika, ki jo omenjajo že davnega leta 1426. Postala je odkritje predvsem zaradi mojega sogovornika, ki kar stresa svoje znanje, medtem ko se peljeva v bližnje naselje, kjer je njihova kmetija. Tam je tudi aronija. In ko spregovori o njej, postane svet skrivnosten in svet.

Od kdaj se ukvarjate s kmetijstvom?

Od vsega začetka, saj sem se rodil na kmetiji. Ko sem se osamosvojil, mi je oče kupil kmetijo s tremi hektarji zemlje in ves čas kmetujem, čeprav sem se preživljal tudi drugače. Ekološko smo začeli zase, za svojo dušo, kmetovati pred dvanajstimi leti, tržno pa kmetujemo šest let.

Kaj vas je pripeljalo do tega?

Sem čebelarjev sin in čebele so del narave, čebele težko živijo v nasilni naravi. Zanje je bilo vedno treba iskati neokrnjeno naravo, npr. kjer rastejo cvetlice. Med je del naše ponudbe, v Sloveniji je relativno malo ekološkega medu.

Naravo je treba dobro poznati, kako in kdaj se stvari v njej prebujajo, zorijo ... Naravo ves čas opazuješ in to te potegne. Sem ljubitelj narave, vedno sem jo opazoval, vedno bolj jo tudi razumem. Naravi pa dela človek tudi krivico, zato sem

Večino grozdja na kmetiji Šmalčič uporabijo za grozdni sok

Iz roda v rod: Martinov oče je bil čebelar petinšestdeset let

se spraševal, kako naj do nje pristopim, zlasti do vinograda. Pogruntali smo, česa se ne sme, kaj pa je koristno. Izvirni greh so dušik in lahkotopna gnojila, in kot ta umakneš iz narave, začne narava delovati, kot je treba.

Kaj pa znanje, kje ste si ga pridobili?

Moj mentor, profesor bi lahko rekel, za čebele je bil moj oče, ki je čebelaril petinšestdeset let. Moja stara mama je žal prehitro umrla, da bi lahko od nje prevzel njeno veliko znanje. Jaz naravo vidim, jo čutim, jo doživim. Včasih ne vem, kako bi se česa lotil, vem pa, da mi bo uspelo, in to je tisto vodilo. Ponavadi se pravilno odločim. Pred dvanajstimi leti, ko smo začeli, nam je bila vsa stroka naklonjena. Z Biotehnične fakultete v Mariboru so nam veliko pomagali. Kdor je hotel priti do znanja, je imel to priložnost. Ogromno pa sem se naučil na ljubljanski ekotržnici med samimi kmeti in kupci. Ne boste verjeli, kako dragocene so povratne informacije!

Verjetno ste si ekološki kmetje po načinu razmišljanja, po svoji filozofiji podobni?

Če se kmet odloči za ekološko kmetovanje samo iz ekonomskih razlogov, bo imel veliko težav oziroma bo uspeval krajši čas. Če se za ekološko kmetovanje ni odločil zavestno, bo zanj vedno težko. Meni ni težko, sproti se učimo in kmetujemo iz ljubezni do narave.

Ves čas pa ste se vzporedno ukvarjali še z drugimi dejavnostmi. Imeli ste obrt več kot trideset let, potem gostilno. Ste človek, ki se je preizkusil na različnih področjih.

Ko si mlad, ko si moraš izbrati poklic, marsikdaj ne moreš početi tistega, kar bi v resnici rad počel. Tistega namreč, kar nosiš v sebi. Danes počnem tisto, za kar sem mislil, da bo v mojem življenju samo hobi. Zdaj res počnem prav to, kar rad počnem. Zato mi je lažje. Izučil sem se za mehanika, delal v avtobusnem podjetju, potem sem delal kot mehanik na terenu, postal avto-prevoznik. Potem sem vzel v najem lokal, to je bila moja velika napaka, ampak na napakah se učimo ...

Kako deluje ta kmetija?

Seliti se nameravamo na kmetijo, ki je oddaljena nekaj kilometrov od Podsrede, kjer imamo hišo. Sprejemamo še zaključene družbe, imamo vódene ogledne po kmetiji, gostom postrežemo, bolj kot gostinskoturistično dejavnost pa želimo razvijati predvsem ekološko kmetijo in ljudem pokazati, kdo smo in kaj delamo. Izdelujemo še nekaj malega

Med Šmalčičevimi brajdami

spominkov. Kmečkega turizma nič več ne oglašujemo, obdržali smo samo stalne goste.

Je veliko zanimanja?

Je, tudi šole nas obiščejo, ali pa strokovnjaki, teh obiskov je kar nekaj, vendar se od tega ne da živeti. Pokažemo jim zelišča, čebele, vinograd, aronijo, ki je nekaj zelo eksotičnega. Imamo edini večji nasad v Sloveniji.

Imamo vsega nekaj. Ukvarjamo se z vinogradništvom, sadjarstvom, aronijo in s pridelovanjem vrtnin: od sezonskih do zimskih solat, kapusnic, fižola, paprike, paradiznika itd., precej imamo zelišč. Imamo trideset različnih vrst čajev, naštel sem sedemdeset do osemdeset različnih koristnih zelišč, ki imajo tudi zdravilni učinek. Vsako stvar, ki jo nabere, je treba usvojiti in preizkusiti, vprašati še koga in vse preveriti v strokovni literaturi, navzkrižno preveriti podatke. To je zelo pomembno.

Imamo hektar mladega sadovnjaka, ki je star sedem, osem let, različne sadne vrste, v glavnem jabolka, različne vrste hrušk z lastno vzgojo. Večino sem sam cepil.

Vinograd je rasel pomalem. Ko mi je oče kupil kmetijo, smo jo najprej očistili, najprej smo uredili vinograd. Imamo hektar vinograda. Vino smo pridelovali, ko smo imeli še gostilno. Zdaj pa iz grozdja pridelujemo sok. Mojih kupcev vino toliko ne zanima. Grozdni sok pa dobro prodajamo, tudi sveže grozdje.

Kje še prodajate svoje pridelke?

Nikjer, razen v lastni prodaji, na tržnici in doma.

Kaj pa aronija? To je grm?

To je grm, velik ribezov grm; ribez je zahtevna rastlina, ker je zelo občutljiv, aronija nima sovražnikov v naravi. Je indijanska rastlina, Indijanci so jo kot edini živež vzeli s seboj na lov na bizone. To je bila zanje vitaminska bomba. Podobna ji je jerebika. Aronijo lahko cepiš na jerebiko.

Kdaj dozorijo plodovi?

Cvet je podoben glogu, le enkrat večji je; plod se zaradi teže obrne navzdol kot pri bezgu, potem dobi žametno zeleno barvo, ki se počasi prevesi v rdečo, vijoličasto, črno barvo. Ne segnije; obiramo jo dva meseca. Je močen, učinkovit antioksidant. Iz aronije pridelujemo stodontni sok trpkega okusa. Del ga mešamo z grozdnim ali jabolčnim sokom, da je manj trpkega okusa. Tropine imamo za čaj. Aronijo prodajamo tudi kot rozine, ki so okusne, ker zgubijo trpkost.

Cvetovi aronije

Plodovi aronije so podobni jagodam črnega ribeza.

Kje ste našli aronijo? Kako ste odkrili njeno zdravilno moč?

Z aronijo se nisem srečal slučajno. Mogoče me je privabila k sebi ona sama, da jo rešim. S povratno informacijo v Ljubljani pred petimi leti, sem izvedel za namembnost te rastline, in zdela se mi je zelo zanimiva. Ima lepe cvetove, privablja čebele, vendar le za kratek čas. Aronija je koristno prehransko dopolnilo za popestritev kakovosti krvi. Pomaga pri vseh težavah v zvezi s krvjo. Dr. Tasič iz Celja jo je poimenoval »tekoče železo«. Ima veliko vitamina B1, vitamina E in K. Nekaterih snovi v naravi ni veliko, aronija pa jih zmora potegniti iz zemlje.

Koliko aronije je zdravo zaužiti?

Priporočam za preventivo kakšen deciliter na dan po požirkih, ker je zelo močna. Veliko je ne morete spiti, naredi nekakšen krč, lahko zapre kakšno rano v želodcu. Treba jo je počasi pojesti, ljudje preveč stvari preprosto butnejo vase, ne prežvečijo. Večkrat poudarim, da bi morali kruh piti, vodo pa gristi.

Ste torej tudi neke vrste zdravilec?

Ljudem poskušam svetovati. Z zelišči, z aronijo. Ljudje mi zaupajo svoje težave, prisluhnem jim in jim skušam najti primerno zelišče. Vedno pa je vmes tudi dobra želja. Kot pravijo, dobra želja vedno najde dobro mesto. Z našim umom lahko delamo neverjetne stvari: lahko marsikaj »zafuramo«, lahko pa tudi delamo čudeže. Osebni stik s stranko se mi zdi izjemno pomemben, ni dveh enakih problemov in ni dveh enakih ljudi.

Vsaka želja najde dobro mesto, pravite. Kaj pa si vi želite?

Naučili so me, da moraš imeti najprej zase dobre želje, če želiš, da vse ostalo dobro deluje. Najprej moraš imeti rad sebe, če hočeš imeti rad tudi ostale. Želim ohraniti svoje zdravje. S svojim znanjem, s svojim proizvodi pa želim pomagati ljudem. Prijatelji smo vsi tisti, ki se imamo radi. Prijateljska ljubezen nima mej.

Fotografije Marjana Lavrič

Tomaž Petauer

KRŠČANSKO IZROČILO V IMENIH RASTLIN

Slovensko rastlinsko imenoslovje je izredno bogato, saj imajo nekatere rastlinske vrste tudi po več deset ljudskih imen. Zaradi zakoreninjenosti krščanske tradicije pri nas je razumljivo, da izvirajo številna imena tudi iz tega vira. Pri naštevanju se načelno držim abecednega reda, po pomenu pa se najprej vrstijo poimenovanja po Bogu, Jezusu/Kristusu, Mariji, svetnikih, svečenikih in praznikih, na koncu pa so še tista, ki imajo ime po hudiču/vragu in Judežu. Z zvezdico (*) so označena imena, ki so postala tudi uradna).

Po **Bogu**:

bog(e)cova rož(ica): marjetica (*Bellis perennis*)

b. korček: ciklama (*Cyclamen purpurascens*)

b. slivica: črni trn (*Prunus spinosa*)

b. žlica: ciklama (*Cyclamen purpurascens*)

bogovi pantofelčki: preobjeda (*Aconitum* sp.)

bohkov les: navadni volčin (*Daphne mezereum*)

bohrove hlačice: orlica (*Aquilegia* sp.)

božikovina: bodika (*Ilex aquifolium*)

božja brada: navadna migalica (*Briza media*), zdravilna strašnica (*Sanguisorba officinalis*)

b. gnada: krvomočnica (*Geranium* sp.)

b. martrica: ostra homulica (*Sedum acre*)

b. matica: abrašica (*Artemisia abrotanum*)

***b. milost** (*Gratiola officinalis*)

b. plahtica: plahtica (*Alchemilla* sp.), dišeči vratič (*Tanacetum vulgare*)

b. roka: kloščevcevec (*Ricinus communis*)

b. strešica: močevna molova roža (*Filaginella uliginosa*), laški smilj (*Helichrysum italicum*)

b. travica: triplat (*Trigonella foenum-graecum*)

- božje drevce:** bodika (*Ilex aquifolium*), redkeje abrašica (*Artemisia abrotanum*) in navadni volčin (*Daphne mezereum*)
- b. drevesce:** bodika (*Ilex aquifolium*)
- b. drevo:** bodika (*Ilex aquifolium*), pajesen (*Ailanthus* sp.)
- božji bič:** baldrijan (*Valeriana officinalis*)
- b. kruhek:** zajčja deteljica (*Oxalis acetosella*)
- b. les:** bodika (*Ilex aquifolium*)
- b. sad:** ebenovec (*Diospyros*; v ta rod spadajo kaki – *D. kaki* in nekatera drevesa, ki dajejo ebenovino)

Po Jezusu Kristusu:

- jezusova kri:** šentjanževka (*Hypericum perforatum*)
- j. srajčka:** podlesna vetrnica (*Anemone nemorosa*)
- j. suknjica:** pljučnik (*Pulmonaria officinalis*)
- jezusovo drevo:** navadni volčin (*Daphne mezereum*)
- jezuščkove pleničke:** dišeči vratič (*Tanacetum balsamita*)
- kristusove kronce:** ostrá homulica (*Sedum acre*)
- kristuševa brada:** navadni srobot (*Clematis vitalba*)
- kriščeva krona:** ostrá homulica (*Sedum acre*)

Po Mariji:

- device Marije koren(ine):** srčna moč (*Potentilla erecta*)
- d. M lasci:** venerini laski (*Adiantum capillus-veneris*)
- d. M. lasje:** enoletna latovka (*Poa annua*)
- d. M. laski:** venerini laski (*Adiantum capillus-veneris*)
- d. M. mantel:** plahtica (*Alchemilla*)
- d. M. oči:** smetlika (*Euphrasia* sp.)
- d. M. plašček:** plahtica (*Alchemilla*)
- d. M. povoji:** kijasti lisičjak (*Lycopodium clavatum*)
- d. M. proso, d. M. solzice:** navadna migalica (*Briza media*)
- d. M. studenec:** divja ščetica (*Dipsacus fullonum*)
- Marije device slama:** prava lakota (*Galium verum*)
- marijin grizljaj:** srčna moč (*Potentilla erecta*)
- m. kožuhček:** podlesna vetrnica (*Anemone nemorosa*)
- m. plašček:** plahtica (*Alchemilla* sp.)
- m. polnik:** ciklama (*Cyclamen purpurascens*)
- m. prst(an):** velecvetni naprstec (*Digitalis grandiflora*)
- m. venček:** navadna grebenuša (*Polygala vulgaris*)

m. plahčice: dišeči vratič (*Tanacetum balsamita*)
m. solzice: migalica (*Briza* sp.)
m. srajčke: podlesna vetrnica (*Anemone nemorosa*), travniška penuša (*Cardamine pratensis*)
m. knofki: mračica (*Globularia* sp.)
m. kožuhčki: podlesna vetrnica (*Anemone nemorosa*), travniška penuša (*Cardamine pratensis*)
m. lasci: venerini laski (*Adiantum capillus-veneris*)
m. laski: navadna migalica (*Briza media*), velesa (*Dryas octopetala*)
m. povojčki: kijasti lisičjak (*Lycopodium clavatum*)
m. šolnički: preobjeda (*Aconitum* sp.)
marijino pero: dišeči vratič (*Tanacetum balsamita*)
 glej še **šmarn-** pri praznikih.

Po svetem:

sveta lilija: zlati koren (*Asphodelus* sp.)
sv. rastlina: *Eriodictyon glutinosum* (kalifornijska zdravilna in okrasna)

Po svetnikih (primerjati še z njihovimi prazniki):

sv. Ane roža: rudbekija (*Rudbeckia laciniata*)
sv. Apolonije trava: črni zobnik (*Hyoscyamus niger*)
sv. Barbare rože: barbica (*Barbarea vulgaris*)
sv. Barbare zelje: barbica (*Barbarea vulgaris*)
sv. Jelene rožica: navadna grebenuša (*Polygala vulgaris*)
***jobove solze** (*Coix lacryma-jobi*, večstransko uporabna tropska trava)
jožefica: dišeči volčin (*Daphne cneorum*)
rumena jožefica: blagajev volčin (*Daphne blagayana*)
šentjožefica: dišeči volčin (*Daphne cneorum*)
jurijevica: šmarnica (*Convallaria majalis*), kukavica (*Orchis* sp.)
jurijevka: bela narcisa (*Narcissus poeticus*)
jurjevica: kukavica (*Orchis* sp.), bela narcisa (*Narcissus poeticus*), šmarnica (*Convallaria majalis*), vodna perunika (*Iris pseudacorus*)
jurjevka: kalužnica (*Caltha palustris*), lapuh (*Tussilago farfara*), kukavica (*Orchis* sp.), majniška lepoglavka/kolobarnica (*Calocybe gambosa*, goba), bela narcisa (*Narcissus poeticus*), šmarnica (*Convallaria majalis*), vodna perunika (*Iris pseudacorus*)
jurjevke: kukavica (*Orchis* sp.)
šentjurjevka: kalužnica (*Caltha palustris*)

sv. Katre roža: čober (*Calamintha* sp.)
sv. Lucije roža: smetlika (*Euphrasia* sp.)
lucijine rože: navadna madronščica (*Linaria vulgaris*)
***marjetica** (*Bellis perennis*), redkeje še: ivanjščica (*Leucanthemum* sp.), kukavica (*Orchis* sp.), navadna grebenuša (*Polygala amara*)
šmarjetnica: navadna krvenka (*Lythrum salicaria*)
sv. Urše roža: navadni vrednik (*Teucrium chamaedrys*)
svetega Antona roža: arnika (*Arnica montana*)
***šentjakobov grint** (*Senecio jacobaea*)
sv. Janez: šentjanževka (*Hypericum perforatum*)
sv. Janeza glavčke: šentjanževka (*Hypericum perforatum*)
sv. Janeza roža: šentjanževka (*Hypericum perforatum*)
sv. Jurija roža: kalužnica (*Caltha palustris*)
sv. Lenarta roža: navadni gadovec (*Echium vulgare*)
martinovka: pozna livka (*Clitocybe geotropa*, goba)
sv. Petra ključ: avrikelj (*Primula auricula*), rosnica (*Fumaria* sp.)
sv. Petra zel: navadna krišina (*Parietaria officinalis*)
sv. Roka zel: okrogololistna pijavčnica (*Lysimachia nummularia*)
sv. Urha roža: navadni vrednik (*Teucrium chamaedrys*)
sv. Valentina perje: plahtica (*Alchemilla* sp.)

Po svečenikih:

farčevna: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farjeva kapca: orlica (*Aquilegia* sp.)
farjevec: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farjov koren: pegasti kačnik (*Arum maculatum*)
farjovina: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farovina: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farovska kapica: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farovške kapce: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farska kapica: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farske kape: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
faršje: robinija (*Robinia pseudoacacia*)
farška kapica: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farška plata: regrat (*Taraxacum officinale*)
farške hlače: orlica (*Aquilegia* sp.)
farške kapce: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
farške kape: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)

farškovina: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
faršov koren: pegasti kačnik (*Arum maculatum*)
papeževa sveča: lučnik (*Verbascum* sp.)
papeževe kape: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
škofje kapce: navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
škofova kapica: plešec (*Capsella bursa-pastoris*, nokota (*Lotus corniculatus*)
škofove kapice: plešec (*Capsella bursa-pastoris*, navadna trdoleska (*Euonymus europaea*)
meniški čaj: dišeča metlika (*Chenopodium ambrosioides*)
misionarski čaj: mate (*Ilex paraguayensis*)
jezuitski čaj: mate (*Ilex paraguayensis*, dišeča metlika (*Chenopodium ambrosioides*)

Po praznikih (primerjati še s svetniki):

binkoštnica: šmarnica (*Convallaria majalis*), bela narcisa (*Narcissus poeticus*)
***božična zvezda** (*Euphorbia pulcherrima*, okrasna lončnica)
***božični členar** (*Zygocactus truncatus*)
božični kaktus: božični členar (*Zygocactus truncatus*)
božičnica: božična zvezda (*Euphorbia pulcherrima*, okrasna lončnica)
božično drevesce: redko: navadni gadovec (*Echium vulgare* - neustrezno zaradi zamenjave z bodiko)
šentjakobica: sorta hruške, ki dozori okoli goda sv. Jakoba (konec julija)
šentjanževa korenina: sladka koreninica (*Polypodium vulgare*)
š. roža(-e): šentjanževka (*Hypericum perforatum*), kresničevje (*Aruncus dioicus*)
šentjanžavec: šentjanževka (*Hypericum perforatum*)
šentjanževica: šentjanževka (*Hypericum perforatum*)
šentjanževina: navadni oslad (*Filipendula vulgaris*)
***šentjanževka** (*Hypericum perforatum*)
šentjanževo grozdiče: rdeči ribez (*Ribes rubrum*)
šentjanžovec: šentjanževka (*Hypericum perforatum*)
šentlovrenka: temna sorta vinske trte
***velikonočnica** (*Pulsatilla grandis*), redkeje še: navadni pljučnik (*Pulmonaria officinalis*), navadni kosmatinec (*Pulsatilla vulgaris*), marčna polževka, marčnica (*Hygrophorus marzuolus*, goba)
šmarn- se večinoma nanaša na majsko čaščenje Marije, redkeje na čas malega in velikega šmarna:
***šmarni križ** (*Senecio jacobaea*), redkeje tudi sorodni navadni grint (*Senecio vulgaris*)
š. slak: grenkuljica (*Glechoma* sp.), čober (*Calamintha* sp.)

- ***šmarna detelja** (*Coronilla* sp.)
- ***š. hrušica** (*Amelanchier ovalis*)
- ***š. trava** (*Hierochloe australis*)
- ***šmarnica** (*Convallaria majalis*), poleg te še sorta necepljene vinske trte in avgustovska sorta jabolk)
- divja šmarnica:** dišeči salomonov pečat (*Polygonatum odoratum*)

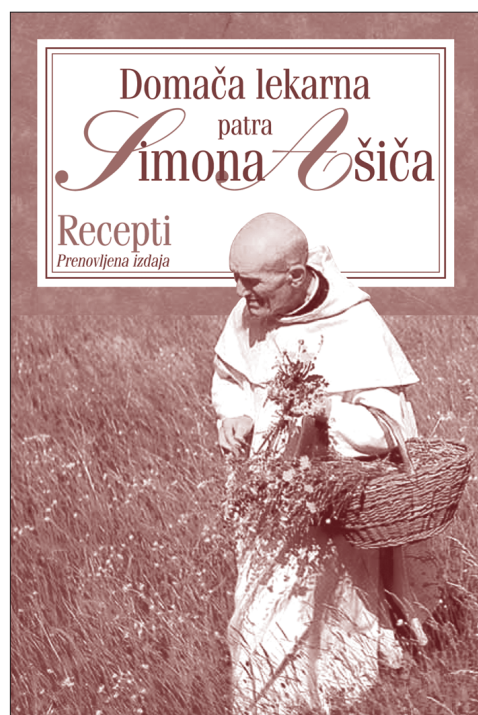
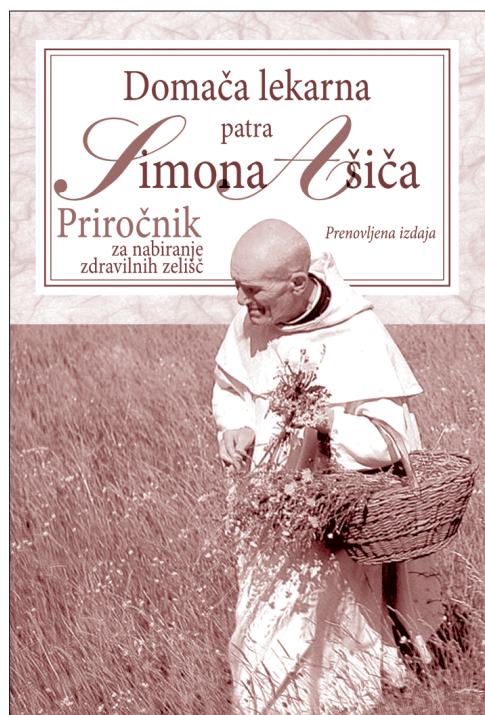
Po **hudem:**

- hudičele:** dlakavi sleč (*Rhododendron hirsutum*)
- hudičev bič:** predenica (*Cuscuta* sp.)
- h. griz:** travniška izjevka (*Succisa pratensis*)
- h. grm:** elevterokok (*Eleutherococcus santicosus*, vzhodnoazijska rastlina, podobno zdravilna kot žen-šen)
- h. krempelj:** vražji krempelj (*Harpagophytum procumbens*, južnoafriška zdravilna rastlina), gozdna krvomočnica (*Geranium sylvaticum*)
- h. ogriz:** njivsko grabljišče (*Knautia arvensis*)
- h. ogrizek:** travniška izjevka (*Succisa pratensis*)
- h. prah, h. tobak:** prašnice (gobe, tudi užitne)
- h. zgrizek:** travniška izjevka (*Succisa pratensis*)
- hudičeve češnje:** volčja češnja (*Atropa belladonna*)
- hudičevka:** vražji goban (*Boletus satanas*)
- hudičevo oko:** volčja češnja (*Atropa belladonna*), volčja jagoda (*Paris quadrifolia*)
- vražja goba:** vražji goban (*Boletus satanas*)
- v. roža:** brezstebelna kompava, bodeča neža (*Carlina acaulis*)
- vražje jajce:** smrdljivi mavrahovec (*Phallus impudicus*, goba, mlada pogojno užitna)
- vražji bič:** zdravilna špajka, baldrijan (*Valeriana officinalis*, zdravilna);
- ***v. goban** (*Boletus satanas*)
- ***v. krempelj** (*Harpagophytum procumbens*, južnoafriška zdravilna rastlina), redkeje: divja ščetica (*Dipsacus fullonum*)
- v. parkelj:** širokolistna koščica (*Sium latifolium*)
- v. stric:** brezstebelna kompava, bodeča neža (*Carlina acaulis*), navadni bodak (*Carduus acanthoides*)
- judežev cekin:** trpežna srebrenka (*Lunaria rediviva*)
- ***judeževa brada** (*Saxifraga stolonifera*, vzhodnoazijska lončnica);
- judeževac, judeževo drevo:** jadicovec (*Cercis siliquastrum*, večstransko uporaben)
- j. uho:** bezgova uhljevka (*Auricularia auricula-judae*, užitna in zdravilna goba)
- judeževi srebrniki:** judeževa brada (*Saxifraga stolonifera*, vzhodnoazijska lončnica)

judini rožiči: terebint (*Pistacia terebinthus*, užiten ali drugače uporaben)

judovska češnja: volčje jabolko (*Physalis alkekengi*).

Ta seznam gotovo ni popoln, nekaj pa le pove. Med drugim tudi to, da so med rastlinami, ki se ponašajo s plemenitimi imeni, tudi strupene, med onimi z negativnimi pa nekatere zdravilne ali drugače koristne ali vsaj neškodljive. Po imenih pač ne gre soditi rastlin, kakor po videzu ali govoricah tudi ne ljudi.

Nina Mazi

DEBELOST IN VITKOST

Zdravniki, dietologi in psihologi, ki s skrbjo spremljamo epidemijo debelosti, smo uvedli novo oznako: *debelost XXL*. Strokovna in laična javnost danes vse pogosteje uporablja nove pojme, kot so *sindrom debelosti, odvečna in prekomerna telesna teža, bolezenska debelost, akutna in kronična debelost ipd*. O akutni debelosti govorimo takrat, ko posameznikova prekomerna telesna teža (previsok indeks telesne mase, ITM) traja krajši čas – do treh mesecev. Pri tem jo je mogoče z relativno preprostimi, organizmu nenevarnimi načini in naravnimi metodami spet spraviti v normalne okvire, brez resne nevarnosti recidivov (učinka jo-jo). Subakutno stanje debelosti traja do 12 mesecev, kronično debelost pa naj bi predstavljalo vsako stanje prekomerne telesne teže oziroma previsokega ITM, ki traja več kot leto dni. Zlasti kronično debelost je priporočljivo odpravljati pod strokovnim nadzorstvom, najbolje ob sodelovanju skupine strokovnjakov – dietologa, zdravnika, športnega medicinca, trenerja, psihologa in socialnega delavca. Strokovnjaki ugotavljajo, da mora pot do vitkosti trajati vsaj toliko časa, kolikor je trajala debelost.

Nov svet, kjer je (pre)debelih že skoraj 60 odstotkov prebivalstva, se spopada z epidemijo debelosti, ki so jo krstili za “ameriški sindrom”. Botruje mu toksično, močno onesnaženo življenjsko in delovno okolje, kjer visoko kotirata mastna in sladka, visokokalorična hitra, vnaprej pripravljena, instantna hrana, ki je ljudem dosegljiva za vsakim vogalom. Pomembno pa je tudi, da v ZDA debelost nima tako močnega negativnega predznaka kakor v Evropi. Američani imajo vse manj možnosti za gibanje in redno rekreacijo – tudi tam so televizija, računalnik in avtomobil naredili svoje.

Zdravniki in psihologi poudarjajo, da je število kilogramov in centimetrov na predilekcijskih mestih stvar slehernega posameznika. Debelost ali vitkost – odločitev je v rokah vsakega izmed nas. Čeprav debeluh trdijo in dokazujejo (pa tudi verjamejo), da se niso prostovoljno odločili za debelost, je le-ta (čeprav se morda tega sploh ne zavedajo) predvsem in samo stvar njihove odločitve. Psihologi poudarjajo, da se v odločilnih trenutkih, ko naj bi se človek promptno odločil in izbral med šte-

vilnimi možnostmi, marsikdo nehote prelevi v omahljivca, preračunljivca in neodločneža. Ko se je treba odločiti za spremembo navad in razbitje začaranega kroga, se večina izmed nas obnaša kakor otrok, ki mu ponudijo celo goro igrač. S tem ga zbegajo, spravijo v skušnjava in zadrego, pogosto celo v slabo voljo, ker ne more izbrati, vzeti in poskusiti vsega, kar mu je na voljo. Po svobodni in brezkompromisni odločitvi se človek pogosto kesa, da se je odločil ravno za izbrano stvar in ni raje segel po čem drugem.

Edina prava rešitev v boju z odvečnimi kilogrami in centimetri je sprememba prehrabnenih navad, prehod iz hitre in instantne na klasično kuhinjo, pa promocija zdrave (manj kalorične – mastne, sladke in začinjene) prehrane in dvig plošne telesne kulture prebivalstva. Strokovnjaki, zaskrbljeni nad absentizmom in obolevnostjo, povezano z ITM, predlagajo, naj bi na mastno, sladko, močno začinjeno in hitro pripravljeno nezdravo prehrano uvedli poseben davek, podoben tistemu, ki ga potrošniki plačujejo za tobačne izdelke in alkohol.

Prekomerna telesna teža sodi med pomembno in pogosto socialno patologijo. Debelost dejansko uvrščamo med socialne bolezni in tudi njena etiologija popolnoma ustreza tej trditvi.

Rezultati najnovejših študij vedenjskih psihologov pričajo, da človek v družbi je in pije veliko več (kar 30–60 odstotkov več), kot kadar je sam. John de Castro z Georgia State University v Atlanti (ZDA) je z več let trajajočo študijo na 512 prostovoljcih ugotovil, da človek v družbi dalj časa in veliko več je, pa tudi hrana je tedaj praviloma bolj kalorična kot sicer. Običajno se ljudje družijo, da bi skupaj pokleptali in se zabavali.

Tako se večina ljudi preveč naje ob nedeljah in praznikih, pri družinskih kosilih in večerjeh, pa seveda pri slovesnostih zasebne ali javne narave.

Tradicionalno prepričanje, da samota človeka spodbuja k požrešnosti, ne drži. Velja le za psihično labilne osebnosti, ki uteho pred osamljenostjo iščejo v hrani, nasprotno pa tudi močne in povsem uravnovešene osebnosti, ki se sicer zmerno in uravnoteženo hranijo, v družbi rade pretiravajo.

Zdravniki in prehranski strokovnjaki so skeptični do skupinskih shujševalnih diet, ki so navidez sicer uspešne, žal pa se izkažejo za neučinkovite, ko človek zapusti skupino. Kdor hujša sam, vztrajno in postopoma, neobremenjen z okolico, se laže znebi odvečnih kilogramov, obenem pa tudi dlje ohrani vitko postavo.

Če sanjate o vitki in skladni postavi, se skušajte čimprej sprijazniti s samoto, ki pa naj nikakor ne pomeni tudi osamljenosti in zdolgočasenosti.

Debelost se je na pragu 21. stoletja izkazala za nevarno nasprotnico strokovnih in poslovnih ambicij. Previsok ITM je nevaren za poklic, posel in kariero. Debeluhi imajo manjšo možnost za zaposlitev, zlasti na področjih, ki temeljijo na stikih in

delu z ljudmi ter opravljanjem prestižnih funkcij (zlasti reprezentativnih), pa tudi za zavzemanje najvišjih in najpomembnejših položajev. Podobna usmeritev v zvezi z debelostjo postaja vse bolj aktualna tudi v EU. Kadroviki v razvitem svetu, ki imajo možnost izbirati med vitkimi in debelimi kandidati, se raje odločajo za vitkejši sodelavce. Obenem pa so Skandinavci z raziskavo med brezposelnimi predstavnicami nežnega spola ugotovili, da jih je glavnina predebelih in neurejenih. Večina izmed njih pa kmalu, ko se spet zaposli, začne tudi uspešno topiti odvečno maščevje in skrbeti za svojo zunanjo podobo. Mnogi delodajalci so prepričani, da delujejo moteče in odganjajo stranke, obenem pa so strokovnjaki s pomočjo raziskav ugotovili, da so debeluhi pri delu pogosto počasnejši, bolj pasivni in manj naklonjeni tveganju, vitki pa so živahnejši, dinamični, aktivni.

Debelost in dednost

Podobno kot v primeru številnih drugih težav in zapletov tudi ko gre za debelost, velja: bolj kot jo poznamo, lažje se ji ognemo, jo obvladujemo, premagamo in odpravimo enkrat za vselej. Kdor hoče shujšati, mora poznati kemizem debelosti.

Skupina strokovnjakov s Howard Huges medical institute, ki je v sklopu newyorške Rockefeller University, je sporočila obetavno novico o dodatnih podrobnostih v zvezi z genom debelosti, ki ga je Američanom uspelo izolirati in klonirati iz tkiva debelih živali; popolnoma identično dedno substanco pa so našli tudi v tkivu predebelih ljudi. Čeprav je to odkritje prelomnica v paleti pomembnih odkritij na področju presnove sesalcev, bo verjetno minilo vsaj še nekaj let, preden bodo te izsledke lahko učinkovito izkoristili v praktične namene. Vendar so znanstveniki optimisti in upajo, da bodo ljudem kmalu lahko pomagali, da ne bodo po nepotrebem hlastali za hrano in si nabirali odvečnih kilogramov, proti katerim se mnogi neuspešno borijo vse življenje. Gen debelosti – zaradi njegove značilne vloge ga marsikdo imenuje gen sitosti, naj bi sprožil prenos beljakovinske snovi v možgane, ki naj bi pravilno dekodirali sporočilo in obvestili telo, da je zaužilo dovolj hrane oziroma si nabralo dovolj maščevja. Sprožili bi signal (ukaz) za prekinitev uživanja hrane. Če bi opisani sistem odpovedal, bi sporočilo izostalo in človek bi se nekontrolirano basal s hrano in pijačo, saj nima naravne zavore, ki bi ustavila apetit – začne se rediti in si nabirati odvečne kilograme. Večini ljudi pa se potem, ko se zredijo in nekaj časa živijo z odvečnimi kilogrami, bolj ali manj korenito spremeni tudi duševnost. Psiha nekdanjega suhca se spremeni v psiho debluha. Človek uspešno shujša le v fazi, ko kljub zunanji debelosti v sebi še nosi dušo suhca, ki hrepeni po prvotni vitkosti, gibkosti in vitalnosti. Kasneje pa mora z močno voljo in avtosugestijo najprej premagati dušo debluha, šele nato lahko začne učinkovito topiti nakopičeno salo. Debelost se začne in konča v glavi.

Debelost in spol

Rezultati zdravstvenih statistik v EU pričajo, da moški kljub trendu vitkosti in lahkotnosti, ki prevladuje med izobraženo in ozaveščeno populacijo, še vedno niso kdove kako navdušeni nad shujševalnimi dietami, odpovedovanjem gastronomskim užitek in stradanjem. Zato se skušajo odvečnih kilogramov rešiti s pomočjo telesne aktivnosti in športa. Raje si privoščijo svoj najljubši prigrizek in potem pospešeno garajo v telovadnici, studiu za fitnes ali na tekaškem poligonu, kot da bi se odpovedali svoji ljubezni do visokokalorične hrane. Pri tem se pogosto sploh ne zavedajo, da gibanje spodbuja apetit in botruje želji po hrani, pozabljajo pa tudi, da je za izgubo 10 kilogramov odvečne teže potrebno teči kar neverjetnih 310 ur (13 dni) oziroma se okrog 500 ur (21 dni) sprehajati v zmernem tempu.

Debelost in prehrana

Hrana in pijača s svojo energetsko gostoto (število kalorij na enoto mase) igrata ključno vlogo pri uravnavanju vrednosti indeksa telesne mase – pri debelosti in vitkosti. Energetsko redkejšo hrano telo hitreje pokuri kot enako količino energetsko gostejše hrane in/ali pijače.

Če vas med obroki pogosto zgrabi huda lakota, pa bi radi kljub shujševalni dieti pojedli kaj okusnega in nekaloričnega, si pripravite osvežilno svežo solato, prijetno sladkastega okusa iz gomolja sladkega janeža in sveže nepekoče rdeče paprike, z rdečo čebulo in peteršiljem.

Kadar ste žejni in lačni, pa si privoščite kozarec posnetega jogurta. Če ste se doslej bolj navduševali nad alkoholnimi pijačami in gaziranimi ali sladkimi brezalkoholnimi napitki, priporočam, da si privoščite kozarec naravnega soka ali nemastnega mleka.

Omislite si slasten nizkokaloričen prigrizek. Če ste na redukcijski dieti, pa bi si radi privoščili majhen priboljšek, ne obupajte. Raje si oglejte seznam živil, ki ob primernem zadovoljstvu in občutku sitosti dajejo najmanj kalorij.

Seveda pa debelost ni odvisna le od vsebine jedilnika in velikosti porcij, marveč tudi in predvsem od prehranskih in življenjskih navad. Potem ko so strokovnjaki dolgo verjeli, da igrata okolje in vzgoja ključno vlogo pri oblikovanju, ohranjanju in spreminjanju prehrabnih navad in postave, so nedavno ugotovili prav nasprotno. Rezultati obsežne raziskave med dvojčki in člani istih družin pričajo, da so prehranjevalne navade in odnos do hrane (ter pijače) zapisane v človekovih genih. Prvi tabu na tem področju je padel že pred leti, ko so Japonci z raziskavo na 120 enojajčnih in 125 dvojajčnih dvojčkih ugotovili, da so prehrabne navade enojajčnih dvojčkov dvakrat bolj podobne kot navade dvojajčnih dvojčkov ter ostalih bratov in sestra. Tako so za enojajčne dvojčke značilni soroden ali celo identičen prehranje-

valni bioritem, količina in vrsta zaužite hrane, pa tudi dinamika lakote in sitosti. Zanimiva je tudi ugotovitev, da imajo otroci pogosto podobne prehranjevalne navade kot njihovi starši (čeprav niso živeli z njimi oziroma jih niso ti vzgajali), ker so jih podedovali. Velja pa tudi obratno. Ameriška študija prča, da je odnos do hrane in pijače, vključno s prehranjevalnimi navadami, tudi med brati in sestrami pogosto zelo različen, čeprav so vse življenje živeli pod isto streho – bili deležni enake vzgoje, zgledov in vedenjskih vzorcev ter so se redno srečevali pri skupnih obedih.

John de Castro kot vodja raziskave poudarja, da so omenjena spoznanja šele prva v nizu raziskav, ki jih nameravajo izvesti Američani. K sodelovanju pa bodo pritegnili tudi Japonce in Britance.

Debelost in hormoni

Na kilograme in centimetre ter postavo odločilno vpliva tudi hormonsko stanje v organizmu. Debelost je pogosto zaznati v puberteti, zlasti pa v obdobju ženske in moške mene – menopavze in virilopavze.

Med 45. in 55. letom upočasnjevanje presnove in hormonske spremembe (meno in andropavza) botrujejo nadaljnemu naraščanju telesne teže. Človek še naprej rad je in uživa enake porcije kot v mladosti, čeprav potrebuje manj hrane. Ugotavljajo, da se v tem času maščoba ne nabira več tako vneto na zadnjici, stegnih in bokih, marveč raje okrog pasu in na trebuhu. Rešitev: zmerno kalorična hrana, ki ne napenja, zadostna količina tekočin, redna prebava in zvrhana mera gibanja. V naslednjem starostnem obdobju, med 55. in 65. letom, pa je tendenca naraščanja telesne teže in nadomeščanja mišične mase z maščevjem še bolj izrazita. Za posameznike, nagnjene k debelosti, je tedaj najbolj nevarno, da se zredijo in ostanejo predebeli do konca življenja; predvsem zato, ker se začne človekova življenjska aktivnost konstantno upočasnjevati, pa tudi presnova in hormoni spodbujajo debelost. Kilogrami, ki si jih naberete v tem obdobju, se povečini kar »prilepijo« na organizem. Rešitev: uravnovešena, nizkokalorična prehrana, čimveč gibanja in zdrave življenjske navade.

Kilogrami in emocije

Debelost in vitkost sta tesno povezani z občutki in čustvi. Znanstveniki ugotavljajo, da so emocionalno pasivni in inertni ljudje pogosteje pretežki in debelejši kot njihovi živahni, čustveno dinamični vrstniki. Zato vsem, ki želijo shujšati in ostati vitki, svetujejo: zaljubite se, bodite spolno aktivni, družite se s kolegi in prijatelji ter uživajte v iskrenih medčloveških donosih. Človek, ki je socialno potešen in psihično stabilen, manj je in pije, zaužite kalorije pa hitreje troši kot pasivni, čustveno neaktivni posamezniki.

Debelost in hladilnik

Največjo nevarnost za ITM predstavljata hladilnik in zamrzovalnik. Zlasti hladilnik je za zdravje, vitkost in vitalnost največji izziv, zato je veliko nevarnejši od kuhinje, kleti in shrambe.

Na hladilnik prenekateri debelušček pomisli, ko je lačen, utrujen, razočaran, v stresu, čustveno nepotešen ali nezadovoljen sam s seboj in razočaran nad svojo okolico. Hladilnik je po ugotovitvah ameriških dietologov zlasti priljubljen in nevaren za priložnostne požeruhe in impulzivne jedce, ki se s hrano zoperstavljajo fobijam in frustracijam. Tem nekontroliranim jedcem strokovnjaki svetujejo, naj si priskrbijo hladilnik na ključavnico, ki bo podoben sefu – odpre se le tri do petkrat na dan, v času glavnih obrokov, vmes pa ne dovoli nikakršnega stikanja po policah in nekontroliranega grizljanja.

Dobra plat hladilnika je, ker si lahko z njim pomagamo do vitkosti tudi tako, da ga napolnimo z manj kalorično hrano in pijačo ter da nanj prilepimo svoji fotografiji: eno iz najbolj vitkih časov in eno iz najbolj zajetnih. Tako nas bo vsakokrat, ko bomo prijeli kljuko hladilnika, stisnilo pri srcu, želja po hrani in užitek ob izbrani hrani bo gotovo manjši kot pred pogledom na fotografiji.

Knjige in vitkost

S knjigo je mogoče shujšati na različne načine: tako, da namesto večernega obroka berete, da si namesto posladka raje privoščite zanimivo zgodbo, da, kadar ste lačni, ne listate in prebirate kuharskih knjig in revij s fotografijami (ilustracijami) slastnih jedi, da se preko knjig in revij seznanite s prednostmi, pastmi, novimi načini in metodami hujšanja in ohranjanja vitkosti itd. Statistike razvitega sveta pričajo, da ljudje največ kupujejo kuharske knjige, sledijo pa jim knjige o hujšanju, vitkosti in zdravem življenju nasploh.

Debelost in televizija (računalnik)

Če je s knjigo mogoče topiti kilograme, pa si jih s televizijo in računalnikom večina predvsem pridobiva. Čepenje pred fluorescenčnim ekranom, ki sodi med najboljše prostočasne dejavnosti zasedenih in lenobnih posameznikov, pa je dodatno nevarno tudi zato, ker ga mnogi kombinirajo z uživanjem slastne hrane in pijače, ki v glavnem sodi med prave kalorične bombe. Posedanje pred televizijskim in računalniškim zaslonom je poleg tobaka, alkohola, hrane (zlasti sladke), tablet in drugih poživil ena najpomembnejših drog sodobnega časa.

Moderni človek je zasvojen s televizijo in internetom; dejstvo, ki bi nas moralo skrbeti zlasti pri mladini. Podatki najnovejših statistik o preživljanju prostega časa in o ustvarjalnosti, ki jih je javnosti predstavila komisija Sveta Evrope, pričajo, da

prebivalci razvitega zahoda in severa naše poloble pretežni del svojega prostega časa prebijejo pred televizijskim in računalniškim ekranom. Povprečen Evropejec preživi pred televizorjem najmanj tri do štiri ure na dan.

Strategija postopnosti in majhnih korakov se najbolje obnese tako pri boju z odvečnimi kilogrami in centimetri kot tudi pri vseh drugih spremembah, povezanih z zdravjem in vitalnostjo. Podobno kot se čez noč ne zredimo, tudi čez noč ne moremo shujšati.

V času, ko večina preobilnega prebivalstva začne bolj ali manj intenzivno razmišljati in govoriti o hujšanju, ameriški strokovnjak za hujšanje Andrew Fairburn svetuje vsem, ki se želijo dokončno znebiti odvečnih kilogramov in maščobnih oblog, naj hujšajo postopoma, potrpežljivo in premišljeno. Vsako pretiravanje se maščuje. Tudi finski dietologi menijo, da mora človek hujšati postopoma – najprej si kaže za cilj zadati dosegljivo in uresničljivo zmanjšanje ITM za 10 do 15 odstotkov, nekaj časa vztrajati pri tej teži, da se organizem nanjo navadi, nato pa pomakniti kazalec na tehtnici za nadaljnjih 10 – 15 odstotkov proti levi.

Helena Alenka Bizjak

DUHOVNA RAST MLADIH V LUČI CELOSTNE VZGOJE ALI KAKO SE PONOVRNO RODITI IZ VODE IN DUHA

Je v mladih letih setev, bo v starih letih žetev.

Če pridni bodemo, nam nikdar žal ne bo!

A. M. Slomšek

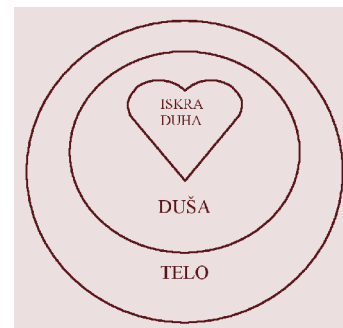
Vsak človek ima telo, dušo in Duha. Duhovno ozaveščanje zajema celega človeka – mladostnika. Človek se razlikuje od rastline in živali prav po tem, da ima Duha.

Celostno vzgojo zato pojmem kot vzgojo vseh treh področij človeka: telesa, duše in Duha.

Božji notranji glas
nas vodi po
vesti, intuiciji

Celostna vzgoja, h kateri teži sodobna pedagogika, ne pospešuje samo razvoja mladega človeka v celovito osebnost, celostna vzgoja vodi k pedagogiki, ki je zdravilna. Da lahko dojamemo njen pomen, jo moramo zajeti dovolj široko. Pripadamo družbi, ki pozablja na človečnost. Res je to družba izobilja, vendar le materialnega. Saj po eni strani kopiči potrošne dobrine, po drugi strani pa si izmišlja uničevalna sredstva, ki lahko v nekaj minutah pokončajo človeštvo. Pa vendar lahko samouničujoče človeštvo z zdravilno pedagogiko ustvarja v svoji sredi nekaj novega. Ne smemo je razumeti le kot del otroške psihiatrije ali pedagoških in psiholoških prizadevanj, kako pomagati otrokom, ki so odraščali v kvarnem okolju in mladostnikom, ki so zašli na stranpoti. Vpliv zdravilne pedagogike v okviru duhovnega ozaveščanja se mora držati predvsem skrbi za človeško dušo.

Troedinost človeka

Zdravje telesa je tesno povezano z duševnim zdravjem (mladostnikove psihološke sposobnosti: čutenje, čustvovanje, mišljenje), ki je gotovo odvisno od stopnje razvoja njegove osebnosti. Njegovim psihološkim in intelektualnim sposobnostim naj bi sledila vsebina predmetnega učnega načrta.

Sama menim, da ni vedno tako: predmetnik je preobsežen, snov vsakega predmetnika je prenatrpana. Tako so srednješolci danes psihično preobremenjeni. Zato večina učnih sporočil ostaja na površju in ne prodre v globino, podaja se le informacija. Pretežno faktografsko znanje zapolni le intelekt mladega človeka, čustveno in doživljajsko ostaja podhranjen. Celo pri materinščini se ob ocenjevanju eseja seštevajo točke, kakor bi šlo za matematiko.

Strokovnjaki ugotavljajo, da se večina otrok in staršev veliko preveč ukvarja s šolo, ne da bi pri tem dosegli želene rezultate. Menijo, da imajo otroci moderne dobe premalo prostega časa, da bi lahko brezskrbno in v polni meri izživel svoje otroštvo. Sodobna psihologija prisega na tri najpomembnejše elemente otrokovega razvoja, ki je pogoj za normalen razvoj v puberteti: sproščenost, varnost in zaželenost. Otroci in pubertetniki pravijo, da nimajo le potrebe po dobri hrani in pijači, ampak tudi po počitku in sprostitvi, gibanju na svežem zraku, po toplini v družini, da so sprejeti v svojem okolju, šele nato potrebo po znanju. Z otrokom, ki ima težave, naj se starši in vzgojitelji pogovorijo in preverijo, za kaj gre. Pri tem naj upoštevajo tudi otrokov značaj, njegove danosti, preverijo naj zakaj je len, nezainteresiran, razvajen, preutrujen, nezadovoljen ali osamljen in zapuščen. Naj otrok sam pove, kako bi izboljšal svoje učenje, naj predstavi svoje rešitve. Nato otroku povejmo, kako bi težavo rešili mi. Otrok naj od začetka do konca sodeluje pri odločanju, da ima občutek, da so bile upoštevane tudi njegove želje. Starši morajo biti pri tem zelo potrpežljivi, poskrbeti morajo za sproščenost in igrivost. Pomagati morajo otroku ali mladostniku, da bo lažje vztrajal pri določeni rešitvi.

»Vzgoja je stvar srca in samo Bog je njegov gospodar!« je rekel sveti Janez Bosko, eden največjih vzgojiteljev naše dobe. Že kot mlad duhovnik je spoznal, da brez ljubezni pri mladih ljudeh ne opravimo ničesar. Taka vzgoja je kot »brneč bron in zveneče cimbele«, kot pravi sveti Pavel. In kaj pomeni ljubezen v vzgoji? To pomeni, da si vzamemo čas za otroka, da mu posvetimo vso svojo pozornost in da vzljubimo vse tiste stvari, ki jih ima rad tudi otrok.

Znan je poskus na dojenčkih v času nacistične Nemčije, ko so hoteli otroke, odtegnjene staršem, vzgojiti v rasno čistokrvne ljudi. Deset dojenčkov so dali v posebno sobo. Naročili so sestram, naj jih sicer hranijo in negujejo, vendar naj z njimi nihče ne spregovori besede niti jih ne poboža. Noben dojenček iz te sobe ni preživel prvega leta, medtem ko so drugi otroci rasli in se razvijali.

Nedavno mi je znanec, upokojeni vzgojitelj, pripovedoval o dveh slikovitih izkušnjah, ki potrjujeta, da je sveti Janez Bosko imel prav.

»Pred mnogimi leti sem služboval kot vzgojitelj v domu, ki so ga takrat imenovali popravni dom ali celo poboljševalnica. Bil sem edini od vzgojiteljev, ki se v času nočnega dežurstva nisem zaklepal pred fanti. Zaupal sem jim, kakor so tudi oni zaupali meni. Nekoč je prišel k meni osemletni fantič s solzami v očeh, češ da ga starši že leto dni ob vikendih ne obiskujejo. Pogledal sem v njegovo kartoteko in ugotovil, da imata starša tega fanta pomembne službe (ona je bila direktorica, on župan) in da nimata časa za otroka. Fantič je večino časa prebil sam doma. Nekoč so imeli starši službeno kosilo za povabljenе pomembne goste. Na koncu so na pijačo povabili tudi šoferje. Ti so pustili svoje avtomobile kar odprte. Fantiču je bilo dolgčas in je avto za avtom predstavljaj v prosti tek, tako da so vsi avtomobili zdrseli po cesti navzdol in se zaleteli v stari mlin. Starši so otroku to dejanje tako zamerili, da so ga dali v vzgojni dom.

Fantiču sem obljubil pomoč. Napisal sem pismo staršem, nato pa to zgodbo povedal tudi prijateljem na policiji. Starši so ob koncu tedna privihrali v vzgojni dom in hoteli vedeti, kdo je pisal pismo. Poklicali so tudi policaja, a ta je bil že obveščen. Povedal je staršem, da bi morali biti oni kazensko preganjani, ne pa pisec pisma. Odgovorni so za otroka, ki še ne more presojati svojih dejanj in ni zato nič kriv. Če nimajo časa zanj in imajo dovolj denarja, naj mu plačajo vzgojiteljico. Starši so se zamislili, nato so se policaju in vzgojiteljem opravičili. Odslej so otroka redno obiskovali. Fantku sem še svetoval, naj se močno potruđi za čim boljše ocene: če bo odličen, ga bodo starši gotovo vzeli nazaj domov.

Tako se je tudi zgodilo. Pred odhodom se je fantek poslovil od vseh, nazadnje še enkrat od mene in se mi prav lepo zahvalil.«

Druga zgodba govori o mladostniku in njegovem skritem talentu.

»Iz skladišča »doma« je nekoč izginila škatla čokolade ter nekaj denarja iz blagajne. Vzgojitelji niso mogli ugotoviti, kdo je storilec. Sumil sem nekega fanta, sina znanega vlomilca. In res sem ob pregledu postelje pod žimnico našel čokolade, v dimniku pa zavojčke cigaret, ki so si jih fantje kupili za ukraden denar. Osumljeni fant je priznal, da si je iz velikega žeblja napravil ključ, ki odpira vsa vrata. Dežurni vzgojitelj ga je hotel kaznovati in poslati v strožji popravni dom. Ustavil sem ga, češ da bo tako iz njega napravil še enega kriminalca. Upravnik doma se je naslednjega dne domiselno spomnil in kmalu poslal fanta v finomehانیčno šolo, in sicer na oddelek za trezorje in sefe.

Pred nekaj leti sem tega fanta ponovno srečal. Zdaj je seveda že mož in oče otrok. Lepo se mi je zahvalil, ker se je po moji zaslugi izšolal in postal pošten človek. Zdaj ima dobro službo kot strokovnjak za bančne sefe in trezorje. Povsod ga kličejo in potrebujejo.«

Duh spoznanja in učenja je v otroka vsajen kot zlato zrno. Otrok se vsemu čudi, raziskuje, mladostnik pa želi spoznati svoje notranje potenciale, izraziti želi sebe

navzven, najti svoj prostor pod soncem. Tako postaja ustvarjalen. Otrok živi v sedanjosti, mladostnik raziskuje svojo preteklost (prednike, sorodnike) in sanjari o svoji prihodnosti. Otrok se bolj navezuje na starše (dednost), v mladostniku se prebujata Božji Duh, ko išče samega sebe in obrača svoj pogled navznoter. Naloga staršev in vzgojiteljev je zapolniti praznino, ki nastane v duši mladega človeka ob prehodu iz otroštva v odraslost. To pa se lahko zgodi le, če si tudi sami starši in vzgojitelji prizadevajo za svoj duhovni razvoj z molitvijo, z branjem Svetega pisma in izpolnjevanjem Božjih zapovedi v življenju.

Vendar danes le malo staršev to počne. Tudi zato imamo take težave z mladino v tem razkristjanjenem svetu. Sveto pismo, hrana za našega Duha, naj bi spet moralo dobiti častno mesto ne le v vsakem domu, ampak tudi v vsaki šoli.

Problematiko našega šolskega sistema nam je lepo predstavil Janez Svetina, strokovnjak za šolsko psihologijo, v svoji knjigi Slovenska šola za novo tisočletje pravi:

»Šola, ki preobremenjuje otroka ali mladega človeka s faktografskim znanjem in učenjem ali z učenjem različnih strokovnih veščin in mu ne pušča zadosti časa za razvedrilo in za zdravo telesno dejavnost, pa tudi za razne interesne dejavnosti (glasbeno in likovno dejavnost, branje poezije, literarno razmišljanje, izleti v naravo, zdravo družbo, itd.), ne uči harmoničnega učenja, temveč nasprotno peha otroka ali mladega človeka v življenjsko neuravnoteženost ...«

In še dalje ugotavlja:

»Torej imamo v šoli ogromno število otrok, ki jim sedanja uniformirana šola ne ustreza, ki šolo občutijo kot neprijetno breme ali celo kot pravo nesrečo. Ti otroci hitro izgubijo veselje do šolskega dela ter potlej samo pod prisilo hodijo v šolo. To neustrezno vpliva tudi na mnoge povprečno sposobne otroke, ki sicer nimajo učnih težav. Posledica tega je dokaj pogost odklonilen odnos slovenskih otrok do šole, kar je že samo po sebi zgovoren znak neustreznosti take šole ...«

Svetina poudarja, da je takšen način šolanja hudo zapravljanje narodovih potencialov, nevarno je za maloštevilen narod, ki potrebuje več sposobnih ljudi. Za prihodnost družbe so potrebni ljudje, ki imajo veselje do učenja in spoznavanja novih stvari. Vsa negativna čustva (strah, odpor do učnega predmeta ali učitelja, občutek nesposobnosti in prikrajšanosti, občutek, da se godi krivica) zelo slabijo življenjsko moč učenca, ki je odgovorno za njegovo fizično zdravje in počutje. Če se to zgodi, otroku lahko pomagamo vzpostaviti ravnovesje s sprostitvenimi tehnikami, ki niso vedno le meditativne narave.

Kristjani vemo, da otroku lahko pomagamo tudi z molitvijo in branjem Božje Besede. Molimo lahko potihoma tako za lastne kot za tuje otroke, tega nam noben zakon ne more prepovedati. Svoje otroke lahko navajamo k branju odlomkov

iz Svetega pisma, in sicer že od malega. Kar se Janezek nauči, to Janezek zna! Pravi ljudski pregovor. Leto 2007 je bilo leto Svetega pisma, zato bom navedla nekaj odlomkov iz biblične revije Božja Beseda danes. Geslo za leto Svetega pisma 2007 se glasi: »To vam oznanjamo: Besedo življenja ... večno življenje« ...

Zanimiv se mi je zdel članek s. Jožice Merlak Svetopisemske urice za najmlajše:

V Murski Soboti sestre Hčere Marije Pomočnice že peto leto izvajamo srečanja za majhne otroke, stare od 3 do 6 let. Srečanja se imenujejo Svetopisemske urice, saj otroke na njim primeren način ob svetopisemskih zgodbah približujejo verske resnice, liturgijo in cerkvene praznike. Otroci ob teh zgodbah globoko doživljajo Božjo bližino in veličino. Nekaj nerazložljivega v njih samih jim daje jasna spoznanja o Bogu – Sveti Duh se nežno dotika malih src.

Otroci in straši so nad srečanji navdušeni, zato poskušamo to obliko pastorage širiti tudi drugod po Sloveniji. Tudi starši imajo ob svetopisemskih uricah za najmlajše istočasno možnost spoznavati in poglobljati odlomek Božje besede, s katerim se srečujejo njihovi otroci ... V svetopisemskih uricah vidim novo možnost družinske pastorage, pisane tako na kožo otrok kot staršev.

Ali ne bi bilo lepo, ko bi se s svetopisemskimi uricami tako kot v vrtcu v Murski Soboti, nadaljevali tudi v naši srednji šoli, ko otroci odraščajo? Sveto pismo je, lahko bi se reklo, ljubezensko pismo Očeta svojim otrokom. On – Oče ti spregovori v svoji besedi, če odpreš svoje srce.

Pedagogi in psihologi so namreč ugotovili, da je rast otrokove osebnosti odvisna v skoraj enaki meri od dednosti, kot tudi od okolja (tu ima šola pomemben delež) in nadarjenosti ali talentov (to je Božji Duh v človeku). In spet smo pri Svetem pismu. Tudi če še tako dobro hranimo telo in če še toliko koristnega znanja pridobi naša duša, brez Božje besede duhovno in moralno ne rastemo.

Pedagogika Marije Montessori trdi, da se otrok razvija sam od sebe (če ima seveda primerne pogoje), vseznanje mu je že vsajeno. To me spominja na Jezusovo priliko o sejalcu – Stvarniku in semenu ter o dobri zemlji. Zato naj bi bil učitelj predvsem mentor otroku, tisti, ki mu pripravi primerno okolje, dobro zemljo. Marija Montessori to imenuje kozmična vzgoja.

Pričevanja nekaterih dijakov o svojih obsmrtnih izkušnjah in moje pričevanje o svojem spreobrnjenju so bila ob pogovoru o vrednotah tista zlata zrna, iz katerih bo morda nekoč zraslo drevo vere. Iz vsega tega ugotavljamo, **da je duhovna rast naše mladine ob dobrem zgledu učitelja možna tudi v slovenski šoli.**

Akad. Zinka Zorko

KOROŠKO PODJUNSKO NAREČJE V STROJNI IN NA OJSTRICI

Slovenska koroška narečja delimo na ziljsko, rožansko, obirsko, podjunsko, mežiško in severnopohorsko-remšniško. Koroško govorijo v Avstriji, v Italiji v Kanalski dolini in v Republiki Sloveniji. Dolg in le ozek pas koroških narečij na severni meji kaže, da je bilo prvotno slovensko ozemlje obsežnejše, pa se je do 15. stoletja zaradi nemške kolonizacije in pritiska s severa zmanjšalo.

Večina koroških narečij ima enoglasniško-dvoglasniške sestave dolgih samoglasnikov: í, ú, íe (i s polglasnikom), úo (u s polglasnikom), é, ó, é, ó, á in samoglasniški r. V južni slovanščini so se stari akuti skrajšali, kasneje pa skupaj z novimi kratkim akuti podaljšali, vendar niso dohiteli razvoja dolgih cirkumflektiranih samoglasnikov, zato so lahko drugačni refleksi, npr. za staroakutirani jat ter novoakutirana e in o.

V koroških govorih v Republiki Sloveniji se je zaradi vpliva štajerskih narečij izgubilo tonemsko naglaševanje in je danes ohranjen le jakostni naglas.

Kratki samoglasniki se lahko govorijo tudi v nezadnjih besednih zlogih zaradi poznejših naglasnih umikov in zaradi samoglasniškega upada. Mesto besednega naglasa je lahko v koroških govorih različno, ker so pogosti narečni naglasni pomiki, tudi v desno, v tipu babíca, vedéli. Koroška narečja se ločijo med seboj tudi v razvoju praslovanskih samoglasnikov. Zelo značilna je premena trdega l pred zadnjimi samoglasniki v w (wáni 'lani'), tostran državne meje v Dravski dolini se je ta premena izgubila. Arhaični dvoustnični w pred samoglasniki je večinoma ohranjen. Palatalni lj je otrdel, nj pa se je razvil ali v n ali v j. V podjunščini je ohranjen tudi zapornik g.

Podjunsko narečje se govori na severu v Avstriji do Djekš, na jugu do Žitare vasi, Dobrle vasi, Globasnice, Zgornjih Libuč, Pliberka in na vzhodu do Labota, v Sloveniji pa na Strojni, deloma v Šentanelu, v Libeličah in na Ojstrici nad Dravogradom. Glasovni sistem je na obeh straneh državne meje podoben, naglas je v Avstriji še tonemski, tostran meje pa prevladuje jakostni naglasni tip; v oblikoslovju in besedju se pojavljajo nekateri posebni razvoji, zlasti v Strojni.

Hribovita obmejna vasica Strojna z nadmorsko višino 1054 m obsega dvajset raztresenih kmetij. Domačini uporabljajo predložno zvezo v Strojni, na Strojni je le prostor okoli cerkve; pridevnik je strojski, prebivalci so Strojanci.

Zapis imena se pojavlja leta 1430 v omembi »in der Stroyn«. Posrednik podatka spravlja besedo v zvezo z izrazom »strajati«, to je 'vzdržati, trpeti'. Zavetnik strojske cerkve je sv. Urh (4. julija) in lépa nedéle je največji krajevni praznik. Na Strojni so zgradili novo osnovno šolo, v kateri imajo pouk učenci od prvega do četrtega razreda, v višje razrede pa hodijo na Ravne. Trdne in skrbno negovane vrednote so: sosedska pomoč, delavnost in poštenje.

Strojanci se še danes ločijo od Šentanelcev in Šelenperžanov kot izrazito hribovski ljudje, zaprti vase, otroci se sprva bojijo šole in učitelja, ker govorijo le v svojem narečju, starejši so bili znani po staromodnem oblačenju, po »starosvetni« obleki in obuji, po púnčekh. Vendar čúдно radi drug drugemu pomagajo.

Kolonizacija je morala biti zgodnja, saj je slovensko naseljevanje Podjune potekalo iz Mislinjske prek Mežiške doline po nekdanji rimski cesti. Po sprejemu krščanstva z misijonarskim središčem pri Gospe Sveti je v Podjuni postala cerkveni center cerkev v Dobrli vasi. Za leto 1106 se v neki listini že omenjajo prafare Kocjan, Dobrla vas in Šmihel; na vzhodu so nastajale podružnične fare: 1437 postane podružnica Šmihela Šentanel. Ker na vzhodu Podjune ni večjih naravnih pregrad, Mežiška dolina pa se odpira proti vzhodu, so na narečje vplivali sosednji štajerski govori zlasti v dolinah Meže in Mislinje. Ramovš ga je poimenoval mežiško narečje. Višinsko področje v Strojni in na Komlu se je slabše povezovalo z dolino, zato so se bolje ohranile značilnosti podjunskega narečja.

Narečje, ki se govori na Belšaku, na Dolgi Brdi, Šentanelu, Suhem Vrhu, na Jamnici in na Strojni, spada po večini glasovnih razvojev k vzhodni podjunščini, le da se je izgubila tonemska opozicija.

Strojnski govor je na narečni karti Tineta Logarja in Jakoba Riglerja označen kot podjunsko narečje, enako bi moral biti označen tudi podoben govor na Ojstrici nad Dravogradom.

V dolgem samoglasniškem sestavu so dolgi: i, u, ozki in široki e, ozki in široki o, dolgi a, štirje dvoglasniki: íe, úo, éa, óa in dolgi samoglasniški r. Nastali so iz starih cirkumfektiranih pa tudi iz starih skrajšanih, pozneje zopet podaljšanih akutiranih samoglasnikov. Narečje pozna vse slovenske naglasne pomike, tudi premik v tipu babíca, mislíli, ved.éli. Kratki naglašeni samoglasniki so enoglasniki, v zadnjem ali predzadnjem zlogu po mlajših naglasnih umikih. Samoglasniški upad je pogost ob zvočnikih, ki lahko postanejo zlogotvorni; do stopnje polglasnika se lahko reducirajo i, u, a, o, jat in nosni en. Izvor samoglasnikov je podoben drugim koroškim govorom. Dolgi cirkumfektirani jat in dolgi etimološki e sta se razvila v dvoglasnik

i s polglasnikom (zapis ie): gríeh, líes, líet; píeč, líed; dvoglasnik u s polglasnikom (zapis uo) je nastal iz dolgega etimološkega o: búoh, dúobo, múoč; dvoglasnik éa je nastal iz akutiranega jata: léato, méasto, dvoglasnik óa pa iz umično naglašenega o: kóaza, óasa. Ozka e in o sta naslednika novoakutiranega e, novoakutiranega o in dolgega nosnega on: n.ésu, z.éle, v.óle, m.óž, t.óče; široki e (poleg éa) je refleks za umično naglašeni e: nésem/néasem, téta in akutirani jat: bréza/bréaza, césta, široki o/óa pa za dolgi a: dwó/dvóa, kowóč. Tak široki o se lahko tudi diftongira v ou: cigóuni, róuna 'rana'. Posebnost tega narečja so: skupen razvoj dolgega polglasnika in dolgega nosnega en v a: dán, wás; gáne se, máše ter preglas -o v -i v zlogih: -jo, -šo, -žo, -čo v -ji, -ši, -ži, -či: díelaji, híši, róži, kóči, ter a-ja v -e za palatalnimi soglasniki: méje, pastírje, v.éje, gospodíje, kóaje, swíje, máše, swíeče, t.óče; v pridevniški sklanjatvi je končni -e nastal iz -oje: dóare 'dobri', l'íepe 'lepi'.

Za soglasniški razvoj so značilni: dvoustnični w za v, prehajanje la, lo, lu v wa, wo, wu; glas j je nastal tudi iz g: nóaje, drúji, palatalni nj med samoglasniki se razvije v -j- swíje; ohranjena je skupina dl: módlim, jédwu líes 'jelov'; wádwa 'uvela'; končni -g se premenjuje s -h: búoh; šč se je olajšal v š: íšem; ohranjeni so ostanki druge palatalizacije: na mlíeci, w Plíberci. Značilen podjunski pojav je tudi štekanje: štúo, štók, štóta.

Oblikotvorni in oblikospreminjevalni vzorci so v Strojni in na Ojstrici podobni.

Ohranjena so vsa tri števila, srednji spol pa ima svoje oblike le v ednini, v dvojini in množini pa samostalniki srednjega spola prehajajo med ženske, podaljšane osnove na -t- in -n- pa med moške samostalnike: žrebáti, imáni.

V sklanjatvi moških samostalnikov so opazne posebnosti:

a) v rodilniku ednine je v govoru ohranjena poleg končnice -a tudi končnica -u iz prvotnih u-osnov: níma sínu;

b) v mestniku ednine se pojavlja poleg končnice -u tudi -i: pri sínu in pri síni (zlasti ob hišnih imenih);

c) v orodniku ednine je poleg -om slišati tudi končnico -u: pod núosom (pod nòsu);

č) v mestniku množine je končnica -eh iz zaimenske sklanjatve, v orodniku množine pa -ami iz ženske sklanjatve.

Mešani naglasni tip je odpravljen zaradi kasnejšega naglasnega umika: swéata, prav tako končniški: pàs pàsa, diž diža, pogost pa je premični: óatrek otròku, čwóawek čwovéaka.

Ženska a-jevsko in i-jevsko sklanjatev sta ohranili izvirne končnice, le v mestniku množine je znana končnica -eh: lipéh, míseh. Mešani naglasni tip je odpravljen zaradi naglasnih umikov: kúost kòsti.

Srednja sklanjatev je znana le v ednini, s končnicama -u ali -i v mestniku: v léa-tu/v léati.

Za pregibanje pridevnika je značilna kontrakcija v obliki za srednji spol: líep líepa líepe, v rodilniku ednine je končnica -iga, sicer pa prevladujejo končnice z -e-: -em, -eh, -emi (líepemu, líepem, líepéh, líepemi).

Pri osebnih zaimkih sta opazni obliki nəba 'midva' in wəba 'vidva', pri kazalnih šəti, nastal iz viš ta ali še ta, pri nikalnih níšər za nihče.

V glagolski spregatvi je neknižno osebilo za prvo osebo dvojine -ma: nésema, enozložni glagoli lahko okrepijo osnovo tretje osebe ednine z -de: jède, níde/číde, bòde, gréde, móde. Namenilniške oblike se redko ločijo od nedoločniških: grèm mlíest: mléast; žèni póst: pást; púoj hcót: hcát; púoj spót : spát.

Narečno besedje je izbrano iz pripovedi informatorjev v Strojni in na Ojstrici.

Slovensko besedje je nenavadno bogato. Dolga stoletja se je vsaka pokrajina razvijala po svoje, brez tesnejše povezave z drugimi, in to je pustilo v jeziku globoke sledove. Slovenci živimo na ozemlju v Evropi, kjer se stikajo tri največje jezikovne sfere – slovanska, romanska in germanska. Naseljeni smo na sečišču mediteranskega, alpsko srednjeevropskega, panonskega in balkanskega. Odkrivamo lahko jezikovne ostanke izginulih narodov, npr. imena rek, ali pa smo si izposojali besede vseh vrst.

Temeljno besedišče so naši predniki prinesli že iz pradomovine; slovanski jeziki imamo skupnih nad dva tisoč besed. Že v praslovanščini so se začele izposojati od pragermanskih sosedov besede: knez, penez, hiša, mleko, deska, hlebec, hlev, kupiti. Na začetku historičnega obdobja so vplivala na Slované tri žarišča: grško, rimsko in nemško. Zgodnjih nemških izposojenk se skoraj ne zavedamo: škoda, rop, risati, jeklo, pek, nor, zamorec, mrha, kreg, ubogati. Po naselitvi so naši predniki prevzemali besede od Romanov, od devetega stoletja pa je postajala alpska nemška poljedelska in obrtniška tehnika vedno bolj napredna. Od Nemcev smo sprejeli kulturne rastline: ajdo, arniko, janež, ješprenj, ohrovt, peso, peteršilj, regrat, krompir, riž.

Kot germanizme čutimo mlade prevzete besede, ki so jih prinašali rokodelski pomočniki, vojaki, romarji s potovanj po Srednji Evropi, za orodja, gradiva, kuhinjske predmete, poklice in podobno. Nemško izrazje so tudi suženjsko prevajali in nastajali so kalki: zastopiti 'razumeti', dopasti se, gor vstati, čez dati. Izbrano narečno besedje po tematskih sklopih, zapisano v Strojni, je po izvoru slovansko, lahko pa je tudi prevzeto, zlasti iz nemščine.

Živalstvo: bečíewa, dát! 'detel', gríba 'griva', kukújca, pójenk, mərčník 'netopir', stfd 'med', šumíeu 'čmrlj', zác 'zajec'.

Prevzete besede: bíder 'oven', gríl 'ščurek', fúotrati 'krmiti', óbih/óboh 'jastreb'.

Rastlinstvo, polje, gozd: brančúr 'brinje', črnica 'borovnica', dōb 'hrast', móter-na dušica, gníva 'njiva', gōša 'gozd', grúška, jédwa 'jelka', krpíva, líes 'gozd', múrka 'kumara', proplét 'praprot', pwòh 'hlod', ostróžnca 'robida', túršca 'korúza'.

Prevzete besede: čwěšpl̩ 'češplja', flàncati 'ličkati', fróta 'preseka', gártl̩ 'vrt', kwóbih 'česen', pungrad 'sadovnjak', púšlc̩ 'šopek', tól 'del'.

Promet, posoda, stavbe, orodje, obroki: glétwa 'dleto', dúri, izína 'kosilo', kodúje 'nečke', sàntər 'semkaj', sèzda, tàntər 'tjakaj'.

Prevzete besede: brúoštik 'zajtrk', grúmpi 'ocvirki', gwàš 'steklo, kozarec', létwa 'lestev', ráufank 'dimnik', šikl̩ni 'škodle', špájs 'shramba', špíle 'vžigalice', špéh 'slanina', štínga 'stopnica', štúk̩l̩ 'kos', tótṅkómra 'mrtvašnica', tróhtar 'lijak', žlájf 'zavora'.

Obleka, obutev: jègwa 'igla'.

Prevzete besede: áutre 'naramnice', bíertih 'predpasnik', cvírn 'sukanec', déwžek 'žep', gwànt 'obleka', jónka 'krilo', knòf 'gumb', lájbič 'nedrc', móntl̩ 'plašč', púnčki 'čevlji'.

Človek, lastnosti: čádṅ 'čist', čròwo 'trebuh', òko očiesi, rəka 'roka', ùho ušáti, wómpl̩ 'trebušast človek'; bórati 'vprašati', čúti 'slišati', gwúhl̩ 'gluh človek', mórnja-ti 'govoriti'.

Prevzete besede: fáulast 'len', flèk 'madež', gōti, gōca 'boter, botra', krófast 'ima golšo', krúmpast 'šepav', síht 'obraz', šílgast 'krivogled', šínik 'vrat', šwógər 'svak', žégnan 'blagoslovljen', `nóble 'ustnice', žwóhta 'sorodstvo'.

Prevzete besed za poklice: bógnar, címperman 'tesar', jóglr̩ 'lovec', ólcar 'lesar, gozdar', páuər 'kmet', píntnar 'sodar', štámc 'zidar', šúoštar 'čevljar', tíšlar 'mizar', žnídar 'krojač'.

Izpisano narečno besedje iz posnetih pripovedi informatorjev v Strojni je razloženo po Bezlajevem Etimološkem slovarju slovenskega jezika:

- ádra 'cunja, bela ruta', na Pohorju tudi adrìca, vzhodno štajersko hádra; prevzeto iz srvn. hader 'cunja';
- ántuh, na Pohorju tudi hántuh; iz nem. Handtuch;
- bárati 'vprašati' morda iz gъbarati;
- babíca, bica 'babica'; babéwa 'babnica'; baba je onomatopejska reduplikacija iz otroškega jezika;
- brančúr 'brinje'; vzhodnokoroško tudi smúolje;
- búorn 'boren', nastalo iz bože > bore s pomenom 'moj bog, kako malo';
- címraka 'vrsta tesarske sekire'; nvn. Zimmerhacke;
- čərníeu, čərníca 'borovničevje, borovnica';
- čípún 'vodir';
- drèt se 'jokati, kričati'; slovansko *dьrti derə 'odirati';

- gńíwa 'njiva';
- goríca 'ograjen prostor za svinje', tudi 'dvoríščé'; razlaga: iz dvorica (A. Šivic-Dular); po kontrakciji gorojica;
- gúorši 'hujši, boljši, lepši';
- ílati/hílati 'hiteti'; stvn. ilen, nvn. eilen;
- índi/íni 'drugod, drugje'; praslovanski koren *in- 'drug';
- izína 'južina, tudi kosilo'; iz slovenske besede jugъ s prvotnim pomenom kosilo;
- jédwa 'jelka'; koroška dialektična oblika;
- klaníca 'poleno'; nastalo iz *kolti 'klati';
- knísm/čísm 'nistem'; nastalo iz 'kar nistem' in 'nič nistem' v poudarjenem položaju;
- míesȳc 'mesec'; ostanek starega nosnega en tako kot pójank 'pajek', pójǎnčna 'pajčevina', venč 'več';
- mórnvat 'govoriti'; stvn. mari 'govorica';
- móđliti 'moliti'; psl. modliti; ohranjeno v Bri`inskih spomenikih;
- múrka 'kumara'; možna je zveza s samostalnikom mrkev 'korenje';
- na mǎrs 'nalašč'; mǎrsiti 'jesti meso v postu'; 'kljubovati';
- príedat 'prodajati';
- pitóunek 'hlev za svinje'; pítati 'krmiti';
- réđl 'regrat'; nem. Wegwart 'čakajoč na poti';
- repíca 'krompir'; iz predindoevropskega vira;
- sínsweti 'vsi sveti';
- úkati, svíja se úče; 'goniti se'; posnemanje značilnega u–u;
- wígrad wigrádi 'pomlad'; *vygrěď 'ven iti' (v Halozah vületje; severnoštajersko zmléjčka, tudi zmarlétká, prekmursko sprotolétje; na severnem Pohorju in v Dravski dolini vlička iz velička (najbrž naslonjeno na besedo velika noč);
- wǎmp 'trebuh'; v Dravski dolini tudi lǎmp; srvn. Wamp;
- vǎnč 'več' (ostanek starega nosnega en); vǎnčbórti;
- vójeno mǎso 'prekajeno meso'; nastalo iz zveze: voditi dim skozi prekajevalnico;
- právhati se 'pogovarjati se'; nastalo iz pridevnika *pravъ;
- trúcati 'prositi';
- úoba 'huba'; posestvo, veliko do 30 juter, na katerem ne živi lastnik; stvn. huoba;
- vlíka gospójnica 'šmaren, velika maša'; nastalo iz neskrčene oblike *gospoja.

Hišna imena so prvotni priimki za stalno poimenovanje posameznikov. Nastajali so iz rojstnih (krstnih) imen (ta so hebrejskega, grškega, latinskega in nemškega izvora). Važen vir za nastanek priimkov so bili tudi poklici in dejavnost človeka sploh, zlasti rokodelski poklici. Priimki so povezani s človekovim bivališčem in okoljem, z ledinskimi in rečnimi imeni ter z občnimi imeni za vzpetine in drugimi opaznimi lastnostmi, tudi glede na lego sonca, na veter. V tretji skupini so priimki iz imen na-

rodnosti pa tudi po nazivih prebivalcev slovenskih dežel ali pokrajin. Zelo pogosti so tudi vzdevki po živalskih imenih, po barvi las ali kože, po rastlinah in podobno. Zbrana so hišna imena v Strojni:

- Bróunat, Brounačíca, pri Branáti; morda iz osebnega imena Branimir;
- Gfm, Grmíca, pri Gfmi;
- Jóněž, Jóunežca, pri Jónè'i; starejša oblika imena Janez;
- Kadíž, Kadížne, pri Kadíži, pomensko nejasno;
- Kobóuc, Kobóuka, pri Kobóuci; izpeljano iz osebnega imena Jakob;
- Móčnik, Móčnca, pri Móčniki, iz samostalnika mok, moča s pripono -nik;
- Máureu, Mauréuka, pri Mauréli; nastalo iz Maurus, Mavricij;
- Novók, Novókne (iz Novakinja), pri Novóki; kmet, ki je s krčenjem gozda pridobil novine, novi priseljenec;
- Ópwaz, Opwazíca, pri Opwózi; oplaz je del pluga – široka železna palica, ki drži plug v ravnotežju; oplaz je tudi del njive, ki je plug ne izorje; tudi nezoran travnat svet med njivami;
- Pókržnik, Pókržnica, pri Pókržniki; izpeljano iz predložne zveze pod križem s pripono -nik;
- Póážeh, Požégouca, pri Požégi; iz glagola požigati; kmet si je s požiganjem pridobival nove pridelovalne površine;
- Smríečnik, Smríečnca, pri Smríečniki; izpeljanka iz samostalnika smreka s pripono -nik;
- Stóunik, Stóunca, pri Stóunki; iz samostalnika stol s pripono -nik;
- Šòpik, Šòpkne, pri Šòpki; nejasen izvor;
- Ûtik, Ûtkne, pri Ûtki; občno ime lutik 'mlad gozd';
- Zóbrnik, Zóbrnca, pri Zóbrniki; iz prvotnega ledinskega imena za brdom s pripono -nik;
- Želíeznik, Želíeznca, pri Želíezniki; iz samostalnika `elezo s pripono -nik;
- Žiróunik, Žiróunica, pri Žiróunki; iz bukovega ploda `ir, z dvojno pripono -ovnik; žiroven pomeni rodoviten, ploden, tečen, izdaten;
- Žwóp, Žwóbne, pri Žwóbi; iz šwab za Nemca.

Beseda Strójna naj bi pomenila 'strajati', to je 'vzdržati, trpeti'. Deli se na *Zgiorno*, *Spúodno*, *Zódno* in *Nicno* Strójno (nicina pomeni 'osoje').

Narečno besedje je na Koroškem zbiral Luka Sienčnik (1904–1989), narodni delavec, zasebni živinozdravnik ter občinski odbornik v Dobrli vasi. Med drugim je napisal pomembna dela: *Slovenska Koroška*, *Koroški Slovenci v boju za svojo šolo* in *Koroški plebiscit 1920*. Vse življenje je zbiral po vsej Koroški narečno besedje. Rokopisna zbirka besed z naslovom *Ljudski izreki* vsebuje 604 lekseme, zapisane s koroškim narečnim glasovjem. Celotni slovar je bil objavljen v znanstveni monogra-

fiji *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, Zora 44, Maribor 2007, z naslovom *Rokopisni slovar Luke Sienčnika ob geslih v Pleteršnikovem slovarju in narečnih ustreznicah v koroških govorih tostran državne meje*.

Pri Sienčniku pomenijo posebnost izrazi iz veterine in kmečkega življenja: boh 'špeh'; bošej 'kastričan prašič'; bujsel 'jagnje'; goniti se 'žival se goni'; junec; krohati 'svinja krohoče'; kulč 'tele, tudi čolej'; surovi puter in maslo; plemna svinja; pojati se 'goniti se'; pojovc 'posebna sluz'; pomečevanje 'porod pri svinji'; prasica, prašička, praščjak 'maternica svinje'; prskati se 'goniti se'; rašenje 'oplojevanje perutnine'; turščica in sirk 'koruza'; telenje 'telitev'; vukati 'svinja se vuče'; zec 'zajec'; zredila 'posteljica pri kravi'; žrebačjak 'maternica pri kobilici'; žrebenje 'porod pri kobilici'.

Vzorec narečnega besedila (Strojna, pripoveduje Marija Mavrel, 1941):

Sò blà ani trjìj sèni pàr nà hiši. Pó so pa, pó pa óače spèku krúxa pa je rèku: »Zàj bòte pa mrlì jèt po swìeti,« je rèku, »jám dàu wsókemu an hleap krúxa,« je rèku, »pó pa kakàr sa bo kieri znàšu, tàk pa bó sa wàm godíwo, wèda,« je rèku, »pó pa kieri bo nájvènc gnóra dúomo prnésu,« je rék, »tèsti bo pó pa bàjto dúobo.« Wèda, pó pa ta stóriši dwó sta tàk ílawà pojèst tistì krúx, wsók an hlèap krúxa so dúobli, al, za popótnco. Pó so pa, sta ílawà pojèst, pó sta pa ta mólemu uzáwa, wèda. Ta móli sa je pa dèr, ko je biu še bøl swab. òtn pa tàk, je míslo, kàk bòm kè zàj, àl, znàšu sa pa da kàk mu bo šwò. Pó pa grá po swìeti naprèj, mu pa an múci príde príoti. Pó je pa rèku: »Kó pa sa tàk jòčèš, tí fántek?« Po je pa rèku: »Ja slúžbo íšem,« je rèku. Óače so mi rèkli: »Kieri bo nájvènc gnóra dúomo prnésu, da bo bàjto dúobo.« Pó je pa rèku: »Ó, ne skíbi, kàr zráun màne pójdi.« Pó je pa ríesn šou zráuno tæzdga múcije, pó je pa rèku: »Ja, kà pa bom pa déawu štò?« Je rék: »Saj ti néabo húdiga; wsóko jútro ma boš wmíu po počéasu, pa gërta w zguórno híši zanésu pa na žèsl posódu.« Je rèku: »Štò boš déawu wsók dán.« Pó je pa ríesn, ja, ko je léto bwò okúowo, je pa bórau múci: »Kà pa bom dóužn?« Pó je pa rék: »Ja, óče so rèkli: »Kieri bo nájvènc gnóra dúomo pèrnésu,« je rék, trjìj sèni smo pa, »tisti bo bàjto dúobo. »Tàj mu je múci pa čúдно wéjko gnóra dáu, wíèš da, tàk da je nájvènc gnóra šèti pèrnésu dúomo, ta mwájši.

Na Ojstrici nad Dravogradom je ohranjen koroški podjanski govor kot na Strojni, z enakim razvojem v naglasoslovju, glasoslovju, oblikoslovju in besedju.

Zapisana so besedila informatorice Vide Lorber o kmečkem delu:

Préášali smo tùt. Čósi smo še tóukli sódjè, gère pa tàk drújga tàk ne gróta ko pa tápke, ko je prewíšòko. Ko sm še jáz bòwa mwájši, je bòwo u klèti dójuge korito pa tiste lesiéne toukáunce, da smo tóukli. Kéjko si màrou kòj tóuè! Čè so bále ne líepe grúške, tàj je še šwò, pa ne fèrdámanske kwóace pa nísi mògo stóuè. Tòke frocòuje, ko smo bàli, narédli so nàs pa cúo. Je glìh tàk trièba fájn tóuè, da wéjko wàže tóuèš. Tàk pa usók po swójem pèrmažúje. Prèšo smo tùt mèli. Pàle so pa še kùpli mlín. Smo pa màrli dròè na rèko gònit. No, zèj pa mójo na motór naréto. A wíete, èsìh smo pa díewali, èe je mówo kókeh

jóbok bówo cúo. Wòn z grúšk pa ní ésih, pa ni kiséwo. Tiste smo pa še nobárt stóukli al pa so mléli, pèle se pa wóade gèr nalije nètər u nə škàf pa se pustí. No, pèle smo ga pa stísnli. M̀̀re tòpwo b̀̀t, wréčo. ... Pa màk so sjóli, da je óli biu dóama. Tudi smo sjóli wán. Smo še t̀̀rli wán, ferjóča se je reákwo. Je pa biu g̀̀re Lúč, nə kmèt, tisti je déawou p̀̀le p̀̀rt pa rásowəno. Rásowəna je pa p̀̀u wóune, p̀̀u pa wòniga wanieniga. Pa wódn je déawou tut. Wódn je pa sóma wóuna: za mòške oblieke pa za hwóče. Wóuno smo pa prádli. Smo usè dóama zaštríkali. Sómo za hóadn p̀̀rt pa nè. Táj smo pa še narádle dwíe sórti: éniga s tísteh, ko je bówo za cwírn, tiste smo oblieke méale, kládlne, já, pa wun šíwale. Pa fírthe tudi. Táj so pa dóma wóuno kərtóčli, pípali.

Čósi smo pa čúдно narádli za gnúojwóážo. Smo s kújami po z wólmi wozíli. Nəbi z Dáno sma pa tróslí, usè z wíelami, já. Ědni so kór kídali gnúoj, usè z rəkami, pač z wíelami, wòni pa kór wozíli, áti al pa so pa d̀̀u skapwóli, dwíe sta pa nawóдно tróslí, od zútra pa do wečíera. U j̀̀sen je bówa ta wáči gnúojwóáža, wígedri je pa k̀̀j b̀̀l za réapo bówo. Je pa bówo t̀̀ške déawo. Máma je pa bówa dóama, da je kúhawa. Navóдно so b̀̀li núdlni pa krópi, no màso je žə t̀̀t bówo. Kóke óuče se je zakwəwo. Węčer so pa trosíle, ko niso b̀̀le ožéjene, so pa ženíma p̀̀rpelóli. Narédli so ǹ̀ga swómnatniga déada, so ga pa u wóado namóčli, tiste je pa b̀̀wo t̀̀jko g̀̀rdo. Čósi pa niso spomenóli, da bi təršice u tóško utákno, da bə ga b̀̀k zažgále, táj je pa wólou se t̀̀m, pol pa móakər bíu, pa ni óateu góareti.

Čósi smo pa əř štrájfali, pšénico pa óus smo pa mašínali. Táj smo čósi dúobli wéč mòškou, da so štrájfali, pa nəč s príglnom potóukli, snúopje pa znosíli na pátər. Pozími so pa mwótili s tístemi c̀̀pami. Tisto swómo so pa wkúpe wázali – u otépe – dvónejst snòpou ukúpe. Tíste so ǹ̀ncali za žvíno za fúotrat.

V razpravi je predstavljeno koroško podjunsko narečje v Strojni in na Ojstrici na glasoslovni, oblikoslovni in besedijski ravnini z dvema narečnima besediloma, in sicer večinoma s črkami in naglasi iz knjižnega jezika. Ob zbranem narečnem besedju je omenjen tudi zavedni koroški Slovenec Luka Sienčnik (1904–1989) iz Dobrle vasi, ki je zbral nad šeststo koroških besed.

Literatura

BEZLAJ, France, 1976, 1982, 1992, 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana, SAZU.

LOGAR, Tine, 1993: *Slovenska narečja*. Ljubljana.

ZORKO, Zinka, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. Maribor: Kulturni forum Maribor.

2002: Slovenska obmejna narečja. V: *Zbornik Slavističnega društva*. Maribor.

Edvard Svetek

KOZOLEC IN TOPLAR

Značilnost slovenske pokrajine

Kozolec in toplar sta že od nekdaj najprepoznavnejša znaka kulturne pokrajine Slovenije. Čeprav ne stojita na vseh krajih slovenske poselitve, sta dala pečat vsemu slovenskemu ozemlju. V arhitekturni rešitvi kozolca oziroma toplarja so po posameznih krajih le majhne razlike, morda le v številu toplarjev, saj jih je veliko več na Dolenjskem kot drugje, a so mnogo bolj skromni kot na Gorenjskem. Gorenjci so imeli veliko večja gospodarska poslopja, zato tudi manj kozolcev.

Ljudski stavbarji so kozolce in toplarje postavljali po želji naročnika, ki je upošteval naravne danosti in svojo premožnost, nekateri so bili nadvse skromni, drugi razkošni. Bogatim kmetom in graščinskim posestnikom so postavljali kozolce, zlasti pa toplarje z okrasnimi dodatki, ki so že na daleč oznanjali bogastvo lastnika. Že Stara zaveza omenja klasje s tremi do petimi zrni na eno posejano. Tudi zapisi samostanov iz zgodnjega srednjega veka pripovedujejo o klasu, ki da štiri ali največ pet zrn na eno posejano.

Iz pšenice se peče najlepši, najbolj bel in najboljši kruh. Zanimivo je, da se tudi največja znanstvena ustanova na Kranjskem v 19. stoletju, Kmetijska družba za Kranjsko, ki jo je vodil znameniti dr. Janez Bleiweis, ni dosti ukvarjala z oplemenitenjem žit, temveč bolj s sadjem (ovočjem), gojitvijo svilnih zapredkov (kokonov) in uničevanjem mrčesa.

Kmetovo življenje je bilo težko. Lajšanje bremen je videl v Bogu, v katerega je trdno veroval, delo pa si je lajšal z izboljšavami, med katere spada tudi kozolec. Z njim si je zagotovil večjo varnost pridelka, nehote pa nam dal kulturni spomenik, s katerim se ponašamo že stoletja.

Kozolec je namenjen sušenju pšenice in šele nato ostalim pridelkom. Pšenica je bila vseskozi božji dar, zato je

Enojni stegnjeni kozolci

bilo kmetovo življenje v veliki meri odvisno od pšenice. Svoje mesto je našla že v najstarejši civilizaciji, spomenikih in pisavah. *Biblija* pšenico pogosto omenja in tudi kruh ima v krščanstvu izredno važno mesto, saj se z blagoslovitvijo spremeni v Kristusovo telo (hostija).

Razvojna stopnja kozolca in toplarja sicer segata daleč nazaj pred njuno prvo postavitvijo. Vedno pa sta predstavljala pripravo, povezano z žitom, v 20. stoletju predvsem s pšenico, kajti rž, ječmen, ajda in oves so postali tudi v svetovnem merilu drugorazrednega pomena. Pšenica je postala eno najmočnejših orodij politike.

Slovenski kmet je bil stoletja navezan na kozolce. V postavitvev teh enkratnih arhitekturnih spomenikov slovenstva ga je prisilila narava z veliko padavinami, ki so mu na eni strani povečevale pridelek, na drugi strani pa zahtevale zgradbo, v kateri se bo poleg detelje sušilo predvsem žito in pripravljalo za mlačev.

Tisočletno kmetijstvo je bilo potrebno, da smo Slovenci prišli do kozolca, zato je tudi za njegovo razumevanje treba seči daleč nazaj, saj se je tako kot kmetijstvo tudi kozolec razvil v mukah in na dolgoletnih izkušnjah. Klimatske razmere na osrednjem slovenskem ozemlju niso v prid naravnemu sušenju žit, kot npr. v Panonski nižini, saj ima Slovenija kot alpska dežela veliko padavin. Letno jih v osrednji Sloveniji pade 1394 litrov na m² (30-letno povprečje), na Bovškem 4000 (pa nimajo kozolcev), v Prekmurju le 800 litrov na m² – pa tudi tam ne poznajo kozolca. Če bi iskali razloge v móči, bi drugi kraji zagotovo bolj potrebovali kozolec kot osrednja Slovenija, kjer se je kozolec daleč najbolj razvil, povprečje dežja pa je enako evropskemu.

Ne glede na to, kje je kmet prebival, je imel neprestane težave s tem, kako osušiti žito in prezimiti živino. To je vse do pred desetletjem predstavljalo sploh največjo kmetovo težavo. Zato se je kmet srednjega veka veliko bolj posvečal okopaninam kot pa živini, ki je potrebovala krmo tudi pozimi.

Nastanek kozolca ni znan. Morebiti so Slovenci že ob naselitvi v te kraje naleteli na sušilne naprave, drugod pa ne. Ni pa verjetno, da je tako tudi bilo. Zapis iz samostana Kremsminster (vzhodno od Salzburga) leta 777 omenja prihod Slovencev v njihovo bližino in prošnjo priorja samostana vojvodi Tasilu, češ »naj Slovincem dovoli, da se v teh krajih nastanijo in sestavijo tistih štirideset hiš, ki so jih od drugod privlekli«. Hiše – pletene stranice so nosile živali in ob tem ni nič omenjenega, kar bi dišalo po sušilnih napravah za žito. Tudi pri drugih slovanskih narodih ni nakaznega nič, kar bi dalo misliti na sušilno napravo, podobno

Enojni stegnjeni kozolec s toplarjem v ozadju

kozolcu. Morda je nekdanje ime za to sušilno napravo izginilo v pozabo ob vrinjanju nemških besed, kar se vidi tudi iz prvih Trubarjevih knjig ter dejstva, da je bilo še pred stoletjem nemško ime za kozolec na Kranjskem Fruchtharfe. Zanimivo pa je, da so se kozolci v večji meri pojavili prav v krajih zgodnje nemške kolonizacije na slovenskem (Škofja Loka, Bitnje, Sorško polje ...).

Sušilna »priprava« za spravlanje sena je prvič upodobljena v Venceslavovi *Bibliji* s konca 14. stoletja, ki je shranjena v dunajski nacionalni knjižnici. Iz zapisa ni razvidno, na kateri kraj in pokrajino se nanaša. V tistih časih je bil slovenski živelj raztresen med nemškim prebivalstvom po vsej Gornji Avstriji, Salzburškem, vzhodni Tirolski, vse tja do Švice.

Priprave, podobne kozolcem, vselej opisujejo tam, kjer je bilo slovensko, čeprav redko poseljeno, narodno ozemlje. V 8. stoletju je to pokrivalo kar 70.000 km². Tudi romanika, čeprav je v cerkvah že slikala motive s kmečko tematiko, tega ni zaznala, kajti življenje se je vrtelo okoli svetnikov, cerkve in zemljiške gospode; okoli kmeta pač zelo malo, saj kot tlačan ni predstavljal vodeče družbe.

Kljub družbenemu mirovanju kmečkega stanu pa se kot strela z jasnega kozolec pojavi v obliki najčistejše slovenske prepoznavnosti v risbi in peresu Janeza Vajkarda Valvazorja v *Slavi Vojvodine Kranjske* iz leta 1689: kozolec v vsej svoji lepoti, z vsemi značilnostmi, ki jih ima – lesenimi stebri, latami, streho, podporniki, vozom z volovsko vprego, naloženim s pšenico, in kmet, ki z roglasto palico podaja snope. Kozolec je izrisan do popolnosti – oznanja svojo zraščenost s slovenskim kmetom in je še danes prepoznaven kot atribut slovenske kulturne pokrajine. Prav ta zapis in risba dajeta oporo, da je bil kozolec že tedaj trdno zasidran v kmečki vsakdan. Prav kozolec s te risbe kaže, da gre za staro slovensko pripravo, ki je nastala mnogo let pred zapisom v *Slavi Vojvodine Kranjske*, a je bila v 17. stoletju že razvita in se ni spreminjala vse do današnjih dni.

Najpreprostejše sušilne naprave so bile zagotovo tiste, ki so jih postavljali kar na krajih, kjer so želi žito ali kosili za seno. Kopice so bile tiste, ki so vsaj nekoliko pripomogle k dodatni osušitvi. Marjan Mušič v *Mohorjevem koledarju* leta 1942, Anton Melik pa že leta 1931 obravnavata tipe sušilnih naprav in h kozolcem prištevata tudi kopice, kope in ostrvi. Dejansko pa so ostrvi ali ostrnice že del kozolca brez strehe. Tipičen kozolec mora imeti streho.

V stoletjih se je na ozemlju, koder so kozolci, izoblikovalo več tipov. Danes po zunanjem videzu in klasifikaciji ločimo šest tipov kozolcev in sicer:

- enojni stegnjeni kozolec,
- enojni stegnjeni kozolec s plaščem,
- dvojni stegnjeni kozolec,
- kozolec na psa ali kozla,

Kako dolgo še?

- prislonjeni kozolec in
- vezani kozolec ali toplar.

Tip kozolca je vsekakor odvisen od oblike tal in konfiguracije, velikosti parcele, kjer stoji, tega, čemur je namenjen, dovoznih in povezovalnih poti, oddaljenosti od doma in še od česa. Samostojni kozolci – samotarji v hribovskih vaseh in na razmetanih kmetijah – so skoraj popolnoma enaki tistim v ravnini, le s to razliko, da so tu kozolci revnejši, kozolci v ravnini pa strnjeni in razkošnejši. V ravnini se strnjenost kozolcev opaža po nemški kolonizacijski naselitvi – s parcelnim redom, drugačnim od slovenskih anarhičnih parcelnih razdelitev. Tako strnjeni kozolci v ravnini kot stari in povešeni v hribovitih krajih pa so dajali in še dajejo slovenski pokrajini čar in dih domačnosti, pripadnosti ljudem, ki jim služijo. Kmet ni mogel biti brez kozolca in kozolec ni služil nikomur, če ni imel gospodarja.

ENOJNI STEGNJENI KOZOLEC je tipičen kozolec 17. stoletja iz lesenih stebrov in v zemljo zabitih lesenih ali kamnitih »bab«, zaradi vetra podprt s stranskimi stebri. V primerjavi s poznejšimi, ki so visoki do štiri metre, je bil višji in pokrit z rženo slamo ali z lesenimi skodlami. Razlago te konstrukcije moramo iskati v ekonomičnosti čim manjšega prostora. Pri enojnem stegnjenem kozolcu smo med obema vojnama zlahka našli kozolce z desetimi, dvajsetimi in tudi tridesetimi okni, zlasti na Gorenjskem. Dolenjska je bila v tem dosti bolj skromna. Enojni stegnjeni kozolec je značilen za osrednjo slovensko pokrajino. Razvijal se je v razne smeri, v daljšega ali krajšega, z več ali manj okni, z večjimi ali manjšimi. Vse je bilo odvisno od velikosti kmetije. Zaradi praktičnosti se je obdržal več stoletij, je pa za kmeta predstavljal v tistem času pravi tehnični podvig. V krajih, kjer je bila ilovica, so bili stebri pogosto iz opeke, pa tudi graščine so kozolce rade gradile iz opeke.

ENOJNI STEGNJENI KOZOLEC S PLAŠČEM je prislonjen k obstoječemu kozolcu in je v širini enega okna, ki stoji na začetku ali na koncu kozolca. Njegova širina je največ širina dveh vozov in je namenjena shranjevanju poljskega orodja in pripomočkov. Podstrešek, ki ga imenujemo plašč, je zgoraj vezan na kozolec, spodnji pa stoji na več kot polovico nižjih stebrih, ki pa sta tudi povezana z latami. Nekateri plašči so visoko odprti, da se podnje lahko zapelje naložen voz, drugi pa imajo oder, na katerega nalagajo višek sena ali kmečke pripomočke. Ta vrsta kozolca je zelo pogosta in sega vse do predmestja Ljubljane. Take kozolce so postavljali manj premožni kmetje.

DVOJNO STEGNJENI KOZOLEC je videti kot dva vzporedna stegnjena kozolca, odmaknjena za širino voza ali za okoli 4 do 5 metrov. Zaradi trdnosti sta med

seboj povezana. Prav zato tak kozolec ne potrebuje opornikov. Pojavil se je dosti pozneje kot enojni stegnjeni kozolec. Njegovo postavitve sta pogojevala večji žitni pridelek in večje število goved, kateri je bilo potrebno zagotoviti suho seno za prezimovanje. To pa je lahko omogočil le dvojni stegnjeni kozolec. Ta je običajno imel veliko oken, tudi 16 v eni vrsti, saj je bil smisel dvojnega stegnjenega kozolca na čim manjšem prostoru shraniti čim več, hkrati pa je bil zaradi vezja odporen tudi proti vetrovom. Na slovenskem podeželju je bil redek. Tudi v vaseh okoli Ljubljane je bil redek in ljudska govorica ga je povezovala z bogatim gruntom, kjer so imeli še trgovino, gostilno ali vsaj mesarijo.

V prvih letih po drugi svetovni vojni je bil dvojni kozolec, last »vaških kulakov«, marsikje kamen spotike socialistične miselnosti in že sam po sebi je bil osnova za večje davke. Dvojnemu stegnjenemu kozolcu je pred obema vojnama pritikala odprta kočija (koleselj) ali pa vsaj zapravljiček. Nastajati je začel šele v začetku 20. stoletja.

KOZOLEC NA PSA ALI KOZLA je vmesna oblika med enojnim stegnjenim kozolcem in vezanim, toplarjem. Zgradba tega kozolca je enaka zgradbi prej opisanih, a je trdnejša, saj je konstrukcijsko mnogo bolj povezana kot samostojni kozolec. Ta vrsta kozolca ni nikjer bahata in tudi njene razsežnosti so skromnejše. Je značilnost majhnih in revnejših kmetij. Njegova arhitektura je med kozolci zelo zanimiva, a omejena na gospodarsko pasivnejše kraje Dolenjske in Notranjske ter vinorodne kraje, kjer gojijo manj žit. Tudi ta tip kozolca je namenjen sušenju žit, shranjevanju kmečkega orodja in drugim opravilom, ki zahtevajo pokrit prostor. Prav v tem kozolcu je morda največ pristnega ljudskega stavbarstva, navdahnjenega s človekom, odvisnim od vsake krpe zemlje.

PRISLONJENI KOZOLEC je v osnovi stegnjeni kozolec, a popolnoma nesamostojen, saj je del podaljšanega gospodarskega poslopja pod isto streho. Vedno je prislonjen na skedenj ali hlev, od tod tudi njegovo ime. Običajno ima dve do tri majhna okna, saj mu streha skednja ali hleva ne dopušča večje višine, kot je spodnji rob strehe. Nekateri prislonjeni kozolci odevajo tudi dve do tri stranice tako, da skednja ali hleva niti ni mogoče videti.

Med kozolcem in gospodarskim poslopjem je zelo malo prostora in se pod streho ne da zapeljati niti voza. Osrednja Slovenija prislonjenega kozolca skoraj ne pozna. Sem in tja ga zasledimo v Zasavskem hribovju pa tudi na Dolenjskem, v Beli krajini in na Notranjskem. Zaznamuje

»Gank« na toplarju

Razkošen vezani kozolec ali toplar

veliko revščino, težko in skromno življenje. Tak kozolec kaže na socialno dno vaškega življenja.

VEZANI KOZOLEC ALI TOPLAR se je začel pojavljati sredi druge polovice 19. stoletja. Predvojna strokovna terminologija besede toplar za vezani kozolec ni uporabljala, čeprav je bil izraz v rabi na celotnem slovenskem ozemlju. Beseda toplar korenini v nemški besedi »doppler« in liberalni svet med vojnama, naklonjen prej srbizmom kot germanizmom, te besede ni uporabljal in je kmetom vsiljeval namesto toplarja vezani kozolec, čeprav kmetje niso vedeli, kaj to je.

Izraz vezani kozolec ali toplar pomeni dvojni kozolec, čeprav ne dvojni vezani kozolec kot pri dvojnem stegnjenem kozolcu, temveč kot njegovo nadgradnjo z dvema ali tremi okni. V tej nadgradnji naj bi shranjevali seno, pod njo pa kmečke pripomočke, ali pa v zimskih mesecih tam opravljali delo, ki ga ni bilo mogoče opravljati v zaprtem prostoru. Pogosto je to prostor za spravljanje zeljnih glav, vozov, desk in drugega. Dostikrat je bil vzrok za takšno postavitvev – le nekaj metrov od gospodarskega poslopja – strah pred požarom, ki bi naenkrat uničil vse kmetovo dolgoletno delo.

Čas razvoja toplarja pa je bil precej kratek. Razvijal se je hitro in zajel celotno področje, kjer je stal že kozolec. Nekateri toplarji so bili zelo veliki in so se razkošno kazali z okrašenimi »ganki« in obitimi deskami s križi v sredini ali z izrezanimi rožami ob strani. Toplarji so marsikje postali središče družabnosti, saj so se v njih odvijale veselice, vaška srečanja pa tudi amaterske gledališke predstave.

Toplarji so med zadnjo vojno utrpeli veliko škode, ker so bili pogostokrat tarča vojnih spopadov, v katerih jih je požrl ogenj. Zelo redek je toplar, ki bi bil zgrajen med letoma 1941 in 1945. Danes je tudi toplar izgubil nekdanjo veljavo in čedalje bolj se spreminja v garažo ali v zimovališče za počitniške prikolice.

Danes kozolec in toplar izgubljata veljavo, kakršno sta imela do uveljavitve silaže in embalaranja. Črede s tridesetimi in več glavami živine ni več mogoče prezimiti z staro tehnologijo. Pojavili so se novi načini pridobivanja in shranjevanja živinske krme, ob katerih sta kozolec in toplar izgubila nekdanji pomen. Tako sta postala spomenika slovenske kulture nekako odveč, kar je videti na slehernem koraku. Nekdanji ponos kmeta danes sameva s praznimi in polomljenimi latami. Kozolec in toplar umirata.

Kozolec in toplar sta znamenje slovenske navezanosti na zemljo in sta dala slovenski pokrajini največjo prepoznavnost. Ohranimo to prepoznavnost in jo predajmo našim zanamcem.

Fotografije avtor

Ni več pomoči

Tomaž Štefe

KRAŠKA HIŠA V REPNU

Muzej *Kraška hiša v Repnu*, kot se uradno imenuje, je odprt za obiskovalce že več kot dve leti in je med Slovenci na Tržaškem že široko znan. Ko sem na Opčinah dve gospe vprašal za pot do Repna, sta mi v en glas pojasnili, da bi moral priti prejšnjo soboto, ko se je tam dogajala kmečka ohcet. Obred kmečke ohceti je zaživel že leta 1968 in vsakokrat traja štiri dni. Prave kraške poroke se udeleži približno 500 oseb v narodni noši. Poroka poteka v cerkvi na Tabru, nakar se svatje v sprevodu sprehodijo do Repna, kjer jih v Kraški hiši čaka še obred predaje neveste ženinovi družini. Štiridnevnega praznovanja se vsakič udeleži večtisočglava množica radovednežev.

Repen je podeželsko naselje tik ob slovensko-italijanski meji, v občini Repentabor (Comune di Monrupino). Pravzaprav prave razmejitve med enim in drugim naseljem skoraj ni. Obe naselji sta prislonjeni ob rob kraške planote, cerkev v Repentabru pa stoji že na vrhu tega roba in je zato vidna daleč naokoli.

Kraška hiša se nahaja blizu središča vasi, če o središču sploh lahko govorimo. Obiskovalec dobi vtis, da je središče vasi tam, kjer je večji odprt prostor ali trg s trgovino na eni strani in gostilno na drugi. Kraška hiša je v večji skupini med seboj tesno povezanih hiš in gospodarskih poslopij (Škabarjev kot), in to že na vzpenjajočem se pobočju. Šele lep v kamnu izklesan napis *Kraška hiša ob vaškem vodnjaku* obiskovalca opozori, da je v bližini Kraške hiše.

Kraška hiša – domačija

Hiša je namreč skupaj z gospodarskim poslopjem obdana z visokim zidom, kar je v teh krajih očitno nekaj povsem normalnega. V zidu je povsem nov velik vhod – kaluna in povsem nov kamnit portal z velikimi lesenimi dvokrilnimi vrati. Vrata se odprejo samo ob uradnih urah ali tedaj, ko pride kdo tako vztrajen kot sem bil jaz.

Kraška kuhinja z odprtim ognjiščem

Ko človek vstopi na dvorišče – borjač, najprej zagleda lep kamnit vodnjak in lepo kamnito mizo s prav tako kamnito klopjo ob steni hiše. Vodnjak – štjerna je bil za Kraševca življenjskega pomena. Hiša z gankom in kamnitimi podboji vrat in oken na zunaj ni videti nič posebnega, je pa dobro ohranjen primerek značilne kraške ljudske arhitekture. Še najbolj izrazita sta zelo domiselno izdelan in zelo mogočen dimnik, ter seveda s skrlami krita streha.

Bivalni del hiše obsega najprej kuhinjo (za Kraševca hiša), ki je bila edini ogrevani prostor v kamniti domačiji. Najpomembnejši element v kuhinji je ognjišče odprtega mediteranskega tipa, na katerem je ogenj neprestano gorel. Ob njem so se stanovalci grel, kuhali in pomenkovali. Nad ognjiščem je napa z značilnimi lesenimi poličkami in okrasnimi zavesicami – tornakaminom. Potem so tu še krušna peč, vintla za mesenje kruha, sklednik in škafenca – niša, s polico za vrče in za škaf z vodo. Kuhinja je tlakovana s klesanimi skrlami.

Poleg kuhinje je v pritličju še klet – hram, v katerem je bil shranjen dragocen teran, ki je Kraševca odžejal in ga okrepčal obenem. Iz vinograda v plavnik, nato v prješo in v buč, kjer je počakal pomladi.

V nadstropju je shramba oziroma kašča – na podu, v kateri so shranjevali poljske pridelke, ki so morali zadostovati za zimo: pšenico, ječmen, krompir, orehe in drugo. Pogosto so v njej tudi prenočevali, največkrat starejši člani družine ali otroci. Poleg kašče na podu se v nadstropju nahaja še spalnica z ozko zakonsko posteljo in žimnico iz koruznega lubja – lubenco –, in bogato vezeno posteljnino, zibelko za malčka in skrinjo. Le-to je nevesta prinesla k hiši za doto. V tem prostoru je sedaj postavljena tudi ženska figura, oblečena v praznično kraško nošo.

Stare priprave za domače delo

H gospodarskemu delu domačije spada skedenj, kamor so najprej pripeljali in shranili pridelke. Tu so jih otrebili in odbrali ter jih šele nato odnesli v shrambo. V skednju je bil pod streho tudi voz z vsemi svojimi deli in razno gospodarsko orodje.

V hlevu – štali –, je bilo vedno nekaj glav živine, ki je kmetu pomagala pri delu in mu dajala mleko, ki so ga mlekarice v posebnih posodah – plenjerjih nosile prodajat v Trst. Na štali je bilo spravljeno seno, ki je moralo zadostovati do aprila, ko so živino odgnali na pašo. V številčnih družinah, ki jih ni bilo malo, so na seniku pogosto spali tudi otroci.

Hiša je bila že dalj časa zapuščena, kajti zadnji lastnik je odšel s trebuhom za kruhom v Argentino, odkupila in obnovila jo je zadruha Naš Kras ob pomoči občine Repentabor. V sodelovanju z Agencijo

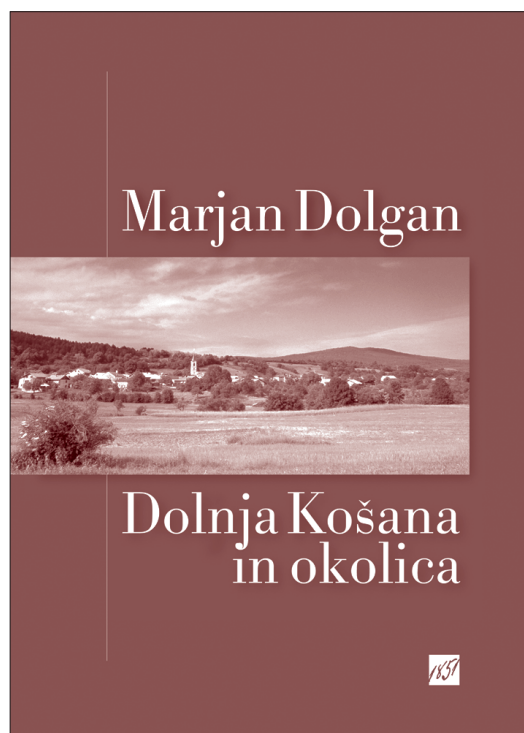
AIAT sta občina in zadruga ob otvoritvi muzeja izdali tudi lično štiri-rijezično zgibanko z naslovom Kraška hiša. Glede starosti hiše oziroma domačije ni točnih podatkov. Njeni začetki najverjetneje segajo v zadnje dvajsetletje 18. stoletja. Današnji videz pa je hiša dobila leta 1831, ko je bila zadnjič dozidana in preurejena. Novejši posegi so bili izključno konzervatorske narave.

Danes hiša in borjač služita različnim namenom: prikazovanju ljudskih običajev, literarnim nastopom in predstavitvam knjig, pa tudi koncertom in razstavam. Iz nekdanjega skednja je nastala lepa Kraška galerija.

Fotografije avtor

Na borjaču

Alenka Veber

IZ BABNEGA POLJA DO GORIČIC

Po poteh izseljenca Franka Trohe - Rihtarjevega

P rva slovenska pešpot, posvečena izseljencu, vodi iz Babnega Polja (756 m), znanega kot najhladnejši naseljeni kraj v Sloveniji, ki leži ob cesti Lož-Prezid-Čabar. Zaradi nizkih temperatur kraj slovi kot t. i. slovenska Sibirija.

Nizke temperature in s tem slabi življenjski ter delovni pogoji v tej vasi ob jugovzhodnem koncu Notranjskega podolja so bili eden izmed glavnih vzrokov, da so si tamkajšnji prebivalci delo iskali drugod. Sprva v slavonskih gozdovih v sosednji Hrvaški, ob prelomu 19. v 20. stoletje pa so začeli množično odhajati v Združene države Amerike. Med slednjimi je nedvomno najbolj znan Frank Troha, po domače Rihtarjev, rojen v Babnem Polju, 15. maja 1894, očetu Frančišku (1871–1942) in materi Mariji (1868–1955), rojeni na Goričicah.

Po njem je tamkajšnje Športno društvo Planjava na pobudo domačinke in raziskovalke publicistične dejavnosti izseljenca Franka Trohe Rihtarjevega zasnovalo novo pešpot *Iz Babnega Polja do Goričic – Po poteh izseljenca Franka Trohe – Rihtarjevega*.

Odhod mladega Franka v Ameriko

Leta 1913 je devetnajstletni Frank sprejel težko odločitev in se tudi sam v skupini petih Babnopoljcev odpravil v Ameriko.

Drugega oktobra je zapustil domači kraj in se 4. oktobra v ladijskem pristanišču v Trstu vkrcal na parnik *Martha Washington* ter po sedemnajstih dneh plovbe priplul na Ellis Island, od koder se je napolnil v državo Ohio, v mesto Barberton, kjer je že bil njegov stric Jožef. Ker tu ni dobil dela, se je čez dober mesec odzval vabilu rojakov iz Pensilvanije in se jim pridružil kot rudar na Imperialu.

Babno Polje, rojstni kraj izseljenca Franka Trohe Rihtarjevega

Mladi Troha se je razpet od premogarja v Pensilvaniji do gozdarja v južnih državah Severne Amerike Georgije in Alabame in do delavca v tovarni v Ohiju in kulturnega delavca, ki je bil veskozi tesno povezan s slovensko skupnostjo v Ameriki, leta 1921 poročil z Babnopoljko Jennie (Ivanko) in si v Barbertonu ustvaril družino.

Obisk v domovini in začetki Trohove publicistične dejavnosti

Leta 1928 je Troha prvič obiskal staro domovino. Na pot se je najprej odpravila soproga Jennie z otrokoma Frankom ml. in Agnes. Frank se je družini pridružil kasneje ter se še istega leta skupaj z njimi vrnil v Barberton.

Obisk domovine in vrnitev v Ameriko sodita gotovo med močne spodbude za Trohovo pisateljsko delo. Že kmalu po vrnitvi je v 261. in 262. številki novembrske izdaje *Glasa naroda* izšlo daljše pripovedno delo *Iz obmejne Notranjske*.

»Tako opiše geografske posebnosti domačih krajev, njihovo odmaknjenost, obmejnost s Hrvaško, obsežnost gozdov in tudi vznemirljivost zgodovine. V ospredju je med drugim Trohov izostren občutek za ekonomsko stanje ljudi v tem okolju, ki je bilo tedaj še posebej slabo razvito, brez industrije in železnice, s slabimi cestami, kjer je prevoznitvo lesa, ki je bilo eno od pomembnih možnosti zaslužka, odvisno od delovnih okoliščin, kmetovanje pa negotovo, ker ga otežuje hud mraz.

Zapis o razgledu po domačem kraju je celovita predstavitev, ki od opisov kraja in okolice prehaja h komentarjem, razmislekom in ocenam. V to, lahko bi rekli reportažno vrsto zapisa se tudi v kasnejših besedilih vključujejo različne teme o življenju tako v ameriškem kot v domačem okolju: od problemov izseljenstva do političnih vprašanj, predvsem pa področij delavske socialne problematike, povezane z ekonomskimi in etičnimi vprašanji.« (Helga Glušič)

Rojstno hišo v Babnem Polju je Troha ponovno obiskal po upokojitvi leta 1965 in se srečal z edinima še živečima sestrama Marijo in Franciško. Frank Troha je umrl 26. avgusta 1980 v Barbertonu, Ohio, ZDA.

Iz Babnega Polja do Goričic

Ob prvem obisku domovine je Frank s soprogo Jennie ponovno prehodil pot iz Babnega Polja do Goričic – velikokrat prehojeno v otroštvu in mladosti –, kar je opisal v zgodbi *Spomin na Veliko noč in domače kraje v domovini*, ki je izšla v 30. št. *Glasa naroda* leta 1957.

»Njegova pozornost je usmerjena v materino hišo v majhni vasi Goričice ob Cerkniskem jezeru. Poseben čar mu je pomenila starinska hiša z debelimi zidovi, oreh in sadovnjak, presihajoče jezero in hribi okoli Snežnika. V spominski zgodbi so središče dogajanja orehi v materini domači hiši in priprave na peko praznične poti-

ce. Živo in natančno opisuje triurno pešpot do Goričic, kjer je v družbi sorodnikov trl orehe in še košaro so mu napolnili z dobrotami.« (Helga Glušič)

Vsebina in zasnova poti *Iz Babnega Polja do Goričic – Po poteh izseljenca Franka Trohe – Rihhtarjevega* vodi skozi kraje in po poteh, ki jih Frank omenja ter po katerih so hodili tudi njegovi predniki: Babno Polje – Babna Polica – Vrh – Podgora – Iga vas – Pudob – Nadlesk – Podcerkev – Klance – Goričice.

Kulturna in naravna dediščina ob poti

Pohodnike vodi pot mimo številnih arheoloških območij, gradišč, ene župnijske in sedmih podružničnih cerkva. Zajema kar devet naselij občine Loška dolina in eno občine Cerknica. Na razgibani, a nezahtevni osemnajst kilometrov dolgi poti tako skoraj na vsaka dva kilometra preidemo v novo vas z novo podružnično cerkvi-jo in zanimivo krajevno zgodovino.

Pot se prične v jugovzhodnem delu kraja Babno Polje, pred rojstno hišo Franka Trohe, ki stoji v neposredni bližini župnijske cerkve sv. Nikolaja ter se usmeri proti zahodnemu delu naselja. Po nekaj desetih metrih, na naši levi bomo ugledali župnišče – nadstropno zidano hišo z letnico 1830, tik pred seboj pa podružnično šolo Babno Polje, zavijemo desno na kolovozno pot, ki jo domačini imenujejo *Srednji pot*. Najprej se pot vije po ravni babnopoljski planoti mimo arheološkega območja *Grajske njive*, nakar se začne rahlo vzpenjati proti Babni Polici.

Pohodniki na prvem pohodu
16. maja 2008

Babna Polica – najbolj urejena vas v Loški dolini

Že nekajkrat zapovrstjo si je simpatična vasica na severnem robu kraške kotanje med Krožljekom (896 m) na jugu in Tolstim vrhom (906 m) na vzhodu, z enako nadmorsko višino kot Babno Polje, pridobila naziv najbolj urejene vasi v občini. Le nekaj več kot deset domačinov vdano skrbi za videz svojega kraja ter prijazno bedi nad obiskovalci. Slehernemu rade volje odprejo vrata podružnične cerkvice sv. Antona Puščavnika, ki stoji severozahodno od vasi. V cerkvi, ki predstavlja tudi dominantno kraja, si lahko pohodniki ogledajo baročni oltar iz leta 1716.

Vrh – vas z ostanki prazgodovinske naselbine

Samo slaba dva kilometra bodo pohodniki žive-li z mislijo, da se pred njimi nikoli več ne bo odprl svet, ko bodo pred seboj kot na dlani ponovno uzrli

razgled, ki ga je pozorno oko na poti že ugledalo. Loška dolina se razprostire v svoji značilni podobi, vas pri vasi, cerkev za cerkvijo. Gručasto naselje Vrh (645 m) leži na visoki terasi nad južnim robom Loškega polja, ob cesti, ki se iz Podgore pri Ložu vzpenja proti Babni Polici. Jugovzhodno od kraja stoji na samem cerkev sv. Tomaža, na vrhu Kuclju (678 m) zahodno od vasi pa so arheologi našli keramiko in zidovje iz mlajše železne dobe. Tudi na Vrhju so doma prizadevni ljudje. Pot nas bo peljala mimo sušilnice za sadje, ki so jo začeli obnavljati prav pred kratkim. Od tod bo šla nekaj časa samo še navzdol. Pri zadnji desni hiši na Vrhju lahko opazimo nekdanjo staro cesto, ki nas bo privedla v Podgoro pri Ložu (590 m).

Podgora – vrata v Loško dolino

Če bi hodili v obrnjeni smeri, bi nemara imeli nekaj več težav, tako pa bo pot do Podcerkve lahkotno obarvana, le nekaj kilometrov asfalta (pa ne v enem kosu) zna komu zvabiti slabo voljo. A če se bo ozrl čez ramo, ga bo ta hitro zapustila, saj nas bo na poti vseskozi spremljal notranjski velikán Snežnik (1796 m). Le nekaj deset metrov za kapelico sv. Družine v Podgori se pot usmeri na vaški kolovoz ter pri vaškem križu zavije ostro desno proti Pudobu.

Pudob, nekoč mu je grozila ponikalnica Veliki Ovrh

Starejši domačini se gotovo spominjajo velikih poplav in slabih časov, ki so jih s seboj prinesle visoke vode. A občestna vas s strogo oblikovano ulično linijo, katere središče tvorita lipa in cerkev sv. Jakoba, vsem slabim časom kljubuje že stoletja dolgo. Pudob (578 m) leži sredi Loškega polja, ob cesti Stari trg pri Ložu – Babno polje. Iz vasi se odcepita cesti v Kozarišče, po kateri smo prišli, in Nadlesk, ki je naš naslednji cilj.

Nadlesk s cerkvijo sv. Jedrt

Čeprav cerkvica stoji sredi vasi, na rahli vzpetini, le ni vidna daleč naokoli. Zato jo lahko marsikdo prezre. Majhna, podeželska cerkev z odprto lopo in zvončnico nad vhodom, z likovno izjemnim stropom iz leta 1723 in signiranimi freskami Tomaža iz Senja (1511) po mnenju umetnostnega zgodovinarja dr. Ivana Sedeja sodi med sto najlepših cerkva pri nas. Iz osrednjega dela Loške doline se bomo priključili Evropski poti E6, a le za korak ali dva in se po kolovozu oddaljili od asfaltirane ceste, ki bi nas iz Nadleska (585 m) pripeljala v Podcerkev (580 m).

Pot se vije po kolovoznih in gozdnih poteh

Cerkev sv. Martina v Podcerkvi

Podcerkev – cerkev sv. Martina, baročni spomenik Notranjske

Po nekaj sto metrih klanca bomo prispeli do cerkve sv. Martina, ki stoji južno ob cesti na zahodnem robu vasi. Vas se prvič omenja leta 1468 kot Podzirk in vse hiše v vasi so res pod cerkvijo. Od tu bomo korak usmerili na gozdno cesto, ki nas po slabih treh kilometrih že pripelje do zadnje vasice na naši poti, ki še spada v občino Loška dolina.

Klance – na prevalu med Stražiščem (814 m) in Devinom (787 m)

Do leta 1986 so bile Klance del Dan, danes pa so samostojno naselje, čeprav samo z nekaj več kot desetimi prebivalci. A kraju dajejo dušo ljudje, pa četudi jih je zelo malo. In hvalabogu, Klance imajo še vedno dušo. Pa tudi s cerkvico se lahko pohvalijo. Sv. Pankracij je njen zavetnik. Verjetno so bile nekdaj tu velike domačije. Na nekaterih izmed njih lahko opazimo zanimive detajle kmečke arhitekture.

Goričice – nad zatokom v vzhodnem delu Cerknškega polja

Prijetna, kake tri kilometre dolga pot nas bo vodila skozi gozd do cilja. Majhno gručasto naselje ob cesti Lipsenj–Gorenje Jezero skriva dragocene skrivnosti Notranjske. Nekdaj majhna vasica je vse do današnjih dni ohranila svojo prvobitnost. O njej govorita vsaj dve domačiji. Na poti skozi vas se bomo ustavili pri Češnjevcu, kjer nas bo pozdravila s slamo krita hiša. Tu se pripoved Franka Trohe - Rihtarjevega, ki se je dogajala konec 19. in v začetku 20. stoletja, večinoma med revnimi kmeti, gozdarji in lovci, sklene. Vredno ji je slediti, saj predstavlja zanimivo pričevanje o življenju in delu ljudi v tem notranjskem svetu pod Snežnikom.

Želite izvedeti več

Izhodišče in cilj poti: Rojstna hiša Franka Trohe (Rihtarjeva domačija Babno Polje 67) – Goričice (osrednji vaški prostor), enosmerna pot, 18 km.

Oznaka poti: Pot vodi po obstoječih kolovozih, gozdnih cestah in ok. 5 km po asfaltirani cesti. V času organiziranega pohoda je pot označena z označevalnim trakom in smernimi tablicami.

Organiziran pohod: Tretjo soboto v mesecu maju. Pohod pripravljajo člani Športnega društva Planjava Babno Polje.

Zemljevidi: Atlas Slovenije. 2005. Ljubljana: Mladinska knjiga, 179/B3, A3; 178/C2, C1, B1.

Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000. 169, Babno polje. Ljubljana: Republika Slovenija : Ministrstvo za okolje in prostor : Geodetska uprava Republike Slovenije, 1995.

Državna topografska karta Republike Slovenije 1:25.000. 168, Lož. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo : Ministrstvo za okolje in prostor : Geodetska uprava Republike Slovenije, 1996.

Informacije o poti in možnosti vodenja: 041/260-985 (Alenka Veber)

Fotografije Alenka Veber

Pri Češnjecju na Goričicah

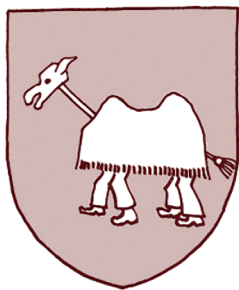
Marjan Ribič

IMENA IN ZANIMIVOSTI NEKATERIH KRAJEV OKOLI LJUTOMERA

Iz prleških starožitnosti

Zapisani so zgodovinski podatki o nastanku domačih krajevnih imen, ki so povzeta iz podatkov Otokarjevega deželnoknežjega urbarja (OU)¹.

Kot zanimivost so med krajšimi in daljšimi opisi krajev pri nekaterih omenjeni vaški grbi, ki s heraldično vedo nimajo nobene povezave, imajo pa krajevno razpoznaven, največkrat šaljiv in celo zbadljiv prizvok. Kdo ve, nemara so nastali v protest ali v posmeh plemiškim grbom. Vsekakor so se še sredi 20. stoletja na družabnih srečanjih, prav posebej pa na »gostüvajah« (prleških kmečkih porokah) na njihov račun prijetno zabavali. Grafično je grbe po opisu iz raznih pisnih in ustnih virov stiliziral Janez Močnik, prof. likovne pedagogike.

BABINCI. Ime se je razvilo iz priimka Babič, Babnik, ki je v okolici Ljutomera zelo pogosto. Babič so poimenovali otroka, ki so mu umrli starši in je zanj skrbela babica.

Za vaški grb imajo v Babincih *rüso* (kameli podobno štirinožno žival z dolgim vratom, ki nima verodostojne primerjave s kako znano živalsko vrsto). Rüso sta sestavljala dve osebi, ki sta se skrili pod ustrojeno živalsko kožo ali pod žakljevino. Sprednji je vihtel na kolu nasajeno lobanjo kake domače živali ali kako drugače oblikovano glavo, zadnji je bil največkrat obrnjen s hrbtom proti sprednjemu, kar je pri hoji predstavljalo smešno opotekanje. Zadnji je imel še posebno nalogo, da je z repom opletal na vse strani, posebej po mladih dekletih, z ročno tlačilko pa brizgal vodo po radovednejših, ki so hoteli rüsi dvigniti rep, ali jo celo podojiti (pomolsti), da bi dobili nevestino mleko.

¹ Otokar II. Přemisl je bil češki kralj od leta 1253 do leta 1278. Z dedovanjem je pridobil razna ozemlja, med njimi leta 1260 tudi Štajerske dežele. V urbarju so popisana podložna posestva.

BANOVCI. Malo je verjetnosti, da bi bilo ime kraja izpeljanka iz besedice ban, ki je avarskega izvora. Leta 1464 je v OU zaslediti obliko imena Wanitzen.

V drugi polovici 20. stoletja so z vrtnanjem v vzhodnem delu naselja, kjer je nekoč vijugala Murica, odkrili termalno vodo. Iz okrog 1350 metrov globokih vrtin črpajo vodo, toplo 40 °C. To odkritje je pripomoglo, da so danes Banovci sodobno urejene toplice z zunanjimi in notranjim bazenom.

BORECI. V deželnoknežjem urbarju (OU) je omenjen kraj In Puroske. Zgodovinarji so prepričani, da je to ime za današnji kraj Boreci. Današnje ime najbrž izhaja iz Bore, Borec, kar je enako kot osebno ime Boran, Borislav. Vas je torej dobila ime po starešinu zadruge (Boreci iz »Boretci«, ki so bili združniki Boreta).

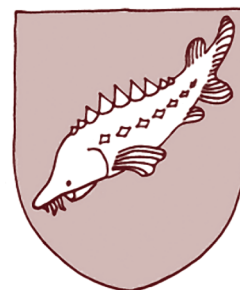
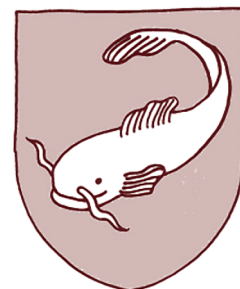
BRANOSLAVCI. V zgodovinskih zapisih je vas prvič omenjena okoli leta 1300 med strelskimi dvorci z imenom Curia ze Perchtoldn. Nemško ime Malleggendorf za vas in Mallegg za bližnji grad Branek zasledimo v začetku 17. stoletja, ko je postavil na prostoru utrjenega tabora nov gradič (Ivan) Mailgräber. Prvotno ime Perchtoldn je nastalo po neznanem vitezu Bertholdu. Ne prvo in ne drugo ime pa ni moglo spodriniti domačih imen Branek, Branoslavci.

Vas Branoslavci ima za grb soma. Sklepamo lahko, da je bilo v bližnjih potokih Bukovice in Turje, ki se v neposredni bližini vasi izlivata v Ščavnico, nekoč veliko rib. Soma so najbrž prištevali med kvalitetnejšo vrsto rib in si ga zato izbrali za vaški grb. Poznejša regulacijska dela v Ščavniški dolini so prav v okolici vasi Branoslavci, Grabe, Gajševci in Cezanjenci do neprepoznavnosti spremenila prej zamočvirjeno okolico.

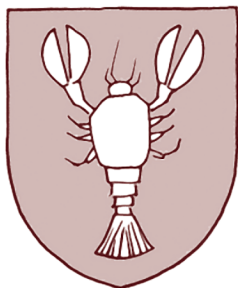
BUNČANI. Nemško ime Waltherstorf se v OU omenja že v 13. stoletju. Dokaz, da gre pri tem nemškem imenu res za vas Bunčani, je lahko v cerkvenih arhivskih knjigah križevske župnije iz leta 1445 podobno zapisano ime Waltersdarff. Pri naštevanju krajev med Veržejem in Walterdorfom se omenja vas Poljana, nekje na polju med Vučjo vasjo, Staro vasjo in Bunčani, ki jo je odnesla Mura.

CEZANJEVCI. Lepa vasica s cerkvijo svetih Roka in Sebastjana ter šola je stisnjena med potokom Ščavnico in severnim pobočjem Kamenščaka. Vaške hiše ob cesti Ljutomer-Branoslavci, ki poteka nekoliko više pod hribom, pričajo, da je Ščavnica s pogostimi poplavami že v davnini prisilila prebivalce, da so svoje domove postavljali zunaj dosega vodne nadloge. Vas se ponaša s prostovoljnim gasilskim društvom, ustanovljenim med prvimi v okolici Ljutomera. V 80. letih 20. stoletja so bila končana velika regulacijska dela, ki so iz poplavno močvirskega porečja Ščavnice pridobila veliko rodovitnih njivskih površin, predvsem pa ukrotila poplavne vode. Tako se je uresničila dolgoletna želja občinskih mož, ki so že celo stoletje prej sanjali o tem podvigu.

Za vaški grb imajo Cezanjevčani *vizo*; nekateri izgovarjajo biza in pri zbadanju uporabljajo besedo bizovina. V knjižici *Vaški grbi* je za ribo na vaškem grbu uporabljen izraz *belüga*. Beluga je zelo velika riba, ki živi danes zlasti v Črnem in

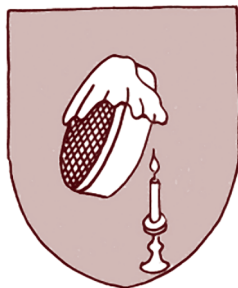

Kaspijskem morju. Nekoč se je hodila ta vrsta ribe po Donavi, Savi, Dravi in Muri drstit v naše vode. Po zmanjševanju voda v veletokih skozi tisočletja so se manjšala tudi ta nagona potovanja in dokončno prenehala po dograditvi velike hidrocentrale na Džerdapu.

CVEN. Ta zanimiva in v zasnovi tipična panonska vas se je razvila v smeri vzhod-zahod. Novejšemu naselju, ki je nastalo pozneje v južni smeri ob cesti proti Ljutomeru, pravijo Novi Cven. Mogoče bi se dalo celo ugotoviti, da je bilo prvotno naselje blizu današnjega Novega Cvena. Ob cesti, ki se pri vaški kapeli odcepi od prvotne osi skoraj v ravni črti proti jugu, je na desni strani Kastelišče, kjer je stal cvenski grad.

Vaški grb za Cven upodablja račico (rakovo samico). Tudi tukaj lahko upravičeno sklepamo, da so bile okoliške mürice polne okusnih rakov. Iz šaljivih prizorov na kmečkih gostüvanjih, kjer je bilo dogajanje okrog vaških grbov zelo pomembno, je znano na primer zbadanje, »... da so račico k biku gonili in bikovino dolžni ostali ...« ali pa »Tak si kak Cvenar pa 'jihova račica, ki ide samo rikverc!«

DESNJAK je razpotegnjena vas po grebenih vzhodnih Slovenskih goric. Ima ne navaden vaški grb – jutranjo zarjo. Kratka razlaga naj pojasni njegov pomen: predstavljajmo si prleško gostüvaje. Ko je že čas, da bi se gostje poslovili, pa jim še ni do tega, vzame gospodar veliko rešeto, ga prekrije z rdečo ruto, na drugi strani postavi v obod rešeta prižgano svečo in s to pripravo stopi v sobo pred goste. Druge luči pri tem ugasnejo in razsvetljeno rešeto je v temi videti kot vzhajajoče sonce. To se imenuje spuščanje zarje in je dovolj razumljiv namig, da je gostije konec.

GRLAVA. OU največkrat nadrobno opisuje, koliko hiš je štela kaka vas, kako so potekali dedovanja in druge zemljiške podrobnosti. V *Mozaikih* prvenstveno opisujem nastanek kraja in njegovega imena, zato iz istega urbarja navajam imena Gyrlavesdorf, Gerle, Girlaw okoli 15. stoletja. V 14. stoletju je bilo znano in uporabljano moško ime Gr'lin. Ker pa ljudje govorijo, da so doma *na* Grlavi in ne *v* Grlavi, je mogoče trditi, da je vas dobila ime po kakem potoku, ki si ga je Mura utirala zdaj tu zdaj tam in ga danes več ni.

Vaški grb predstavlja žabo. Na gostijah so imeli svatje iz Grlave votle glinene žabe, ki so jih napolnili z vodo in skrivaj dajali drugim gostom v žepe. Voda se je izlila, zato so se iz njih norčevali z besedami: »Glejte poscance!«

ILJAŠEVCI. To vas lahko v OU prvič zasledimo leta 1413 pod imenom Egelstorff, pozneje pa se dosledno imenuje Iglesdorf, ki mu od leta 1431 dalje sledi pripis »... in Lutenwerde«. Ime kraja je brez dvoma nastalo po osebnem imenu Ilija ali Ilijaš. V Otokarjevem urbarju, od koder je večina zgodovinskih podatkov, je res nekaj imen, za katera ni bilo mogoče določiti, od kod izvirajo, oziroma na katero sodobno ime kraja se nanašajo.

JERUZALEM Jeruzalem se imenuje 338 m visok hrib v Ljutomersko-ormoških goricah in spada med najbolj privlačne točke tega dela Slovenskih goric. Ime je kraj dobil po motivu na podobi Žalostne Matere božje, ki so jo ob potovanju skozi te kraje prinesli križarji, ki so se vračali iz Svete dežele. V 13. stoletju je Friderik Ptujski podaril del zemljišča križarjem, ki so zgradili najprej manjšo kapelo, pozneje pa jo predelali v zgodnje baročno cerkev Žalostne Matere božje.

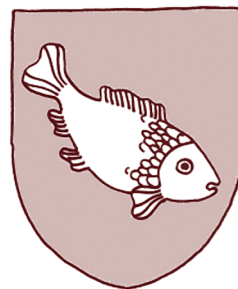
Z najvišje točke v Jeruzalemu se ob ugodnih vremenskih prilikah vidi proti severozahodu tja do Velikega Kleka (Grossglocknerja) v Avstriji in proti severovzhodu srebrn odsev gladine Blatnega jezera na Madžarskem. Vaški grb predstavlja narečno povedano betlehem, tj. jaslice.

KAMENŠČAK je strm in vijugast hrib, ki je eden izmed zadnjih grebenov Slovenskih goric, katere se proti vzhodu spuščajo na Mursko polje. Najvišja točka Kamensčaka ima 243 m nadmorske višine. Od Ljutomera, kjer se njegove strmine kočujejo, se razteza proti zahodu do gradu Branek. Okrog 3 km iz Ljutomera proti zahodu je križišče, kjer se proti severu mimo pokopališča spusti cesta v Cezanjevce, južno pa v Mekotnjak, kjer prečka edini železniški predor v Prlekiji, in teče dalje skozi Ivanjkovce v Ormož. Do tega križišča se naselje imenuje Spodnji Kamensčak, ki ima za vaški grb zlato goro (tudi zlata ruda). Severna pobočja Kamensčaka so porasla z gozdovi, južna pa obdelana v borne njive, sadovnjake in vinograde. Geološka sestava tal je rdeča ilovica, pomešana s prodcem (v davnini obrežje Panonskega morja), ki je slabo rodovitna in zelo težavna za obdelavo. Glede na sestavo tal je torej nastal tudi krajevni grb.

Stanko Vraz je zapisal ljudsko zbadljivko:

*Mi Kamensčanci
sami pijanci,
penez več nemamo,
hod' mo domó! –
Mamo še, mamó
žabo na lanci,
žabo odamo,
peneze 'mamo.*

KRAPJE je zanimivo po najdbi prazgodovinskih žarnih grobov. Vas se prvič omenja v 13. stoletju kot strelski dvorec. Listine pričajo, da je leta 1430 Krapje prevzel kot dediščino za sebe, svojega strica Friderika, za brate in sestre graščak Gašpar Lokavski. V letih 1443/45 se že zasledita ločeni imeni za Zgornje in Spodnje Krapje. K tej ločitvi je svoje prispevala Mura. Iz ljudskega izročila je bilo povzeto, da je t.i.

velika cesta nekoč tekla iz Mote v ravni smeri proti Spodnjemu Krapju (takrat še enotno vas). Ko si je pozneje reka utrla novo pot in napravila veliko vijugo proti jugu, vzhodno od prvotne vasi, se je tudi cesta morala umakniti južneje. Tako je bil jugozahodni del vasi naenkrat bližji in to je danes Zgornje Krapje. Na Krapju imajo za grb, imenu primerno, krapa.

KRIŠTANCI. Med strelskimi dvorci na Murskem polju v 13. stoletju, se v OU najde zapisano ime nekega kraja Tristram. Zgodovinarji, ki razlagajo našo preteklost, namigujejo, da je zapisovalec napravil napako in bi se pravilno pisalo Cristram, ki se izgovori Kristram, kar bi lahko pomenilo ime kraja Krištanci.

KRIŽEVCI. Prvotna vas, ki je nastala sredi močvirja (verjetno zaradi varnosti), je omenjena že leta 1265, ko je štela vsega 12 kmetij. Prvo cerkev, posvečeno svetemu Križu, so zgradili šentpavelski benediktinci. Naselje okrog cerkve se je po cerkvi imenovalo Veliki Križovci. Ob cesti proti Iljaševcem se je razvilo naselje Mali Križovci, ki se je pozneje združilo s prejšnjim v enotni kraj; s spremembo »o« v »e« pa so nastali današnji Križevci. Okoli leta 1400 je bila postavljena druga cerkev. Ko je v 16. stoletju Mura povzročala hude težave, je grozila celo, da bo spodkopala cerkev. Še danes lahko pozorni opazovalec odkrije sledove, ki jih je zapustila vodna stihija pred stoletji. Takrat je bila vas kot na otoku, ker jo je z vseh strani obdajala voda.

LJUTOMER. OU leta 1265 omenja, da je že imel tržne pravice in lastno sodnijo. Za najstarejšo zgodovino Ljutomera so lahko edini viri krajevna imena in skopi zapisi v urbarjih, ker prazgodovinske najdbe za sam kraj ne nudijo posebnega gradiva. Na Kamenščaku izkopani predmeti iz zgodnje kamene dobe, v okolici najdeni rimski kovanci cesarja Hadrijana in tudi prazgodovinske gomile v bližini Radomerja ne potrjujejo domnev, da bi v rimski dobi ali celo že prej bilo na ozemlju današnjega mesta kako naselje. Pri imenu Luttenwerde, ki ga je zaslediti leta 1174, obstaja močan dvom, da bi se nanašalo na današnji Ljutomer. V pozneje zapisanih podobnih si imenih Lvtenberg (1249), Lotenberg (1283), ki malo že spominjajo na še danes uporabljeno domače ime Lotmerk smo verjetno že malo bliže. Današnje poimenovanje »Ljutomer« je menda uvedel Stanko Vraz.

Trg Ljutomer je grb dobil zgodaj, najpozneje v 15. stoletju. Sprva je grb imel na srebrnem ščitu upodobljenega enorovega dirjajočega konja, v levem zgornjem kotu pa tri rdeče križce. Pozneje se je pojavil zmaj, pred katerim se konj visoko vzpenja.

Dokler so ljutomersko graščino upravljali deželnoknežji oskrbniki, je bilo spoštovanje tržnih pravic upoštevano. Ko pa so graščino prevzeli graščaki, so se zaradi neupoštevanja od vladarjev pridobljenih tržnih in drugih pravic krajanov začeli prepiri. Graščaki so začeli marsikaj spreminjati v svojo korist in od tržanov celo zahtevali, da se odrečejo nekaterim pridobljenim pravicam. V takem počtetju je bil po-

sebež nasilen braneški graščak Mauerburg. Med drugim si je lastil pravico do izbire županov in sodnikov.

LOGAROVCI – GAJŠEVCI – KOKORIČI. Nekoč so te tri vasi sestavljale eno upravno občino. Zgodovinski podatki trdijo, da so najstarejši Gajševci, ki jih med strelskimi dvorci omenja OU pod imenom Kalussen in sicer v 15. stoletju. V tem imenu bi morda lahko zmotno iskali primerjavo z Galuškakom, kjer strelskega dvorca ni bilo nikoli.

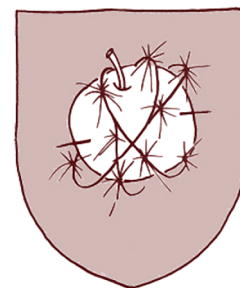
LUKAVCI. V OU so prvič omenjeni že leta 1285 kot strelski dvorec, imenovan Villa Lukauz. Prvotno je prevladalo prepričanje, da se vas imenuje po plemiču Lokavcu, ki je v začetku 14. stoletja (verjetno na prostoru srelskega dvorca) postavil gradič. Danes je seveda znano, da je bilo obratno in je plemič prevzel ime po kraju. Če bi namreč v 14. stoletju nastala najprej grad in šele nato vas okrog njega, bi zanesljivo oboje dobilo nemško ime, kakor je bilo takrat v navadi. Lukavci pa je ime slovenskega izvora in sicer po kakovosti zemljišča. Besede *l'ka*, *lonka*, *palus* pomenijo močvirnat kraj, ki je obdajal Lukavce. Kraj namreč leži na sotočju dveh dolin, Murske in Ščavniške. Terasasta višinska razlika na jugozahodu vasi, včasih so mu rekli Gomile, je skrajna vzhodna točka vodne razmejnitve, ki se nadaljuje proti zahodu v pobočje Ključarovskega gozda. Tu je začetek hribovja, ki deli prej omenjeni dolini. V pradedavnini so tukaj trčile vodne gmote in oblikovale zemeljsko površino, kakršno vidimo danes.

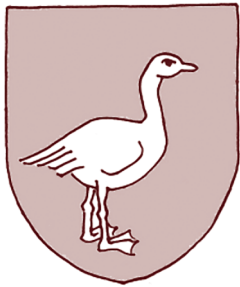
Lukavški grb tvori srebrna čaplja na modrem polju z zlato kačo v kljunu, okrog čaplje pa raste trstje, kar se popolnoma ujema z videzom pokrajine v preteklosti.

Šaljivi vaški grb pa je jabolko, ki mu narečno pravijo *botulenska*. Iz otroških let, ko so me starši vzeli s seboj na gostüvanje, se spominjam, da je bila soba okrašena z rdečimi jabolki, ki so visela visoko pod stropom. Vsako jabolko je bilo ovito v asparagus, ki je skrival šivankine bodice. Tako je bila kraja tega vaškega simbola, ki bi pomenila sramoto, onemogočena. Seveda je bilo veliko smeha, če je kak junak le segel po jabolku in se pri tem izdal s krikom od bolečine.

MEKOTNJAK. Vas leži na enem izmed grebenov proti vzhodu razprostirajočih se obronkov Slovenskih goric. Proti severu meji na sosednji greben Kamenščak, skoraj brez vidnega presledka se na zahodu nadaljuje v Staro cesto, proti jugu in vzhodu pa meji na Žerovince in Radomerje.

Težko bi bilo pojasniti, zakaj ima Mekotnjak v grbu mesto. Lahko se malo poigramo z imenom Meka, ki ne pomeni samo rojstnega kraja Mohameda, ampak v prenesenem pomenu tudi mesto ali kraj, v katerem je središče neke dejavnosti. Če je kdaj v preteklosti potoval po stari rimski cesti, ki je vodila skozi te kraje, kak veren pristaš Mohameda in pustil tukaj del svoje ideologije, morda tako razmišljanje le ni tako brezpredmetno. Seveda je ta namig brez vsake strokovne osnove, marveč le zanimiva ilustracija.

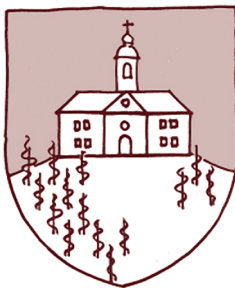
MOTA je med okoliškimi kraji najmlajša, kar moremo sklepati z imena, ki je izpeljano iz besede mitnica. Ob deželni meji, so tam pobirali brodnino in cestnino. Prvič se zasledi ime leta 1500 kot »an der Mauth« (ob mitnici). Pozneje so pisali Mauthdorf, Mouthain in Mautha. Od 17. do 19. stoletjem je vas večkrat pogorela. Pogostih požarov v tisti dobi ne gre pripisovati samo raznim plenilcem in požigalcem, ampak predvsem temu, da so bile hiše grajene iz lesa in slame, kurili pa so na odprtih ognjiščih. Ob najmanjši nepazljivosti, zlasti ob vetrovnem vremenu so lahko ognjene iskre preskočile v slamnato streho in že je sledilo najhujše.

Za vaški grb so si na Moti nekoč izbrali gosaka, »ki ga nagajivim Veržencem še do danes ni uspelo utopiti«.

NORŠINCI. Najprej nekaj zanimivosti iz zgodovine tega kraja. Pri kopanju studencev so večkrat naleteli na debela, skoraj okamenela hrastova debela. V davni preteklosti je silno vodovje naplavilo ogromne količine zemlje, prekrilo pragozdove, katero izmed debel pa prineslo celo s seboj. Kraj je med niže ležečimi in kot tak do nedavnega močvirnat, kar je bilo strateško dobrodošlo pri gradnji strelskih dvorcev v srednjem veku. Tudi v Noršincih je bil strelski dvorec že v 12. stoletju. V 13. stoletju se omenja obrambni stolp, pozneje dvor, ki je v 17. stoletju prešel v last braneških graščakov Mailgräberjev.

Na vaškem grbu je upodobljen rotovž, kar namiguje na strelski dvorec ali pa njemu podobno pristavo poznejših radgonskih graščakov.

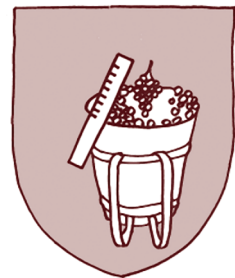

NUNSKA GRABA (tudi Strelčji vrh-graba iz nemškega imena Schützenberg). Tudi to ime zasledimo med strelskimi dvorci v zapisih iz leta 1317. Že davno prej je imel tukaj v posesti vinograd Ravenski (ali Runski) samostan. Slovensko ime Nunska graba je najbrž nastalo tako, da so besedo runski pogovorno spremenili kar v nunski, kar se je slišalo bolj razumljivo. Tako razmišljanje lahko dopolnimo še z drugim dejstvom, da so v Kodoličevi zidanici nekoč res prebivale nune. Okoliški vinogradi Lipnjak, Fraščak, Kümeš, Katalanjščak, Strmec in Podhamer so bili do nacionalizacije v začetku druge polovice 20. stoletja last plemiške družine Scheitt iz Radgone.

V grbu ima Nunska graba kloster (samostan), kar se ujema s tem, da so bili vinogradi v okolici v lasti nekega samostana iz Avstrije.

PODGRADJE. Vas se je razvila ob vznožju nekdanjega gradu. Grad je bil postavljen proti koncu 15. stoletja, zato je tudi naselje poznejšega izvora.

Vaški grb je rovaš: kdor je imel na rovašu največ zarez, je bil zmagovalec.

PRESIKA je vas ob potoku istega imena, ki ji je že iz preteklosti usojeno biti na meji. Vse do leta 1918 je tod tekla meja med Štajersko deželo in ogrskim Medžimurjem. Sledilo je nekaj desetletij, ko se je meja premaknila vzhodneje, po ustanovitvi samostojne Slovenije pa spet vrnila v bližino. Vas leži ob cesti, ki v Stročji

vasi zavije proti Hermancem in se nadaljuje proti Središču ob Dravi. Zaradi meje je bila v Presiki že v starih časih finančna straža, na kar spominjata kasarna (vojašnica) in špital (bolnišnica), kamor so v kužnih časih osamili sumljive popotnike. Sodobni časi so življenje v Presiki seveda spremenili po svoje. V letu 1919 so v Presiki na sicer ne preveč bogatem nahajališču začeli kopati premog vse dokler se izkoriščanje zaradi nerentabilnosti ni več splačalo. Presika ima v svojem grbu brod.

PRISTAVA. O imenu in nastanku vasi je znano zanimivo izročilo, ki pravi, da so ob Ščavnici in strugi stare Mure ribiči pristavljali svoje majhne utice iz trstja, kamor so se zatekali ob slabem vremenu. Pogojno lahko sprejmemo razlago, da so te utice zametki vasice, ki je prevzela iz prej navedenega ime Pristava. Razlaga sicer ni najbolj prepričljiva, a vseeno prevlada nad tisto, ki ponuja razlago, da bi ime nastalo po graščinski pristavi. Nikjer v okolici ni namreč omenjen ali drugače potrjen obstoj take pristave.

V Pristavi imajo za grb mak, saj so nekoč pridelali zelo veliko maka. Znano je reklo: *Pristarska ravnica – makova pšenica*. Pridelavo večjih količin maka na tem področju potrjuje tudi podatek v popisu deželno knežjih zemljišč iz 13. stoletja.

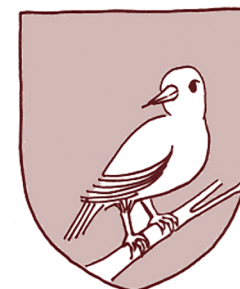
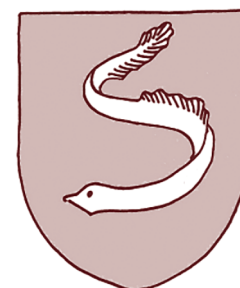
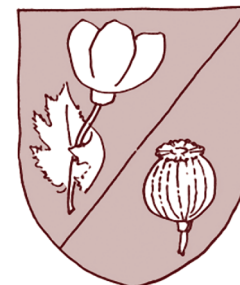
RAZKRIŽJE. Na skrajnem južnem delu Prlekije, ob meji s Hrvaško in blizu izliva Ščavnice v Muro, leži gručasto naselje Razkrižje, po katerem se imenuje tudi širša okolica kot Razkriški kot. Poznobaročna cerkev iz leta 1784 je posvečena sv. Janezu Nepomuku. V cerkvi hranijo dragocen križ iz 16. stoletja, ki je ves okrašen s školjkami. Na poti iz Zahodne Indije je v bitkah za kolonialno oblast med Španci in Nizozemci najprej pristal v dunajski zakladnici. Ob koncu 18. stoletja je prešel v posest grofa Josipa Kőröstura, ki je bil lastnik manjšega kaštela v bližnjem Šafarskem.

RADOMERJE, RADOMERŠČAK. Vas je nastala ob nekoč glavni cesti proti Ormožu, ki je zavila preko Kotnjakovega brega v Veličane in Ivanjkovce. V novjšem času poteka glavna cesta skozi Kačure proti zahodu skoraj vzporedno z železniško progo.

Zgodovinski podatki omenjajo Radomerje v 15. stoletju v zvezi s podložništvom zemljiškim gospodom. Do leta 1848, ko je z zakonom bilo odpravljeno podložništvo, je bila vas Radomerje podložna braneški graščini.

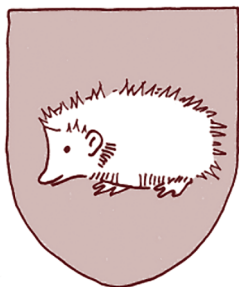
V Radomerski grabi izvira potoček Piškur, ki je bil nekoč po vsej verjetnosti poln majhnih ribic z istim imenom. Zato je tudi v grbu Radomerja piškur, ki ga zbadljivo opisuje stavek, da še mrtev skače po hiši, če ga osoliš.

SLAMNJAK. Razlage za nastanek imena ne smemo iskati v povezavi s slamo, temveč z besedo slom, kar pomeni sleme hriba. Zanimiva je besedna igra za Kumersko grabo, ki so jo uporabili v nemškem imenu za cel hrib Slamnjak kot Kammersberg. Močvirni dol pod hribom je bil nekoč poln komarjev in so ga zato imenovali Komarska graba, iz katere so Nemci napravili svoj »Kummer« in ime

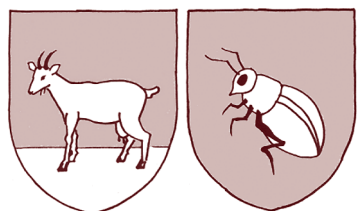

za cel hrib Kummersberg. Zanimivo je, da se v nemškem imenu Grüsserschak za Gresovščak skriva slovenski izvor s končnico »šak«.

V vaškem grbu Slamnjaka je prikazan slavec.

STARA CESTA. Severni del Slovenskih goric, ki se končuje proti vzhodu, se pri Benetku razcepi v dva vzporedna grebena, od katerih je severni Kamenščak, južno od njega pa Stara cesta, katere greben se spušča preko Mekotnjaka in Hujčja v Kačure, sicer 243 m visok hrib pri Radomerju, a se cela dolina, po kateri teče potok Kačje grabe, imenuje po hribu. Že v rimski dobi je šla tod cesta, ki je po stoletjih dala kraju ime kot Stara cesta. Danes je vas zaradi sodobnih prometnih poti, ki so jo obšle, nekoliko odmaknjena. V razcvetu osnovnega šolstva ob koncu 19. in v začetku 20. stoletju je tudi Stara cesta dobila svojo šolo.

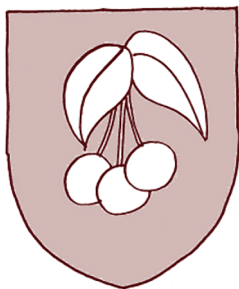
Stara cesta ima za grb ježa, že prej omenjeni Benetek pa črička, kar je razumljivo, saj po vinogradih vsako jesen petje čričkov veselo vabi na trgatav. Razgibane Slovenske gorice imajo proti vzhodu, kjer se izgublja v medžimurske ravnice še več grebenov, od katerih omenimo le najbližje Stari cesti. To so Desnjak, Hujbar in Kozarščak.

Kozarščak ima za grb kozo, kar morda nakazuje na revnejši sloj, ki si od domačih živali ni mogel privoščiti kaj dosti več kot kozo.

STROČJA VAS (nekoč Strelčja ves ali po nemško Schützensdorf). Iz imena je razumeti, da so bili nekdanj tukaj strelski dvorci. Vas, ki je razpotegnjena ob cesti Ljutomer – Razkrižje, leži pod hribom, ki so mu predniki rekli Lipnjak in Podhamer. Ob križišču, kjer se odcepi cesta na eno stran v Pristavo in Podgradje na drugo stran, stoji vaška kapela, posvečena Sveti trojici. Postavili so jo leta 1866 na prostoru, kjer je pred tem stal trioglat zidan steber, obeležje pokopališča za kužne mrličje. Pri kopanju temeljev so res izkopali mnogo človeških okostij, kar nakazuje obstoj večjega grobišča na tem mestu.

Leta 1874 je hud požar uničil skoraj celo Stročjo vas. Zanimiv je njihov vaški grb – med, ki nakazuje, da je bilo nekoč čebelarstvo pomembna dejavnost. Med zbadljive pripombe sodi tista, ki pravi, da v Stročji vasi med še po cesti teče. V tem najdemo tudi kanček resnice, saj je nekoč gnojnica iz gnojišč, ki so bila pred vsako kmetijo, odtekala kar po vaški cesti.

ŠALINCI se omenjajo v OU v letih 1265–1267 samo kot vas z 12 kmetijami. Strelski dvorec naj bi nastal po letu 1267. Leta 1430 se v Šalincih že omenja strelski dvorec in 8 kmetij in tako tudi v zapisih poznejših let. Iz podatkov lahko samo ugibamo, da se je število kmetij zmanjšalo ali pa so se združile v strelski dvorec. Predniki so za svoj grb izbrali češnje.

Vas se tako rekoč nadaljuje v sosednjo z imenom Krištanci.

STARA NOVA VAS. Prvotno ime tega kraja ni znano, sestavljeno ime Stara Nova vas je dobilo naselje, ko so del novega zgradili poleg obstoječega. Gotovo kraj

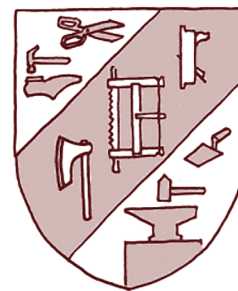
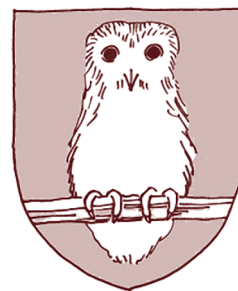
ni bil brez imena, a je začelo prevladovati ime »stara« tudi za prvotni del vasi ob novem. Novo naselje pa je zagotovo že bilo pred 15. stoletjem, ker se takrat omenja obrambni stolp v Novi vesi.

VERŽEJ. Nedvomno je kraj eden najstarejših v zgodovini Prlekije, saj so bili v njegovi bližnji okolici najdeni sledovi prazgodovinske dobe, zato mu velja posvetiti nekaj več prostora. Okrog imena so različni strokovnjaki že marsikaj ugibali. Prvi štajersko-slovenski zgodovinar Anton Krempl je trdil, da je začetek imena avarskega izvora. Če zapišemo Varžej, tako kot lahko tudi zveni v izgovorjavi, začetek imena »var« avarsko pomeni taborišče. Davorin Trstenjak, kaplan v Ljutomeru v letih 1846/47, je iskal primerjavo v sanskrtu, kjer »var« pomeni voda. Najbolj realno je razmišljal zgodovinar Matej Slekovec, ki je ime izpeljal iz nemškega *Wehr in See*. Trg Veržej je bil nekoč pomembno skladišče za vojne potrebščine in sol, ki so jo dovažali po Muri iz Solnograške.

VIDANOVCI so vas z raztresenimi domačijami južno od vasi Vogričevci. V starih listinah ni zaslediti podatkov. Vaški grb prikazuje čuka.

VOGRIČEVCI. Vas je v zgodovinskih zapisih večkrat omenjena in sicer leta 1413 kot Wogoritsch, leta 1432 Wogaritsch, leta 1443 Wagricz in leta 1494 Bogeritsch. Vas je domnevno nastala iz priseljencev različnih rokodelcev, ki so dobili delo v bližnjem gradu Branek. Zgodovinski zapisi navajajo, da je vas leta 1445 štela le 8 hiš. Zanimiv je vaški grb, ki je sestavljen iz znakov različnih rokodelcev. Mnogim je še znan pregovor za Vogričevce, da je »pri fsaki hiži druga meštija«.

VUČJA VAS. V OU se imenuje ta vas Wultschinsdorf, Wltschindorf in Wltschin. Volčinja ves se je najbrž imenovala po županu Volčinu. V deželnoknežjem zapisu iz leta 1443 se imenuje Wolfsdorf. V seznamu vasi križevske župnije ta vas ni omenjena, ker se zapisano podobno ime Woltschitz pripisuje Bučečovcem. Za Hrastjem se pa omenja kraj Oppendorf, kar bi lahko bilo ime za Vučjo vas, vendar se je ime te vasi pozneje izgubilo.

Ilustracije avtor

Ignacij Voje

KAMNITI RENESANČNI BISER OB JADRANSKEM MORJU

Mesto Šibenik, v katerem stoji ena izmed največjih in najsjajnejših katedral v Sredozemlju, se razprostira ob prostranem, naravno zaščitenem zalivu na izlivu reke Krke v morje. Zgrajen je kot amfiteater na pobočju hriba, na vrhu katerega je trdnjava sv. Mihovila. Od trdnjave številne strme ulice in obokani prehodi vodijo proti obali, kjer se nahaja zgodovinsko jedro mesta z mestnim obzidjem, knežjo palačo in znamenito katedralo sv. Jakoba. Na vhodu v kanal sv. Antona, ki spaja zaliv z morjem, ščiti mesto pozno renesančna trdnjava sv. Nikolaja.

Pogled na stolnico s severovzhoda

O času nastanka naselja Šibenik ne vemo nič zanesljivega. V ohranjenih virih se omenja šele leta 1066, čeprav je možno, da je obstajalo že prej kot utrjena postojanka (castrum). Po svojem poreklu spada Šibenik v skupino t. i. hrvaških mest, ker na njegovem ožjem področju ni bilo antične urbane tradicije. Njegova omemba sredi 11. stoletja je verjetno politična poteza hrvaškega kralja Petra Krešimirja IV., da s pomočjo hrvaških mest ustvari protiutež romanskim mestom bizantinske Dalmacije. Osnovni problem razvoja srednjeveškega Šibenika je bil vse do 13. stoletja njegov pravni status. V pravnem pogledu je bilo to utrjeno naselje (castrum, oppidum), ne pa mesto (civitas). Zato je bilo prizadevanje prebivalcev Šibenika, da tudi v pravnem pogledu in ne samo na gospodarskem področju ter v družbenem razvoju dosežejo druga dalmatinska mesta. Boj za priznanje statusa mesta je tekkel vzporedno s prizadevanjem za pridobitev samostojne škofije. V 12. stoletju se je odvijala borba za politično nadoblast nad Šibenikom med Benetkami, Bizancem in ogrskimi kralji iz rodbine Arpadovičev. Od konca 12. stoletja je bil Šibenik prisiljen, tako kot nekatera druga dalmatinska mesta, priznati pokroviteljstvo močnih hrvaških plemiških družin. Ta boj je trajal celo 13. stoletje. V Šibeniku so si položaj kneza priborili pripadniki iz plemiške rodbi-

ne Bribircev. Šibenik je bil vse do srede 13. stoletja podrejen v cerkvenem pogledu trogirskemu škofu, s katerim je bil v stalnem sporu. Šele leta 1298 je Šibeničanom uspelo, da je papež Bonificij VII. imenoval šibeniškega škofa in s tem Šibeniku priznal tudi status mesta (civitas). V tem boju je Šibenik podpiral knez Jurij Bribirski Šubic. Kljub temu da je prav oblast Bribircev imela velik pomen za razvoj mesta, je njihovo kneštvo, ki je mesto v veliki meri materialno zelo obremenjevalo, naletelo na odpor. Zato so Šibeničani sprejeli »zaščito« Benetk. Politični okvir, v katerega je spadal Šibenik, se je vse do začetka 15. stoletja menjal. Za Benetkami je prišel Šibenik v okvir Ogrsko-Hrvaške države, bil krajši čas v okviru bosanske države kralja Tvrtka I. in hercega Hrvoje Vukčića, dokler ni končno 1412 prišel ponovno pod nadoblast Benečanov.

Beneška ekonomska politika do Dalmacije v 15. stoletju ni bistveno omejevala ekonomskega razvoja Šibenika, še posebej ne njegove trgovine (vino, živina, sol). 15. stoletje pomeni za mesto Šibenik kot središče škofije obdobje najaktivnejšega razvoja v vseh vejah umetnosti, predvsem pa v gradbeništvu. Šibenik se je v tem obdobju, tako kot ostala dalmatinska mesta, svobodno razvijal in doživel velik gospodarski napredek. Trgovina in pomorstvo sta prinašala bogastvo meščanom, zato ni čudno, da so hoteli dalmatinskih meščani svoje mesto čimbolj okrasiti in oplešati. Katedrala in zvonik sta predstavljala simbol mestne svobode, pri njuni gradnji pa so sodelovali vsi prebivalci mesta.

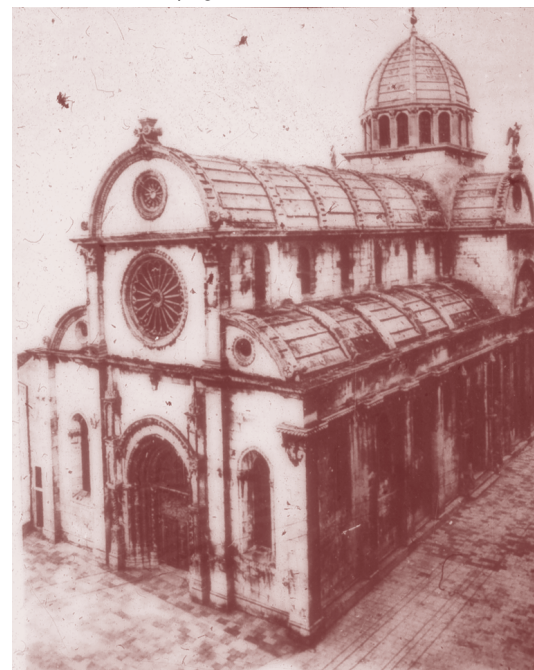
Glavni slog umetniškega ustvarjanja, vsaj v prvem obdobju tega stoletja, je bila gotika. Prav iz tega časa so se ohranile številne hiše in palače s portali, okni in dekorativnimi elementi v gotskem stilu. Šibeničani so se v tem času odločili za izredno velik in zahteven gradbeni podvig. Šibenik je postal vodilno središče gradbene ustvarjalnosti v Dalmaciji. Arhivski dokumenti omenjajo prek sto kamnosekov, domačinov in tujcev iz Italije in dalmatinskih mest. Meščani Šibenika so več kot stoletje le s težavo zbirali denarna sredstva za gradnjo svoje katedrale. Gradnja najimenitnejšega objekta v Šibeniku, katedrale sv. Jakoba, se je začela leta 1431 na mestu prejšnje manjše romanske katedrale. Gradnja se je odvijala v treh fazah: prva od 1433 do 1441, druga od 1441 do 1473 in tretja od 1473 do 1536.

Že pred začetkom gradnje je Bonino Jakovljevič iz Milana izklesal kiparski del zahodnega portala katedrale. Izkazal se je kot izvrsten mojster pri obdelavi ornamentalnih delov. Boninovo dejavnost so na katedrali nadaljevali beneški mojstri, ki so vnašali nekatere elemente beneške cvetne gotike. Ker Šibeničani niso bili zadovoljni z rezultati dotedanje gradnje, so 22. junija 1441 sklenili pogodbo z Jurijem Dalmatincem, ki se je obvezal, da bo v naslednjih šestih letih kot »protomojster« vodil gradnjo katedrale. Zahvaljujoč

Pogled na poškodovano kupolo

Še en pogled na cerkev

Portal z rozeto in stopniščem

Jurijevi dejavnosti se Šibenik spreminja v veliko kamnoseško-gradbeno delavnico. Svoje izkušnje in znanje je prenašal na nadarjene učence iz drugih dalmatinskih in hrvaških krajev. Jurij se je s svojim delom uveljavil kot arhitekt in kipar izredne umetniške individualnosti. Obogatil je gotško oblikovane in konstruktivne rešitve z novimi izraznimi možnostmi, v katerih odkrijemo očitna renesančna pojmovanja. S svojim delom se je predstavil kot začetnik gotško-renesančnega sloga v Dalmaciji. S tem je na široko odprl pot prihajajoči renesansi. Čeprav ni začel graditi katedrale in je tudi ni dokončal, ji je z močno ustvarjalno osebnostjo zapustil osebni pečat. Ustvaril je mojstrovino, grajeno izključno v kamnu, izjemnih arhitekturno-kiparskih rešitev. Ko je prevzel dolžnost »protomojstra« pri gradnji katedrale, je obogatil stari tloris z uvajanjem prečne ladje, kupole in dvignjenim oltarnim prostorom s povečanjem kamnitih kornih sedežev. Tri ladje osrednjega prostora so med seboj ločene s stebri, ki se na vrhu zaključujejo s koničastimi loki. Posebne pozornosti so deležni štirje masivni oporniki, ki podpirajo kupolo.

Svoje delo je osredotočil na apsidialni del cerkve. Na severni apsidni je izklesal dva renesančno koncipirana angelčka, ki držita zvitek, izpisan v gotških črkah. Tu je vnesena letnica 1443, čas gradnje tega dela katedrale. Na podnožju zvitka je Jurij zapisal: »*Te apside je izdelal mojster Jurij Dalmatinec, Matejev sin*«, kar ima pomen njegovega lastnoročnega podpisa. Potrebo po obdelavi človeškega lika je Jurij zadovoljil v frizu 71 človeških glav, s katerimi je opasal vse tri apside. Ta svojevrstna galerija kamnitih portretov ljudi različnih obdobj, različnih tipov, karakterjev in razpoloženj je pričevanje Jurijeve izredne sposobnosti prodiranja v človeško psiho.

Jurij Dalmatinec je uporabil specifični montažni sistem gradnje, po čemer se je posebej uveljavil v evropski umetnosti. Jurij je katedralo obogatil z edinstvenim kamnitim krovom in kupolo, ki jo je po njegovi smrti izdelal njegov učenec Nikola Firentinec. Kupolo Nikole Firentinca, ki so jo zgradili okoli osemkotnega bobna, varujejo kipi sv. Mihaela, sv. Martina in sv. Jakoba. Podobno kot druge dele zgradbe so tudi streho zgradili iz natančno narezanih kamnitih blokov, ki so se med seboj popolnoma prilegali. Malte ali drugega veziva niso uporabljali. Zato na splošno velja, da je streha pravi spomenik tehničnim spretnostim kamnosekov, ki so jo gradili. Značilno je, da je krov istočasno tudi obok cerkvene ladje, zato njegov zunanji videz popolnoma odgovarja videzu z notranje strani. Od tal do kupole je katedrala zgrajena iz kamna, nikjer ni uporabljen les, niti za strešno ogrodje. Specifično trilitno pročelje sv. Jakoba je samo nadaljevanje identičnega tridelnega prostora cerkve. S tem je uresničeno načelo enotnosti notranjega prostora in oblikovanosti zunanjege, arhitekturnega plašča. S to rešitvijo je Jurij pomembno prispeval k razvoju zgodnje renesančne arhitekture. Pozornost zbuja tudi t. i. levja vrata. Kamnita leva

Detajl portala

varujeta skrbno zasnovan vhod, delo Jurija, s kipoma Adama in Eve. Vhod je obdan z umetelno izklesanimi zavitimimi stebri. Glavni, elegantni portal z zahodne strani, ki so ga gradili med prvo fazo gradnje (Bonino iz Milana), je eden izmed najstarejših delov katedrale.

Izjemen gradbeno kiparski dosežek je Jurij izdelal okrog leta 1452, ko je na majhnem prostoru pod južno apsidno zgradil krstilnico z gotsko-renesancnimi značilnostmi. Renesancna opredeljenost tako kiparja kot arhitekta pride v tem prostoru do polnega izraza. Gre za novo ikonografsko rešitev krstilnice, v perspektivnem skrajšanju likov na stropu in obdelavi človeškega lika v gibanju in prostoru. Proti izklesanemu stropu so obrnjene kamnite podobe štirih školjk pokrovač. Primer kiparstva, postavljenega v prostor, je uspešno realiziral v figuralni skupini realistično postavljenih golih angelčkov, ki držijo bazen za obred krsta. Sprašujemo se, kako je mogel Jurij mrtvemu kamnu vdihniti življenje.

Leta 1553 je kronist G. Battista zapisal: *»Šibenik je ob koncu gradnje katedrale imel 8220 prebivalcev, od tega malo bogatih in zelo veliko siromašnih.«*

Več kot 450 let je katedrala sv. Jakoba v Šibeniku kljubovala vremenskim in naravnim katastrofam, tudi vojaški spopadi je niso prizadeli, kajti pri napadalcih je zbujala spoštovanje. Toda konec 20. stoletja jo je sovražnik grobo in brezobzirno napadel. 17. septembra 1991 je jugoslovanska vojska v času hrvaške vojne za neodvisnost z izstrelki iz minometov laže poškodovala severno fasado katedrale, dva drobca granate pa sta prebila severna vrata katedrale. 18. septembra pa je topovska granata prebila kupolo katedrale. Strokovnjaki iz različnih držav so potrebovali več let, da so obnovili poškodbe na zgradbi. Leta 2001 so šibeniško katedralo sv. Jurija uvrstili na Unescov seznam svetovne dediščine.

Fotografije iz arhiva avtorja

Notranjost katedrale

Še tri podrobnosti cerkve in krstilnice

Jože Strgar

Z ROMANJA PO TURČIJI

Zadnje dni junija in prve v juliju, skupaj deset dni, v letu 2008, se je skupina slovenskih romarjev napotila v Turčijo, v deželo in kraje sedmih Janezovih cerkva, katerim je Pavel pisal pisma: v Efez, Smirno, Pergamon, Tiatiro, Sardam, Filadelfijo in Laodikejo. V teh krajih so se sredi poganskega sveta rojevale prve krščanske skupnosti. Ustanavljal jih je apostol Janez, zato nosijo njegovo ime. Po pismih, ki jih je apostol Pavel pisal tem cerkvam, lahko sklepamo, da so imele, sredi bujnega javnega življenja, poleg želje po duhovni svetosti in življenju po nauku Jezusa Kristusa tudi veliko raznovrstnih težav.

Tisti čas je naprej zaznamovalo relativno bogastvo – nastajala in širila so se velika mesta z vsem bliščem in razvratom, o čemer slikovito pričajo ostanki teh mest, zato se je Kristusov nauk o enakosti, solidarnosti in ljubezni med ljudmi težko širil in ohranjal. Apostol Pavel je za vse to vedel in je hkrati poznal tudi splošne razmere, značilne za bogato rimsko družbo, v kateri so živeli prvi kristjani. Zato je razumljivo, da jim je hotel pomagati, vsakemu kraju po svoje. Od tod sedem Pavlovih pisem, torej sedmim Cerkvam. Kaj vse je v teh pismih, kako so jih posamezne Cerkve sprejemale in skušale upoštevati, kakšna so bila takrat mesta in življenje v njih, vse to je bila vsebina našega romanja. Vodila sta ga prof. dr. Maksimilijan Matjaž in mursko soboški škof dr. Marjan Turnšek. S svojim posebnim predavanjem je bil prisoten tudi p. dr. Miran Špelič in spremljala nas je še skupina duhovnikov. Poudarimo lahko, da smo imeli duhovno bogate dneve, da smo na razvalinah nekdanjih cerkva, ki so še vidne in vsaj ena tudi še obstaja, to je Marijina cerkev v Efezu, spoznavali takratni antični svet in prizadevanje majhnih krščanskih skupnosti, da bi duhovno in kultur-

Središče Carigrada se ponaša z urejenim parkom, v katerem prevladujejo bujno cvetoče lagerstremije

no obogatile tedanje razmere. V to edino cerkev prihajajo romarji s celega sveta. V njej smo imeli mašo, med katero je skupaj z nami prepevala slovenske pesmi nuna, ki tam živi in oskrbuje cerkev. Kar je pri tem posebej zanimivo, je, da to cerkev, z okoljem vred, varuje turška vojska. Gotovo z željo, da svetišča ne bi ogrožali ali oskrunili kakšni skrajneži. Spoznavali pa smo tudi sedanjo podobo teh krajev in širše zahodne Turčije. Tudi to je bilo dovolj zanimivo.

Za nas, današnje kristjane, je bilo posebej zanimivo, ker smo lahko ugotavljali podobnosti med takratnimi družbenimi razmerami in z današnjo razkristjanjeno Evropo. Kaj vse se spet ponavlja! V ospredju je spet pojem »imeti« z vsemi posledicami lahkotnosti in duhovne praznote. Zato smo lahko globlje razumeli vsebino takratnih Pavlovih pisem, namenjenih sedmim Janezovim cerkvam.

Vse to bi bilo in je dovolj poučno, dovolj aktualno in bili smo z romanjem nadvse zadovoljni. A poklicne radovednosti posameznikov so nas naravnale še na kaj drugega. Med avtobusno vožnjo iz kraja v kraj, po razmeroma dobrih cestah, smo lahko opazovali celoten naravni svet – poraščene hribe in doline, vasi in mesta ter življenje v njih. Na nekaterih področjih prevladujejo same oljke – ure in ure vožnje z avtobusom, kjer so hribi in doline poraščeni z oljkami. Oljke niso naravne rastline, ljudje so jih morali posaditi in gojiti. Drugod je celotna krajina pokrita z vinsko trto. Grozdje zori že sredi poletja. V tistih krajih pridelujejo rozine. Sušijo jih kar na pregrinjalih na tleh. Človek bi mislil, da tak način sušenja ni pretirano higieničen. A vroče sonce očitno poskrbi, da so rozine zdrave in okusne. Videli pa smo tudi področja, kjer so vsi hribi pokriti s samimi bori. Rekli bi lahko, da je celotna naravna pokrajina obdelana in da ljudje ter kraji niso videti revni ali zapuščeni.

Mene je posebej zanimala zunanja urejenost krajev in posameznih hiš oziroma poslopij. Predvsem pa tudi bistvene prvine, povezane z zunanjo ureditvijo, to so rastline. Kaj vse tam raste kot del narave, kaj je človek skozi dolga obdobja dodajal in kako sedanji ljudje z vsem tem ravnajo. Zgodovina nas uči, da se stopnja kulture in civilizacije v veliki meri zrcali najprej v odnosu do narave kot celote in potem do urejenosti neposrednega bivalnega okolja. Ali so dvorišča in celotni kraji zanemarjeni ali pa urejeni in obogateni s primernim drevjem ter drugimi rastlinami.

Turčija me je glede vsega omenjenega presenetila. Predvsem tudi za področja, ki se nanašajo na moj poklic urejevalca odprtega prostora v urbanih okoljih. Srednjeevropski poklicni urejevalci odprtega prostora smo se v glavnem naslanjali na okoljsko in vrtno kulturo severne in zahodne Evrope, na njene šole ter na konkretna stanja v novejši zgodovini in danes. Ob tem preučujemo in upoštevamo

Bujno zelenje v neposredni bližini nekdanje cerkve in sedaj džamije v središču Carigrada

V Efezu, v bližini Marijine cerkvice, raste mogočen borov drevored. Po stari grški navadi drevesa še pobelijo

še renesančne vrtove v Italiji, potem baročne vrtove v Franciji, velikopoteznost angleških vrtov in še kakšno podrobnost. Kot zgodovinsko posebnost upoštevamo še stari vek – egiptovske in druge stare kulture, ki so tudi že poznale urejanje prostora. A na vse tisto, kar se v vzhodnem svetu dogaja danes, tudi v Turčiji, pa naše srednjeevropske poklicne šole, skupaj z našim delovanjem, niso posebej pozorne. Takšno je pač naše, rekel bi evropsko splošno mnenje, in ko se popotnik srečuje s sedanjim stanjem v tem delu Turčije, je presenečenje tem izrazitejše.

Ko sedaj govorim o Turčiji, nimam v mislih celotne, izredno velike države, njena površina meri za 38 Slovenij. Razmere gotovo niso po vsej državi enake. Moje videnje se nanaša na Carigrad z njegovim

širšim južnim zaledjem – mesta in naselja ob dardanelski obali ter na zahodna področja Turčije, torej vsa tista, ki gravitirajo k Egejskemu morju. Na vsem tem območju prevladuje mediteransko podnebje, podobno kot ob našem obmorskem svetu. Po rastlinah sodeč je tamkajšnje podnebje za spoznanje toplejše. Ker so na večjem delu tega območja do nedavnega, do dvajsetih let prejšnjega stoletja živeli pretežno Grki, je čutiti grški in evropski vpliv na življenje še danes. Sedaj tam živijo Turki, torej muslimani.

V omenjenih predelih Turčije je danes močno poudarjeno turistično gospodarstvo. Dobro se zavedajo, da k temu gospodarstvu sodi tudi urejen in oskrbovan odprt prostor. Ko bi to vsi doumeli tudi pri nas! Zato so parki in druge javne zelene, vključno z obcestnimi drevoredi, vsebinsko in oblikovno urejeni, strokovno dognani ter poudarjeno mediteranski. Vse to evropskega turista še dodatno privlači. Ponekod najdemo poudarek na palmah, zlasti na pahljačasti palmi (*Chamaerops humilis*) ter na dateljnovih palmah (*Phoenix canariensis*). Poleti so nadvse privlačni cvetoči oleandri (*Nerium oleander*), ki tam poleti cvetijo še posebej bujno in v najrazličnejših barvah. Seveda samo tam, kjer jih izdatno zalivajo (oleandri potrebujejo veliko vode). Oleandri imajo v mediteranskem podnebju tisto vlogo, kot jo imajo v severni in zahodni Evropi rododendroni vseh vrst, ki tam bujno cvetijo od zgodnje pomladi do začetka poletja.

V parkih so izmed igličastih dreves prisotni največ sredozemski bori (*Pinus halepensis*), potem razni drevesasti in grmičasti brini (*Juniperus species*) pa še številne prave in neprave ciprese (*Cupressus*, *Thuja*, *Chamaecyparis*). Med listavci prevladujejo zimzelene magnolije (*Magnolia grandiflora*), črnika (*Quercus ilex*), pa tudi razne

robinije, ponekod pa celo, sam bi rekel žal, tudi topoli. Sadijo tudi veliko vrtnic in različnih popenjavk, med katerimi je najvidnejša in v cvetju najbolj razkošna bugenvileja (*Bougainvillea glabra*). Našlo bi se še več različnih parkovnih rastlin, a tiste, ki posebej ter izrazito zaznamujejo turistične kraje in močno privlačijo turiste, so lagerstremije (*Lagerstroemia indica*). Sadijo grmičaste in drevesaste vrste te izredne parkovne rastline, vse pa se šopirijo z bujnim in izrazitim cvetenjem in sicer vse poletje do pozne jeseni.

Parki so v glavnem tudi vzorno oskrbovani, kar je spet presenečenje. Marsikje ves čas ohranjajo zeleno trato, kar zaradi visokih temperatur, ki se poleti dvignejo tja do 40 stopinj, in zaradi suše, ki je tudi pogosta, ni lahko. Trato pridno in redno zalivajo.

Rečemo lahko, da je v Turčiji veliko zanimivega, a parki in vrtovi, tako po obsegu kakor tudi po svojem celotnem pojavu, zlasti v omenjenih predelih, niso na zadnjem mestu. Človek se na svojem popotovanju razveseli vsega, kar je lepo ali je kako drugače zanimivo. A ko vidiš urejen javni park, namenjen ljudem in kakovosti prostora, kjer ljudje v svojem okolju cenijo tudi prvine narave, rastline vseh vrst in oblik, sonce in senco, svežino zraka in spokojnost, tam zaigrajo srčne melodije in v srcu tudi ostanejo. Urejeni parki in vrtovi niso namenjeni zgolj turizmu, še pomembnejši so za kraj kot tak, za višjo splošno kulturo in za višjo kategorijo bivalnega okolja. Vse to je tisto, kar je pomembno tudi za popotnika, saj poleg lepih spominov ostaja tudi spodbuda za urejanje lastnega okolja.

Fotografije avtor

Življenjska energija
mogočnega bora v nekdanjem
zdravilišču Asklepion.

P. Edvard Kovač

MEDKULTURNI DIALOG KOT TEMELJNA VREDNOTA

Nagovor dr. p. Edvarda Kovača, OFM, v Cankarjevem domu, 8. januarja 2008 – ob začetku slovenskega predsedovanja EU

Evropejec nosi v srcu veliki homerski ideal, da bi po odisejsko obredel ne samo sosednje dežele, ampak tudi čarobne pokrajine vse celine, obiskal ponosne prestolnice, odjadral k daljnim otokom in srečeval nove ljudi, spoznaval navade in vrhunske stvaritve človeškega duha. Z drugimi bi rad stopil v dialog in se bogatejši vrnil na rodno Itako, kjer čuti, da je njegov dom.

Čez dežele današnje Republike Slovenije so že nekdaj vodile zgodovinske poti, kjer so se srečevale kulture in so nastajali novi upi za prihodnje dni. Po tukajšnjih krajih je v antiki vodila jantarna pot. Tudi v srednjem veku so skozi naše kraje vodile znamenite evropske romarske poti v Jeruzalem, Rim in Kompostelo. Romarske poti so bile v tistem času evropska institucija, saj so omogočile nemoteno gibanje skozi vse dežele Evrope in spodbujale kulturno in duhovno srečevanje narodov in ljudstev. Razvijale so etično zahtevo po spoštovanju tujca in uveljavljale temeljno človeško držo gostoljubja. Vse to bi že takrat lahko poimenovali medkulturni dialog, zato smo lahko veseli, da Svet Evrope oživlja te kulturne poti.

Evropski prostor je bil v zgodovini ob velikih kulturnih snovanjih pogosto, najbolj pa seveda v 20. stoletju, prizorišče velikih bitk, vojn in tudi morij. Danes pa želimo govoriti o Evropski Uniji kot o prostoru novega medkulturnega dialoga, srečevanj in ustvarjanja. Konferenca štirih okroglih miz, ki jo je Slovenija organizirala skupaj z Evropsko komisijo, naj predstavlja vzor za takšen medkulturni dialog v Evropi.

Prva okrogla miza je imela naslov **Kultura in umetnost**. Že za prazgodovinske najdbe je značilno, da ob orodju najdemo tudi umetniške izdelke. Človeku je smisel za lepo od vsega začetka življenjska nuja, kakor mu je za preživetje potrebno delo. Platon je dejal, da po lepoti potujemo k resnici. Toda lepota ne pomeni zgolj nekega površnega okraska. Umetniška lepota je novo skladje in izraža sozvočje besed, ki daje jasni misli podobo in kjer pomen zvokov, slik ali besed ni zgolj priložno-

sten, ampak nas etično zavezuje k izrekanju pristnih občutij, hrepenenj in spoznanj. Kulturna stvaritev je beseda, katere pomen lahko vsi prepoznamo onkraj jezikovnih ovir in razlik v kulturnih izročilih.

Na otvoritveni konferenci smo se pogovarjali tudi o **izobraževanju in znanosti** ter o **medijih**. Evropa že 800 let pozna ustanovo, ki jo je poimenovala z latinsko besedo *Universitas*, kar pomeni *skupnost*, saj so prve evropske univerze bile skupnosti, kjer so učitelji in študentje vzajemno delili znanje in modrost ter iskali resnico. Srednjeveške *Sententiae* in *Summae* niso le prostor širjenja znanja učiteljev, ampak tudi njihovega dialoškega razglabljanja, predvsem pa iskrivih in nadvse duhovitih vprašanj študentov. K prvotnemu duhu univerze, ki vzpostavlja vzajemnost znanja in raziskovanja, bi morala težiti tudi bolonjska reforma. Učitelj ne sme biti le posrednik veščin in učnih vsebin, ampak naj z mlajšimi rodovi in s kolegi učitelji vzpostavlja ustvarjalen dialog. Zato svobodno znanstveno raziskovanje zahteva svobodno kroženje informacij in idej ter je podlaga za svobodo medijev.

Mediji imajo po mnenju teoretika demokracije Alexisa de Tocquevilla pomembno vlogo pri ustvarjanju nacionalne in kontinentalne skupnosti. Svoboda tiska in medijev je ob vsej spoštljivi in nujni pluralnosti, decentralizaciji in uveljavljanju vsake lokalne svojstvenosti povezovalni element, brez katerega sodobna demokratična skupnost ne more obstati. Kdo je bolj kakor časnikar etično zavezan k besedi, ki je najprej moralna **vest**, da lahko potem postane **ob-vest-ilo**, najprej je **formacija** duha, potem šele postane **informacija**. Brez notranje zavezanosti avtentični in svobodni besedi lahko postanejo mediji lahek plen kapitala in centrov moči. Mediji bodo zagovorniki svobode, dokler bodo pluralni. Toda kljub raznolikosti in razvejanosti so poklicani, da izražajo skupne temeljne človeške vrednote. Zato so glasniki, »nosilci besede«, uspehov in težav, stisk in upov vsakega naroda, narodnih manjšin in tudi posameznika znotraj širše skupnosti. Njihovo poslanstvo zahteva novo evropsko povezovanje medijskih hiš, predvsem pa domišljeno etiko o uporabi elektronskih medijev.

Konferenca je razmišljala tudi o **trajnostnem gospodarskem razvoju**. Čeprav so bile prve ustanove združene Evrope zasnovane v funkciji gospodarskega sodelovanja, so vendarle sledile globljim zamislim o dialoških razmerjih med evropskimi poprej sprtimi državami. Njihov sen, da bi gospodarsko združevanje poleg blagostanja omogočilo tudi kulturno srečevanje med narodi, se danes uresničuje s svobodnim pretokom ljudi in dobrin. Toda enotnost evropskega delovnega prostora lahko prebudi strahove zaradi ogroženosti nacionalne identitete in prebuja ljubosumje ob socialnih stiskah. Edini izhod je vnovično ovrednotenje bogastva kulturne različnosti, ki se preko medkulturnega dialoga predstavi kot oplemenitenje vsake nacionalne in regionalne kulture in ne kot njena ukinitve, saj pospešuje ustvarjalnost in

s tem tudi trajnostni razvoj. Zato je potrebno, da Evropska unija uveljavi tudi svoboden pretok znanja.

Trajnostni razvoj pomeni tudi pozornost do okolja. Naša krajina se ne more spremeniti v eno samo predmestje velikih metropol. Kvaliteta življenja je povezana z odnosom do narave, naša celina potrebuje novo etiko odnosa do okolja, kjer vsako veliko gospodarsko odločitev sprejemajo z odgovornostjo do prihodnjih rodov, ki si bodo tudi želeli zajeti čist zrak, zreti v zvezde, se sprehajati po gozdu in se hraniti s zdravimi pridelki.

Mnogi misleci so zaznali prihodnost Evrope, med njimi Friedrich Nietzsche, ki pravi, da so zaradi človekove neustvarjalnosti in epigonstva bogovi zapustili nebo. Danes imamo občutek, da se vračajo. Toda omenjeni filozof, ki je napovedal njihov povratak, ni predvidel njihovega maščevanja. Da, ob vračanju sakralnega, ob množtvu duhovnih in religijskih gibanj in izkustev nastopa zahtevno vprašanje: kako se izogniti novim verskim vojnám, kulturnim bojem in fundamentalizmu vseh barv in oblik? Odgovor lahko iščemo v medkulturnem in medreligijskem dialogu, preko katerega bi se najprej bolje poznali, razumeli, nato pa tudi spoštovali in prihajali do poglobitve lastne istovetnosti. Francoski filozof Paul Ricoeur pravi, da najkrajša pot do sebe vodi preko drugega!

Toda kako preprečiti, da današnji človek dialoga zaradi mikavnosti gospodarskih, medijskih, znanstvenih in kulturnih snovanj in uspehov ne pozabi, od kod je prišel in kdo je? Ker je zavezan besedi resnice, lepote in prijateljstva, bo preko dialoga ugotovil, da nosi svojsko poslanstvo. To poslanstvo lahko s sociologom Maxom Webrom poimenujemo preroška odgovornost. Gre namreč za enkratno odgovornost, ki se ji nihče ne more odreči, ne da bi pri tem zatajil sebe.

Filozof Emmanuel Lévinas je učil, da se ta izjemna odgovornost udejanja le preko dialoga z drugim. V duhu tega evropskega misleca lahko rečemo, da me Drugi popelje tja, kjer še nikoli nisem bil, in da lahko preko njegove kulture in znanstvenega snovanja, preko njegovih socialnih in osebnih stisk ter preko navdiha njegove besede, ki jo skušam razumeti, prihajam v še neodkrite dežele sveta in duha. To je eksodus, izstop iz samozadostnosti; k temu je poklicana vsaka država in narod, narodna manjšina in posameznik. Vizija medkulturnega dialoga odpira razsežnosti, kjer se nam Evropska Unija ne predstavi le kot stara celina, ampak kot nov kontinent sožitja z novimi vrednotami, kjer države, narodi, kulture in živa bitja ne bodo izumirali, ampak bodo dobili novo varnost, izpopolnitev in upanje v jutrišnji dan.

Fotografija iz arhiva avtorja

Peter Kolšek

»STARI RED UMIRA«

ali kaj se dogaja s časopisi

Nič ni bolj običajnega kot pogled na človeka, ki zajtrkuje ob razgrnjenem časopisu. Sveže zemlje, svež časopis! Znana podoba je vezana predvsem na meščanski svet minulega stoletja. Zašla je v filme in romane, zlezla je v slikarstvo in še zmeraj jo lahko srečamo tudi v živo. Še zmeraj obstajajo trafike in različne novodobne prodajalne časopisov, čeprav, če pogledamo natančneje, je očitno, da so police težko obložene zlasti z razkošnim revijalnim tiskom, manj pa je klasičnih časopisov. Vendar ti še zmeraj obstajajo, kakor obstajajo tudi kupci, ki si z njim krajšajo ali bogatijo čas, odvisno pač od tega, kdo kaj bere in s kakšnim namenom. Časopisi so za zdaj še med nami in z njimi tudi vsakdanji rituali branja, ki se z naročnika ali kupca prenašajo na njegovo bližnje socialno okolje. Celotiskarska barva, čeprav tiskanje že trideset let ne temelji več na svinčenem stavku, se še zmeraj drži naših prstov. Neizpodbitno je tudi, da imajo časopisi, sveži ali stari, svoj specifičen vonj.

Toda kako dolgo še? Kajti tale uvod je intoniran tako, kakor da se doba časopisov izteka.

In res je tako. Vse kaže, da so dnevnim časopisom, kakršne poznamo od sredine 17. stoletja, šteta leta. Ne še dnevi – ampak leta, morda desetletje ali dve, pa zagotovo. Napovedi, da se tiskanim medijem slabo piše, so s finančno in gospodarsko krizo postale glasnejše, a kdor jih je hotel, jih je lahko poslušal vsaj že pet let, ko so se zmeraj bolj kopicili tudi konkretni »materialni« dokazi. Med njimi je seveda najbolj očiten padanje naklade. To je potegnilo za sabo odpuščanje novinarjev, v nekaterih primerih tudi že ukinitvev tiskanih izdaj.

V velikih, starih in častitljivih časopisnih hišah na Zahodu bijejo plat zvona in pri tem niso izjeme niti takšni velikani, kot sta Washington Post ali New York Times. Prvi je v zadnjem letu izgubil okrog sto novinarjev, drugi pa je moral »zastaviti svojo novo stolpnico na Manhattnu in se za nesramno visoke obresti zadolžiti pri mehiškem oligarhu«, je pomladi poročal Delov dopisnik iz ZDA in pri tem navedel podatek, da je v zadnjih letih ugasnilo deset velikih regionalnih časnikov,

samo letos pa je v ameriški časopisni industriji ostalo brez dela 8.000 zaposlenih. Alarmantne novice prihajajo tudi iz evropskih časopisnih hiš. Jasno, nič drugače ni v Sloveniji: v zadnjih letih je vsem dnevnikom občutno padla naklada. »Stari red umira,« je ob vsem tem dejal neki ugledni komentator Washington Posta.

Kaj se je pravzaprav zgodilo?

Rečeno najbolj preprosto in na kratko: tradicionalni papirnati časopisi so se skoraj čez noč znašli v nazadovanju, ogrozil jih je tehnološki mladenič, svetovni splet. Zakaj čez noč? Ker se je zgodba o njunem druženju zapletla nepričakovano hitro, zaplet pa je prav gotovo pospešila aktualna finančna kriza. To je pravzaprav zgodba o nenaravni simbiozi: tiskani medij in splet sta bila najprej neenakovredna pajdaša, tako je bilo prvo desetletje od začetka široke uporabe interneta na začetku devetdesetih let. Časopisi so bili tisti, ki so ga gostili, seveda ne brez preračunljivosti, internet je bil njihova dodatna komercialna ponudba. Pri tem je bilo treba časopis plačati, novic na spletu pa ne. Informacije na spletu so le limanice, zaradi katerih naj bi si bralec, potem ko je naletel na osnovno novico o nekem dogodku, zaželel o njem izvedeti več – za tisto več pa je treba kupiti časopis.

Saj tako je pravzaprav še danes, čeprav je jasno, da je prvotne idile skoraj konec. Spletni »odvod« papirnatega časopisa je res prinašal tudi nekaj malega oglaševalskega denarja (saj nas razni »nepogrešljivi« izdelki naskakujejo tako rekoč ob vsakem kliku na katerokoli internetno stran), toda ta prihodek ni bil nič v primerjavi s tistim, kar je začel splet svojemu gostitelju odjedati. Namreč bralce. Razmerje med starim časopisom in časopisom na spletu je postalo enosmerno kanibalsko; splet je začel požirati svojega častitljivega gostitelja.

Da se je to zgodilo, je »kriv« tehnološki razmah internetne ponudbe. Človeštvo je vedno bolj priklopljeno na internet, tudi če se nahaja v socialnih in političnih razmerah, ki daleč zaostajajo za tehnološkim napredkom. Naše življenje se odvija v zmeraj globlji senci novih informacijskih tehnologij, ki omogočajo širokopasovna omrežja, s tem pa koncentracijo »vsega« na eni sami prenosni napravi (tudi zunanja razlika med računalnikom in mobilnim telefonom zmeraj bolj izginja). Pri tem seveda ne gre le za ponudbo informacij, te so pravzaprav na meniju internetnih uslug le stranska jed, ampak predvsem za ponudbo zabavne industrije. Ljudje se danes po internetu pogovarjajo (resne stvari ali samo klepetajo), gledajo televizijo in filme, poslušajo radio, si ogledujejo in rezervirajo oddaljene turistične destinacije – in bežejo tudi časopise, domače ali tuje.

Če zdaj tega še ne počnejo prav vsi, pa je logično, da jih bo vedno več. Občestvo spleta se bo univerzaliziralo (globaliziralo se je že), poti nazaj ni. O tem, kakšna bo oddaljena prihodnost človeštva v digitaliziranem svetu, ne moremo reči nič zaneslji-

vega, toliko manj, ker se nahajamo v času, ko je digitalizacija v vzponu in kaže vse tehnološke znake zdravja. Pomenljiva je izjava, ki jo je ob letošnji obletnici pristanka na Luni podal ameriški kozmonavt Eugene Cernan, zadnji med tistimi izjemneži, ki so stopili na Zemljin satelit: dejal je, da je v sedanjem prenosnem telefonu več tehnologije, kot je bilo v vsem vesoljskem plovilu, ki jih je poneslo na Luno!

Prednosti in slabosti spletnega časopisa

Kaj torej preostane dobrim starim časopisom – ki tistim, ki smo se rodili globoko pred internetno dobo, njihovo listanje še zmeraj prijetno pošumeva v ušesih?

Preden si poskusimo odgovoriti na to vprašanje, si oglejmo še dve drugi: kaj prinaša spletni časopis dobrega in kaj slabega? – Njegov poglavitni plus je zagotovo ažurnost, hitrost. Na novico o dogodku, ki se je pripetil danes, ni treba čakati do jutrišnje izdaje časopisa, na spletu je takšna novica lahko že čez nekaj minut, odvisno pač od ažurnosti ekipe, ki skrbi za konkreten spletni portal. In čez nekaj naslednjih minut je dogodek že lahko osvetljen z dodatno informacijo – in tako naprej. V tem pogledu so mediji, ki jih omogoča internet, tudi televizija seveda, nepreko-sljivi.

Prednost spletnega informiranja je tudi široka demokratičnost, ki jo omogočajo internetne povezave med strežniki in njihovimi brezštevilnimi uporabniki. Pri oblikovanju pomembnih novic lahko sodeluje vsak anonimni državljan, in, kar je še pomembneje, vsak državljan jih je lahko tudi deležen. Zlasti je to pomembno v nedemokratičnih okoliščinah, ko se zapro mediji, ki jih nadzira država. To se je do-slej najbolje izkazalo ob letošnjih protestih v Iranu, o katerih bi svet vedel bistveno manj, če ne bi bilo besedilnih in slikovnih sporočil z zasebnih mobilnih telefonov in računalnikov. Pa ne le svet; tudi sami iranski protestniki so se ob državni zapori informacij organizirali preko svojih mobilnikov, kolikor je blokada njihovih signalov to še dopuščala. To seveda še ni novinarstvo, pač pa spontano dostavljanje surovih informacij, ki so jih potem svetovni mediji, ki sami niso smeli biti na kraju dogodka, oblikovali in posredovali naprej.

Kakšni pa so minusi spletnega novinarstva? Tudi zdaj omenimo dva, ki se zdita poglavitna in ki sta pravzaprav samo hrbtna stran prejšnjih, pozitivnih dveh. Prvi izvira iz omenjene hitrosti, ki je sama po sebi seveda pridobitev, toda hkrati je z njo in zaradi nje že določena instantna forma informacije. Tu ni časa za podajanje ozadja, za predstavitev konteksta, za minimalno distanco, tudi za preverjanje dejstev ne. Bistvo spletne informacije je, da čim prej doseže čim širši krog uporabnikov in tako pridobi prednost pred drugimi konkurenčnimi mediji. Samo po sebi se razume, da takšna informacija nagovarja predvsem manj zahtevnega uporabnika, ki mu že težko rečemo bralec.

Druga in veliko usodnejša pomanjkljivost internetnega novinarstva pa je povezana z omenjenim principom demokratičnosti. Ta se namreč kmalu izkaže za navidezno. Na prvi pogled je res, da je spletni časopis s svojo kratko in enostavno sporočilno formo namenjen najširši populaciji, toda skladno s takšno širino (ki vključuje tudi povratne informacije v obliki poljubnih komentarjev) je tudi dejstvo, da se vedno bolj izgublja pristni vir informiranja in z njim profesionalno hierarhično vrednotenje novic, s tem pa tudi verodostojnost zapisanega ali prikazanega. V resnici je tako, da na spletnih straneh časopisov, tudi tistih, ki veljajo za resne, prevladuje populistična logika: ni toliko pomembno kaj in kako, ampak lahkotnost in hitra dostopnost informacije. To pa pomeni, da se vsebine na spletu premosorazmerno s svojo širino vedno manj ozirajo na svoja objektivna ozadja. Tako je na spletu vedno manj »pravega«, klasičnega novinarstva (zato novinarje tudi odpuščajo!) in zmeraj več vsiljive ekonomske in ideološke propagande, za katero skrbijo mednarodne korporacije. Na eni strani je torej zmeraj širši dotok informacij, kar vzbuja občutek svobodne vsevednosti, na drugi strani pa je zmeraj manj vsebin, ob katerih si je mogoče ustvariti realno podobo o svetu. Upravičeno lahko domnevamo, da se bo ta paradoks v bližnji prihodnosti še povečal.

Koliko časa še?

Kaj torej ostane tradicionalnim časopisom, ki so se znašli v položaju, da morajo na trgu tekmovati s svojimi spletnimi paraziti, ki so jih sami pomagali hraniti in tudi veliko pripomogli k temu, da so se osamosvojili? In koliko časa še? Na zadnje vprašanje je mogoče odgovoriti salomonsko: tradicionalni časopisi bodo, dokler bodo njihovi tradicionalni bralci (enako velja za klasično knjigo nasproti zmeraj bolj množični elektronski knjigi)! Odgovor na prvo vprašanje pa je veliko težji. Razumljivo, da se bodo naklade po vsem svetu še zmanjševale, nekaj preživetja pa si bodo zagotovili tisti časopisi, ki bodo stregli bodisi zahtevnemu bralcu, ki se ob informaciji želi seznaniti tudi z njenim družbenim ozadjem (resni tisk), bodisi bodo stregli potrebam po senzacijah (rumeni tisk), in to bolje od spletnih inačic. Vmes, med elitno in populistično ponudbo, ne bo najbrž ničesar.

Na splošno pa je mogoče reči tole: doslej so se čas-o-pisi trudili opisovati čas in svet, zdaj, v dobi internetnega informiranja, vse kaže, da bodo predvsem prepisovali drug iz drugega, ne da bi bilo povsem jasno, kdo je izvorni avtor zapisa. Res, stari red umira. Tudi zajtrkovalci, ki imajo na mizi ob kavi in rogljičkih namesto časopisa eno od prenosnih elektronskih naprav, niso več nobena novost.

Matej Pavlič

LITERATURA V DIGITALNI OBLIKI

Si lahko predstavljate: namesto metrov knjižnih polic le majhna napravica z zmogljivim pomnilnikom; namesto zamudnega listanja po zajetnih in več kilogramov težkih priročnikih ter enciklopedijah le nekaj pritiskov na tipkovnico iste naprave; namesto kupa časopisov in revij le tanka škatlica, na zaslonu katere je mogoče v vsakem trenutku prebrati novice z vsega sveta. Utopija? Nikakor! Samo pomislite, mnogo tistega, kar smo pred dvema ali tremi desetletji lahko gledali v znanstvenofantastičnih filmih, je medtem že postalo del našega vsakdanjika: težke bakelitne telefone so najprej zamenjali precej lažji iz umetnih mas in takšni s tipkami, nato pa so nas preplavili prenosni telefoni, ki so z vsako generacijo zmogljivejši in pametnejši; okorne gramofone in magnetofone so nasledili žepni cedejski predvajalniki in naprave MP-3; beležke so zamenjali dlančniki in notesniki; velike računalniške zaslone s katodnimi cevmi in drdrajoče iglične tiskalnike so izrinili nekaj centimetrov debeli zasloni s tekočimi kristali in komaj slišni barvni laserski tiskalniki z neverjetnimi zmogljivostmi; težke in nerodne knjige naj bi kaj kmalu nadomestile digitalne knjižnice, elektronske knjige (e-knjige) in cenovno dostopne naprave za branje vsebin v tej obliki – e-bralniki. Naj bi jih -- vsaj tako so napovedovali najbolj goreči zagovorniki digitalizacije vsakovrstnih podatkov.

Ko je nemški graver Johannes Gutenberg davnega leta 1448 prišel na idejo, da bi začel knjige tiskati, s čimer bi postale cenejše in tako dostopne večjemu številu znanja željnih ljudi, je človeštvu naredil velikansko uslugo. Prav njemu na čast se največja spletna knjižnica klasičnih del v digitalni obliki danes imenuje *Project Gutenberg*. Genialna zamisel o javno dostopni knjižnici, ki se je leta 1971 porodila Američanu Michaelu Hartu, je že v kratkem času doživela nepričakovan razcvet. Tako si danes lahko z vsega nekaj pritiski na tipkovnico v svoj računalnik brezplačno prenese mo največje mojstrovine spod peresa najpomembnejših svetovnih in tudi domačih mojstrov besede. V tem članku se ne bom spuščal v tehnične podrobnosti, temveč predvsem v pomen digitalnih knjižnic oziroma e-knjig, predstavljenih bo nekaj za-

nimivih primerov, na koncu pa bo govor tudi o e-bralnikih, ki so jim pred leti napovedovali svetlo prihodnost, a ta noče in noče priti.

Razlogi za ustanavljanje digitalnih knjižnic (angl. digital library) so logični in razumljivi: ker svetovna tiskana dediščina postopoma propada, jo je treba ohraniti; knjige v klasični obliki zavzemajo veliko prostora, na pomnilniških medijih pa neprimerno manj; njihovo vzdrževanje je drago, redke in izredno dragocene knjige hranijo v posebnih prostorih, zato je njihovo preučevanje zelo omejeno, v elektronski obliki pa so takšne knjige z vsega sveta lahko dostopne vsakomur, ob vsakem času in celo iz domačega naslanjača; s tem odpade tudi včasih dolgotrajno čakanje na možnost izposoje kakšne posebno iskane knjige, ki je morda ni več v prodaji, saj jo v elektronski obliki lahko neomejeno uporablja več ljudi naenkrat; pomembna prednost sta tudi lažje in hitreje iskanje po celotni zbirki pa izmenjava gradiva med knjižnicami in drugimi ustanovami – skratka, digitalizacija knjig je vsekakor smiselna.

Prve e-knjige so nastale z ročnim pretipkavanjem besedil, ki je bilo zamudno in drago. Pozneje je bila razvita tehnologija optičnega prepoznavanja znakov OCR (angl. optical character recognition), ki je izredno skrajšala postopek in besedilo prepozna z več kot 99-odstotno natančnostjo. Sprva ročno skeniranje, pri katerem je bilo treba obračati strani v knjigi, kar je bilo nerodno in pri zelo dragocenih knjigah tudi zelo kočljivo, so pozneje prevzele robotizirane naprave, ki so sposobne brez pomoči človeka skenirati več tisoč strani na uro.

Iz povsem zasebne Hartove pobude se je na ameriški univerzi Illinois postopoma začel oblikovati arhiv zgodovinsko pomembnih in najbolj pogosto uporabljenih literarnih del. Od leta 2000, ko je upravljanje financ projekta prevzela univerza Carnegie Mellon, je Projekt Gutenberg (www.gutenberg.org) organiziran kot neodvisen pravni subjekt in neprofitna korporacija s sedežem v Misisipiju. Geslo projekta je »uničiti pregrade neznanja in nepismenosti«, zato želijo njegovi oblikovalci z njim nadaljevati delo razširjanja splošne pismenosti in spoštovanja književne dediščine, ki so ga javne knjižnice začele v zgodnjem 20. stoletju. Ponudba je omejena na dela, ki so starejša od 80 let oziroma so jim avtorske pravice že potekle, zato jih lahko brezplačno prekopiramo v svoj računalnik ter jih tam enako kot navadne besedilne datoteke prebiramo s katerim koli urejevalnikom besedil, jih tudi po svoje oblikujemo in natisnemo. Ta iz dneva v dan obsežnejši arhiv besedil v digitalni obliki je sredi leta 2009 obsegal že 28.000 brezplačno dostopnih knjig, ki veljajo za splošno intelektualno lastnino, skupaj s pridruženimi bazami pa je vseboval kar 100.000 naslovov (vključno z zvočnimi knjigami, digitaliziranimi notnimi zapisi itd.). Večina knjig je seveda v angleščini, vendar jih je vse več tudi v nemščini, francoščini, italijanščini, španščini, portugalsčini, nizozemščini, finščini, švedščini, ki-

ScanRobot podjetja Treventus Mechatronics je edinstvena naprava, s pomočjo katere nameravajo v Bavarski državni knjižnici v Münchnu, ki se lahko pohvali že s častitljivimi 450 leti svojega obstoja, v digitalno obliko prenesti okoli 7,5 milijona strani izredno dragocenih knjig, ki so bile natisnjene do leta 1600. Zaradi posebne optike je lahko knjiga med popolnoma avtomatiziranim postopkom odprta samo do 60 kotnih stopinj, zato ni nevarnosti, da bi se njena vezava kakorkoli poškodovala.

tajščini, esperantu, latinščini in v še 45 drugih jezikih z vseh koncev sveta (našega za zdaj med njimi še ni). Projekt ima tudi veliko posnemovalcev (*sl.wikipedia.org/wiki/Projekt_Gutenberg*); tako so podobne arhive že ustanovili Avstralci in Japonci, medtem ko projekt Ben-Yehuda prinaša na internet hebrejska dela v javni lasti. Po zaslugi preglednosti in uporabniku prijaznega iskalnika je moč zelo hitro priti do zelene knjige.

Tako kot na področju glasbe in filma se tudi v zvezi z digitalizacijo arhivov knjižnic pojavlja vprašanje avtorskih pravic, saj vseh knjižnih, slikovnih in drugih vsebin, ki jih hranijo knjižnice, ni mogoče dati v javno uporabo na spletu. Na tem mestu velja omeniti pobudo spletnega velikana -- kalifornijskega podjetja Google (*www.google.com*), ki je razvoj tehnologije in neurejenost področja avtorskega prava izkoristil v svoj prid ter s tem povzročil pravo vojno. Leta 2004 je na knjižnem sejmu v Frankfurtu napovedal, da namerava v sodelovanju z največjimi ameriški knjižnicami v okviru projekta *Google print library project* v šestih letih spraviti v digitalno obliko kar 15 milijonov klasičnih knjig ter s tem ustvariti največjo digitalno knjižnico na svetu. Vsebina 8 milijonov knjig je prek spletnega naslova *books.google.com* že prosto dostopna vsem spletnim uporabnikom, knjižno ponudbo pa »spremljajo« oglasi, ki Googlu zaradi dobre obiskanosti njegove knjižnice prinašajo lepe denarce. Dela, ki so v javni lasti, lahko brez omejitev prenesete v svoj računalnik, dela, ki (še) niso v javni lasti, pa lahko kupite. Zaradi lažje odločitve je na voljo ogled odlomkov iz vsebine. Ustanovitev digitalne knjižnice je pri uporabnikih seveda naletela na veliko navdušenje, medtem ko ji založniki, avtorji in evropske državne knjižnice odločno nasprotujejo. Googlu očitajo, da je z mešanjem knjig in reklamnih oglasov razvrednotil njihovo nacionalno kulturno dediščino, javnost opozarjajo na možnost nepooblaščenega kopiranja, neobjektivnost objavljenih informacij in grozečo amerikanizacijo sveta v obliki dajanja prednosti anglosaški kulturi; ker je knjižno gradivo mogoče pregledovati le z Googlovim iskalnikom, pa vse skupaj smrdi tudi po ekskluzivnosti.

Zaradi zelo različnih pristopov, zahtev, pričakovanj in nedorečenih standardov ter neprimerljivosti zakonov o avtorski zaščiti, zaradi česar je lahko kaka knjiga v eni državi v javni lasti, v drugi pa še vedno pod avtorsko zaščito, so v New Yorku ustanovili mednarodno neprofitno organizacijo za trženje

Če v iskalno vrstico Googlovega iskalnika knjig vtipkate geslo »Mohorjev koledar«, dobite 346 zadetkov z osnovnimi podatki, žal pa med njimi (še) ni na voljo tudi vsebine v digitalni obliki.

"Mohorjev koledar" - Google Book Search - Mozilla Firefox

Datoteka Urejanje Pogled Zgodovina Zaznamki Orodja Pomoč

http://books.google.com/books?hl=sl&pg="Mohorjev+koledar"&btnG=Iskanje+knjiga

Najbolj obiskano Središče Firefox Najnovejše novice

Google "Mohorjev koledar" Search

Splet Slike Zemljevidi Skupine Spletni dnevniki Imenik Gmail več

Moja knjižnica | Prijavi

Google knjige "Mohorjev koledar" Napredno iskanje knjig Pomoč za storitev Google Iskanje knjig

Knjige Prikazovanje: Vse knjige Knjige 1 - 10 od 346 za "Mohorjev koledar". (0,11 sekunde)

Pot slovenskih izseljencev na tuje: od Ljubljane do Ellis Islanda: Otoka ... - Stran 101
 avtor: Marjan Dmrovšek - 1991 - 244 strani
 ... Mohorjev koledar ...
 Prikaz kratkega opisa - O knjigi - Dodaj v knjižnico

Mohorjev koledar ...
 avtor: Mohorjeva družba (Celje) - 1972
 Pregledel ni na voljo - O knjigi - Dodaj v knjižnico - Več izdaj

Mohorjev koledar ...
 avtor: Mohorjeva družba (Celje).
 Pregledel ni na voljo - O knjigi - Dodaj v knjižnico

Dve domovini: razprave o izseljenstvu - Stran 133
 avtor: Inštitut za slovensko izseljenstvo - 1992
 Mohorjev koledar za 1898, str. 86 11. lbid., str. 88 12. Janez M. Sonce (Solnce)
 , (7. ... FS Šušteršič, Slovenci v Ameriki, Mohorjev koledar za 1894, str. ...
 Prikaz kratkega opisa - O knjigi - Dodaj v knjižnico - Več izdaj

Končano

in standardizacijo elektronskih knjig International digital publishing forum (www.openebook.org), ki združuje založnike, knjigotržce in proizvajalce programske opreme. Poleg tega je Google s svojim »človekoljubnim« projektom nehote spodbudil pospešeno digitaliziranje knjižnega gradiva v nekaterih državnih knjižnicah, ki se tega prej niso lotevale v tolikšni meri. Tako je, denimo, francoska knjižnica že ustvarila svojo virtualno narodno knjižnico *Gallico* (gallica.bnf.fr), Indija in Kitajska pa sta v sodelovanju s knjižnico iz Aleksandrije in z osmimi ameriškimi univerzami začeli projekt digitaliziranja knjižnega gradiva, imenovan *Million book project* (www.archive.org/details/millionbooks).

Predlog za ustanovitev **evropske digitalne knjižnice, ki je dobila ime *Europeana*** (www.europeana.eu), so podali natančno 20 let po Hartovi pobudi. Sprva je sodelovalo devet državnih knjižnic -- med njimi tudi Narodna in univerzitetna knjižnica iz Ljubljane ter Konferenca evropskih nacionalnih knjižnic, projekt pa se je začel hitreje razvijati zlasti po letu 2004, ko ga je pod svoje okrilje vzela Evropska komisija. Prototip *Europeane* je sad dveletnega projekta, ki ga vodi skupina s sedežem v Nizozemski nacionalni knjižnici Koninklijke bibliotheek. Začel se je julija 2007, novembra 2008 pa so portal odprli za javnost. Prek njega bodo v prihodnje hitro in brez ovir dostopne evropske knjige, glasba, fotografije in filmi. Z namenom, da bi bila vseevropska zbirka znanja čim popolnejša, bodo morali v 47 narodnih knjižnicah, ki danes sodelujejo pri projektu *Europeana*, pospešiti digitalizacijo svojih vsebin, ki so ocenjene na približno 2,5 milijarde knjig. Za zdaj je v digitalni obliki dosegljiv le delček tega arhivskega gradiva.

E-knjiga

Elektronska ali krajše e-knjiga (angl. e-book) je knjiga v digitalizirani obliki. Običajna besedila na spletu so najpogosteje v preprostem besedilnem zapisu, .txt ali zapisu html (.htm), e-knjige pa so po navadi v Microsoftovem zapisu Microsoft reader e-book (.lit) in Adobeovem zapisu (.pdf), ki omogoča, da ima originalu enak dokument enako obliko na kateremkoli računalniku, kjer ga gledamo. Za uporabnike dlančnikov in pametnih telefonov so razvili posebne oblike zapisov, kot sta Palm eBooks (.pdb) in Mobipocket (.prc, .mobi). Vseh zapisov je že čez 25, kar ni ravno spodbudno, je pa vsekakor dobrodošlo, saj uporabniku omogoča pregledovanje e-knjig na najrazličnejših napravah in z najrazličnejšimi programi.

Prednosti e-knjig pred »klasičnimi« je kar precej. V nasprotju z nekaj kilogramov težko knjigo iz papirja je vsebina e-knjige shranjena v pomnilniku računalnika ali kakem drugem pomnilniškem mediju (npr. kartici SmartDisk, CompactFlash), zato jo seveda lahko beremo le z zaslona navadnega ali prenosnega računalnika, notesnika, dlančnika, tabličnega ali mini prenosnika in seveda z e-bralnika – poseb-

ne napravitve z običajno 6 palcev (dobrih 15 cm) velikim zaslonom, ki je bila razvita prav v ta namen. Zaradi njene zanemarljive teže je skoraj nima smisla primerjati z navadnimi knjigami. Iskanje posameznih poglavij, stavkov, besed, besednih zvez itd. v e-knjigi je hitro in preprosto. Zelena mesta lahko prekopiramo in označimo, ob koncu branja oziroma kadarkoli pozneje pa opombe delno ali v celoti izbrišemo. Posamezne odlomke lahko prekopiramo in prenesemo drugam, kar je posebej dobrodošlo pri študijskih vsebinah. Omeniti velja še veliko prednost, ki jo e-knjige prinašajo slepim in slabovidnim: obstajajo namreč programi, kot sta Microsoft reader in Acrobat reader, ki vsebujejo sintezo govora in poskrbijo za elektronsko branje besedila. Slovenski jezik je v primerjavi z angleščino v tem smislu precej zapostavljen, vendar je slovensko podjetje Amebis v sodelovanju z Inštitutom Jožef Stefan razvilo sintetizator za slovenski govor (*govorec.amebis.si/branje/*), razvit za operacijske sisteme Microsoft windows in deluje po standardu Microsoft SAPI 5. *Amebis govorec* je programski paket, ki pretvarja poljubno slovensko besedilo v govor. Besedilo analizira, pretvori simbole v besede, besedilo naglasi, določi izgovarjavo in prebere. V želji, da bi e-knjige čim bolj približali uporabnikom, jih nekateri založniki opremljajo z multimedijskimi vsebinami, ki so nekakšna podpora besedilu. To so slikovno grafično različnih oblik, videoposnetki in zvočni dodatki.

Zanimive tuje in domače digitalne knjižnice

Poleg že prej omenjenih v nadaljevanju predstavljamo še nekaj tujih in tudi domačih digitalnih knjižnic. Začnimo kar s spletno knjižnico *The Online Books Page* (*onlinebooks.library.upenn.edu*), ki je s svojimi 35.000 literarnimi deli v digitalni obliki izvrstno izhodišče za dostop do literarnih zakladnic v različnih jezikih. Iskanje po naslovih, avtorju ali jeziku je preprosto in hitro. Tako lahko npr. do naslovov Shakespearovih del, ki jih je v tej zbirki čez 150, pridete v nekaj sekundah. Na univerzi Michigan so si svojo spletno javno knjižnico *The Internet Public Library* (*www.ipl.org*), ki deluje že od pomladi 1995, zamislili nekoliko drugače: poleg knjig, almanahov, slovarjev, enciklopedij, časopisov, revij itd., ki so na voljo uporabnikom, je tam mogoče najti tudi koristne povezave na druga spletišča, do drugih knjižnic in vsega, kar je v zvezi s knjižničarstvom. Tu so potem še *www.free-ebooks.net*, *www.booksforabuck.com*, *www.planetebook.com* in *www.digitalbookindex.org* s ponudbo 145.000 e-knjižnih naslovov ter *wiki.mobileread.com/wiki/Free_eBooks* in *www.e-book.com.aufreebooks.htm* s številnimi povezavami do drugih ponudnikov. Nekateri ponudniki, do katerih je mogoče posredno priti prek omenjenih strani, podpirajo do 25 različnih vrst zapisov za kopiranje e-knjig. Kdor bi želel obiskati še druga spletišča, naj v iskalno vrstico enega od iskalnikov, npr. Google, vtipka geslo »free e-books« (vključno z narekovaji!) -- in ta mu bo dobesedno v trenutku postregel z

več kot 650.000 naslovi spletišč na izbrano temo. To bo vsekakor zadovoljilo tudi najbolj zahtevne iskalce.

Nekateri ponudniki so se osredotočili samo na določena področja oz. ponujajo omejen nabor knjig. Tako so literarna dela klasikov, kot so Dickens, Tolstoj, Dostojevski, Twain, Verne in drugi, ki so bila, so in zagotovo bodo tudi v prihodnje med bolj iskanimi, saj njihovo poznavanje spada v temeljno izobrazbo vsakega človeka, pregledno zbrana in seveda brezplačno dostopna na spletnem naslovu www.planetpdf.com/free_pdf_ebooks.asp. Na enem izmed tovrstnih spletišč (*classics.mit.edu*) je, denimo, zbranih kar 441 del 59 različnih grških in rimskih (ter nekaj kitajskih in perzijskih) avtorjev, seveda v angleškem jeziku. Med njimi so Ezopove basni, dela Aristotela, Cicera, Herodota, Homerja, Platona, Tacita, Vergila itd. Precej klasičnih besedil v latinskem in hebrejskem jeziku je prosto dostopnih na naslovu etext.lib.virginia.edu/latin.html, vsem tistim pa, ki bi se teh dveh jezikov še radi naučili, bo v precejšnjo pomoč vsebina spletišča www.textkit.com. Na naslovu manybooks.net/categories/SCI je na voljo več ko 300 naslovov knjig s področja znanosti, med katerimi je večina takih, ki bi si jih želel imeti v svoji knjižnici vsak, ki ga zanimata tehnika in naravoslovje. Za mlade ljubitelje znanosti pa so pripravili stran www.ebookjungle.com/ebook_science.php, ki je odlično izhodišče za nadaljnje iskanje sorodnih vsebin na internetu. Tudi ljubitelji znanstvene fantastike lahko na internetu pridejo na svoj račun. Za začetek naj si ogledajo vsebino spletišča www.munseys.com in www.fictionwise.com/links.htm, obstaja pa še cela vrsta drugih zbirk. Na internetu je seveda poskrbljeno tudi za dostop do otroške literature. Tako je na spletišču *Magic keys* (www.magickeys.com/books/links.html) zbranih precej koristnih povezav, med katerimi velja posebej omeniti spletni naslov www.editec.net, kjer so pravljice razvrščene po starostnih skupinah. Gre za skenirane originalne knjige, kar je zaradi izvrstnih ilustracij, ki jih vsebujejo, še toliko bolj dobrodošlo. Različne koristne informacije o otroški in mladinski literaturi na spletu najdete na naslovu www.acs.ucalgary.ca/~dkbrown/index.html.

Na spletišču z zbirko slovenskih leposlovnih besedil je objavljenih tudi veliko povezav na druga domača in tuja sorodna spletišča. Pri izbiri enega izmed njih (Slovenska literatura v IntraText Digital Library) med deli 25 slovenskih avtorjev brez težav pride mo do besedila Cankarjevega Hlapca Jerneja.

Hlapec Jernej in njegova pravica: text - IntraText CT - Mozilla Firefox

Table of Contents | Words: Alphabetical - Frequency - Inverse - Length - Statistics | Help | IntraText Library

Ivan Cankar
Hlapec Jernej in njegova pravica
IntraText CT - Text

Microfinance Empowers
Join us in enabling the poorest of the poor to improve their own lives
www.GrameenFoundation.org

Previous - **Next**

[Click here to show the links to concordance](#)

Povest vam pripovedujem, kakor se je po resnici vršila z vsemi svojimi nekrščanskimi krivicami in z vso svojo veliko žalostjo. Obene laži ni zraven, nič lepih besed in nobene hlinavščine. Obstrmeli so ljudje na Betajnovi in so plahi povesili glave, zakaj stignilo se je na hribu in je stopilo v dolino kakor črna smrt. Velika in tiha senca je stopila v dolino: glava teman oblak, noge silne črni na loki; svetla kosa, na rami sloneča pa se bleščala tja do Ljubljane.

Prejega Sitarja so pokopali; Bog mu daj nebesa, blag človek je bil. Zvon je odzvonil, župnik se je preoblekel, pogrebci so se napotili črno. Sedli so za dolgo mizo pri Stržinarju, vsi črno oblečeni, resni in zamišljeni, ženske objokane; hlapec Jernej, dolg, star in siv, kor je bil, je sedel na klopi pod oknom; otrli si je čelo z rdečim robcem in je zavzdihnil.

vedno večjega števila literarnih del v našem jeziku. Če vam v prihodnje v knjižnici nikakor ne bo uspelo dobiti Cankarjevega *Hlapca Jerneja*, ker bo nenehno izposojen, vaš nadebudni šolar pa ga bo nujno potreboval za domače branje, ga torej lahko prekopirate kar z interneta in ga natisnete. V Virtualni slovenski knjigarni *Beseda* (www.omnibus.se/beseda/) je mogoče najti zbirko e-knjig, pesniških zbirk in esejev 69 slovenskih avtorjev -- vsega skupaj za 43.000 strani branja, poleg tega pa še čez 200 e-knjig v esperantu in še nekaj v švedščini, ker je stran do leta 2005 urejal na Švedskem živeči rojak Franko Luin. Omeniti velja tudi besedilni korpus *Nova beseda* (bos.zrc-sazu.si/s_nova_beseda.html), ki ga je pripravil Laboratorij za korpus slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na voljo so leposlovna dela, monografije, poljudna in strokovna dela, periodika in drugo.

Članek smo začeli z Gutenbergom, ki je s tiskanjem *Biblije* dokazal, da je mogoče knjige razmnoževati še kako drugače kot le z zamudnim in nenatančnim prepisovanjem. Svetopisemska družba Slovenije na pregledno urejenem spletišču www.biblija.net/biblija.cgi ponuja popoln slovenski prevod *Biblije* -- knjige, ki je prevedena v največ jezikov na svetu. V pomoč je imeniten iskalnik, zelo dobrodošel pa je tudi seznam spletnih povezav do nekaterih najpomembnejših svetopisemskih družb drugje po svetu, do številnih strani s svetopisemskimi besedili v tujih jezikih, srednjeveškimi besedili, študijskimi pripomočki itd., ki je objavljen na spletnem naslovu www.drustvo-svds.si. (Daljši članek o dostopu do verskih vsebin na internetu je bil objavljen v *Mohorjevem koledarju 2003*, str. 67–80).

Doslej je bil govor predvsem o brezplačnih literaturi v elektronski obliki, seveda pa e-knjigo lahko tudi kupite. Osrednja spletna knjigarna *Amazon.com* (www.amazon.com) ima poseben oddelek s tovrstnimi knjigami. Nekaj podobnega sta tudi Microsoftova e-knjigarna www.microsoft.com/Reader/ in spletna trgovina *Fictionwise* (www.fictionwise.com). Prva slovenska založba in knjigarna e-knjig *Ruslica* (www.ruslica.si) je začela delovati leta 2008, izdaja pa dela različnih zvrsti slovenskih in v slovenščino prevedenih tujih avtorjev. Bralcem so na voljo literarni vrhunci slovenske klasike in novejša dela z raznoliko tematiko. Zbirko ves čas dopolnjujejo. Pod kratkim naslovom www.dlib.si/ se skriva *Digitalna knjižnica Slovenije*, ki omogoča brezplačen dostop do digitaliziranega gradiva Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani; vsebuje članke, znanstvene članke, časopisje, fotografije, knjige, notno gradivo, plakate, rokopise, zemljevide, zvočne posnetke, visokošolska dela in virtualne razstave. Tu je mogoče naročiti tudi e-knjige, ki so izvzete iz zaščite avtorskega prava, ter nekatere knjige, ki niso več v prodaji. Na voljo so dela, ki jih hrani NUK in so bila natisnjena v letih 1500--1945. Knjige je mogoče iskati po avtorju, naslovu, predmetnih oznakah, letu izida ali založniku.

Amazon je podjetje, ki je že dolgo znano po najuspešnejši prodaji knjig prek spleta. Tako je svojo ponudbo že zelo zgodaj razširilo tudi na e-knjige. Ker pa se zaveda, da se bodo te bolje prodajale šele takrat, ko bodo na voljo cenovno sprejemljivi in čim bolj uporabni e-bralniki, se je lotilo tudi njihovega razvijanja. Izdelek Kindle zna prikazovati besedila v Amazonovem lastniškem zapisu (.azw), zapisu Mobipocket in neoblikovana besedila. Morda ga bomo že letos lahko videli v naših trgovinah.

joče za oči; poleg tega so zelo varčni z energijo, zato eno polnjenje naprave zadostuje za en teden ali več. V prodaji je že nekaj e-bralnikov, kot so Amazon Kindle, Sony Reader, Sony Librié, iRex iLiad, HanLin eReader V3 podjetja Jinke Electronics itd., ki pa so še razmeroma drage. A kot vsi vemo, cene s širitvijo konkurence in ponudbe začnejo padati, kar vpliva na zanimanje kupcev ter boljšo prodajo – in noviteta kmalu postane del vsakdanjika.

Za konec

Spletne digitalne knjižnice so naletele na dober sprejem in število njihovih uporabnikov ter kupcev e-knjig v zadnjih letih strmo narašča. V zvezi s tem se pojavlja veliko očitkov in pomislov založnikov in avtorjev glede avtorskih pravic, kar je po mnenju nekaterih tudi eden od glavnih razlogov, da se e-založništvo doslej ni (še) bolj uveljavilo. Drugi, morda celo pomembnejši razlog se skriva v dejstvu, da se bo zanimanje za e-knjige povečalo šele takrat, ko jih bo s pomočjo priročnega, cenovno sprejemljivega in zmogljivega e-bralnika s čim večjim ter po možnosti barvnim zaslonom možno udobno brati kjerkoli – pač tako kot »navadne« knjige, časopise in revije. Za zdaj je namreč le zelo zelo malo takšnih navdušencev za sodobno tehniko,

Ob koncu poglavja omenimo še zanimivost -- svetovni sejem e-knjig, ki od leta 2006 naprej poteka vsako leto od 4. julija do 4. avgusta. Takrat je prek spletnega naslova *www.worldbookfair.com* mogoč dostop do skoraj celotne spletne ponudbe literature v digitalni obliki. Tako je bilo leta 2009 na voljo kar 2,25 milijona datotek v zapisu .pdf!

E-bralniki in e-črnilo

Naprava, ki je bila razvita prav za branje e-knjig, se imenuje -- kako predvidljivo! -- e-bralnik (angl. e-reader). Zanj je značilna tehnologija e-črnilo (angl. e-ink), ki omogoča, da je na zaslonu prikazano besedilo videti kot v pravi knjigi. Elektroforezični zaslon sestavlja veliko število drobnih kapsul, ki imajo različno obarvane ploskve in z njihovim obračanjem ustvarjajo sliko. Ker pa ima vsaka kapsula le določeno število ploskev, je tudi število barv omejeno. Tako moramo biti za zdaj zadovoljni le z nekaj odtenki sivine, v prihodnosti pa je seveda mogoče pričakovati tudi e-bralnike z barvnimi zasloni, večjimi diagonalami in večjo ločljivostjo. Prednost omenjenih zaslonov je v tem, da ne svetijo kot računalniški zasloni, zato branje z njih ni utruja-

ki bi v avtobusu ali na klopci v parku »pestovali« e-bralnik, dlančnik ali notesnik ter z njega bral kak roman.

E-knjige najbrž še nekaj časa ne bodo izpodrinile klasičnih knjig – če jih sploh kdaj bodo. Prej je pričakovati, da bodo te postale luksuzno blago, medtem ko bodo e-knjige namenjene »širšim ljudskim množicam«. Nenazadnje se bodo zaradi njihovega sodobnejšega videza zanje morda začeli zanimati tudi tisti, pri katerih je bilo branje doslej bolj proti koncu seznama oblik preživljanja prostega časa. To pa sploh ne bi bilo slabo!

Včasih debeli snopi papirja, danes samo zgoščenska

Marko Krečič

INFORMATIKA DANAŠNJEGA ČASA

○ izvoru besede

Najbrž bi ne bilo veliko ljudi, ki bi ugovarjali ugotovitvi, da se o informatiki in o vsem okoli nje govori skoraj za vsakim vogalom, večina govori o njeni pomembnosti za današnji čas. Kakor se spomnimo, smo imeli celo ministrstvo za informacijsko družbo. Tako je sklepati, da gre za nekaj bistveno novega, kar zasluži najvišjo pozornost družbe začevši z državno oblastjo. Poskušajmo si osvetliti nekaj temeljnih dejstev in ugotoviti, kako je z vsem tem.

Beseda ima svoj izvor v latinskem glagolu *formo* ali izvedenko *informo*. Glagol pomeni *oblikovati*, vzgajati, poučiti, izobraziti, izvedenka pa ne bistveno več, morda bolj dovršno: uobličiti, predstaviti, dati napotke, pripraviti za dela in naloge in podobno. Slovenski pomeni, kakor jih razumemo, ne uspejo v celoti zaobjeti vsega, kar skriva beseda informatika, zato najbrž tudi nimamo ene same svoje besede za ta pojav in ostajamo, žal, pri tujki.

Kaj je informacija?

Malo po domače povedana stroga teoretična opredelitev bi bila, da je informacija neka količina, navadno ne enolično izmerljiva, znanja, ki poveča znanje prejemnika. Raba pojmov »prejemnik« in »znanje« nujno vključuje človeka kot prejemnika, ki ima neko obstoječe znanje, to znanje pa se s prejeto informacijo poveča. Govorimo o treh načinih prejemanja oziroma pridobivanja informacij: s študijem, na osnovi izkušenj ter z napotki. Vedno pa je v pojmu informacija zajet pogoj, da prejemnik informacijo »razume«, ima zanj neki pomen, le tako more svoje znanje povečati. Kaj pa, če ne? Potem je tisto, kar je prejemnik prejel, neka količina »podatkov«, ki jih prejemnik ne razume. Podatek je neki način prikaza nekega pojava, na primer temperatura zraka na Kredarici ali da so listi češnje že pričeli rumeneti.

Podatek ali informacija?

Vidimo, da gre za neko razmerje med podatkom in informacijo. Smemo reči, da je informacija sestavljena iz podatkov, enega ali več, množica podatkov pa je informacija le, če ima ta množica za prejemnika neki pomen.

Če brez posebne škode opredelimo informacijo zgolj kot sporočilo, ki ga prejemnik prejme, potem smemo zadovoljivo reči, da mora informacijo prejemnik razumeti. Podatek, ki sestavlja informacijo, more biti sam na sebi že informacija z vsemi njenimi lastnostmi, more biti le sestavni del informacije ali pa je le nekaj, kar prejemnik sicer zazna, vendar je zanj le neka motnja, »šum«, brez pomena in koristi.

Tu naj spomnim na dva slovenska glagola *vedeti* in *znati* ter na izvedena samostalnika *vednost* ali *védenje* ter *znanje*. Razmišljanje o teh dveh pojmih, kdaj rečemo, da nekaj vem, in kdaj, da nekaj znam, je zanimivo in ne ravno enostavno opredeljivo. Znanje nekako razumem kot neko védenje, ki mi prinaša neko korist, me usposobi za opravljanje nekih del, medtem ko golo védenje nekih dejstev – podatkov – navadno ni uporabno, mi le polni glavo in ne vem, kaj bi s tem počel. Ta misel je malo v nasprotju s pogostim pojavom, ko je tudi zgolj védenje za neki podatek koristno, denimo odgovor na učiteljevo vprašanje v šoli: »Kdo *ve*, katero je glavno mesto Bolivije?«

Nekateri pridevniki

Lastnosti imen (samostalnikov) popisujemo s pridevniki, kakovostnimi, svojilnimi in vrstnimi. Vsakdanje izkušnje z informacijami nam narekujejo, da informacije presojamo najprej po tem, ali so resnične ali lažne. Ta slika ni popolna, saj poznamo informacije, ki so »pollaži«, vsebujejo nekaj resničnih podatkov, da vzbujajo videz resničnosti, mednje pa so vrinjene zaključne misli, namigi in sporočila, da speljejo prejemnika na napačna razmišljanja. Informacije tehtamo glede koristnosti. Dandanes smo informacijsko »preplavljeni«, saj je sredstev za širjenje informacij zares ogromno: tisk, radio, televizija, računalniki z medmrežjem z vsemi svojimi možnostmi. Naši poštni nabiralniki so polni letakov in oglasov, brezplačnih časnikov. Časniki, radijska in televizijska poročila prinašajo sporočila vseh vrst od vsepovsod. Razum govori, da je v vsej tej poplavi resnično malo koristnega, kar bi povečalo kakovost našega bivanja, našega znanja. Iz teorije bi sledil sklep, da informacija, ki ne poveča našega znanja (vednosti) v resnici ni informacija, saj za prejemnika nima pomena.

Pomemben je tudi izvor (vir) informacije, čigava je informacija. Soseba pripoveduje, kar je slišala – »Relata refero!«, čeprav je navadno informacijo malo »prežvečila«, kaj odvezla in kako »malenkost« dodala, sicer je vse »čisto res«.

Pomembna lastnost informacije je njena celovitost. Težava je v tem, da prejemniku ni lahko ugotoviti, če je ta lastnost izpolnjena ali ne.

Gotovo ni moč izčrpati celotne množice vseh pridevnikov, nekaj zgledov želi biti le opomin vsem nam, ki smo prejemniki informacij, da bi ohranjali veliko pozornost pri sprejemanju informacij, da bi znali ločiti zrno od plev, da bi ob posameznih drevesih videli tudi gozd in da nas informacijska poplava ne odnese v požiralnike prevarantov, goljufov in lažnih prerokov.

Izmenjava podatkov – informacij, komunikacija

Rekli smo, da informacijo pridobimo s študijem, iz izkušenj in z napotki. Mora torej biti neko sredstvo, neka pot, da pride informacija v našo glavo, da jo moremo sprejeti in razumeti. Pot s študijem navadno obsega pisno gradivo: knjige, članki, zapiski, v manjši meri pogovori in predavanja. Izkušnje terjajo od nas zavestnost našega dela in ravnanja, da znamo prepoznavati svoje delo, ga znamo razčlenjevati in imamo željo, da pri tem napredujemo v izurjenosti, varnosti in kakovosti.

Z besedo komunikacija je obseženo sredstvo za prenos informacije od vira do prejemnika in po angleškem govornem načinu je beseda pogosto uporabljena v širšem smislu in zajema tudi sporočilo samo. Tudi slovenska izraza *sporazumevanje* in *sporočanje* sta zelo dobra in v resnici obsegata vse, kar pove *komunikacija*, morda celo kak vidik več, predvsem sporazumevanje, ki obsega temeljno lastnost, da udeleženci pri sporazumevanju sporočila *razumejo*. Vsakomur pa je takoj jasno, da sporazumevanje ni nič novega, da je znana izmenjava nekih sporočil med živalmi, toliko bolj izpopolnjeno in bogato med ljudmi vse od pradavnine do danes. Ves čas je želja človeka sporazumevati se na velike razdalje, saj imajo naši organi za govor in sluh omejen doseg, zgolj oči in obrazna mimika še toliko manjšega. Ves čas je tudi želja sporočila poslati le izbranim, torej prikriti jih pred nepoklicanimi – tajno sporočiti.

Sporočanje na večje razdalje se je uresničevalo na primer z dimnimi znaki, s kresovi na gorah, z zastavicami ali drugimi dogovorjenimi znamenji. Dimni signal, da je nekdo v hiši zakuril, je dim iz dimnika, kresove na gorah kot sporočila poznamo iz turških časov, barve zastavic pri vojaki opeva slovenska ljudska pesem Ravbar o veličastni zmagi slovenskih čet nad Turki v bitki na sv. Ahaca dan pri Sisku leta 1593, o skrivnih znamenjih pa tudi Jurčič in Kersnik v zgodbi Rokovnjači. Skrivna sporočila na velike razdalje naj bi prenašali tudi sužnji, ki so jih menda obrili po glavi, na obrito kožo napisali sporočilo, počakali, da so sužnju spet zrasli lasje, in jih potem poslali na pot k prejemniku.

Pri vseh teh sporočanjih je odločilno, da morata biti pošiljatelj in prejemnik popolnoma usklajena glede pravil, ki so dogovorjena za oddajo in sprejem sporočila. Ta pravila se imenujejo »komunikacijski protokol«.

Pri prenašanju sporočil med oddajnikom in sprejemnikom so že tudi od pradavnine znana praktično vsa vprašanja sodobne izmenjave sporočil (informacij).

Nedvomno pa je res, da je z odkritjem elektrike, z razrastom elektronike in vseh njenih posledic prišlo do neslutenega razmaha izmenjave sporočil, svoj levji delež k stanju informatike danes pa je prispeval digitalni računalnik, ki združuje v sebi hranjenje ter obdelavo podatkov in informacij, njihovo izmenjavo z drugimi računalniki ter predstavitev podatkov in informacij v človeško berljivi (prepoznavni) obliki.

Računalniška informatika

Pojem je največkrat poimenovan tudi kot »informatika in računalništvo« ali zgolj kot informatika, kar naj bi zajelo vse: računalnike, računalniška omrežja in druge računalniške komunikacije, zbiranje in hranjenje podatkov in informacij ter celoto vseh dejavnosti, ki v nekem okolju zagotavljajo informacijsko pomoč in podporo (vsaj načelno) vsem poslovnim procesom. Informacijska podpora v resnici ni nujno povezana z računalniki, saj je splošen pogled na vsako človekovo dejavnost možno prepoznati kot neločljiv splet snovnih, energijskih in informacijskih tokov, pa naj gre za kuhanje žgancev ali polet v vesolje.

Informatika v ustanovah in podjetjih ima nekatere posebne lastnosti in s tem tudi zahteve, ki jih mnogi marsikdaj zavestno ali nevede spregledajo, in končni učinki so pogosto daleč od pričakovanega. Pa tudi razne »streznitve« ob izgubi podatkov, ob motenem ali onemogočenem poslovanju so dogodki, ki informatiki sami po krivici jemljejo ugled in krnijo smelost ljudi, da bi se podali v računalniško informatiko in bi bila ta dobrina zares dobrina.

Dalje se moramo zavedati, da je informatika, ki postane neločljiv del delovnih procesov, v resnici dokaj draga in terja velike napore ljudi, da je moč doseči zadovoljive izide. Na prvi pogled je predvsem danes vse tako smešno poceni. Računalnik moremo kupiti v vsaki veleblagovnici, tiskalnice in vso drugo potrebno opremo ponujajo skoraj za vsakim vogalom. Zlahka tako dobimo vtis, da vpeljemo informatiko v svoje delo za majhne denarje: postavimo računalnik pod mizo, nanjo postavimo zaslon, tipkovnico in miško, pa je informatika tu! Morda še kupimo osnovno programsko opremo ali nam jo namesti sosedov pobič, ki je »heker« (hacker), in veselo sestavljamo preglednice, dopise in tiskamo ovojnice v barvah. Ker imamo ponudnika medmrežnih povezav, smo del vesoljnega sveta, skratka, poslušemo na najvišji ravni.

Žal, tako se račun ne izide. Če se trudimo za »trajnostni razvoj«, smo prepričani, da je to vrednota, ki si jo želimo gojiti in tudi kolikor toliko primerno uresničiti. Tedaj moramo računati na vse malenkostne in usodnejše možne dogodke, ki v prvi vrsti motijo ali onemogočajo delovni proces, kar je navadno največja nesreča, ki nas more tu doleteti. Pravzaprav se vse grožnje, izpadi električnega napajanja, napadi virusov, trojanskih konjev in druge zlohotne programske opreme, zasičenje z elek-

tronsko pošto, izguba podatkov, kvarjenje opreme in podobno, prej ali slej prevedejo v krnjenje ali popolno onemogočanje delovnih procesov. Ko skušamo preprečiti ali vsaj omiliti vse te nevšečnosti, se prične kopičiti oprema, strojna in programska, začnemo opremo podvojevati, varnostno prepisujemo podatke na druge nosilce podatkov, postavljamo rezervne kraje, kjer moremo ob kaki katastrofi nadaljevati z delom. – Stvari se pričnejo vleči skoraj v neskončnost, ko poskušamo slediti še vsem vrtoglavim novostim na tem področju.

Doslej je tekla beseda le o lupini informatike, prav nič pa ne o njeni vsebini. Kaj zlahka pridemo pri tem delu vprašanja z dežja pod kap! Da bi postali tudi informacijski tokovi učinkovit in zanesljiv del naših poslovnih dejavnosti, so potrebni zares veliki napor pri načrtovanju in izvedbi programskih rešitev. Ko želimo dobiti poslovno celovit informacijski pogled na svoje poslovanje, moramo najprej sprejeti dejstvo, da načelo celovitosti ne dopušča izjem: vsak poslovni dogodek, tudi če se zgori, denimo, enkrat v treh letih, mora biti del celote in ustrezno informacijsko zajet, ohranjen in ob svojem času primerno prikazan. Koliko razmišljanj, poskusov in popravkov je potrebnih, da se temu vzoru kolikor toliko približamo! Zares učinkovita informatika mora biti našemu poslovanju pisana na kožo, bodisi da je uporabljeno tako izjemno prilagodljivo programsko orodje, ki upošteva prav vse naše posebnosti, bodisi da se pač ustvari namenska programska oprema po naših zahtevah. V obeh primerih potrebujemo strokovnjake, ki obvladajo programsko orodje ter potem do vse potankosti razumejo poslovanje in naše zahteve. Kdor se tega loti z vso poštenostjo in voljo sočloveku narediti nekaj dobrega, ne uspe prav zlahka, predvsem pa ne v kratkem času. Računati je kar na nekaj let, v resnici pa se posodabljanje, dopolnjevanje, popravljanje in prilagajanje programske opreme v spreminjajočem se okolju nikoli prav ne neha. Informatika, ki je tako vraščena v poslovanje, bi morala živeti vsaj kakih deset let. Nujno je treba misliti na tiste, ki s to informatiko delajo: jo hranijo s podatki, prikazujejo informacije, sproti izvajajo vsakodnevne naloge. Ljudje se kljub vsemu ne uspemo zares prilagoditi novim okoliščinam dela »čez noč«, spremembe so tudi motnje v poslovanju. Ljudje se za neki način izjemno izurijo in spremembe izzovejo pomote in napake, ki jih pogosto ne opazimo takoj, kar konec koncev spet pomeni, da se na svojo informatiko ne moremo povsem zanesti. Ljudi privede do malodušja in nazadnje prisegajo le še na papir.

Informacijska etika

Od desetih božjih zapovedi je informatiki v prvi vrsti namenjena osma. Možnosti za pregreho je danes obilo, saj se ljudje in ustanove množično pojavljajo v medmrežni javnosti s svojimi spletnimi stranmi. Če pustimo ob strani namerno zavajanje bralcev, ostaja velika odgovornost, da so podatki in informacije sveže, prave. Tako se

tudi na župnijskih straneh najdejo nekaj let stari zapisi, ki že davno več ne ustrezajo dejanskemu stanju. Kolike nevšečnosti povzročajo nejasni rasporedi maš po župnijah, posebej ko so ti odvisni od zimskega in poletnega časa, pa ni jasno, kdaj se kateri začne in konča, saj se ne ujemajo vedno z uradno spremembo ure!

Drugi greh zoper bližnjega je objavljane kakih fotografij in besedil na osebnih straneh kot je kak »facebook« ali kaj podobnega. Če na svojem mestu govoriš in kažeš le sebe, je vse prav, če pa je na objavljeni sliki še kdo, pa brez vednosti in soglasja ne gre, saj prizadeti nima nobene možnosti kakorkoli ukrepati.

Vsekakor pa menim, da bi morali vsi, ki uporabljajo medmrežne možnosti nastopa v javnosti, ohraniti potrebno strogost, da objavijo le tisto, kar je nekako potrebno, sporočila naj so jasna in nedvoumna, da bo prejemnik prav razumel in sprejel misel pošiljatelja. Čenčanje in čvekanje po medmrežju je najbrž hujše kot kako gostilniško natolcevanje, opravljanje in sploh nepotrebno govorjenje. Svaril pred grehi jezika poznamo veliko iz preteklosti in za »veliko obdobje informatike« so enako umestna in potrebna tudi danes.

Berta Golob

NA VRTILJAKU

motično. Približno tako kot takrat, ko me je kak stric prijel za roke, me zavrteel po zraku in postavil na tla. Svet se je pa zavrteel in je bila Šmarjetna gora obrnjena navzdol. Za nič na svetu me kasneje ni nihče pripravil, da bi se zavihtela na vrtiljak.

Kljub temu se mi že dolgo vrte, da kdaj težko presodim stanje sveta in neba.

Začelo se je v šoli. Gospodična učiteljica v črni halji z belim ovratnikom nam je zabičala, da moramo ljubiti domovino. Niti najmanjšega pojma nisem imela, kaj je domovina. Ona nam pa tudi ni povedala, kaj da je to. Samo ljubiti naj bi jo morala, ko sem menda tudi besedo ljubiti prvokrat slišala šele v šoli. Doma smo imeli razne ljudi samo radi ali pa ne.

Zaslišala me gospodična učiteljica glede ljubezni do domovine ni nikoli. Od slabe vesti, da ne ljubim domovine, pa se mi je povrtevalo. Sicer pa se je že naslednje leto začela vojna.

Ta se je po dolgi večnosti končala in šola me je spet pognala na vrtiljak. Treba je bilo zavrniti vse, kar je imelo kako povezavo z nemškim; tudi jezik. Pa ravno priučila sem se mu. Zdaj naj ga takoj pozabim, predvsem pa vse nemške učitelje z njim vred. Baje same neuke kelnarje, kuharice, frizerke ... Ugovarjati nisem upala, samo vrtelo se mi je. Kako naj pozabim našo Frau Lehrerin Elis, ljubeznivo mlado svetlolaso poosebljeno dobroto? Saj ni res, da ne bi smeli med odmorom govoriti slovensko! Sploh nikoli drugače kot tako! Saj ni res, da smo bili pretepani! Po roki je kdaj koga usekala prejšnja gospodična učiteljica. Frau Lehrerin nikoli! Pa smo jih pregnali, kamor spadajo, je rohnel na mladinskem sestanku predsednik mladine. Meni se je vrtelo še v sanjah, ko sem videla Frau Lehrerin bežati, a kot da ni mogla utesi. Omotica se pomirja ob sporočilu, da je brez najmanjše smrtne muke prešla k Dobroti v razkošno cvetnem rožniku, obdarjena z visoko starostjo enaindvdesetih let. *Ich denke gern an meine slowenische Kinder. Ich weiss genau, du bist noch immer so sensitiv.* Hvala, Frau Lehrerin!

Ali pa oni nemški vojak, ki je stražil tam na križpotju. Ta mi lega na srce ob vojnih poročilih na TV in ob dokumentarnih filmih, v katerih teče kri. Pa sploh ob

spominu na vojni čas, ko je bila smrt v zraku noč in dan in dan in noč. Potem pa ob dogmatskem načelu, da je vsako okupatorjevo vojaško revšè nagnusnik in garjavec. Ta s križpotja si je pa z zelenkastim vojaškim robcem obrisal solzo, ko je mimo njega pritekel drobcen otrok. No, in kaj so čutili na frontah slovenski fantje, prisiljeni v krvavi boj, a so še vedno nekakšen izvržek domovine. Kakšen neki? Je sosed Mirko, ki ga je, vpoklicanega med Nemce, na fronti razmesarila granata, manj nežno mislil na dom kot sosed Drago, ki je po nedolžnem zgorel v nemškem krematoriju? Pa ona šepetanja, da se gošarji pokončajo tudi kar med seboj ... O bognedaj, da pridejo ponoči in spet vse poberejo. Nekaj let kasneje me neki dogodek stvarno pomiri. V gosteh imamo pisatelja, med vojno partizana že pri sedemnajstih. Ne, je dejal zvedavim šolarjem, velikokrat smo tekli. To si pa dobro zapomnite: vsaka vojna je grda; vsaka se začne za zeleno mizo in za zeleno mizo se tudi konča. Zdaj se sprašujem, kdo bo tebi prižgal sveče. Eno sem ti, ko si se poslovil s sveta, prižgala jaz.

Omotica ne popusti ob spominu na knezoškofa Gregorija. Sama sreča, da takrat predsednik mladinske organizacije ni stopil prav do mene in mi ukazal, da moram pljuniti na škofov zločin. Strašna vrtoglavica prav v srcu mojega najstništva! A zločinec? A zato, ker mi je jokajoči siroti dal dve podobici, veselim dekliram pa samo po eno? Pa še: ali zato, ker je reševal ljudi iz krempljev, kakršni zdaj grabijo po njem?

Vrtoglavice še ni konec. Pri ravnatelju v njegovi pisarni izgovarjam za njim neke stavke, ki jih bere z nekega papirja, in to je moja prisega. Sem iz časov, ko je bila ta še sestavina pedagoškega protokola. Za socializem je šlo in za spoštovanje. Lepo. Jaz sem prisegla. Potem pa kar naenkrat jaz nisem več smela biti jaz. V tisti prisegi, to prisegam zdaj, ni bila omenjena nobena maša. Znanstveni svetovni nazor pač, ampak maša pa ne. Mlad človek je velik naivnež! Prekrmarila sem svoja učna leta s skrivnimi mašami vred, a da sem jih mimo najhujših posledic, se moram marsikomu zahvaliti; tudi ravnatelju, pred katerim sem prisegla in ki je imel to srečo, da je prišel živ z Golega otoka.

Ne zmorem ugotoviti, kdaj postane človek prileten in star, in še manj, kako da se omotičnost ne poleže niti ob pošteno zasluženi in temu neustrezno pičlo dodeljeni pokojnini. Zdaj je skrajno skrajni čas, da se neham brigati, kaj koga briga. Me pa briga in se mi vrti na pojmovnem vrtiljaku, da je drugorazredno, kar je vsem na očeh izkazano kot očitno zločinsko. Nato me nekdo, ki me sploh ne pozna, z drugimi vred vrže med desne in razodene, da sem z lažjo tako rekoč gensko obremenjena že dva tisoč let. Jaz pa nič ne vem za to. Samo vrti se mi. Iz golega firbca vztrajam pred televizorjem, ko govorijo o Vodiški Johanci. Igrani dokumentarec, v katerem meni nič tebi nič v tem enaindvajsetem stoletju pokažejo fotografijo Magdalene z Gore kot Johanco iz Vodice. Pa tak dokumentarec; kako neki naj verjamem kakemu drugemu? Končno pa, saj se spominjam, kako je bilo v moji službi v sedemdeset-

tih letih prejšnjega stoletja ob slabi vremenski napovedi na predvečer prvega maja. Vremensko poročilo je bilo potem oblikovano tako, »da bodo šli ljudje na Rožnik«.

Zaletov in sunkov z vrtiljaka je še vse polno. Predsednika države slišim govoriti o domoljubju, kar me vsakokrat poboža po srcu. Samo domoljubja še nikjer! Seveda, ko pa ljudje ne vedo, kaj to sploh je. Tudi jaz nisem vedela, kaj je domovina. Ljubezni do nje se je treba učiti in si jo privzgojiti in si jo usrčiti, sicer je ni. Pa to pri nas ni prvorazredna tema in niti drugorazredna ne. Nobenorazredna. Svet(n)ega trojstva: dom – šola – parlament zavest o domoljubju ne gane.

O, počasi! Nekje na začetku in na predzačetku je (bila) prav ta zavest, sicer danes ne bi drug drugemu gledali pod prste v svobodni in samostojni D/državi! Ob prerekanju in kričavosti, kdo ima zanjo prvo in zadnjo zaslugo, je pa natančno tako, da je Šmarjetna gora spet obrnjena navzdol. Vrtiljaki se mi od mnogih besed teh, ki so še pred kratkim tako močno in srčno ljubili eseferjé. Usojena v omotičnost, se grabim za srce tudi ob napisih *I feel Slovenia*. Kajti zdaj pa res ne verjamem več v enakopravnost jezikov.

Janez Suhadolc

STARI SO ZNALI!

Tako si pogosto mislim, kadar si ogledujem kakšno starejšo zgradbo. Stare zgradbe, če pišem na splošno, so lepše od sodobnih arhitekturnih in gradbeniških podvigov. Sem arhitekt in to je za mene in mojo stroko bridko spoznanje. Vijugasta cestica od vasi do vasi je gotovo lepša od brutalno in brezobzirno zarezane avtoceste, denimo, v pomurska polja in travnike. Stara mestna in vaška jedra so lepša od vse-mogoče moderne kaotične zazidave okoli njih, stare gotske, baročne cerkve in cerkvice so lepše in prijetnejše od podobnih modernih stvaritev. Gradovi in celo grajske ruševine so lepši in zanimivejši od modernih poslovnih in upravnih zgradb. Na Slovenskem je najlepša in najdragocenejša Plečnikova arhitektura. Niti prej niti kasneje nismo in nimamo na Slovenskem tako mogočne in ustvarjalne osebnosti, kot je bil Plečnik. Kdor potuje po naši domovini in kupuje razglednice, ve, da skoraj ni mogoče nabaviti take, kjer bi bila v ospredju ali bi bila poudarjena kakšna sodobna zgradba. Novi mesti Velenje in Nova Gorica v bistvu ne premoreta nobene »razglednice«. Tudi to je za mojo stroko in moje kolege arhitekta sitno dejstvo.

»Ta stari so znali!« Tako pogosto upravičeno vzdihujemo ob pogledu na kakšno starejšo zgradbo. Ja, stare zgradbe so lepše od sodobnih, to sem že omenil. So bili »ta stari« bolj pametni, bolj tenkočutni, so imeli večji občutek za lepo kot sodobni graditelji? Najbrž ne, take trditve bi bilo težko zagovarjati. In vendar, zakaj so naši dedje, pradedje ustvarjali lepo, harmonično, prilagojeno arhitekturo, njihovi vnuki in pravnuki pa tega ne zmoremo ali ne znamo?

Pomemben vidik pri teh razmerjih je gradivo. Koliščarji na Ljubljanskem barju so imeli za svoja zavetišča nad vodo na voljo tanjša drevesna debela in vejevje. To pač, kar se je dalo podreti in obdelati s kamnito sekiro. Mogoče so debela povezali z ovijalkami, stene premazali z blatom, vsekakor je bilo vse gradivo zbrano skoraj na mestu gradnje. Če so podrto drevo vlekli na gradbišče nekaj sto metrov, je bilo to že veliko. Stavbe na koleh so si bile med seboj zelo podobne, bile so skoraj enake, pogled na kolišče je bil gotovo arhitekturno enovit in lep!

Stari so znali ... Gallusovo nabrežje v Ljubljani je lep primer tradicionalne gradnje

Stari Rimljani so že gradili zidane hiše. Kamen za gradnjo rimske Emone je bil pritorvorjen z bližnjega Golovca in Šišenskega hriba. Gline so kopali, opeko za zidove in strehe so žgali v bližnjih glinokopih, najbrž na zdajšnji Opekarski ulici in na Vrhovcih. Boljše stavbe iz rimskih časov so poznale vodovod iz svinčenih cevi, kanalizacijo, kurišča z dimniki in celo centralno ogrevanje! Kamenje in opeko so vezali z malto, zanjo je bilo potrebno apno. V primerjavi s koliščarji je bil izbor gradiv večji. Za imenitne zgradbe in nagrobnike so boljši kamen in marmor tovorili že nekaj deset kilometrov daleč. Stari Rimljani so že poznali tramovje, okna in vrata. Na voljo je bila obdelava lesa s kovinskimi orodji. Sem in tja sta bila pri gradnji uporabljena kakšna železna spona ali žebelj. Te stvari so bile v tistih časih in še dolga stoletja kasneje nepredstavljivo drage, te materiale so uporabljati silno varčno. Podobno velja za steklo. To in kovinske izdelke so pritorvorili od daleč. Rimski graditelji so prvi na veliko uporabljali obok. To je duhovita konstrukcija, s katero je mogoče s sorazmerno majhnimi kamni ali opeko premostiti velike razpone od nekaj metrov do mogočnih sto metrov. Arhitekturne sloge prepoznamo najlaže po obliki obokov. Rimski in romanski so polkrožni, gotski so šilasti, v renesansi so spet normativni polkrožni oboki, v baroku prednjačijo eliptični ali košarasti oboki. Klasicizem se na veliko ukvarja s segmentnimi, ločnimi oboki, nekateri so oprti na železne traverze.

Po razpadu velikega rimskega imperija je gradbeništvo zastalo, v tistih turbulentnih časih so ponekod spet gradili po »koliščarsko«. Sledili so srednji vek z romaniko in gotiko pa kasnejša renesansa in barok, ki so imeli na voljo v bistvu ista gradiva kot stari Rimljani. Vse, kar so potrebovali, z majhnimi izjemami, so pridobili le nekaj kilometrov od gradbišča. Vsa našeta obdobja so bila vezana na lokalna gradiva in maloštevilne materiale, izvedbe so si bile neizogibno podobne, zato je bil splošen vtis gradenj enovit in usklajen. Večkrat je slišati pripombo, češ, starejše zgradbe so polne lokalnih značilnosti, imajo svojo identiteto, to je razumljivo, saj so bile narejene iz lokalnih gradiv. Stari graditelji razen tako, kot se je »že od nekdanj gradilo«, drugače sploh niso znali graditi.

Železnica je odprla možnosti cenejšega prevoza. Gradbene materiale, kot so opeka, apno, les itd., so že prevažali na razdaljah nekaj deset, celo sto kilometrov. Steklo in kovine so se pocenili in postali vsakdanja gradiva.

Ob koncu 19. stoletja so začeli pri gradnjah uporabljati cement oziroma beton in železobeton. Cement in železo za beton so vozili na gradbišča iz tovarn, ki so bile

lahko več sto kilometrov narazen. Železobetonski material, iz katerega je mogoče narediti vsakršno obliko, priprava betona je enostavna, z njim lahko gradi vsak. Beton je potrpežljiv material. Kar je iz betona, se zlepa ne podre. Z betonom se repertoar oblik v arhitekturi neverjetno razširi, postaja nepregleden in nepredvidljiv. Od konca stoletja do sedaj se pojavi cela vrsta gradbenih materialov, vseh ni mogoče naštevati, samo za streho je, na primer, na voljo vsaj dvajset različnih kritin od opeke, salonita, pločevine, strešnih lepenk, kritin iz betona, plastike, aluminija, jekla, stekla ... posamezne vrste kritin so različnih oblik. Včasih je bilo za barvanje na voljo le apno, sedaj je barv v vseh odtenkih in vrstah neskončno. Uveljavili so se različni izolacijski materiali, izdelki iz plastike itn., vse naštetje je sorazmerno poceni. Naštetje izdelki se dovažajo na gradbišče iz stotine kilometrov oddaljenih tovarn. Kamen, kjer se še uporablja, se dovaža iz eksotičnih dežel, kot so Brazilija, Gvatemala, Indija, Iran in Kitajska. Nekateri uvoženi kamni so mnogo cenejši kot slovenski! Podobno je z mnogimi drugimi materiali. Velikanska izbira vsemogočih gradbenih materialov je v veliki meri vzrok kaotičnosti in neuskkljenosti sodobnih gradenj, vsak graditelj hoče biti čim bolj izviren do okolice. Materiali, ki so na voljo, jim to na široko omogočajo. Današnja gradnja je v bistvu globalna. Materialov je ogromno, na gradbišča prihajajo s celega sveta. To, kar se gradi, je globalna arhitekturna zmešnjava, Slovenija ni v kaotičnosti novogradenj nobena izjema, no ja, tudi drugod po svetu ni dosti drugače.

V tem pisanju sem naredil kratek zgodovinski pregled arhitekture v navezi z materiali, ki so graditeljem na razpolago. Za razlago aktualne arhitekturne prakse je mogoče upoštevati še kakšen drug kriterij. Večkrat je mogoče brati o urbanizmu in urbanističnih peripetijah v zvezi s kakšno gradnjo. Urbanizem naj bi bila umetnost in večšina postavljanja mest. V starih časih urbanistov ni bilo, so pa nastajala kljub temu lepa mesta. Nisem še naletel na turistični prospekt, ki bi me vabil na ogled kakšnega novega mestnega predela, zmeraj opozarjajo na stara mestna jedra. V srednjem veku so bila mesta strnjena zato, ker so ljudje večinoma komunicirali peš. Mesta so bila obzidna, bolj kot je bilo mesto na gosto pozidano, krajši je bil obrambni zid okrog mesta. Za hojo peš so bile ulice lahko zelo ozke. Od srednjega veka naprej se mesta zmeraj bolj »rahljajo«. Jezdci in nosilnice že zahtevajo precej širšo cestno mrežo, kočije še bolj. Konec osemnajstega stoletja postanejo obzidja odveč, večinoma se odstranijo, mesta se začnejo širiti na vse strani kot še nikoli

Kamnit Karlovški most čez Grubarjev prekop v Ljubljani iz 19. stoletja je mnogo lepši kot moderna betonska preklada v ospredju

doslej. Železnica ta razvoj pomembno pospeši. Ob trasah železnic se začnejo razraščati naselja. Tramvaji na svoj način skrajšujejo razdalje, mesta lahko nastajajo na sorazmerno velikih površinah. Za novo komuniciranje so potrebne tlakovane široke ulice in ceste. Z normativnostjo sodobnega osebnega avtomobilskega prometa mesta in gradnja dobesedno eksplodirajo. Avtomobilizem zahteva neverjetno velike prometne površine od avtocest do obsežnih parkirišč in garaž. Osebni avtomobilistični promet je požrešen in nenasiten, nikoli ni za ta vidik vsakdanjega premikanja dovolj poskrbljeno. Širine ceste se neverjetno povečajo, o kakšnem merilu pešca ali človeka v tej zvezi ni več mogoče niti pomisliti. Moderna mesta so narejena po meri avtomobilskega prometa in avtomobilov. Osebni avtomobilistični promet omogoča posamezniku, da se pelje sorazmerno hitro, kadar hoče, kakor hoče in kamor hoče. Temu ni kos še tako razvejani javni potniški promet. Tej udobnosti se pokorava gradnja novih mest in naselij. V takih naseljih pešcev skoraj ni več, vse se dogaja z avtomobili. Neverjetna rast prebivalstva v zadnjih dveh stoletjih daje vsemu naštetemu še pomembne pospeške.

Primer moderne kaotične zazidave v predmestju Ljubljane.

Do začetka dvajsetega stoletja je veljalo, naj bodo stavbe v mestih strnjene, držijo naj se ena druge, tudi vasi so se, vsaj ponekod, tako gradile. Sredi vrtov in parkov so se gradile le najbolj imenitne stavbe, rezidence, dvorci, palače za najbolj izbrano (fevdalno, plemenito, vladajočo, buržuazno, kapitalistično...) publiko. Modernizem prisega na socialo, delavstvo in podobne pojme, a predpiše kot normativno gradnjo stavbe, ki posnemajo »buržoazno« zazidavo. To se pravi, da uveljavijo gradnjo vsake stavbe na sredini gradbene parcele tako, da se ne drži sosednjih stavb. Ta novi tip zazidave opravičujejo z boljšo prevetrenostjo (svež zrak za zdravje meščanov) in požarno varnostjo takih naselij in mogoče še s čim. Tudi ta vidik zazidave je v velikanski meri vzrok za kaotičnost in estetsko problematičnost novejših zazidav. Prav neverjetno je, kako se moderni urbanisti in načrtovalci krčevito držijo tega, ne vem kolikokrat preigranega in tisočkrat kompromitiranega vzorca pozidav.

Modernizem v arhitekturi prisega na funkcionalnost gradenj. Funkcija naj bi določala obliko stavbe. Po tej logiki naj bi bila stavba, kjer okna dobro tesnijo, streha ne pušča, dvigalo deluje, je stopniščna ograja dovolj visoka ... tudi lepa. To je sprevržena logika. Mnogi arhitekti se bojijo načrtovanja lepih stavb. Bile bi nemoderne. Moderna arhitektura ne pozna lepih stavb. Tudi arhitekturna kritika ne operira s tem izrazom. Stavbe so v najboljšem primeru »dobre, sodobne, iskrene, stroge, napredne ...« Javnost te stavbe seveda uporablja, ven-

dar jih kot umetniške stvaritve ne ceni. Zadeva je nekoliko podobna in se navezuje na moderno glasbo, slikarstvo in kiparstvo, pesništvo, balet..., ki tudi nimajo prav veliko občudovalcev. To kar tako, mimogrede.

Moderne stavbe so brez okrasja, dekoracij ... in vsega tistega, zaradi česar je kakšna starejša stavba opredeljena za »lepo«. Vse tisto, kar določa lepoto kakšne arhitekture, je v svojem bistvu nefunkcionalno, ne služi ničemur, je narejeno kar tako »zaradi lepšega«. Pripada nematerialnemu, nemerljivemu, duhovnemu, v bistvu transcendentnemu vidiku stvari. Vse naštetu je modernizmu v bistvu tuje, tem pojmom se je modernizem odpovedal. V modernizmu prevladujeta racionalizem in izmerljivost. Če je vendarle zahtevana določljivost kakšne zgradbe, se zateče v vulgarnost in eksces. Od tod do gradbeniških grdobij seveda ni daleč.

Starejše zgradbe do začetka dvajsetega stoletja so bile skromno opremljene. Od inštalacij so premogle samo dimnik, v primerjavi z modernimi stavbami, ki so hidroizolirane, toplotno izolirane, premorejo električne inštalacije, centralno kurjavo, vodovod, kanalizacijo, telefonijo, kabelsko TV in mogoče še kaj. Kljub temu je vsaka starejša stavba dala nekaj na svoj videz. Celo zelo skromne stavbe so imele portal, strešni venec, nekaj profilacije okrog oken, imele so stavbni »cokel« ali podstavek itn. Pri zahtevnejših stavbah je repertoar okrasja seveda veliko večji in še bolj poudarjen. Moderne stavbe premorejo namesto opisanega le »okenske in vhodne odprtine«. Enostavnost modernih zgradb se pogosto sprevrača v banalnost in primitivizem. Moderne stavbe so investicijsko neprimerno dražje od starejših predhodnic, vendar pri teh zgradbah »lepota« ni stroškovno predvidena, projektanti se lepih stavb, to sem že omenil, izogibajo. Lepe stavbe bi bile označene za konservativne in zastarele po videzu.

»Ta stari so znali« – to sintagmo omenjam v naslovu tega sestavka. Ta stari so gradili tako, kot so gradili, ker drugače sploh niso znali niti mogli. Ob pogledu na kakšno staro mestno ali vaško jedro lahko ugotavljam, da se stavbe med seboj držijo in da so si zelo podobne. Od te splošne sheme odstopajo upravne in cerkvene stavbe.

»Ta stari so znali«. To naj bi pomenilo tudi trdnost, solidnost, skrbnost izdelave in podobno. Res je, marsikaj so »ta stari« naredili z veliko veččino »za vse večne čase«, pomisliti je treba samo na debelo zidovje, trdne oboke, močno tramovje in na kolosalne kamnite konstrukcije! Kljub temu so sodobne zgradbe, govorjeno na splošno, trdnješe, so bolj odporne proti potresom in požarom, zaradi opremljenosti z inštalacijami vseh vrst je bivanje v teh stavbah, vsaj načelno prijetnejše, varnejše in bolj udobno. Pripravne so za rabo in uporabo, videz je, po pravilu, neusklajen s sabo in okolico. Smisla za lepo »kot tako« ni, o romantičnem zanosu ni govora, predvsem pa, ni občutka za transcendenco – »unstransko glorio«, kot je zapisal slovenski poet.

Fotografije avtor

Roža Gantar

MOJA CERKEV

*Moja Cerkev –
sveta in grešna,
čista in umazana,
razsvetljena in mračna.*

*Moja Cerkev –
pogumna in boječa,
zmagoslavna in poražena,
ošabna in ponižana.*

*Moja Cerkev –
kraljica in služabnica,
mati in mačeha,
dom in tujina.*

*Moja Cerkev –
učiteljica in učenka,
jasnovidna in zaslepljena,
vodnica in zvodnica.*

*Moja Cerkev –
občudovana in opljuvana,
ljubljenjena in osovražena,
po božje čaščena in prekleta.*

*Moja Cerkev –
močna, trdna, neuničljiva,
postavljena na temelje evangelija,
sezidana iz živih kamnov vere,*

*povezana z malto ljubezni,
poraščena z mahom upanja.*

*Moja Cerkev!
Eden tvojih kamnov sem,
majhen, droben, krušljiv,
pa vendar trdno vzidan.
V tebi živim, s teboj rastem,
s teboj se veselim in jočem,
v tebi sem mirna,
v tebi sem varna.*

*Moja ljuba, draga Cerkev!
Rasti, rasti, zrasti do neba!
Naj te napolnjuje Božji duh,
naj te varuje Božji blagoslov,
naj te ogreva Božja ljubezen!*

*Moja Cerkev,
Moja ljubljena Cerkev,
tako Božja in tako človeška!
Postajaj vse bolj Božja!
Kljubuj vsem potresom!
Želim ti zdravja in svežine,
želim ti vse dobro.*

*Vesela sem,
da smem biti tvoj otrok
in te imam kljub vsemu
– rada.*

Jože Faganel

SVETI FRANČIŠEK VČERAJ, DANES, JUTRI

Ob praznovanju 800-letnice v Ljubljanskem Cankarjevem domu

Sv. Frančišek je, kakor pravi nekje približno takole Andre Frossard, zelo jasna osebnost, ki jo spoštujejo verni in neverni. Dobromisleči cerkveni institucionalisti ga imajo za nekakega anarhista, proticerkveno usmerjenim ljudem je simpatičen svetnik. Je izreden mistik, ki pa ugaja vsem. Pred njim omahne vsaka sovražna roka in vsi mogoči pomisleki skopne:

- *nadse previdni* se ne ustrašijo početja njegove drzne domišljije,
- *modreci* mirno sprejemajo njegovo improvizirano oznanjevanje, celo to, da pridiga pticam neba in spodbuja sobrate, naj evangelizirajo še ribe,
- *ateistom*, za katere je vest bolezenski občutek krivde, se zdi njegova pokora, čeprav živi svetniško, nekaj čisto naravnega,
- *varčnih* ne pohujšuje niti, da kot potomec situiranega sloja na eni strani prezira lastnino in za preživetje sebe in sobratov nadležno berači, na drugi strani pa se gre, oblečen v beraške cunje, ki so s stoletji postale simpatični habit, nenadkriljivo poezijo,
- *da se gre* doma uspešno mediacijo med represivnim aparatom in delinkventi, da izvaja socialno delo med marginaliziranimi in zdravstveno nego med ožigosanimi bolniki, v svetu pa diplomata, ki deluje hkrati kot zagreti misijonar, prvi zahodni Evropejec, ki je ponesel evangelij v Afriko in bil hkrati nosilec medverskega dialoga.

Seveda Frančišek ni bil prvi evropski menih, a je bil prvi ustanovitelj reda, ki je z Vodilom uveljavil *načelo ubošva* tudi za samostane in samostanske družine, čeprav so bili sodobniki s papežem na čelu prepričani, da bo oznanjevanje brez materialne baze prej ali slej gotovo propadlo. Reda se je prijela oznaka beraški red, ki ga je tedaj že bogata cerkev sicer tolerirala, a z nelagodnostjo. Tej miselnosti navkljub pa se je beraški red z bliskovito naglico širil in vselej v izrednih časih, v kakršnih je nastal, z izrednimi rezultati oznanjal evangelij do pičice natančno in, naj poudarimo, evangelij v celoti in čisto dobesedno.

Tudi na Slovenskem je beraški red uspešno reševal vernost v letih krize ...

V Frančiškovem času smo bili Slovenci seveda že več stoletij kristjani, ki smo živeli odgovorno krščanstvo med velikimi narodi tako, da smo se zavedali svoje nepopolnosti in premajhne gorečnosti kljub svetniškim zgledom. Zato se je iz časa takega stoletja pred sv. Frančiškom ohranil, edini v Evropi, obred spokornega bogoslužja v svojem, prvotnem slovenskem jeziku: s skupinskim spokornim bogoslužjem, s pridigo, temelječo na evangeliju, in osebno, intimno spovedjo – prijemom irskih menihov.

1. Z nastopom prvih stoletij novega veka, ko je nastopilo konec 15. stoletja obdobje množičnih medijev, ti so se do konca tisočletja izrodili v orodje manipulacije, je na Slovenskem poleg nenehnih vojnih žarišč, ekonomske krize, nastopila tudi kriza vere, uvožena, žal, iz Evrope. Katoliške obnove na Slovenskem so se v 17. in 18. stoletju z gorečnostjo lotili Frančiškovi posnemovalci, beraški red kapucinskih pridigarjev. Niso le obnovili zvestobe Cerkvi, ampak ustvarili temelj baročne slovenske književnosti. Ponosni smo lahko na zakladnico govorniške literature: od najbolj znanih p. Janeza od Sv. Križa na Vipavskem in p. Rogerija iz Ljubljane do številnih govornikov, katerih skrbno pripravljene pridige v rokopisih še čakajo na izid. Tedaj so Slovence utrjevale v evangelijskem krščanstvu. Prav v teh tednih smo posebej hvaležni očetu Romualdu Marušiču, ki je precej pred Tomažem Linhartom postavil razkošne temelje slovenskega gledališča z duhovno dramo Škofjeloški pasijon. Beraški red je rešil krščanstvo Slovincem v 17. stoletju.

2. A mnogo hujša preizkušnja je vero slovenskega naroda ogrožala po porazu fašizma in nacizma, ko je z zvijačno obljubo raja na zemlji za prezirane prevzel nadoblast nad Slovenci njun enojajčni trojček – komunizem: komunizem je tudi na Slovenskem sklenil iztrebiti krščanstvo na račun t. i. znanstvenega svetovnega nazora, temelječega na materializmu, ali podrejeno na račun nacionalne, režimu lojalne narodne cerkve, katere se ne morejo znebiti kitajski kristjani niti v 3. tisočletju. Prvi cilj je bil ateizirati prestolnico Slovenije, izgnati redovnike in redovnice, ukiniti versko vzgojo mladine, uničiti organizacijske in gmotne temelje cerkvenih ustanov. Tu raziskovalci cerkvene zgodovine z dokumenti še niso postregli z dokazi, da so krščanstvo slovenske prestolnice ohranili prav Frančiškovi posnemovalci – v samem središču na Tromostovju. Beraški red frančiškanov je izkoristil manipuliranje množic s socialno enakostjo. Zavezana *uboštvu*, po svojem vodilu, pa tudi *diplomatski karizmi* svojega ustanovitelja, sta brata Angelik in Roman Tominec preprečila izgon frančiškanov iz Ljubljane, potem ko so komunisti najprej gladko spodili jezuite, karmeličanke in tako naprej ... S spretnostjo in vztrajnostjo so frančiškani na Tromostovju prenesli iz šol v župnijo, ki je postala nadteritorialna, osnovnošolski in srednješolski verouk in začeli s študentovsko katehezo: najprej s tedenskimi predava-

nji p. Romana, ki so v drugi polovici 60. let prerasla v študentsko krščansko gibanje pod modrim okriljem p. Hieronima. Iz vrst frančiškanskega Našega tromostovja je izšel marsikdo, zaslužen za slovensko pomlad in slovenske nacionalne ustanove.

3. Člani vseh treh vej beraškega reda, frančiškanskega, kapucinskega in minoritskega, pa priljubljenosti med slovenskim ljudstvom niso nikoli žrtvovali plehke-mu populizmu »preprosto za preproste«, ampak so gradili temelje svoje oznanjevalne moči na kakovosti. Če prisluhnemo samo nedeljskim pridigam celo očitneje od učenih jezuitov. Med njimi v zgodovini slovenske umetnosti, šolstva in znanosti, a seveda tudi danes, ni mogoče prezreti uglednih ustvarjalcev. Zanje je značilno, in to velja prav za vse, da so najprej goreči oznanjevalci, ki posvečajo svoj dragoceni čas najprej verouku, spovedovanju in bogoslužju, ob tem so pa hkrati vrhunski umetniki in znanstveniki. Znameniti p. Stanislav Škrabec je žrtvoval samo tri prazne liste platnic tretjeredniške revije *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* za svoje *Jezikoslovne spise* in vse doslej napisal največ slovenističnih razprav sploh, kar ugotavlja plodoviti slovenistični znanstvenik Jože Toporišič, ki je v sodobni jezikovni normi uveljavil prav Škrabčeve glasoslovne poglede. Dolga desetletja vse tri veje frančiškanskega reda z vso znanstveno akribijo zagotavljajo vrhunsko raven izobraževanja bodočih duhovnikov in teologov na obeh slovenskih in več uglednih tujih teoloških fakultetah z disciplinami filozofije, etike, patristike, cerkvenega prava, cerkvene zgodovine, liturgike in cerkvene umetnosti ...

In spet smo v zarji jutrišnjega dne na začetku nove krize, tokrat najbrž kar civilizacijske krize.

Naša Evropa, pomislite, Evropa sv. Benedikta in sv. Frančiška, se je v dokumentih in delovanju zavestno odrekla priznavanju svojih krščanskih korenin, saj krščanskih vrednot že dolgo niti ne uzakonja niti ne živi. Že dve desetletji brez sramu malikuje novo zlato tele, tokrat z imenom Kapital. Z Josipom Stritarjem, pomislite, lahko po dobrem stoletju vznemirjeni rotimo:

*Kje bratoljubje imaš? Govori. Evropa. Evropa!
Ti pobeljen si grob; vse je sleparstvo in laž.*

Podobno kot v Frančiškovem času Inocenc III. je bil marsikdo tudi na Slovenskem prepričan, da se projekti oznanjevanja evangelija krepijo z gmotno podlago. Res se obnavljajo krščanske vzgojne in izobraževalne ustanove na Slovenskem in ponosni smo nanje. A s t. i. gmotno podlago smo izgubljali dobršnji del t. i. duhovne vsebine.

Morda smo premalo kot kristjani celostno mislili na vse, ki se s skromnostjo prebijajo iz meseca v mesec, na vse, ki doslej še niso postali berači s slovenskim državljanstvom, a to lahko kaj hitro postanejo. Kristjani smo v samostojni Sloveniji pripravili enkratno priložnost, da bi se ob burni rekapitalizaciji komunistične družbe prav Katoliška Cerkev na Slovenskem v izhodišču postavila na stran delavcev, nekdanjih zgolj prividnih nosilcev oblasti. Ti delavci, ki jim danes grozi izguba dostojanstva, da si z delom služijo vsakdanji kruh, postajajo danes berači; in z njimi morda celo neki del krajevne Cerkve, ki ni utekel krivičnemu mamonu. Bo Cerkev na Slovenskem takoj jutri vendarle znala z ubogimi deliti isto usodo, kot jo je znala včeraj, v letih po drugi vojni, ko se je duhovno prečistila ...?

Mnogo bolj zapleteno od socialnega pa je v globalni družbi, katere del smo z našo staro, ostarelo, hote razkristjanjeno Evropo tudi Slovenci, vprašanje vernosti. Poganski bog Kapital je naenkrat pozabil na svoje malikovalce, ti pa že zdavnaj na svoje krščanstvo, iz katerega bi spet lahko črpali večne vrednote za rešitev civilizacije.

Velika verstva so na pohodu in svojsko misijonarijo po stari celini. Kot je npr. islam v zgodovini od zunaj s t. i. vpadi skušal poislamiti Evropo, danes to Evropo že v njej sami, kar od znotraj, sredi njene varljive samozadostnosti in prav zaradi njene verske indiferentnosti pod geslom verske svobode de facto islamizira. Bodimo odkriti, islam kruto opominja Evropo, naj ne žali vrednot vernosti, ki se jim posmehuje v imenu napredka za izbrance na račun mnogih.

Kako bi ravnal danes neutrudni sv. Frančišek? Kako bi njegovo pobudo danes sprejela Cerkev?

Zaradi karizme uboštvu in z izkazanim zgodovinskim čutom za medverski dialog imajo frančiškovi posnemovalci vseh treh redov v prihodnosti znova edinstveno priložnost, da spet rešujejo vero v Sloveniji in Evropi, katere del je Slovenija bila, je in bo; morda celo z odgovorno službo vodenja kakega dela krajevne Cerkve: npr. kot škof izmed članov enega frančiškovih redov tudi na Slovenskem prav zato, ker so se Frančiškovi posnemovalci v Sloveniji v usodnih časih v pastoralni odlično izkazali. Tako je že marsikje v Evropi in v več misijonskih deželah. Kako da niso doslej pri iskanju primernih za tako odgovorno službo še pomislili na frančiškane vseh treh vej tudi v Sloveniji?

V imenu vseh občudovalcev sv. Frančiška, v imenu vseh kristjanov in ljudi dobre volje na Slovenskem, izrekamo prav vsem Frančiškovim posnemovalcem in posnemovalkam na Slovenskem globoko hvaležnost za vaše predano delovanje doslej s prošnjo, da v svoji vnemi ne odnehate. Razumemo vaš naboj in vaš slog, ki je za vse čase.

V zaupanju v Božjo previdnost vzklikamo v skrbeh za jutrišnji dan: sv. Frančišek Asiški in sv. Klara, prosita za nas!

P. Pavle Jakob, OFM

OSTAJAM PRI TEBI

Že zdavnaj bi odšel od Tebe,

*saj si včasih naporen in zahteven,
brez posluha in brez občutka
za naše zemeljske radosti in cilje.*

Že zdavnaj bi odšel od Tebe,

*saj so še druge ponudbe in možnosti,
še drugi učitelji in knjige,
še druge religije, nauki in občestva.*

Že zdavnaj bi odšel od Tebe,

*saj so tudi okoli Tebe farizeji,
tudi k Tebi so se prislinili čistuni,
tudi v tvoji senci se redijo karieristi.*

Že zdavnaj bi odšel od Tebe,

*saj tudi Ti vselej ne uslišiš,
me pustiš bloditi v temi
in se plaziti nemočnemu po blatu.*

Že zdavnaj bi odšel od Tebe,

*toda nihče drug ni umrl zame,
nihče drug se mi ne daje v hrano,
nihče mi še ni tolikokrat odpustil.*

Ti ne trguješ za ljubezen in resnico,

Ti nisi teorija in ne metoda,

Ti nočeš biti tableta in ne recept,

Ti se ne oziraš na ankete ...

Preprosto: Ti si pri meni,

Ti si vedno z menoj.

Zato nimam izbire:

ostajam pri Tebi!

P. Lojze Kovačič, DJ

JEZUIT ALBIN ŠKRINJAR

1896–1988

Rodil se je 13. septembra 1896, v Sežani, v družini skromnega obrtnika Mihaela Škrinjarja in matere Franciške Kjuder. Župnik Jože Omersa pa ga je krstil z imenom Albin, doma so ga klicali Zorko. Albinov oče je bil rojen v Sežani, mati pa v Kazljah, župnija Tomaj. Oba sta bila iz kmečkih družin.

Zdravo domače krščansko okolje

Albinov oče je bil čevljar. Nekaj časa je hodil po sejmi in prodajal čevlje. Škrinjarjevi so imeli v Sežani nekaj zemlje. Oče je z veliko ljubeznijo gojil trte. V Sežani je bil tudi dolgoletni načelnik gasilskega društva. Za društvo se je tako zavezal, da si je prislužil zlato kolajno.

Škrinjarjevima se je rodilo osem otrok. Najstarejša sestra in brat sta umrla v prvem letu Albinovega življenja. Tako je Albin postal najstarejši otrok v družini. Imel je štiri brate. Najmlajša je bila sestra. Njegov brat Dragotin (Karel), rojen leta 1899, je bil šest let v škofijskem dijaškem semenišču. Potem ko je izstopil iz semenišča, je študiral pravo. Kot pravnik je služboval v Ljubljani.

Družina Škrinjar je bila globoko verna. Na Albinovo vero je vplivala predvsem globoka vera njegove matere in tete (očetove sestre). Zelo močan je bil tudi zgled župnika Jožefa Omersa, izredno pobožnega in precej strogega starejšega duhovnika. Bil je precej strog gospod. Rodil se je na Kranjskem. Zaradi pomanjkanja duhovnikov je bilo pred 1. svetovno vojno v tržaški škofiji veliko duhovnikov Kranjcev, pa tudi Čehov.

Župnikove kateheze v šoli in cerkvi so bile vzorno pripravljene. Ni bil navdušen za odloke papeža Pija X. o zgodnjem obhajilu. Albina je pustil k prvemu obhajilu šele, ko je bil star dvanajst let. Albin se je zadrževal pri župniku in kaplanu. Okolje, v katerem je odraščal, je označil kot liberalno. Kmetje so se ukvarjali s politiko. Izobraženci so bili po takratnih običajih tudi cerkveni uslužbenci.

V ljudsko šolo je hodil v letih 1902–1908. Ravnatelj šole je bil takrat Kosovel, oče dveh slovenskih pesnikov. Slikanja ga je učil Jožef Pahor, domačin, ki je bil pozneje tudi pisatelj.

V dijaškem semenišču v Trstu in Gorici

Albin je že kot otrok trdno in neomajno želel postati duhovnik. Rad je bral knjige, ki si jih je izposojal pri župniku in kaplanu. Kaplan je izprosil od škofa dovoljenje, da so Albina sprejeli v škofijsko dijaško semenišče v Trstu.

Hodil je na popolnoma nemško državno gimnazijo. Profesorji so bili temeljito izobraženi nemški šolniki. Uradni jezik v semenišču je bil nemški. Semeniščniki so bili večinoma Slovenci, tam pa so se šolali tudi Hrvati iz Istre in Italijani.

Tržaško gimnazijo je Albin obiskoval v letih 1908–1913. Dr. Jakob Ukmar mu je bil tri leta rektor. Albina je kot dobrega gojenca pridružil skupini semeniščnikov, ki jih je leta 1912 peljal na evharistični kongres na Dunaj. Pot mu je tudi plačal.

Jezuitska vzgoja

Odlična vzgoja v škofijskem dijaškem semenišču je bila pravzaprav najboljša priprava na vstop k jezuitom. Leta 1913 je tržaški škof dr. Andrej Karlin prodal stavbo dijaškega semenišča. Albin in drugi semeniščniki so bili poslani v Gorico.

V tistem času je bil rektor semenišča v Gorici Slovenec, jezuit p. Alojzij Erzin, doma iz Velikih Lašč na Dolenjskem. Tudi v Gorici je Albin obiskoval nemško državno gimnazijo.

Gojenci dijaškega semenišča so bili Slovenci, Hrvati, Italijani in Furlani. Njegov sošolec je bil poznejši jezuit Venčeslav Vrtovec. Ko je Albin obiskoval 6. razred, mu je njegov spovednik p. Florijan Ramšak omenil možnost, da bi lahko šel takoj v jezuitski noviciat, torej že pred maturo. Tako se je tudi odločil. Čeprav mu je slovenski jezuit Ferdinand Kobi, takratni vzgojitelj v semenišču prigovarjal, da bi vstopil v jezuitski noviciat v Zagrebu, se je 4. 1. 1914 odločil za avstrijski noviciat na Dunaju.

Učitelj novincev je bil Bavarec p. Johann Eckinger, ki je bil vojaško strog, obenem pa odličen duhovni voditelj. P. Eckinger je bil goreč častilec Srca Jezusovega. Albina je vzgojil v »moški pobožnosti«. Po 30-dnevni duhovni vajah v noviciatu je moral v vojaško bolnišnico, kjer je tri mesece stregel bolnikom. Zaradi velike zavzetosti pri strežbi ranjencev je dobil vojaško odlikovanje.

Gimnazijsko šolanje je 13. 9. 1915 nadaljeval na Freienbergu v Linzu. Prve redovne zaobljube je izpovedal 6. 1. 1916. Maturiral je 4. 7. 1917, na jezuitski gimnaziji v Kalksburgu pri Dunaju, ker jezuitska šola na Freienbergu ni imela pravice javnosti. V Kalksburgu je bil v tistem času rektor p. Hieronim Noldin, nekdanji profe-

sor moralne teologije v Innsbrucku. P. Noldin je bil pred tem ravnatelj jezuitskega vzgojnega zavoda Kanizianum v Innsbrucku in voditelj jezuitskih patrov, ki so se v duhovnem letu pripravljali na izpoved zadnjih redovnih zaobljub na Freienbergu pri Linzu. Vzgajal je predvsem duhovniško (liturgično). Čeprav je bil v času Albinovega šolanja v Kalksburgu star že osemdeset let, je bil še vedno duhovno svež in močne volje. Albinu je predaval filozofijo in ga navdušil zanjo. P. Noldin mu je bil rektor dve leti.

Albin je moral po maturi 14. 8. 1917 prevzeti delo voditelja bolniške strežbe v vojaški bolnišnici v Innsbrucku. Bolnišnica za 180 bolnih vojakov je bila v jezuitskem kolegiju. Albina je ta služba zelo utrudila. Ker so strežbo kmalu prevzele redovnice, je lahko v jeseni začel študirati filozofijo v Innsbrucku.

Ker v Innsbrucku ni bilo dovolj hrane, so predstojniki za počitnice leta 1918 razposlali bogoslovce v druge jezuitske hiše. Hrvati so odpotovali v bosanski Travnik. Tedanji predstojnik »Missio Croatiae« p. Ferdinand Brixi je Albinu dovolil, da je odpotoval s hrvaškimi bogoslovci v Travnik. V septembru se je vrnil v 2. letnik filozofije v Innsbruck.

V začetku novembra je prišlo do razpada Avstro-Ogrske. Jezuitski predstojniki so bili mnjenja, naj se bogoslovci tujih narodnosti za nekaj časa umaknejo iz Innsbrucka. Tako je Albin prišel na Hrvaško. Tam so jezuitske bogoslovce, študente filozofije, napotili na nadaljnji študij v Sarajevo. V prvi polovici decembra je nadaljeval 2. letnik filozofije v nadškofijskem bogoslovnem semenišču, ki so ga vodili jezuiti. Izpit iz celotne filozofije je opravil 28. 6. 1920.

Odločitev za študij Svetega pisma

Takratni profesor *Sv. pisma* v Sarajevu, nemški jezuit p. Emil Springer, rojen na Saškem, se je hotel vrniti v domovino, zato so se predstojniki odločili Škrinjarja poslati na študij *Sv. pisma*. Škrinjar je teologijo študiral v letih 1920–1924 v Enghieniu v Belgiji. Teološko fakulteto so tam v tistem času vodili jezuiti šampanjske province, ki so imeli ta vzgojni zavod zunaj domovine. Albin je imel za profesorje nekatere znamenite strokovnjake. Dve leti mu je bil profesor *Svetega pisma* nove zaveze svetovno znani ekseget p. Ferdinand Prat, ki je bil odličen poznavalec spisov apostola Pavla. Predstojniki so Albinu dali posebnega pomočnika za biblično znanstveno delo p. J. Calesa, avtorja velikega komentarja psalmov. Med teološkim študijem mu je bil profesor tudi M. Viller, ki je začel izdajati leksikon duhovnosti, in nekateri drugi odlični profesorji: H. Pinard de la Boullaye, M. d' Herbigny itd. P. Škrinjar je bil v duhovnika posvečen 26. 8. 1923.

Po končanem študiju teologije je šel pred začetkom duhovnega leta v pripravi za izpoved zadnjih redovnih zaobljub v jeseni leta 1924 na izpopolnjevanje angleškega

jezika v London. Duhovno leto je preživel v Florensu v Belgiji. V postnem času je imel en mesec pastoralne prakse v pastoralnem centru za tujce pariške nadškofije v Chaptalu. Deloval je med Italijani.

Na željo jezuitskega provinciala Antona Prešerna je v letih 1925–1928 študiral na papeškem Bibličnem inštitutu v Rimu. Najbolj se je navdušil za študij asiriologije in sumerologije. Študiju teh jezikov se ni mogel posebej posvetiti, četudi je to zelo želel njegov profesor asiriologije p. A. Deimel, ker so bile potrebe v hrvaški jezuitski provinci po profesorju *Sv. pisma* zelo velike. P. Škrinjar se je zelo zavzemal za študij jezikov. Poleg obveznega znanja nekaterih jezikov se je, da bi lahko znanstveno deloval, učil še aramejščine, sirščine, sirobabilonščine, sumerščine, arabščine in staroslovanščine.

P. Škrinjar je v Rimu največ uporabljal francoski jezik. Nekateri profesorji so ga imeli za privrženca »francoske liberalne eksegeze«. Zaradi tega je imel precej težav. Jezuitska patra, profesorja *Sv. pisma* A. Bea in A. Merk, nista imela tako ozkega pogleda na francosko teologijo. Spet drugi so negodovali in Albinu očitali »konservativizem«. P. Škrinjar je leta 1928 končal študij na Bibličnem inštitutu in prejel magistrsko diplomu iz bibličnih ved. Istega leta je doktoriral iz filozofije in teologije na Gregoriani v Rimu.

Profesor *Sv. pisma* v Sarajevu

P. Springer je pet let čakal in vztrajal kot profesor *Sv. pisma* v Sarajevu. Ko je v jeseni leta 1928 začel p. Škrinjar predavati *Sv. pismo*, se je vrnil v avstrijsko jezuitsko provinco. Umrli je leta 1933 v Celovcu, v 67. letu življenja.

P. Škrinjar je do leta 1944 predaval na sarajevski visoki bogoslovni šoli uvod v Staro in Novo zavezo, razlago *Sv. pisma*, hermeneutiko, arheologijo, hebrejščino, aramejščino, sirščino, arabščino, grščino in splošni uvod v *Sv. pismo*. Trinajst let je bil edini profesor eksegeze in orientalskih jezikov.

Službo profesorja in znanstvenega delavca je najtesneje povezoval z duhovniškim delovanjem. Svoje duhovniško poslanstvo je začel kot vzgojitelj škofijskih bogoslovcev v Sarajevu. Tam je bil deset let študijski prefekt. Šest let je kot vzgojitelj bogoslovcev skrbel za notranji red v vzgojnem zavodu in samo eno leto je bil spiritual.

Leta 1944 in še po vojni je vojaštvo zasedlo večji del nadškofijskega bogoslovnega semenišča v Sarajevu. Predavanja niso bila več možna. P. Škrinjar je ostal v Sarajevu do leta 1954. Pomagal je v cerkvi, vodil duhovne vaje ipd. V jezuitski skupnosti je bil spiritual in opravljal različne službe v redovni skupnosti. Posebej se je povezal z duhovniki v sarajevski nadškofiji. Ker ga predstojniki v hiši in cerkvi niso obremenjevali z različnimi pastoralnimi deli, se je v omenjenih desetih letih ukvarjal v glavnem z znanstvenim delom. Ob koncu bivanja v Sarajevu sta Albinu umrla starša.

Povabilo p. Škrinjarju, da bi prišel za profesorja Sv. pisma v Rim

Profesorji na Bibličnem inštitutu so kmalu postali pozorni na Škrinjarjevo sposobnost za znanstveno delo. Radi so prebirali njegove razprave v latinskem in francoskem jeziku v rimskih revijah *Verbum Domini* od leta 1927 in v reviji *Biblica* od leta 1930. Posebno se je zanj zavzemal nemški jezuit p. Avguštin Bea. Papež Janez XXIII. je leta 1959 imenoval p. Beo za kardinala. Dokler je bil p. Bea profesor Bibličnega inštituta, si je prizadeval, da bi prišel p. Škrinjar v Rim za profesorja *Sv. pisma*. Zaradi velike potrebe po profesorju Sv. pisma v domovini in zaradi razmer med vojno in po njej prizadevanja p. Bea niso bila uspešna. P. Bea je p. Škrinjarja vabil, da pride v Rim vsaj med počitnicami. Njegov gost je bil na Bibličnem inštitutu v počitnicah leta 1938 in 1939.

Sodelovanje s svetopisemskimi strokovnjaki

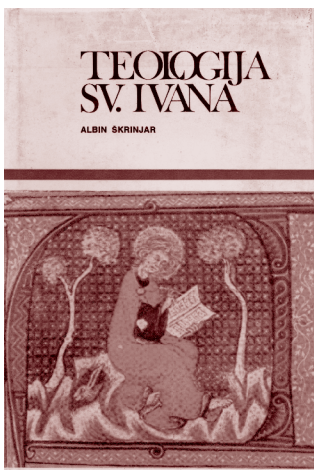
Albin je spoznal, da bo za njegovo profesorsko službo in pisateljsko raziskovalno delo kar najbolj koristno, če bo razlagal posamezne svetopisemske knjige. Ko se je odrekel specializaciji iz asiriologije, se je odločil za raziskovanje knjige Razodetja sv. Janeza, apostola. O knjigi je napisal več člankov v rimske časopise. Pred vojno je pisal tudi o prvem Janezovem pismu.

Leta 1938 ga je p. Avguštin Bea prosil, da bi napisal nekaj komentarjev, ki so še manjkali v znameniti zbirki *Cursus Sacrae Scripturae*, v kateri sta bila nekdanj glavna sodelavca jezuitska patra Cornely in Knabenbauer. P. Škrinjar je bil takoj za to. Najprej je hotel napisati komentar k Janezovim pismom.

Vojne in povojne razmere so množile ovire, da bi dokončal delo. Med vojno in po njej ni mogel imeti stikov s svetopisemskimi strokovnjaki v tujini in ni mogel v večje knjižnice. Iskal in naročal je knjige, kolikor je le mogel, a vendar ne dovolj. Kljub zelo velikim oviram za znanstveno delo je napisal komentar, ki je z nekaterimi dodatki obsegal okrog 600 strani. Delal je po navodilih p. Bea, ki je želel, da piše po najnovejši znanstveni metodi, ne pa po zastareli p. Knabenbauerja. Vendar do natisa komentarja ni prišlo.

Jezuitski vrhovni predstojnik je leta 1961 ustavil tiskanje zbirke *Cursus Sacrae Scripturae*. Biblični inštitut namreč ni hotel več tiskati komentarjev za to zbirko. Iz Bibličnega inštituta so ga obvestili, da bi moral vse to spremeniti, komentar prevesti v neki sodobni jezik in uporabiti še literaturo, katere v domovini ni imel.

P. Bea je bil zadovoljen z rokopisom p. Škrinjarja in ga je prosil, naj takoj začne pisati za *Cursus Sacrae Scripturae* komentar Janezovega evangelija. P. Škrinjar je začel bolehati na srcu, zato je sklenil pustiti pisanje komentarja. Tudi ni imel vse potrebne literature.

P. Zerwick je v letih 1962–1969 dovršen del njegovega komentarja Janezovih pism objavil v rimski reviji *Verbum Domini*. Komentar je bil v letih 1971–1972 objavljen tudi v Piacenzi v reviji *Divus Thomas*. Cenzorji so pohvalili Škrinjarjevo solidno znanstveno delo. Leta 1965 se je odločil posvetiti se teologiji evangelista Janeza. Odločil se je izdati knjigo, ki bi bila posebej uporabna za duhovnike. Izšla je leta 1975 v Zagrebu.

Profesor Sv. pisma v Zagrebu

P. Škrinjar je leta 1954 prevzel službo profesorja *Sv. pisma* na Teološkem inštitutu Družbe Jezusove na Jordanovcu v Zagrebu. Službo je opravljal vse do upokojitve leta 1979. Predaval je na Teološkem inštitutu, ki je najprej do leta 1963 gostoval pri baziliki Srca Jezusovega, nato pa na Jordanovcu v Zagrebu.

Bil je 25 let edini profesor hebrejskega in grškega jezika jezuitskim bogoslovcem v Zagrebu. Od leta 1971 je predaval tudi na oddelku Teološkega inštituta »za krščanski nazor«, v glavnem redovnicam. Zadnja tri leta je imel zaradi bolezni in operacije manj ur. Njegove predmete so predavali drugi. Umrli je 30. 7. 1988 v Zagrebu.

Pastoralno, vzgojiteljsko in znanstveno delo v Zagrebu

Tudi v Zagrebu je bil p. Škrinjar vzgojitelj bogoslovcev. Študijski prefekt jezuitskih bogoslovcev je bil devet let. Spiritual je bil v letih 1956–1962. Za duhovnike je v letih 1956–1968 vodil mesečne duhovne obnove. Na nadškofijski Teološki fakulteti v Zagrebu je v letih 1966–1967 vodil posebne tečaje pripravnikom za doktorat. Od leta 1973 je bil član društva hrvaških svetopisemskih strokovnjakov. Kot upokojeni profesor je ostal na Jordanovcu do smrti.

Takoj ko so politične razmere dopuščale, je začel objavljati članke in komentarje v različnih teoloških revijah. P. Škrinjarja so profesorji *Sv. pisma* iz Slovenije povabili po veliki noči leta 1978 na teološki tečaj za duhovnike. Za slušatelje je izdajal priročnike v obliki skript. Skušal jih je napisati v luči novejšje eksegeze. V hrvaščini je v letih 1958–1959 v razmnoženini izdal meditacije za vse dneve cerkvenega leta z naslovom *Oseba, življenje in oznanjevanje Jezusa Kristusa*. Razmnoženino je prevedel v slovenščino Jože Vovk. Škrinjarjeve meditacije je v letih 1962–1963 izdala založba Duhovne knjige v Trstu.

P. Škrinjar je bil nadvse prizadeven in vztrajen znanstveni delavec. Vse njegovo delo je bilo prežeto s spoštovanjem Božje besede, cerkvenega učiteljstva in znanstvene avtoritete strokovnih kolegov. Kot človek je bil nevsiljiv, poln spoštovanja do sočloveka, zato so sobratje radi hodili k njemu k spovedi in na duhovni pogovor. Imel je velik ugled med svojimi nekdanjimi slušatelji, duhovniki in sobrati jezuiti.

Fotografiji iz arhiva avtorja

Berta Golob

A. M. SLOMŠEK – POL STOLETJA ZASUTE SLEDI

Zanimivo bi bilo vedeti, kdo od nebeščanov je Antonu Martinu prvi čestital, ko je bil ta tu na Zemlji pred desetimi leti (1999) razglašen za blaženega. Anton Aškerc je v Slovenski legendi¹ izbral prav njega, da je pomiril spor na slovenski strani nebeščanov, ki so se postavljali po robu, da bi bil mednje sprejet odpadnik Primož Trubar. Slomšek mu preprosto pohiti naproti s pozdravom:

Naj bom jaz tvoj prvi častitelj;
iz narodne smrtne stoletne noči
na delo si prvi buditelj.

Legenda je pač legenda; leposlovna zvrst. A legenda je tudi Slomšek, toda v povsem drugačnem pomenu. Slomšek je vzor! In koliko ga poznamo, da bi se mogli vzgajati ob njem? Če je res, da se narodom resnični duhovni velikani rodijo na sto ali dvesto let, koliko časa pa traja, da jih narod prepozna in posnema? Na Slovenskem nemara kak popoldan dalj kot kje drugje.

Pol stoletja je bila sled za Slomškom zasuta devet klafter globoko, če si mero izposodimo pri Cankarju,² ki pa je bil v tem času živ predvsem zaradi onega gesla na račun fraka in talarja, nikakor pa ne zaradi črtice *Sveto obhajilo*. Ta je hitro izginila iz šolskega berila.³

A kako se je v tej in še malo daljši preteklosti godilo Slomšku?

Kakih slavošpevov mu ne slovstvena ne siceršnja uradna, predvsem pa šolska zgodovina ni namenila. Prav, saj bi bili osladni. Ni bil pa prezrt in marsikatero pero mu je odmerilo odlično mesto v narodu za narod. Dokler njegovo ime ni okusilo sadov revolucije.

Prav mu je, zakaj pa je nasprotoval revoluciji! Tisti namreč iz leta 1848.⁴ Pa še o komunizmu je grdo govoril!⁵ Za kazen so padle klaftre pozabe nanj. Če ne bi bilo Prežiha, bi izdihnili tudi slomškova Mohorjeva družba.⁶ A ta proletarec je udaril po mizi. Čudim se, kako da je zaleglo, kajti Voranc

je imel na drugi strani meje brata Kuharja⁷ duhovnika in njegov radijski glas je segal sem čez ...

Pred desetimi leti je bil ta namerno odrinjeni Slomšek ob množici kakih dvesto tisoč navzočih rojakov razglašen za blaženega. Trdno upam, da ga vsaj ti zdaj že zelo dobro poznajo. Vsaj toliko rojakov ga, si mislim, pozna tako od roba, malo po imenu, aha to je oni ... menda je bil iz Maribora? Še toliko jih ve, da je bil škof. Še toliko jih ve, da je nekaj pisal. Še toliko jih nič ne briga in še več kot toliko jih nima nobenega pojma. Kaj potem šele mladi rod in svetla prihodnost! V šolskih berilih menda Slomšek ne najde mesta niti med pisci lahkega leposlovja, kot se menda malo lepše reče zvrsti trivialnega, ki si je priborilo slavno mesto tudi v šole.

Anton Martin Slomšek, blaženi, veliko več kot zgolj *plemeniti*, kot kak *von de Slom*, pa tako vzoren šolnik! Tak pedagog! Koliko nam v njegovem času na šolskem in izobraževalnem področju ostane brez njega? Ne moremo reči, da nič, toda luč luči je on. Kot uradno imenovani šolski nadzornik, v bistvu minister za šolstvo in šport, je imel v rokah škarje in platno, pa platna ni razceftral, škarij pa ne kompromitiral. Poskrbel je za izjemno učno knjigo, dovolj dobro, da so se iz nje učili celo v Rusiji. Tista Blaže in Nežica v nedeljski šoli⁸ sta na koncu svojih kratkih šolskih let lahko vedela prav vse potrebno o svetu in sebi, o botaniki in astronomiji, bolezni in zdravju, higieni in vremenu, računstvu in slovnici ... in še o Bogu. O bognedaj, da bi danes kak Slomšek zašaril v kako šolo s kakim Bogom! Še z *bogom*⁹ raje ne; razen v zvezi z mitologijo, da se enkrat za vselej razčisti s tem krščanstvom. Vsaj tako mi vedo povedati sedanji šolarji. Očitno napredek še traja. Tudi mene so tako učili.

Bl. Anton Martin, zdaj že z relikvijami navzoč tu in tam, kako se vidi s tvojih višav sem dol? Nekoč si s takim žarom govoril o maternem jeziku. Zdaj vidiš, kako mu gre. Pa vem, da bi dandanes s svojimi kaplani ne govoril po dnevih le slovensko, nemško in latinsko, ampak tudi angleško. Mi pa skoraj samo še tako. In kaj praviš na svojih dvesto in več izrekov, od katerih so mnogi uvrščeni med pregovore,¹⁰ a skoraj nihče ne upošteva njihove modrosti? Kaj pa meniš o današnji popustljivi vzgoji? Da bi šiba novo mašo pela? Nikakor. Ali veš, kako ti vsevprek vsi zamerijo ta tvoj nasvet? Če bi pa vedeli, da je tvoj, dvomim, da bi se izmuznil skozi sito razvojne in vsakršne psihologije. Nekdo tvojega stanu mi je nekoč bolj na uho povedal, da ne boš nikoli deležen časti blaženosti ali celo svetništva, in to zaradi *En hribček bom kupil ...*, ker da v Rimu precedijo, pretresejo in presejejo prav vsako besedo. Zdelo se mi je kar verjetno, saj so nam v šoli povedali, kaj da je Vatikan. Sicer pa čenče o njem poslušam še danes.

Bl. Anton Martin, jaz zdaj razumem in vem, kakšne megavatne milosti pritekajo skozte nad nas; tudi nad vse, ki jim prav nič ne pomeniš. Ne vem pa, kdaj bomo vsi spoznali veličino in pomen svetništva in te sprejeli za tako svojega in vnotra-

njenega v nas, da te bomo izžarevali. Počakaj, saj si rad priporočal potrpežljivost. Lepe sprehode skozi rajski vrt v družbi svetih Eme Krške, Maksimiljana Celjskega, Viktorina Ptujkega! Pozdravi Vovka, Baraga, Gnidovca, Halasa, Grozdeta, Priolovo, Gornikovo, Snopkovo, Majcna, Kereca, Ukmarja, Strleta¹¹ ...

Včasih je tu tako zagatno, da je težko dihati.

Malo zdravega vetra nam pošljite!

Onega od Svetega Duha, namreč!

¹ Anton Aškerc: *Slovenska legenda*; pesnitev, ki opisuje slovenske zgodovinske osebnosti v nebesih. Zbrano delo 1–7, 1946–1993.

² Ivan Cankar: *Narod si bo pisal sodbo sam. Ne frak mu je ne bo in ne talar*.

³ Ivan Cankar: *Sveto obhajilo*; črtica; v šol.letu 1957/58 še v berilu za nižjo gimnazijo.

⁴ »Tretje veliko zlo, ki uničujoče deluje na srečo družbe, je *revolucija*, ta nakaza, ki izpodjeda srčko ljudstev in golta lastne otroke. Njen oče je nepokorščina, njena mati je nezadovoljnost, njeni otroci so splošno obubožanje, žalost in stiska [...]« nemška pridiga 26. 9. 1852 v Celju ob prihodu lazaristov k Svetemu Jožefu (prim. F. Kosar, *Anton Martin Slomšek, Fürstbischof von Lavant*, Marburg 1863, str. 221–222, prevod v: Bogdan Kolar, *Sv. Jožef nad Celjem in lazaristi*, Celje 2002, str. 43.

⁵ »Druga grozeča pošast našega časa je *socializem*, izrodek uživanjaželjnega kot je njegov dvojček surovi komunizem otrok delomrznega človeškega razreda. [...]« Prav tam, str. 42.

⁶ »Levi« Prežihov Voranc (Lovro Kuhar) se je pri oblasteh zavzel za MD, da je ne bi ukinili, češ da je »Slovence naučila brati.«

⁷ Lojze Kuhar, duhovnik, politik, komentator na londonskem radiu (»desnem«).

⁸ *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. Anton M. Slomšek. Faksimile iz l. 1857. Slomškovo zbrano delo; faksimile 1, urednik Matija Ogrin, Celje 2006.

⁹ Z malo začetnico, kakor so velevali pravopisi po »osvoboditvi«!

¹⁰ Slomškovi reki, sestavina njegovih pridig, zapisov; mnogi prešli v ljudsko last:

»Hočeš vneti,
moraš sam goreti«.

»Proti smrti
ni rože v vrti«. (idr.)

¹¹ Slovenski svetniški kandidati (do leta 2009).

Akad. Jože Maček

OB DVESTOLETNICI SMRTI CESARJA JOŽEFA II. – REVOLUCIONARJA NA PRESTOLU

Slovenske dežele so bile skoraj šeststo let pod vladavino Habsburžanov. Ker so bili avstrijski vladarji, s krajšimi presledki tudi cesarji Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, se je posebej pri nas uveljavilo mnenje, da smo vseskozi živeli pod avstrijskimi cesarji, kar pa je narobe. V Evropi je že od 8. stoletja, od cesarja Karla Velikega (vladal od 768 do 814) obstajalo omenjeno rimsko cesarstvo, ki so mu veliko pozneje pritaknili dodatek nemške narodnosti. To cesarstvo pa nikakor ni bilo samo nemško in še manj sveto, ampak je bila v bistvu federacija kar približno dvesto državnih enot različnih narodnosti (držav, državavic, kneževin, grofij, knezoškofij in le temu cesarstvu podvrženih svobodnih mest in svobodnih državnih samostanov). Sicer pa v tedanjem času narodnosti pravzaprav še ni bilo, bila je le pokrajinska pripadnost. To naddržavno enoto so pozneje imenovali krajše rimsko-nemško cesarstvo. Vsaka od teh v cesarstvu združenih enot je bila povsem samostojna, nekaj podobnega kakor smo hoteli Slovenci v zadnjih letih prejšnje jugoslovanske države doseči, da bi bila vsaka republika povsem samostojna. Ker pa ob nastanku te naddržavne enote in še dolga stoletja pozneje ni bilo misliti na vladavino ljudstva - torej na demokracijo - je prišlo seveda v poštev le cesarstvo s cesarjem na čelu. Da pa nobena močna država ne bi mogla za trajno vsiliti svojih cesarskih kandidatov, so se dogovorili, da naj bo to cesarstvo volilno. Cesarja so volili tako imenovani volilni knezi. Njihovo število se je v teku časov menjavalo od sedem do devet. Navadno so bili štirje cerkveni, štirje pa posvetni. Cerkveni volilni knezi so bili škofje prastarih škofij Kölna, Mainza in Trierja in novejšje nadškofije v Brandenburgju. Posvetni volilni knezi pa so bili vladarji zahodnih držav, med njimi tudi bavarski vojvoda in češki kralj.

Vladarji avstrijskih dežel so imeli že od začetka 14. stoletja naprej uradni naziv nadvojvoda. Ker pa so postajali vse bolj mogočni in tudi finančno dobro podprti, so pogosto uspeli po smrti prejšnjega cesarja vsiliti svojega kandidata. Avstrija je dala kar dvajset teh cesarjev. Kdo bo pri volitvah zmagal, ni bilo odvisno od sposobnosti ali priljubljenosti kandidatov, temveč le od višine podkupnin ali kakih drugih uslug, ki so jih zainteresirane države ponudile volilnim knezom. Znan je le en primer, da neki volilni knez ni maral sprejeti podkupnine in je glasoval po svoji vesti. V zahvalo za ustrezno glasovanje pa so mu pozneje odpustili neke njegove velike dolgove. Biti cesar omenjenega cesarstva je bila seveda velika čast, ker je bil po rangju nad vsemi vladarji v cesarstvu združenih enot, pravic pa pravzaprav ni imel veliko. Lahko je skliceval državne zборе, kjer so obravnavali zadeve, ki so se nanašale na vse članice cesarstva. Pravzaprav najpomembnejša pa je bila cesarjeva pravica, da je na novo podeljeval fevde, ki so ugasnili. Prvi cesarji od Karla Velikega naprej so namreč s posebnimi darovnicami v 11. in 12. stoletju svojim zaupnikom podeljevali obsežne komplekse zemljišč, iz katerih so nastala zemljiška gospodstva. Ta zemljišča so bila tedaj še močno zarasla z gozdovi, ki jih je bilo treba izkrciti, da se je lahko povečala naselitev. V zahvalo pa so morali prejemniki cesarjem pod prisego obljubiti pomoč pri vojskovanju s tujimi ali domačimi sovražniki. Če je prvotni rod teh prejemnikov po moški liniji izumrl, kar se je v tedanjih časih pogosto dogajalo, je fevd pripadel nazaj cesarstvu in cesar ga je zopet lahko podelil po svoji presoji svojim sorodnikom ali zaupnikom. To je bila velika prednost, ker si je cesar na ta način v različnih deželah ustvarjal svoje pristaše in zaveznike, ki so bili na strani njegove vladarske družine pri naslednjih volitvah. Zato so bile volitve cesarjev vedno velik politični dogodek, ki je daleč presegal njihov resnični pomen.

Pri nas sta v spominu ljudi ostala pravzaprav le dva avstrijska vladarja, Marija Terezija (rojena 1717, vladala od 1740–1780), in predzadnji Franc Jožef I. (rojen 1830, vladal od 1848–1916). Prva se je zapisala v spomin zato, ker je bila edina ženska na prestolu, ker je začela številne reforme, npr. v šolstvu, v državni upravi in v razmerjih med zemljiškimi gospodi in podložniki, predvsem pa zaradi svoje ljudskosti in blagosti; drugi pa zato, ker je vladal izredno dolgo, kar 68 let, do srede prve svetovne vojne, in se ga je še precej naših sodobnikov osebno spominjalo.

Domala povsem pozabljen, razen seveda v zgodovinskih knjigah, pa je Jožef II. (1741–1790), eden najpomembnejših avstrijskih vladarjev in rimsko-nemških cesarjev, ki je za ljudi v svoji državi storil največ, predvsem pa je avstrijsko strogo fevdalno državo skušal preobraziti v meščansko, v kateri bi bili vsi ljudje enakopravni, kjer bi vsakdo lahko razvil svoje sposobnosti in nihče ne bi imel privilegijev, kakor jih je v Avstriji imelo plemstvo. V tem sestavku pa ne bomo pisali le o Jožefu II., saj je samostojno vladal le deset let, temveč tudi o njegovi materi Mariji Tereziji, pri kateri

je bil Jožef sovladar 15 let, sama pa je dejansko vladala 25 let in je bila v skoraj vsem svojem vladarskem ravnanju Jožefova predhodnica.

Marija Terezija je bila edinka avstrijskega vladarja in hkrati rimsko-nemškega cesarja Karla VI. (rojen 1685, vladal od 1711 do 1740). Ker ni imel sina, je želel zagotoviti nasledstvo na avstrijskem prestolu hčeri, kar po veljavnem dednem redu ni bilo mogoče. Nasledniki so lahko bili vedno le sinovi ali bližnji moški sorodniki. Z velikimi naporoma doma in pri sosednjih državah, kjer so vladali oddaljeni sorodniki, ki so imeli domnevne pravice do nasledstva, je dosegel, da so se tem pravicam odpovedali in priznali pravico nasledstva tudi hčeri Mariji Tereziji. Na tej podlagi je izdal zakon, tako imenovano pragmatično sankcijo, kjer je bila ta pravica zapisana. Toda takoj ko je cesar Karl VI. umrl, so sosednje države preklicale soglasje, ki so ga prej dale, in kmalu nato napovedale Avstriji vojno. Marija Terezija se je takoj po nastopu svoje vlade morala začeti vojskovati z njimi. Začele so se tako imenovane nasledstvene vojne, ki so trajale precej let.

Marija Terezija se je še pred nastopom svoje vladavine poročila z vojvodo Francem Štefanom Lotarinškim (1708–1765), katerega oče je izgubil svojo vojvodino Lotaringijo. Franca Štefana Lotarinškega so vzgajali na dunajskem dvoru, kjer se je med njim in Marijo Terezijo vnela velika ljubezen. Oče je imel po političnih računih za hčerko drugega ženina. Marija Terezija pa je izsilila poroko s svojim izbrancem. Toda to je bilo tedaj sila redko, ker so ženitve pripravljali starši le po političnih računih. Pravih ovir za poroko sicer ni bilo, saj je ženin izhajal iz vladarske rodovine. V času razmišljanj o poroki in še nekaj let po poroki pa zaradi političnih mešetarij res ni imel svoje vojvodine. Za tem je dobil veliko vojvodino Toskano v Italiji, ki jo je pozneje prepustil svojemu drugemu sinu Leopoldu.

Po nastopu vlade Marije Terezije je vse breme vladanja padlo nanjo, čeprav na svojo skrajno težavno vlogo ni bila niti najmanj pripravljena. Njen oče je namreč, čeprav je že bilo jasno, da ga bo nasledila, ni uvajal v vladarske posle. Njeno geslo za vladanje je bilo: S pravičnostjo in blagostjo. Skušala ga je uveljavljati kolikor ga je mogla, kar ji je postopoma pripomoglo tudi do velike priljubljenosti. Po sili razmer se je v kratkem času dobro znašla in postala sila samostojna. Imela pa je srečo, da si je našla nekaj dobrih svetovalcev. Pri možu ni imela nobene zaslombe. Imenovala ga je sicer za sovladarja, vendar njega vladarske zadeve niso zanimale. Pač pa je od žene vzel v zakup cesarski rodovini (ne državi!) pripadajoča ogromna veleposestva posebej v Dolnji Avstriji in na Češkem, rudnike, fužine, pivovarne, orožarne in druga podjetja. Z njimi je tako dobro gospodaril, da je ob smrti 1765 zapustil svojemu prvorojencu nepredstavljivo veliko dediščino 22 milijonov goldinarjev, ki pa jih je ta kot prvi služabnik države, kakor bomo pozneje še pisali, takoj oddal v državno blagajno.

S smrtjo očeta Karla VI. se je prekinila vrsta rimsko-nemških cesarjev iz vrst Habsburžanov. Marija Terezija seveda ni mogla kandidirati, ker v tem cesarstvu do tlej cesarice še nikoli ni bilo, saj je še doma postala vladarica veliko nižjega ranga z največjimi težavami. Koalicija avstrijskih nasprotnikov je izvolila za novega cesarja bavarskega volilnega kneza Albrechta Wittelsbacha, ki si je kot cesar privzel ime Karl VII. in je vladal od 1742 do 1745. Po njegovi smrti je Marija Terezija dosegla, seveda z mnogimi posredovanji in s podkupninami, ker drugače nikoli ni šlo, da je bil še isto leto za novega cesarja izvoljen njen mož Franc Štefan Lotarinški, ki je vladal do svoje smrti 1765. Podobno kot sovladar tudi kot cesar ni pustil vidnih sledov, ker se za vladanje ni zanimal. To čast je pač prevzel na željo žene, ki je želela, da postane cesar nekdo iz habsburške hiše, čeprav se je po poroki z vojvodo Francem Štefanom Lotarinškim imenovala z dvojnimi imenom Habsburg-Lothringen, ali po naše Habsburško-Lotarinška hiša. Tako se je imenovala cesarska družina do konca Avstro-Ogrske monarhije 1918 in se potomci imenujejo še zdaj. Naj tukaj omenimo še posebno zanimivost. Kmalu po izvolitvi moža Franca Lotarinškega za rimsko-nemškega cesarja, so Marijo Terezijo začeli imenovati cesarica in tako piše še zdaj v skoraj vseh zgodovinskih knjigah in celo enciklopedijah, kar je narobe. Cesarica ni postala zato, ker se kljub vztrajnemu nagovarjanju moža ni pustila kronati hkrati z njim. Izgovarjala se je, da zaradi nosečnosti na slovesno kronanje ne more iti. Vsi pa so vedeli, da nosečnosti zanjo niso bile nikakršna ovira, da se ne bi udeleževala vseh slovesnosti, ki so se ji zdele potrebne. Kronanje v frankfurtski stolnici je opazovala s tamkajšnjega oratorija, kronanjski spreved pa skozi okno zasebne hiše poleg roto-vža. Poglavitni razlog, da se ni pustila kronati, je bila pač njena samozavest. Sprejeti ni želela ničesar, kar ne bi dosegla iz svoje pristojnosti, s svojo močjo. Čast cesarice pa bi dosegla po možu. Kronati se je brez pomislekov dala za ogrsko in češko kraljico, toda Ogrska in Češka sta bili njeni deželi, katerih vladarica je bila.

Prvorojeni sin Marije Terezije je bil Jožef. Ker v avstrijski vladarski hiši že četrto stoletja ni bilo moškega potomca, je bil ta kot prestolonaslednik seveda ustrezno težko pričakovan, posebej ker so se pred njim rodile tri deklice. Na veliko veselje staršev, dvora in po tedanjih zapisih tudi Dunajčanov se je Jožef razvil v mnogo obe-tajočega mladeniča. S starši je imel po tedanji navadi zelo malo stikov, prav tako z brati in sestrami, ki se jih je v devetnajstih letih zakona njegovih staršev nabralo kar 16, od tega pa so tri deklice umrle v najnežnejši mladosti, en deček pa v starosti 12 let. Jožefovo vzgojo, ki je seveda bila vsa usmerjena na njegovo poznejšo vladarsko funkcijo, je prevzela mati, seveda ne neposredno, temveč prek pisnih inštrukcij, ki jih je sproti obnavljala. Za ta posel je seveda izbrala po njenem mnenju najboljše moči. V dečkovo glavo naj bi spravili čim več vednosti in znanosti, ki bi mu pozneje pri vladanju prišle prav. Veliko pozornost so namenili jeziku, seveda latinščini (ki

se je tedaj še kar uporabljala in je bila npr. na Ogrskem državni jezik), grščini, francoščini, manj nemščini in tudi nekaterim nenemškim jezikom (npr. madžarščini), ki so jih govorili podaniki avstrijske države, da bi se lahko pozneje kot vladar z njimi neposredno pogovarjal. Veliko časa je bilo namenjenega verouku in filozofiji ter pouku glasbe, ki so jo vsi Habsburžani zelo ljubili. Dokajšnjo pozornost so namenili tudi naravoslovnim in vojaškim predmetom, glavnina pozornosti pa je bila seveda namenjena avstrijski zgodovini, državnim in pravnim znanostim, zlasti ustavnemu in upravnemu pravu. Pomembno vlogo so imele tudi veščine, npr. vladarske konverzacije z različnimi stopnjami podanikov, vladarsko obnašanje v javnosti, urjenje v vojaških spretnostih, ples ipd. Razen na stopnji prvih osnovnošolskih razredov so ga poučevali najuglednejši profesorji dunajske univerze. Ti učitelji in profesorji pa so v dečkovo glavo vnesli tudi tedaj prevladujoče razsvetljenske in fiziokratske ideje, ki se jih je mladi prestolonaslednik oprijel in jih pozneje med vladanjem skušal uveljaviti, kar materi nikakor ni bilo pogodu.

Vzgoja pa ni potekala prav gladko. Jožef je bil sila nadarjen in je z lahkoto obvladoval učno snov. V začetku nad šolanjem ni bil navdušen. Nato pa je obolel za kozami, ki so bile tedaj za večino okuženih smrtno. Vendar si je opomogel in je bil zato do smrti obvarovan pred njimi. Po tej bolezni pa je postal zelo stremljiv. Bil pa je tudi zelo samosvoj in trmast in ga ni bilo lahko spraviti k pameti ali ga celo podrediti. Mati je v svojih inštrukcijah vedno znova opozarjala, kako morajo njegovi dvorni mojster in učitelji te njegove slabe lastnosti za vsako ceno odpraviti. Zahtevala je celo, da ga z bičem spravijo k pameti. Temu pa so se njegovi vzgojitelji uprli, češ nadvojvod ali še celo prestolonaslednika pač ne moremo »traktirati« z bičem. Nakar je Marija Terezija odgovorila: »Zato pa tudi imajo ti nadvojvode take manire!« Vendar je zahtevo vseeno preklicala. Jožef je kot bodoči vladar želel svoje podanike osrečiti in to po razsvetljskem pojmovanju s čistim razumom, čemur pa je mati ostro nasprotovala. Razvijal se je v strogega racionalista in garača, v poklic, ki mu je pozneje rekel: prvi služabnik države.

Po političnih kalkulacijah, ki so v vladarskih hišah pri ženitvah vedno prevladovali, so Jožefa poročili 1760 s špansko princeso Marijo Izabelo iz vladarske hiše Bourbon-Parma. Njen oče je bil Filip, vojvoda Parme, Piazence in Guastale, prvi španski princ, mati pa francoska princesa Elizabeta iz hiše Bourbonov, hči kralja Ludvika XV. Njun zakon je bil izredno srečen. 1762 se jima je rodila hči, po stari materi Marija Terezija, ki je bila Jožefu neskončno pri srcu. Ob drugem porodu 1763 sta umrli mati in hči Kristina. Smrt drage žene je Jožefa izredno prizadela. Ni se nameraval več poročiti. Toda prestolonasledniki so morali skrbeti za potomstvo. Marija Terezija je sina nadlegovala tako dolgo, da se je vdal in 1765 pristal na poroko z bavarsko princeso Marijo Jožefo, hčerjo bavarskega volilnega kneza Karla

Albrehta, poznejšega cesarja Karla VII., in matere Amalije Marije, avstrijske nadvojvodinje, hčere cesarja Jožefa I. Čeprav Dunaj ni hudo daleč od Münchna, se Jožef ni šel seznanit s svojo nevesto. Ta pa je bila vsa iznakažena od koz in s kožo, vso pokrito s tvori. Poroke ni bilo mogoče preklicati. Jožef se tej ženi nikoli ni približal. Ko ga je mati zaradi tega karala, je rekel: Kako naj se ji približam, saj nima niti toliko cele kože, da bi nanjo lahko prst položil. Ta druga žena je umrla že čez dve leti, čez tri leta še hčerka iz prvega zakona. To je očitno Jožefa II. na osebni ravni dokončno dotolklo. Odtlej skoraj ni imel več osebnega življenja. Živel je le za državo. Sklenil je, da se ne bo več poročil. Napravil je oporoko, kjer je po običajnem dednem redu določil za svojega naslednika brata Leopolda oz. njegovega prvorojenca Franca. S tem je bilo vprašanje njegovega nasledstva dokončno rešeno.

1765 je nenadoma umrl soprog Marije Terezije, cesar Franc, v starosti 57 let. Pozneje se je govorilo, da je slutil smrt. Z Dunaja sta se namreč zakonca z velikim spremstvom že nekoliko z zamudo podala v Innsbruck na poroko svoje hčere. Cesar pa se je kljub nejevolji soproge, ko so bili že kar daleč od Dunaja, hotel vrniti nazaj, češ da se je pozabil posloviti od svoje najmlajše hčerke. V Innsbrucku mu je na baletni predstavi postalo slabo. Nemudoma so ga spravili domov in poklicali soprogo. Ko je ta takoj prišla, ga je našla že mrtvega. To je bil zanjo silen udarec, od katerega si ni več opomogla. Od tega dne do smrti je vedno nosila črno vdovsko obleko brez kakršnihkoli okraskov, lase si je dala striči na kratko, da jih je lahko pokrivala kapa. Svoj nakit je razdelila hčeram, svoje dragocene obleke pa je darovala dvornim damam. Neumorno je delala do smrti. Preselila se je iz svojega razkošnega grajskega trakta v dokaj preprosto stanovanje nad grajsko kapelo. Na stropu kapele so ji morali izdelati dvižni krili, ki so jih med mašo odprli, da jo je lahko poslušala, ne da bi ji bilo treba iti v kapelo.

Po smrti očeta v letu 1765 je Marija Terezija sina Jožefa povzdignila v sovladarja in dosegla, da je bil še isto leto izvoljen za rimsko-nemškega cesarja z imenom Jožef II. Njegovo vladarsko geslo je bilo: S krepostjo in zgledom. »Sovladanje« z materjo pa je bilo od vsega začetka sila zapleteno, predvsem zaradi močno različnih značajev. Čeprav se pri načelnih vprašanjih glede ureditve državne uprave, odnosov do plemstva in Cerkve, osvoboditve kmetov fevdalnih bremen in njihove preobrazbe v svobodne državljanke, kar so bila tedaj nadvse pereča vprašanja, in še pri kopici drugih, nista pretirano razhajala, pa se je preudarna in počasna mati težko odločala za konkretne ukrepe. Ko se je že odločila in zakon podpisala, se je premislila in iz predvidenega ukrepa ni bilo nič. Jožef II. je tožil: »Ko se še tinta na podpisu ne posuši, se že premisli!« Sčasoma sta oba uvidela, da njuno sovladanje zaradi prevelikih razlik ni mogoče. Sin je seveda uradno ostal sovladar, mati mu je prepustila vse vojaške zadeve, vse drugo pa je pridržala sebi.

Marija Terezija je izvedla številne reforme, ki naj bi iz vojaško malo sposobne in gospodarsko zaostale fevdalne države (kar se je posebno izrazito izkazalo v vojnah, ki jih je dotlej vodila Avstrija s svojimi sosedi) naredile gospodarsko uspešno moderno državo. Dotlej je skoraj vse gospodarstvo slonelo na kmetijstvu, kmetje podložniki pa so bili obremenjeni s številnimi fevdalnimi dajatvami, predvsem s tlako, kar je njihovo dejavnost izredno hromilo. To je izrazito dušilo ves gospodarski razvoj. Zato je po dolgih natezanjih vendarle izdala tako imenovane robotne patente (obvezne predpise o višini tlake), ki pa za naše dežele niso bili posebno pomembni. Za silo je uredila obdavčevanje kmetov-podložnikov s tako imenovano terezijansko davčno rektifikacijo, obdavčila je plemiško in cerkveno posest, ki je bila dotlej tega oproščena. Spopadla se je tudi s Cerkvijo. Marija Terezija kakor tudi skoraj vsi Habsburžani so bili zelo verni. Vsakdanja udeležba pri maši je bila bolj kakor ne obvezna. Poskušala je, da bi vse njeno ravnanje temeljilo na katoliški veri. Z drugoverci ni ravnala ravno usmiljeno. Toda Marija Terezija je strogo razlikovala med vero in Cerkvijo kot mogočno ustanovo, ki jo je kar močno obsojala. Cerkev je bila tekmičica državi, česar absolutistična vladarica Marija Terezija nikakor ni bila voljna prenašati. Uradno je priporočala, da naj ljudje Cerkvi ne dajejo darov. Take darove je štela za kaznivo lahkomiselnost. Tudi darove duhovnikom je štela za skrajno odvečne, ker jih ne potrebujejo in da tiste, ki so jih že dobili, ne uporabljajo tako, kakor bi bilo prav. Tudi v samostanih je začela delati red. Menila je, da je v njih veliko preveč brezdolnežev. Do kraja je začela uveljavljati tudi svoje vladarske pravice. Vsak razglas škofov ali kako navodilo iz Rima je sama osebno pregledala in odobrila, preden so ga lahko razglasili vernikom. Prepovedala je kakršnokoli vmešavanje Rima ali zunanjih samostanskih generalov v zadeve domačih samostanskih redov. Celotno šolstvo je razglasila za izključno državno zadevo. Ko je njen drugi sin Leopold postal veliki vojvoda v Toskani, ga je mati opomnila, da naj bo zvest Cerkvi in papežu, da pa naj nikoli ne dovoli, da bi Rim ali domača cerkvena hierarhija posegala v njegove vladarske pravice. Čeprav so ji bile ideje razsvetljenstva tuje, lahko Marijo Terezijo štejemo za predhodnico avstrijskega in ogrskega državnega cerkvenstva, ki ga je do viška dognal njen naslednik Jožef II.

Marija Terezija je umrla 1780 v starosti 63 let. Govorilo se je in najbrž je bilo res, da je Jožef II. težko čakal na samostojno vladanje. Ko je prevzel vladno v avstrijskih deželah, na Ogrskem in Češkem, je bil star 39 let in na višku svojih moči in dozo-relega uma z bolj ali manj izdelanimi načrti za reforme v državi, ki jih je nameraval izpeljati. Ker je bil intelektualna kapaciteta in je daleč presegal svoje okolje in bil še velik garač, je vse hotel uveljaviti z nestrpnostjo. Delavnost in hitrost pa tedaj pri uradni stvari, od katerega je bil odvisen in so ga sestavljali skoraj sami plemiči, nista bili v navadi. To je veljalo tako za vladno na Dunaju kakor po deželah in

večjih zemljiških gospostvih, ki so tedaj še opravljala vse upravne, sodne, policijske in naborne funkcije, ki jih je pozneje prevzela država. Zgodovinar dr. Josip Gruden je v Zgodovini slovenskega naroda, ki jo je izdala Mohorjeva družba in je v snopi- čih izhajala od 1910 do 1916, o Jožefu II. zapisal: »Zgodovina pozna malo vladarjev, ki bi se bili bolj trudili za blagor države z raznimi reformami na političnem, gospo- darskem in cerkvenem polju, povsod imajoč namen dvigniti ljudstvo do izobrazbe, mu podati prave pojme o dolžnostih do Boga in države, mu pomagati do blagosta- nja in z ljudstvom vred storiti tudi državo močno in ugledno. V svojih nazorih in načrtih je bil Jožef II. vseskozi gojenec »prosvetljene dobe«. Izkušal je omejiti vpliv Cerkve in njeno delovanje popolnoma podrediti državnim koristim. Raznolike av- strijske dežele in narode je skušal združiti v mogočno državo, z eno ustavo, enim (nemškim) jezikom in skupnimi zakoni, ki naj bi veljali za vse podložnike. Najvišji državni smoter mu je bil javni blagor, kateremu so se morale umakniti vse pravice posameznikov, kakor tudi privilegiji raznih stanov in družb. O kakem sodelovanju ljudstva pri zakonodaji pa Jožef II. ni hotel nič slišati. Vsa uprava naj bi izhajala iz enega središča in vsa oblast naj bi se združevala v osebi cesarjevi. Ako sta ji bila preje glavni opori plemstvo in duhovščina, je imelo zdaj na njuno mesto stopiti poslušno in delavno uradništvo. Cesar sam se je imel za prvega služabnika in upravitelja dr- žave ter se izkušal na mnogoterih svojih potovanjih osebno prepričati o tem, kaj je potrebno njegovim deželam in prebivalstvu.« Da o kakem sodelovanju ljudstva pri sprejemanju zakonov ni hotel nič slišati, je razumljivo, saj sta bila že mati, še bolj pa sin izrazita absolutistična vladarja.

Ker je bil sila varčen in je sovražil nepotrebne ceremonije, je odpravil večino dvornih slovesnosti, odpustil množico dvornega osebja in se kot cesar obnašal kakor kak višji uradnik. Navadno je potoval brez večjega spremstva kot zasebnik v pre- prosti kočiji in se je izdajal za grofa Falkensteina. Tudi kadar se je vedelo, da prihaja cesar, ni ob njegovem prihodu smelo biti nobenih slavnostnih sprejemov, streljanja ali vojaške parade. Prenočeval je v kaki gostilni, poslušal pritožbe, sprejemal pro- šnje podložnikov, si ogledal javne naprave in na podlagi dobljenih vtisov potem iz- dal svoje odredbe. Na ta način se je večkrat mudil v Gradcu, Celju, Ptujju, Trstu in Celovcu. Nobeden avstrijskih vladarjev pred njim in za njim ni svojih dežel, tudi zelo oddaljenih, poznal tako dobro kakor Jožef II. Ljubljano je obiskal dvakrat. Prvič 1784, ko se je vračal iz Rima, in še štiri leta pozneje. Obakrat je prenočeval in obedoval v gostilni »Pri divjem možu«, si ogledal meščanski špital, vojaško bolnico, uršulinsko šolo, stolnico, šentjakobsko cerkev, frančiškanski samostan in potem na- daljeval svojo pot. Pri svojem prvem obisku je že iz Ljubljane poslal guvernerju grofu Khevenhülerju v Gradec (Kranjska je tedaj spadala pod notranjeavstrijski gubernij v Gradcu) spomenico, v kateri mu je očital slabo stanje državne ceste med Razdrtim

in Postojno in zahteval, da se pospeši osuševanje Ljubljanskega barja. Nato je odredil, kako naj se uporabljajo stavbe odpravljenih samostanov. V kaznilnici je ugotovil, da se kaznjencem predobro godi. »Imajo postelje, kurjene sobe, dobro hrano; nalaga se jim le da predejo in pometajo ulice«. To je bilo treba spremeniti. Namesto postelj naj imajo trda ležišča ob kruhu in vodi; tudi naj jih ne razvadijo z dobrim zaslužkom. Iz ubožnice naj odpustijo stare ljudi, če sami prosijo za to, in naj jim dajejo podporo v denarju. Za najdenčke pa je treba bolj skrbeti.

Vseh njegovih reform ne bomo mogli prikazati. Navedemo naj le najpomembnejše. Ker je tedaj bilo še približno 90 odstotkov prebivalstva kmečkega in je imela država še fevdalno strukturo, so bili razni vidiki podložniškega vprašanja sila pereči. Obstajalo je tako imenovano omiljeno podložništvo. Podložniki so bili sicer osebno svobodni, vendar z velikimi omejitvami. Gospodar kmetije ni smel zapustiti, dokler ni našel za sebe zamenjave. Če je bil oče podložnik, so podložniški status imeli tudi otroci. Podložniki se brez dovoljenja niso smeli gibati iz kraja v kraj, si iskati zaposlitev v nastajajočih glažutah, fužinah, rudnikih in manufakturah, stopati v obrtni uk ali celo v šole. Za poroko je tudi bilo potrebno dovoljenje. Vse te poniževalne omejitve je Jožef II. odpravil. Sila pomembno je bilo vprašanje lastnine kmetij. Vrhovno lastnino nad kmetijami je imel zemljiški gospod, kar je pomenilo, da so podložniki sicer gospodarili z dodeljenimi kmetijami, vendar z velikimi omejitvami. Brez soglasja zemljiškega gospoda oče ni mogel predati kmetije sinu ali hčeri, ni se mogel nanjo zadolžiti, zamenjati kak kos zemljišča za drugega, posebej pomembno pa je bilo, da je v primeru, če gospodar ni imel krvnih sorodnikov, kmetija pripadla nazaj zemljiškemu gospodstvu. Nepravilno je mnenje nekaterih ponosnih kmečkih rodov, da imajo iste kmetije v lasti že več stoletij. Seveda so lahko na njih z gospodovim soglasjem gospodarili, toda pravno niso bile njihova last, ker jim jih je zemljiški gospod brez večjih težav lahko odvzel. Tudi to zelo težavno vprašanje je Jožef rešil v prid podložnikov. Tlako v naravi, ki jo je z robotnimi patenti uredila že Marija Terezija, je Jožef II. želel povsem odpraviti, s tem da bi jo prevedli v denarne ali žitne dajatve. To mu je uspelo le na državnih posestvih in posestvih verskega sklada ter na cerkvenih posestvih, skratka tam, kjer je imel pravico to odrediti. Ker podložniki niso pristali na prevedbo v žitu, temveč v denarju, ki pa je v naslednjih desetletjih izgubil veliko vrednosti, so se odplačevanja tlake kmalu z lahkoto znebili. Na zasebnih zemljiških gospodstvih tega ni mogel predpisati, ker se je štelo, da je razmerje med zemljiškim gospodom in podložniki zasebnopravno, v kar pa vladar ni imel pravice posegati. Kljub terezijanski davčni rektifikaciji je bilo obdavčevanje zemljišč še zelo neurejeno in samovoljno, zato so v Jožefovem času sestavili poseben jožefinski kataster, ki je bil podlaga za obdavčitev. Podlaga tega katastra sicer ni bila posebno natančna izmera zemljišč, ker so merili le s posebnimi merilnimi palicami,

vendar so to delali posebej za to izurjeni podčastniki. Natančen zemljiški kataster, tako imenovani franciscejski kataster, ki je v veljavi še zdaj, pa so s triangulacijo in sodobnimi geodetskimi inštrumenti izvedli v letih 1810 do 1828. Izjemno pomemben, kar revolucionaren ukrep pa so začeli pripravljati v letu 1787. To je bila tako imenovana davčna in urbarialna regulacija. Z njo naj bi se zakonsko opredelil delež dajatev zemljiškemu gospodu in delež za državne davke od podložnikovega bruto donosa. Podložniku bi ostalo 70, zemljiškemu gospodu 17 in državi 13 odstotkov bruto donosa. Tlaka v naravi bi bila odpravljena in zajeta v omenjenih 17 odstotkih. Vse dajatve naj bi načelno oddajali v denarju. Davkov ne bi več pobirala zemljiška gospostva, temveč državne davkarije. Zemljiški gospodje bi morali svoja zemljišča obdelovati s svojimi hlapci in deklami ter dninarji. Ker v naših deželah zemljiški gospodje niso imeli veliko lastnih zemljišč, temveč so imeli dohodke predvsem od podložnih kmetij, bi se dejansko iz zemljiških gospodov prelevili v navadne rentnike. To pa je bil prehud udarec za plemstvo. Ko je bil ustrezen zakon izdan 1789, se je uradništvo, ki je bilo domala vse plemiškega izvora, najvišji uradniki na Dunaju pa so bili celo največji avstrijski fevdalci, ostro uprlo. Zapustili so ga tudi njegovi najzvestejši sodelavci. Ta zakon je moral še pred smrtjo sam odložiti, njegov naslednik Leopold II. pa ga je skoraj v celoti ukinil.

Na področju šolstva se v desetih letih Jožefovega vladanja ni dosti premaknilo na bolje. Tehtna ovira je bila v jeziku. Jožef je le nadaljeval utečeno prakso, da so bile šole povsem nemške. Ker pa so tedaj na vsem slovenskem etničnem ozemlju, razen v mestih, vsi govorili le slovensko, je bila šola tujek in je prebivalstvo ni sprejemalo. Seveda je uvajanje šol oviralo tudi materialno vprašanje. Država je šolske zadeve le predpisovala, ničesar pa k šolstvu ni materialno prispevala. Ljudje so bili pripravljani plačati za šolarje neznatno šolnino, na leto nekaj krajcarjev, kar pa seveda za učiteljsko plačo, ki je bila že sicer porazno nizka, ni zadostovalo. Pri gradnji šolskih prostorov pa se je navadno ustavilo za dolga desetletja. Edino s predpisano nemščino v šolah je Jožef II. lahko Slovencem kaj škodoval. Vendar to ni bil njegov, temveč šolski koncept, ki ga je uvedla že Marija Terezija, veljaven za vse avstrijske dežele in se je ohranil do druge polovice 19. stoletja. Kratek Jožefov intermezzo desetih let, ko je bilo šol še zelo malo, najbrž ni napravil večje škode.

Že 1781 je izdal tolerančni patent, ki je postal srž njegove cerkvene politike. Vsaki občini z več kot 100 nekatoliškimi kristjani je odobril graditev božje hiše in prosto izvajanje in obiskovanje bogoslužja. Čeprav nekatoličani še niso postali popolnoma enakopravni, so vendarle dobili enake pravice kakor katoličani. Naslednje leto so dosegli enakopravnost dunajski Judje, naslednje leto pa Judje v vseh drugih deželah.

S tedanjjo Cerkvijo pa je Jožef II. ravnal zelo strogo. Kot absolutistični vladar poleg države ni trpel nobene druge inštitucije, s katero bi si moral deliti oblast. Cerkev

pa je bila tedaj zelo mogočna. V drugih deželah je bila tudi zelo bogata, kar za slovenske dežele ne bi mogli trditi. Toda za javnost je tudi pri nas obveljalo, da je premožna. Kot Cerkev so tedaj šteli škofije s farami in samostane moških in ženskih redov. Jožef II. se je kot absolutistični vladar sicer štel za zaščitnika Cerkve, toda ni je priznal za samostojno inštitucijo, ki ima svoj nadnaravni smoter in temu ustrezno svoje posebno poslanstvo. Hotel jo je popolnoma podrediti državi. Cerkev naj bi pospeševala državno korist ali »javni blagor«, kakor se je tedaj reklo. Blagor države pa so tedaj iskali v številnem prebivalstvu, cvetoči obrti in trgovini in splošni ljudski izobrazbi. Vse cerkveno delovanje, ki ni pospeševalo teh ciljev, se je zdelo državi nepotrebno ali celo škodljivo. Načelno je bilo škofom prepuščeno urejanje bogoslužja, papežu pa dogmatska podlaga vere, vse drugo je prevzela država. V tedanjem jeziku: spiritualije pripadajo Cerkvi, temporalije pa državi. Kot spiritualije so šteli duhovno plat, kot temporalije pa časno ali materialno plat. V bistvu je šlo predvsem za to, kdo bo razpolagal s cerkvenimi materialnimi dobrinami, saj revna Cerkev ne more biti močna. Jožef II. je le še zaostрил odnose s Svetim sedežem, ki so bili že pod Marijo Terezijo zelo napeti. Večina avstrijskih in ogrskih škofov seveda z Jožefovo proticerkveno politiko ni soglašala, vendar do resnih ali skupnih protestov ni prišlo. Edino dunajski kardinal Migazzi je enkrat osebno protestiral, vendar mu cesar niti odgovoril ni. Pozneje je pri pogovorih v nekem ozkem osebнем krogu prišel na vrsto tudi kardinalov protest. Cesar pa je rekel: »Migazzi, ta bigamist, pa naj kar molči.« Seveda Migazzi ni imel dveh žena, kar beseda bigamist pomeni, temveč je bil rezidencialni škof dveh škofij, kar je bilo seveda prepovedano tudi po cerkvenem pravu. Torej naj najprej pomete pred svojim pragom. Nad dogajanjem v Avstriji je bil seveda skrajno razočaran papež Pij VI. Ker intervencije po diplomatski poti niso privedle do nikakršnih rezultatov, se je papež odločil, da gre sam na Dunaj. Podroben načrt potovanja so seveda pripravili na Dunaju. Ker je bil to državniški oz. diplomatski in ne pastoralni obisk, so poskrbeli, da papež niti en sam trenutek ni mogel na samem priti v stik s kakim škofom ali vernikom. Sprejem je sicer bil na najvišji državniški ravni. Pri pogovorih s cesarjem ni papež dobesedno ničesar dosegel. Cesar mu ni popustil niti za trohico. Papežev obisk na Dunaju velja za največji poraz Svetega sedeža v vsej njegovi diplomatski zgodovini. Kakor je cesar prišel papežu nasproti precej daleč od Dunaja, tako ga je tudi ob povratku pospremil do samostana Maria Brunn, ki ga pa je takoj, ko je papež odšel, razpustil. Na poti na Dunaj je papež prenočeval v ljubljanskih Križankah, v Rim pa se je vračal prek Celovca.

Tedanja farna organizacija za dušno pastirstvo resnično ni ustrezala. Obstajale so le velike župnije v večjih krajih s številnimi podružnicami, ki so lahko bile tudi pet ali šest ur oddaljene od farnega središča. Pri podružnicah so bile maše le nekajkrat na leto. Na fari je bil župnik s petimi ali šestimi kaplani, ki so hodili k podružni-

Papež Pij VI.

cam. Pri takem stanju seveda večina vernikov ni mogla ob nedeljah hoditi k maši, kar je kot cerkveno obveznost priznaval tudi cesar. Zato je dušno pastirstvo dejansko prevzela v svoje roke država. Cesar je odredil tako imenovano jožefinsko farno regulacijo - ustanovitev velikega števila manjših far (kuracij, lokalij, vikariatov), večinoma pri prejšnjih podružnicah, s samostojnim duhovnikom, ki je tamkaj tudi živel. S tem je bil vernikom omogočen reden obisk nedeljske maše. Središče verskega življenja je moralo biti pri fari. Preostale podružnice so bile po tedanjem pojmovanju odveč in jih je bilo treba opustiti, če je bilo mogoče prodati ali tudi porušiti. Ker pa so bili verniki na svoje lokalne cerkve zelo navezani, so temu ostro nasprotovali. Na proteste država v začetku ni odgovarjala, zadeva je mirovala, naposled, že po smrti Jožefa II., je država te cerkve prepustila krajevnim skupnostim, s tem da te prevzamejo vso skrb za njihovo vzdrževanje. Nekaj časa se vseeno niso smele uporabljati za obrede. Nekaj podružnic, za katere se verniki niso zavzeli, pa je bilo tudi porušenih. Ker so bila romanja prepovedana, so seveda romarske cerkve zaprli. Za razmestitev novih far je veljalo načelo, da naj verniki do farne cerkve nimajo daljše poti kakor eno uro. Z omenjeno farno regulacijo se je število župnij zelo povečalo. Naj navedemo primer. V veliki pražupniji Laško je bila množica podružnic, en vikariat je bil ustanovljen v 15. stoletju, dva še pod Marijo Terezijo 1755, pod Jožefom II. kar šest. Podobno je bilo večinoma povsod. Za ureditev podružnic v farne cerkve, za zidavo župnišč in drugih stavb ter za plače duhovnikov so bila potrebna velika finančna sredstva. Prejšnje podružnice večinoma niso imele nikakršnega premoženja, verniki so bili revni in so pri graditvi lahko pomagali le s svojim delom, zato je morala vskočiti država s svojim denarnim prispevkom. Ker država denarja ni imela, je Jožef II. razpustil vse navidez bogate samostane kartuzijanov, cistercijanov, dominikancev, pavlinov, minoritov ter dominikank in klaris, ki so vsi dokaj dobro gospodarili. Njihovo premoženje je združil v deželne verske sklade, z donosi tega premoženja naj bi se pokrivali zgoraj našteti stroški. Vendar se je pri oceni donosov samostanskih posestev uštel. Na njih so delali samostanski bratje in sestre, ki za delo niso dobili nikakršne nagrade, razen hrane, stanovanja in obleke. Delo za samostansko skupnost je bilo njihov duhovni poziv. Po prehodu v upravo verskega sklada pa je bilo treba plačati hlapce, dekle, dninarje in upravno osebje. Posestva niso bila več tako donosna kot prej, nekatera so imela celo izgube. Jožef II. je razpustil tudi vse številne cerkvene bratovščine, njihovo premoženje, ki je bilo pri nekaterih kar precejšnje, pa je prenesel na deželne verske sklade. Ti kljub temu niso imeli dovolj velikih dohodkov in jih je morala finančno podpirati država, da so lahko opravljali obveznosti, ki jim jih je država sama predpisala.

Jožef II. je skušal večinoma proti volji škofov preurediti škofijske meje, ki so bile tedaj zelo zapletene, so pa zelo ovirale dušno pastirstvo. Sorazmerno majhna lju-

bljanska škofija je imela fare na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Lavantinska škofija je imela sedež v Šentandražu v Labotski (Lavantinski) dolini, pretežno večino far pa v celjskem in mariborskem okrožju. Mej te škofije tudi Jožefu ni uspelo urediti. Povsod so bile meje potrebne popravkov. Jožefovih posegov v cerkvene zadeve je še precej, a jih moramo tukaj pustiti v nemar. Nekateri posegi so bili prav malenkostni, npr. o dovoljenem številu sveč, ki so smele goreti pri obredih ipd., zato se je cesarja prijelo ime cesarski mežnar. Z odpravo romanj, procesij, raznih cerkvenih združb, posebnih pobožnosti in z manjšimi predpisanimi spremembami se je cesar vernikom dokaj zameril.

Cesar tudi na zunanjepolitičnem področju ni imel sreče, enako ne pri svojem vojskovanju s Turki v letu 1787. Poveljstvo nad armado 300.000 mož je prevzel cesar sam. Težko obolenje pa ga je prisililo, da je predal poveljstvo feldmaršalu Laudonu. Te čete so utrpele pri Beogradu velik poraz. V Avstrijski Nizozemski je vrelo, naposled so uporniki odstavili Habsburžane in oklicali republiko. Na Madžarskem so se začeli odprti upori plemstva proti državi zaradi urbarialne in davčne regulacije, ki jo je moral Jožef II. še sam preklicati in vzpostaviti zopet staro stanje. Na zahtevo Ogrov je moral vrniti Štefanovo kraljevsko krono, ki je bila dotlej na Dunaju, v Budimpešto, kar je ogrsko ljudstvo z navdušenjem sprejelo. Na območju avstrijskih dednih dežel se je plemstvo zahrbtno uprlo cesarju. Zapustili so ga tudi dotlej najzvestejši poborniki reform. Tudi tukaj je moral omenjeno urbarialno regulacijo še sam odložiti. Pod tolikimi udarci z vseh strani je Jožef II. ki je v zadnjih letih že sicer bolehal, 20. februarja 1790 umrl. Nasledil ga je mlajši brat Leopold II., ki je bil dotlej veliki vojvoda v Toskani. V vseh avstrijskih deželah so po Jožefovi smrti izbruhnili večji ali manjši nemiri, večinoma zaradi davčne in urbarialne regulacije, nekateri zaradi tega, ker je še niso odpravili, drugi zato, ker so jo odložili in jo bodo odpravili, čemur pa so ostro nasprotovali. Zaradi pomirjenja v večini dežel je Leopold to urbarialno regulacijo preklical. V naših krajih so od odložitve omenjene regulacije od 1. novembra 1789 podložniki odklanjali plačevanje dajatev in urbarialnega davka po starem, pri novem sistemu pa tudi plačevanje davka vnaprej. Ponekod so se naravnost uprli. Omehčala jih ni niti vojaška asistenca, ki so jo poslale državne oblasti. Zaradi ukinitve omenjene urbarialne regulacije je prišlo do največjega upora na Dolenjskem, kjer so kmetje brez uspeha napadli grad Šrajbarski turn pri Leskovcu, pri čemer je padlo 13 upornikov z vodjo Andrejem Domitrovičem na čelu. Številni manjši upori so bili tudi v raznih krajih na Spodnjem Štajerskem. Uporniki so se dobro zavedali, kaj bi jim prinesle reforme Jožefa II.

Njegov naslednik Leopold II. je zaradi pomiritve v državi moral vsaj formalno preklicati veliko Jožefovih reformnih ukrepov, prizadeval pa si je, da je njihova srž ostala. Jožefinska proticerkvena politika se je sicer ublažila, ni pa prenehala. Jožefov

reformni zagon se je sicer dokaj upočasnil, vendar se je v šestdesetih letih pod dvema nazadnjaškima cesarjema Francem I. in Ferdinandom kljub vsemu nadaljeval, tako da je bila po marčni revoluciji 1848 mogoča za podložnike-kmete dokaj ugodna zemljiška odveza, boljša kakor v sosednjih državah. Veliko skrb za svojo državo in podanike je Jožef II. lepo izrazil v svojih zadnjih besedah pred smrtjo: »Upam, da sem opravil svojo dolžnost kot človek in kot knez.«

JUBILEJI SLOVENSКИH PERES

Od osemdesetletnice do dvestote obletnice

V letu 2010 se spominjamo nekaterih književnikov, ki so pomembno zaznamovali našo književnost, ali pa se v slovensko knjigo lepe besede vpisujejo še danes.

Slavimo dvestoto obletnico rojstva pesnika **Stanka Vraza** s pravim imenom Jakob Frass, ki se je rodil v Cerovcu pri Ljutomeru. Uveljavil se je tudi kot pisatelj, narodopisec in prevajalec. Navdušil se je za ilirizem, narodno gibanje med Hrvati za združitev hrvaške in sosednjih slovanskih pokrajin v kulturno enoto na podlagi narodne zavesti skupnega knjižnega jezika (glej članek v tem kalendarju). Tako je začel pesniti v hrvaščini. Za nas je pomemben predvsem kot narodopisec. Po vsem slovenskem ozemlju je zbiral ljudske pesmi in jih objavil v knjigi *Narodne pesni ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske*.

Poldrugo stoletje pa mineva, odkar se je v Idriji rodila pripovednica in prevajalka **Barbka Höchtl**. Bila je sicer nemškega rodu, se šolala v Idriji, Ljutomeru in bržčas še v Gradcu, nato pa poučevala na šolah po slovenskih krajih. V glavnem je prirejala poučne črtice po neznanih nemških predlogah. Sodelovala je v Vrtnu, kjer je objavila črtico *Pirhi*. Poslovenila je pripoved *Star vojak in njegova rejenka*. Čeprav je napisala tudi nekaj samostojnih spisov, je kot ustvarjalka v slovenščini vendarle manj znana, saj jih je skoraj vse jezikovno dokončno oblikoval Fran Levstik.

Pred sto leti se je v Ljubljani rodil planinski in strokovni pisatelj **France Avčin**, sicer univerzitetni profesor elektrotehnike. Poleg svojih tehniških strokovnih knjig je objavil eno najbolj priljubljenih slovenskih del s področja književnosti o planinskem svetu z naslovom *Kjer tišina šepeta*. Doživelo je vrsto ponatisov. Kot neutrudni bojevnik za zdravo okolje pa je napisal prvo pomembno domače ekološko delo *Človek proti naravi*. Številni so njegovi prispevki, posvečeni človekovemu razmerju do narave in njenemu varovanju, še zlasti pa ljubezni do planin, objavljeni v različnih revijah, največ v Planinskem vestniku.

Sto let mineva od rojstva pisatelja in prevajalca **Cirila Kosmača**, predstavnika socialnega realizma, doma iz Slapa ob Idrijci. Zaradi narodnostnega delovanja so ga

zaprli, po izpustu pa je pobegnil v Jugoslavijo. Zanimivo je njegovo medvojno obdobje v Parizu in Londonu. V delih je rad poglobljeno psihološko prikazoval izjemne usode in vaške posebneže. Kot Primorca so ga pritegovala tudi vprašanja, povezana s položajem Slovencev pod fašizmom. Najbolj znani njegovi knjigi sta *Pomladni dan* ter *Sreča in kruh*, po novelah *Balada o trobenti in oblaku* in *Tantadruj* ter scenariju *Na svoji zemlji* pa so mu posneli celovečerce.

Zaokroža se tudi sto let, odkar se je rodil pesnik in pisatelj **Lojze Kozar**, sicer duhovnik, doma iz Martinja na Goričkem. Po madžarski zasedbi Prekmurja so ga izgnali na Madžarsko. Vrnil se je po drugi svetovni vojni. Pisal je poezijo, črtice in povesti o prekmurskih razmerah in precej objavljaj tudi pri naši založbi. Prav tako je pomemben kot zbiralec ljudskih pesmi iz Prekmurja in Porabja, katerega sosed je bil. Poleg tega pa je napisal tudi več verskih priročnikov in teoloških spisov. Med njegovimi najbolj znanimi deli so povesti *Takšen prag*, *Licenciat Janez* in *Topla babičina dlan*. Mohorjeva z župnijo Odranci, v kateri zdaj deluje njegov nečak Lojze Kotzar mlajši, nekdanj odbornik Celjske Mohorjeve, pripravlja izid pisateljevih izbranih del.

Sto let tudi mineva od rojstva Ljubljanačana **Marijana Lipovška**, skladatelja, pianista, vzgojitelja in glasbenega esejista, sicer pa pisatelja in prevajalca gorniških del. Uveljavil se je kot skladatelj orkestralne, komorne, koncertantne, klavirske in zborovske glasbe ter samospevov. Bil je tudi imeniten korepetitor. Kot predan vrhunski gornik se je posvetil še svoji drugi ljubezni – literaturi. Najbolj znano je njegovo delo z naslovom *Steze, skale in smučišča*, ki je doživelo ponatis v razširjeni izdaji. Marijana Lipovška se spominjajo kot izjemno nadarjenega umetnika, ki pa mu tudi noben napor ni bil tuj.

Stota obletnica rojstva mineva tudi, odkar se je v Prvačini rodil literarni zgodovinar in esejist **Viktor Smolej**. Raziskoval je našo književnost med drugo svetovno vojno ter uredil izbrana dela Janka Kersnika, Ksaverja Meška in Ivana Roba. Med drugim je pisal tudi o Barbki Höchtl, ki jo tu omenjamo kot književnico, rojeno pred poldrugim stoletjem. Prevajal je iz češke in slovaške književnosti ter sestavil *Slovaško-slovenski slovar* in *Slovensko-slovaški slovar*. Med drugim je napisal kulturnozgodovinski pregled *Sava na Slovenskem* ter sestavil dramski leksikon s podatki o slovenskih dramatikih in gledališčnikih. Na Filozofski fakulteti je predaval metodiko pouka slovenskega jezika. Bil je urednik in odbornik Celjske Mohorjeve družbe.

Prav tako mineva sto let od rojstva **Ljubke Šorli**, pesnice, rojene v Tolminu. Skupaj z možem Lojzetom Bratužem je kulturno delovala na slovenskem ozemlju, ki so ga po prvi svetovni vojni zasedli Italijani, zato so jo mučili in zaprli. Snov v njenih pesmih je dokaj raznolika in sega od miselne lirike preko ljubezenske do domoljubne poezije. Med njenimi najbolj znanimi deli so sonetni venec z akrostihom

Venec spominčic možu na grob in pesniška zbirka *Rumeni ko zlato so zdaj kostanji*. Izšlo je nekaj izborov njenih pesmi, uveljavila pa se je tudi kot ustvarjalka poezije za otroke. Pri Celjski Mohorjevi je izšla knjižica *Meni pojejo fantje* s pesničnim križevim potom in življenjepismo pripovedjo o Lojzetu Bratužu znamenitega tržaškega pisatelja Borisa Pahorja (glej članek v tem koledarju).

Devetdeset let pa mineva od rojstva **Emilijana Cevca**, v Kamniku rojenega umetnostnega zgodovinarja, pesnika, pripovednika, esejista in prevajalca. Raziskoval je srednjeveško kiparstvo in napisal več podrobnih razprav o arhitekturi, slikarstvu in ikonopisju. Kot književnik je v svojih mlajših letih pripadal krogu ustvarjalcev, ki so želeli uresničiti program takoimenovane nove stvarnosti. Napisal je vrsto pretanjeno izdelanih črtic in povesti. Najbolj znana je njegova zbirka z naslovom *Preproste stvari*. Nazadnje so izšle njegove *Pripovedi s panjev*.

Devetdesetletnico letos praznuje pesnik, pisatelj in urednik **Stanko Janežič**, doma s Pavlovskega vrha blizu Sv. Miklavža pri Ormožu, sicer duhovnik in univerzitetni profesor. Deloval je na Tržaškem, zdaj pa biva v Mariboru. Ustvaril je dokaj obsežno pesniško bero, v kateri prevladuje neposredni lirski subjekt, skozenj pa se v različnih odtenkih prepletajo doživetja in spoznanja, ki tipljejo za presežnim. V pripovedništvu se najraje ustavlja v svojem nekdanjem svetu. Med njegovimi najbolj znanimi deli so pesniški zbirki *Romar s kitaro* in *Spominjanje* ter pripovedno delo *Zemlja in ljudje*.

Osemdesetletnico slavi pesnica in pisateljica **Neža Maurer**, doma iz Podvina pri Polzeli, živi pa v Škofji Loki. V njeni poeziji, v kateri prevladuje osebna izpoved, je opaziti vpliv intimizma. Značilna je čustvena neposrednost, odziva pa se tudi na grozovitosti časa. Med njenimi najbolj znanimi pesniškimi zbirkami so *Skorja dlan* in *skorja kruha*, *Drevo spoznanja* in *Od mene k tebi*. Piše tudi za mladino in sicer tako pesniška kot pripovedna dela. Zaradi svoje neposrednosti in odprtosti ter jasne in razpoznavne govorice velja za najbolj priljubljeno sodobno slovensko pesnico.

Osemdesetletnico praznuje tudi **Kajetan Gantar**, klasični filolog, literarni zgodovinar, prevajalec in predavatelj na mnogih evropskih univerzah, strokovnjak za antično literaturo in njene odmeve v slovenskem leposlovju in za zgodovino klasične filologije na Slovenskem (glej članek v tem koledarju).

Bogo Jakopič

STANKO VRAZ

1810–1851

Letos mineva dvesto let od rojstva pesnika, kritika, glasnika ilirstva in vseslovsanske vzajemnosti Stanka Vraza. Naša literarna zgodovina ga po Prešernu kar pogosto označuje kot »tragično« osebno, ki ni našla prave poti med slovensko in hrvaško kulturno, zlasti literarno dejavnostjo.

Rojen je bil 30. junija 1810 v Cerovcu pri Ormožu premožnemu vinogradniku Jožefu in Katarini, rojeni Kotnik. Bil je najmlajši izmed šestih otrok dokaj razgledanih staršev. Oče je bil občinski šolski nadzornik, mati pa sestrična župnika Jaklina. Po dveletnem šolanju (1819–1821) na Svetinjah (Mihalovci) so ga določili za študij. Poslali so ga (1821–1823) k stricu Jaklinu v ljutomersko trivialko. Leta 1824 se je Stanko pri A. Kremplu nekaj mesecev pripravljaj za mariborsko gimnazijo; to je končal v letu 1829/30. Avgusta 1828 je opravil izpit za domačega učitelja. Za šolanje mu ni bilo tisti čas kaj prida mar, saj se mu je priljubilo pesnikovanje, ki mu je bil zvest (po izjavi sošolca Frana Miklošiča) od tretjega gimnazijskega razreda dalje. Zglede za svoje tedanje pesmi je iskal pri znanih pesnikih Petru Dajnku, L.Volkmerju in Štefanu Modrinjaku. Kasneje (po letu 1830), ko je začela izhajati Kranjska čbelica, pa je bil verjetno pomemben vpliv Prešernovih pesmi, ki jih je njegov rojak A. Murko navdušeno predstavil v svoji slovnici iz leta 1832. Jeseni leta 1830 se je Vraz skupaj s F. Miklošičem vpisal na licej v Gradcu. Prvi letnik je uspešno končal, medtem ko nadalje pri študiju ni bil več tako uspešen, temveč se je resno posvetil pesništvu. Že od leta 1828 pa je po bogoslovcu Matjašiču in v ilirskem klubu dobival pobude iz širšega slovanskega sveta, da ni samo Slovenec, temveč tudi Ilir in Slovan. Z mladimi duhovniki in sošolci, s katerimi se je družil, je strastno prebiral zlasti evropsko literaturo, zelo vneto pa tudi Prešerna, a hkrati pridno nabiral ljudske pesmi in narodno blago. Šele leta 1834 je končal drugi letnik. Vedno bolj se je ogreval za radikalne politične načrte. Trmoglavo je vztrajal pri svojih narečnih posebnostih, na kar ga je opozarjal jezikovno nadarjeni Fran Miklošič. Tako tudi jezikovno ni mogel tekmovati s Prešernom. Že leta 1833 je nameraval obiskati Ljubljano, da se tu pogovori o pravicah svojega narečja, a ga je prav tedaj Ljudevit

Gaj povabil k sodelovanju pri dveh časopisih, za katera je Gaj dobil dovoljenje za izhajanje na Hrvaškem. Zato je namesto v Ljubljano Vraz odpotoval v Krapino in Samobor. Tedanje sodelovanje kljub Vrazovemu navdušenju ni bilo dolgo in zopet je v njem vzplamtela želja po srečanju s Prešernom.

Vraz se je odslej vedno bolj sproščal v radikalnih domoljubnih pesmih, ki jih je objavil šele v ilirski verziji pod naslovom *Gusle i tambure* (leta 1844), za katere je domneval, da umetniško niso zrele, čeprav so njegovi kritiki mnenja, da sodijo med njegov največji uspeh na lirskem področju. Kakšno je bilo Prešernovo sodelovanje v tem času, pojasnjujejo nekateri Prešernovi pisni stiki z Vrazom v tem in v nekoliko poznejšem času. Januarja 1837 je Vraz pripotoval v Ljubljano, da bi v pogovoru s Prešernom razčistil svoje literarne težave in dvome. Ni sicer mogel pridobiti prijatelja za svoje pojmovanje ilirizma, vendar se je z njim zblížal in ga vzljubil. A tudi Prešeren je znal ceniti Vrazovo iskreno, čeprav »napačno« prizadevanje za jezikovno in kulturno zlitje južnih Slovanov. In v tem je začetek dopisovanja med njima. Prvo pismo te živahne korespondence je datirano 4. marca 1837. Vraz se je že v januarju 1837 v Prešernovi družbi seznanil z grofom Antonom Auerspergom (Anastazijem Grünom) in mu obljubil svoje zapise vzhodnoštajerskih ljudskih pesmi kot gradivo za antologijo slovenske ljudske poezije v nemškem jeziku. Pismo Vrazu med 13. majem in 10. junijem 1837 vsebuje Prešernov odgovor na dve njegovi pismi. Vraz je poslal tudi nekaj svojih pesmi s prošnjo, naj jih Prešeren spravi v KCČ (v V. zvezek), Prešeren pa naj pošlje kaj pesmi, ker pripravljata z Miklošičem almanah Metuljček. Petega julija 1837 je Vraz v novem pismu Prešernu sporočil, da se odloča vsak dan bolj za ilirski knjižni jezik (te misli so Prešerna vznemirile). Vraz je očitno pisal o tem, da naj bi bil namen literarnega dela priprava za združevanje Slovanov in da bi povzdignili štajersko-hrvaško narečje na filološki avtokratski prestol. Prešeren še vedno ni doumel zadnje evolucije Vrazovih pogledov na knjižni jezik. V pismu Vrazu 19. julija 1838 se Prešeren zahvaljuje za dva izvoda Kollárjeve Vzajemnosti. Vraz je poslal Smoletu in Prešernu v nemškem jeziku spisano Kollárjevo knjigo O literarni vzajemnosti med Slovani, ki je bila nekakšen »evangelij« ilircev in drugih glasnikov zblíževanja in zlivanja slovanskih jezikov. Iz besedila je razvidno, da Prešeren ni soglašal s končnim ciljem Kollárjeve zamisli, po kateri bi izginil samostojni slovenski knjižni jezik, a je bil pripravljen sodelovati s slovanskimi literati in podpirati knjižno produkcijo. Prešeren je pripisal k Smoletovemu pismu Vrazu v dneh od 20.–26. oktobra 1840, da nekako soglaša z ilirsko idejo le v njenem materialnem delu, kar kaže, da ni soglašal s končnim ciljem Kollárjeve zamisli o zlitju jezikov. Smole je v pismu Vrazu obljubil, da mu pošilja zapise narodnih pesmi, obenem pa povedal, da Prešeren ureja svoja dela, ki jih bo morebiti možno kdaj izdati tudi v gajici. Ob Vrazovem nenadnem prihodu v Ljubljano je že precej kazalo, da bo prišlo do sodelo-

vanja med njim in Prešernom. Toda že njegova prva tiskana pesem v ilirščini (Stana in Marko) iz leta 1835 je vzbudila pri njegovih slovstvenih prijateljih nemir. Zato so mu prav njegovi najbližji svetovali, naj se pridruži v jezikovnih vprašanjih Prešernu in slovenskemu središčnemu krogu. Začutil je, da je osamljen, zlasti še, ker ni našlo posebnega odziva njegovo slovstveno delo niti ne ljudsko blago, ki ga je pridno nabiral po Koroškem in Kranjskem.

Po odhodu v Zagreb (leta 1836) se je Vrazu ideja, da se nobeno nesvobodno ljudstvo brez velike žrtve ne more osvoboditi. Kakor so žrtvovali Hrvatje ideji južnoslovanske zedinitve svoje narodno ime in kajkavski knjižni jezik in se imenujejo sedaj Iliri in pišejo sedaj v ilirščini (štokavščini), zakaj ne bi Slovenci, ki so narodnostno bolj ogroženi kot Hrvati, zamenjali svoje ime in svoj knjižni jezik. Seveda pa je novi ilirski jezik potrebno obogatiti s prviniami slovenskega jezika, zlasti še vzhodnoštajerskega narečja. Tako je Vraz nekaj časa veljal za slovenskega slovstvenega delavca, v srcu pa je globoko priznaval teorijo, da morajo slovanski narodi žrtvovati ime in jezik v korist slovanske celote; sočasno pa se je že razvijal v sodobnega lirika hrvaškega preporoda in se odpovedal slovenski posvetni književnosti ter nekako priznaval le poučno pismenstvo v svoji materinščini. Vendar se je pesnik Prešeren ilirizmu odločno uprl, čeprav je še ohranil prijateljske stike z Vrazom. Leta 1836 je Vraz zgovorno dokazoval, da brez gmotne podpore ne more biti narodne literature ter kulture, in opozarjal na češko založbo verskih in poučnih knjig, ki je delovala podobno kot razne slovanske matice. Tudi sam je poskušal izdati antologijo *Cvetice z vrtov vsakega izobraženega* (leta 1835) in *Metuljček* (leta 1837), a tudi kot ilirec je moral izdajati svoje pesniške zbirke v samozaložbi. Tako je bil eden od ustanoviteljev Matice ilirske, sedanje Matice hrvatske. Od leta 1839 do leta 1844 je v odsotnosti Ljudevita Gaja urejal Danico. Za tisk je pripravljaj knjigo Đulabije. Omenjena zbirka je vzbujala v bojeviti ilirski javnosti začudenje in opozarjala na nasprotje med Gajem in Vrazom. Medtem ko je prvi postal politični tribun hrvaških antimadžarskih teženj, je Vraz hotel ostati glasnik vseslovanske in kulturne vzajemnosti. Spomladi leta 1841 je spremljal ruskega slavista I. I. Sreznjevskega skozi Hrvaško in Kranjsko proti Koroški in Primorski. Zaradi bolezni se je moral ločiti od njega. Nastanil se je pri Mihi Kastelicu, kjer ga je obiskoval Prešeren. Po ozdravljenju je Vraz potoval po Sloveniji (obiskal je Ribnico, Kanalsko dolino in Rezijo). Obiskal je tudi ilirske somišljenike na Štajerskem. Po vrnitvi v Zagreb je izšla pesniška zbirka, kot jo sam imenuje »povijestica, balada ali romanca« z naslovom *Glasi iz dubrave žeravinjske* (Zagreb 1841), ki jo je izdal s pomočjo kakih štiristo prednaročnikov (med njimi tudi Prešerna). Pesmi je posvetil svoji ljubljenci Dragojli. S pomočjo naročnikov tudi iz Slovenije je leta 1842 izdal zbornik Kolo (prva knjiga, druga knjiga Kola je izšla še istega leta v oktobru; v Kolo je povabil vse ilirce, tudi Srbe. V fe-

bruarju 1844 je izdal še tretjo knjigo Kola.) V letu 1842 je zbiral ljudske pesmi po celjskem okrožju in nabral okrog 1000 besedil. Obenem je pripravljala tudi tretjo pesniško knjigo. Svoje erotične pesmi v ljubezni do Dragojle je objavljala v Danici in v Iskri z načrtovanim naslovom *Sanak i istina*. Leta 1845 je izšla na Češkem zbirka pesmi *Gusle i tambure*.

Bil je nemirnega duha. Leta 1845 se je na zagrebški pravni akademiji potegoval za profesuro, da bi učil ilirščine mladi rod. V želji, da bi si pridobil sodelavce za vzgojo mladega rodu ilircev, je potoval celo na Madžarsko. Po življenjepisnih virih je Vraz svojo dediščino po očetu (1000 gld.) daroval Matici ilirski, da bi izdala njegove ljudske pesmi. V tistem času je živel zelo skromno; pravzaprav le od donosa svojega vinograda in gostoljubnosti svojih prijateljev. Vse to je trajalo do njegove izvolitve za tajnika Matice ilirske 30. 9. 1846. V prevratni dobi 1848/49 je bil Vraz dejaven član narodne garde. V tem obdobju je izdal več zbornikov Kola. Ko je 27. aprila 1849 absolutizem zatrl zagrebško čitalnico in Matico prisilil k životarjenju, je Vraz pripravil že sedmo knjigo Kola, a iziti ni smela. Zaradi bolezni je prosil Matičin odbor, da bi ga oprostil tajniških poslov, pa so mu vedno znova nalagali še nove. Ker je krvavel iz pljuč, se je zatekel v Podčetrtek, kjer so mu dobri prijatelji pomagali k okrevanju. Štiriindvajsetega novembra 1850 so mu v Zagrebu odvzeli Matičino tajništvo z ugotovitvijo, da že dva meseca ne opravlja več tekočih poslov. Četudi je obnovljeni Matičin odbor 7. marca 1851 Vrazu delno popravil krivico, je bilo že prepozno. Sam je še oskrbel natis sedme knjige Kola in že snoval osmo knjigo. Toda usoda je hotela drugače. Nekako sedem tednov kasneje je v svoji skromni tajniški sobici v zagrebškem Narodnem domu umrl, do konca zvest nalogam narodne literature in politike.

Po Vrazovi smrti se je začelo delo za ocenitev in kritično izdajo njegove prebogate ilirske zapuščine. Pri Hrvatih velja Vraz za pesnika, prevajalca, kritika in literarnega teoretika, za najplodnejšega, a ne največjega avtorja v prvi polovici 19. stoletja. Slovenci nismo docela ocenili njegovega pesništva, še manj pa prodorno analizirali njegovo veliko, četudi nam nerazumljivo preporoditeljsko vnemo, s katero je hotel vzpostaviti idealno slovansko vzajemnost. Prešernovo in Čopovo stališče, kakor tudi stališče še drugih nekaterih slovenskih razumnikov tiste dobe je bilo napredno in koristno. Po Prešernovem »narobe Katonu« je bil Vraz kot oblikovalec in literarni soustvarjalec nam najbližje južnoslovanske kulture pomembna osebnost, vredna spomina ob dvestoletnici njegovega rojstva.

OB 100-LETNICI ROJSTVA LJUBKE ŠORLI BRATUŽ

Rojena je bila v Tolminu 19. februarja 1910. Njen oče Luka je bil strojar, mama Alojzija Mlakar pa najprej gospodinja. Osnovno šolo je obiskovala na Jesenicah, kamor se je družina zatekla pred fronto na Soči, in v Tolminu, kamor so se vrnili. Tu je dokončala meščansko šolo. Po očetovi smrti leta 1925 je morala za tri hčere skrbeti mati sama. Odprla je trgovino in Ljubka je namesto na učiteljišče, česar si je želela, morala v trgovsko šolo v Gorico. Ob delu v materini trgovini je sodelovala z mladimi v kulturno prosvetnih organizacijah, ki so bile pod pritiskom fašističnih oblasti, nadomeščala organista in vodila pevski zbor deklic.

Boris Pahor in Ljubka Šorli

Leta 1933 se je poročila z Lojzedom Bratužem in mu rodila hčerko Lojzko in sina Andreja.

Z njim je delila mučeniško usodo in sicer ne samo na psihološki ravni ob trenutkih njegovega trpljenja, saj je v času druge svetovne vojne tudi na lastni koži občutila grozovitosti policijskih zasliševanj na inšpektoratu v Trstu, leta 1943. Zaradi narodnega delovanja in zvez z družino Premrl se je nad njo znašal zloglasni komisar Collotti. Poslana je bila v taborišče Zdravščina pri Gorici, kjer je preživela z mislijo: »Skoz trpljenje nas žlahtni usoda. / Ena vera je, en klic: Svoboda!«.

Po izpustitvi se je z materjo in sestro, ki sta prišli iz zaporov v južni Italiji, vrnila v Tolmin. Sprejela je mesto učiteljice na osnovni šoli, obiskovala učiteljski tečaj pod vodstvom dr. Joža Lovrenčiča in primorskih in ljubljanskih predavateljev. Leta 1947 je v Gorici opravila učiteljsko maturo. Od leta 1948 do upokojitve leta 1975 je poučevala skoraj v vseh vaseh goriške okolice. V večernih urah se je ukvarjala tudi z odraslo mladino v Zadlazi-Čadrgu in v Skriljevem v Brdih. Rada se je odzvala vabilom na različne osnovne in srednje šole pa tudi na razna kulturna srečanja v Sloveniji in zamejstvu. S svojim literarnim in splošno kulturnim delovanjem je neizbrisno zaznamovala primorsko kulturno življenje več rodov.

Prvo pesem je objavila v ciklostiranem ilegalnem dijaškem lističu Soča (leta 1927/28), prvo natisnjeno pesem pa v Mladiki (leta 1929). Objavljala je v *Koledarju Goriške Mohorjeve družbe*, sodelovala v slovenskih publikacijah v Argentini in ZDA

in pisala krajšo prozo in poezijo tako za odrasle kot za otroke. Bila je predvsem pesnica tradicionalnih oblik in vsebin, kot slogovna nadaljevalka pesništva Simona Gregorčiča je ohranjala prepost in jasen izraz ter pretanjeno metaforiko. Mnoge njene pesmi pa so zaradi melodičnosti jezika po Bratuževi, Vodpivčevi in zaslugi še nekaterih slovenskih skladateljev tudi uglasbene.

Tragično doživetje ob moževem mučeništvu je prelila v sonetni venec z akrostihom. *Izbrane pesmi* ji je leta 1973 uredil prof. Marijan Brecelj, ki ji je pripravil tudi zbirko pesmi za otroke *Veseli ringa raja*. Zbirka pesmi, posvečena rodnemu Tolminu je *Rumeni ko zlato so zdaj kostanji*, ki je izšla leta 1985. Izbor pesmi *Pod obokom čarobnim* pa je v ključu štirih ciklov, impresionistično reflektivnega, pokrajinskega, domoljubnega in religioznega, uredil dr. France Bernik in napisal spremno besedo, katere zadnji stavek pravzaprav velja za celotno njeno poezijo: »Lirika goriške pesnice je homogen pojav, uravnotežen po izpovedni vsebini in verzni zgradbi. Kot tak se sicer ne vključuje v sodobna iskanja verzne umetnosti, vendar ima v polifoniji pesniškega snovanja v naši književnosti, zlasti v zamejskem delu skupnega slovenskega kulturnega prostora, svoje posebno, nezamenljivo mesto.«

SPBL v svojem prispevku o njej tej Bernikovi misli še dodaja: »... Šorlijeva nima le posebnega mesta v zamejskem delu, temveč to velja za celotno Primorsko s posebno goriško tolminsko noto, in je tako njeno literarno ustvarjanje hkrati visoko etično očiščevalno dejanje, z ohranjenim zgodovinskim spominom neizbrisno vzdano v slovensko življenje ob njegovih zahodnih mejah.«

Ljubezen moja brez miru te išče,
Opevajo srca te mili zvoki.
Jeseni šla na pot sva z roko v roki,
Združilo naju skupno je ognjišče.

Edini, ki sem v srcu te nosila,
Trpela zate, v strahu trepetala!
Uteho pri Devici sem iskala,
Bojazen in nemir pred Njo razkrila.

Rohnela v me usoda je preteča,
Adamovih otrok mi delež dala,
Težak in krut kot za pravico ječa.

Upehana od bojev sem jokala –
Življenja ni mi strla moč grozeča.
Uporno sem viharjem kljubovala.

(Ljubka Šorli)

Karolina Godina

BILI SMO PTICE ISTE GNEZDA, PEVCI ISTE POMLADI ...

Ob 90-letnici gimnazije v Murski Soboti

 Ob 80-letnici priključitve Prekmurja k Sloveniji je leta 1999 v Murski Soboti v zbirki Monumenta Pannonica izšla knjiga Matije Slaviča *Naše Prekmurje*. V njej je priznani zgodovinar in arhivar prof. Viktor Vrbnjak zbral, uredil razprave in članke ter predstavil avtorjevo delo. Na ovitku te knjige je zapisano: »Ko so se podjarmljeni in zatirani narodi Avstro-Ogrske ob koncu 1. svetovne vojne trdno in nepremagljivo oprijeli Wilsonove ideje o samoodločbi narodov, je Narodni svet za Štajersko v Mariboru zaupal boj za Prekmurje na pariški mirovni konferenci svojemu odborniku dr. Matiji Slaviču. Kot dober poznavalec prekmurske preteklosti in sočasnih razmer je Slavič vsa svoja prizadevanja za priključitev prekmurskih Slovencev k matični domovini postavil na temeljne kamne vsake narodnosti: strjena naselja, avtohtonost, svoj jezik kot osnova kulturnega razvoja in narodne zavesti. Slavič je vsa svoja dokazovanja in utemeljevanja oprl na te temelje narodnosti Slovencev med Muro in Rabo in uspel – člani antantne mirovne konference so poleti 1919 Prekmurje prisodili k Sloveniji v okviru na novo nastale države SHS, kasnejše Jugoslavije. Dne 12. avgusta 1919 so ga zasedle jugoslovanske čete ...

Če ne bi bilo Slaviča in njegovih sodelavcev, bi prekmurske Slovence leta 1919 zadela usoda porabskih, koroških in primorskih Slovencev ...«

Prof. dr. Matija Slavič (Bučecovci, 1877–Ljubljana, 1958), katoliški duhovnik, nekdanji rektor ljubljanske univerze, je leta 1934 v svojem članku: »Prekmurcem popolno gimnazijo!« v Slovincu zapisal: »Dela dr. Karla Verstovška med prevratom ter njegovih zaslug, ki si jih je pridobil za uk in bogočastje pri Narodni vladi v Ljubljani, še niso nikjer ocenili. Čez noč je preorganiziral vse osnovno in srednješolstvo na Kranjskem in Štajerskem ter uspešno sodeloval pri ustanovitvi slovenske

univerze v Ljubljani ... Ko je prešlo Prekmurje v jugoslovansko upravo, se je takoj lotil tudi prekmurskega šolstva. Ker je ostal Št. Gothard na Rabi s svojo gimnazijo, ki je bila na ozemlju Slovencev med Muro in Rabo, izven jugoslovanske državne meje, je bil Verstovšek takoj za to, da se ustanovi v Murski Soboti gimnazija.

Iz samega idealizma in ljubezni do naše nove pridobljene Slovenske Krajine, je prišel v počitnicah 1919 gimnazijski profesor Ivan Bračko iz Celja k meni v Maribor, da zve kako bi kaj bilo, če bi se ponudil da gre za ravnatelja in profesorja v Mursko Soboti. Danes sem vesel, da sem ga za to misel navdušil. Imel je sicer velike težave, a imel je tudi primerne lastnosti, da je pridobil zaupanje Prekmurcev in zlasti dijakov, da se mu niso razbežali iz strahu pred Madžari ...

Podlago za obstoj in razvoj prekmurske gimnazije sta dala Verstovšek in Bračko. Zato smatram Verstovška za teoretičnega ali formalnega ravnatelja, Bračka pa za praktičnega ustanovitelja gimnazije v Murski Soboti.

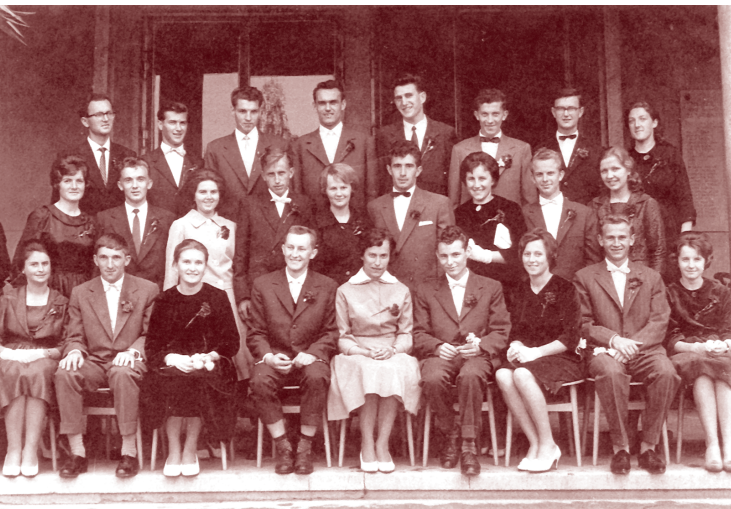
Od leta 1925 je začelo prosvetno ministrstvo reducirati višje gimnazijske razrede, tako da je danes v Murski Soboti samo nižja gimnazija. Prekmurje pa seveda želi in dala zato, da dobi popolno državno gimnazijo. Do sedaj se to še ni posrečilo. V zadnjem času pa so nastopili novi bojovníki za popolno gimnazijo. To so absolventi soboške gimnazije, zlasti okrog 100 akademikov, ki so izšli iz teh gimnazijskih razredov. Veseli me, da prekmurska akademska mladina smatra kulturni in obmejni narodni zavod za svojo srčno zadevo. Mladina bo s svojo žilavnostjo in vztrajnostjo gotovo dosegla uspeh, tako da bodo Prekmurci sami ustanovitelji višje državne gimnazije v Murski Soboti.« In to se je čez nekaj let tudi zgodilo.

Skoraj vse prejšnje stoletje so izobraženci v Prekmurju prihajali predvsem iz soboške gimnazije. Še prej so učitelje in profesorje z dekretom premeščali na delovna mesta v Prekmurje, za katero je bilo znano, da je tu ljudstvo »v obče dobrosrčno, prijazno in pošteno.«

V dolgih 90-letih gimnazijskega izobraževanja v več stavbah v Murski Soboti se je nabralo ne malo zvenceh imen profesorjev, zdravnikov, zobozdravnikov, farmacevtov, duhovnikov, pravnikov, arhitektov, inženirjev, novinarjev, pesnikov, pisateljev, igralcev ... Večina jih je ostala v večjih mestih in tujih državah. Vsi pa z močno pripadnostjo svojim koreninam, s spominom in spoštovanjem do tega skupnega prostora kot vrednote, ki ga murskosoboški novinar Janko Votek v svojem članku Podoba skupnega pašnika v Vestniku leta 2009 imenuje na simbolni ravni

Gimnazija Murska Sobota, 1959 –
trdnjava domačega znanja

Maturanti 4. b soboškega gimnazij-skega razreda z razredničarko prof. Ireno Čebašek, 7. junij 1961. Od teh so pozneje v slovenskem zdravstvu (od desne proti levi): Karolina Godina (1. v 2. vrsti), Jože Šamu (4. v 2. vrsti), Viktor Tkalec (8. v 2. vrsti), Marija Kuzma (1. v 3. vrsti), Ignac Horvat (8. v 3. vrsti). Jožeta Magdiča ni na fotografiji.

Gaudeamus igitur ... Murska Sobota, 7. junij 1961.

kot »vrednoto skupnega pašnika, in tla pod nogami z besedami indijanskega poglavarja izpred 160 let, pepel naših dedov ...«

To je morda tudi razlog, da ljudje z obrežij Mure nosimo v sebi globoko zakoreninjeno domotožje in se kakor ptice štokrlje radi vračamo v svoje prekmursko gnezdo.

Veliko pomembnega gradiva iz zgodovine šole, šolskega sistema, mesta in regije hrani arhiv Gimnazija Murska Sobota, ki je v šolskem muzeju, odprtem ob praznovanju 90-letnice v letu 2009. Začetek tega praznovanja je obelžen s priložnostno poštno znamko, izdelkom dijakov in zaposlenih, na kateri je motiv začetka pouka na gimnaziji leta 1919. V programu praznovanja je januarja 2009 krvodajalska akcija dijakov in profesorjev, februarja srečanje

z najstarejšimi še živečimi dijaki, marca izbiranje bralnega znamenja, aprila ureditev zelenice Stezice do znanja in priprava odbojarskega turnirja, maja kot vsako leto festival mladih Pomurja in razstave fotografij S smehom skozi gimnazijska leta na dvorišču soboškega gradu, junija množično srečanje vseh generacij šole, oktobra okrogla miza z akademiki, ki izhajajo iz soboške gimnazije, konec novembra pa v galeriji slavnostna akademija.

Sledila bo slikarska razstava v gradu. Zbirajo pa tudi gradivo za snemanje filma in vabijo k sodelovanju. V jeseni bo simpozij o zgodovini gimnazije iz Prekmurja. Izdali bodo zbornik in pripravili slikarsko kolonijo.

Ko sem odložila murskosoboški Vestnik s programom praznovanja, sem v mislih pohitela v Mursko Soboto, kjer sem bila štiri leta dijakinja tamkajšnje gimnazije.

V škatli s porumenelimi mladostnimi fotografijami je med albumi ohranjen suhi cvet z oznako-maturantski nagelj, junij 1961. Ob njem je moja domača naloga za zaključni izpit na gimnaziji v Murski Soboti junija 1961: »Tri desetletja prizadevanj za novo bolnišnico v Murski Soboti.« Z zanimanjem preberem na prvi strani pod naslovom Soboška bolnišnica od ustanovitve do danes: »Iz arhiva soboške bolnišnice je razvidno, da je le-ta bila zgrajena leta 1893. Prvotno je bila hiralnica in sirotišnica, šele leta 1897 se je pravno in formalno spremenila v bolnišnico. Štiri sobe s 24 posteljami niso mogle zadostiti številu bolnikov, ki se je iz leta v leto večalo ...« Čas za spominjanje. Pogled se

ustavi na skupinskih fotografijah in podatkih predstavnikov razrednih skupnosti 4. a in 4. b gimnazijskega razreda 1961. Skupno 53 dijakov, 53 ptic istega gnezda, pevcev iste pomladi. Od teh je le še 41 živih in več kot polovica mrtvih profesorjev, kar potrjuje vedno manjša udeležba na srečanjih v Pomurju ob okroglih obletnicah mature.

Koliko veselih in težkih ur, koliko mladostne zagnanosti v tem murskosoboškem učnem hramu, ki danes služi na tem mestu le osnovnošolcem. Gimnazija, kdo te je videl, kdo te je spoznal? Šli so mimo in šli so dalje. Mi pa smo ti pogledali v obraz, kakor ljubljenu dekletu in zdaj te nosimo v srcu kot dragocen spomin na naša dijaška leta, oblikujem po svoje Cankarjevo misel.

Ob fotografijah iščem naše stopinje v slovenskem zdravstvu. Stopinje zavezanih Hipokratovi prisegi. Stopinje podprtih z Maimonidesevo Zdravnikovo molitvijo, ki že več kot 35 let napisana na pergamentu visi na moji steni. »O, Bog, napolni mojo dušo z ljubeznijo do te umetnosti in vseh bitij. Naj pohlepnost, lakomnost, ali želja po slavi ne vplivajo na opravljanje moje umetnosti, zakaj te so sovražnice resnice in človekoljubja; lahko bi me prevarale in odvrnile od plemenite dolžnosti da delam dobro tvojim otrokom ...« so njene besede, ki so me neštetokrat dvigale v trenutkih utrujenosti in potrnosti. Večinoma so naše stopinje v zdravstvu že odhrojene stopinje, vse pa ohranjene pod plaščem Zdravniške zbornice Slovenije.

Vrstijo se imena iz 4. a gimnazijskega razreda: Elemer Bohar – celjski internist, Aleksander Kelemen – murskosoboški radiolog, Štefan Kološa – murskosoboški otorinolaringolog, Angela Recek-Maučec – ljubljanska stomatologinja in Franc Štivan – murskosoboški internist.

Sledijo imena iz 4. b gimnazijskega razreda: Karolina Godina – celjska dermatologinja, Ignac Horvat – murskosoboški internist (pokojni), Marija Kuzma – gornje-radgonska stomatologinja, Jože Magdič – murskosoboški nevropsihiater (na fotografiji manjka), Jože Šamu – ljubljanski medicinec dela prometa in športa (pokojni) in Viktor Tkalec – beltinski stomatolog.

Razmišljam o Prekmurju, o ozemlju, na katerem se je v desetih mesecih (oktober 1918–1919) menjalo devet vlad, o svetu topolov, mlinov na Muri in mrtvic, o moji deželi rajskomili. Razmišljam z murskosoboškim novinarjem Jankom Votkom o »podobi skupnega pašnika, ki se je v preteklosti varoval v tem okolju kot vrednota-lastnina za blaginjo vseh, ki so jo spoštovali in ki je bila odprta vsem... Čuvanje vrednote skupnega pašnika v preteklosti je dalo navdih velikim možem tega prostora in ljudem, ki so jim sledili, da so umestili ta prostor v širši nacionalni prostor.

Maturanti 4. a soboškega gimnazijskega razreda z razredničarko prof. Miro Vrečič, 7. junij 1961. Od teh so pozneje v slovenskem zdravstvu (od desne proti levi): Elemer Bohar (1. v 2. vrsti), Angela Recek (6. v 2. vrsti) in Štefan Kološa (6. v 3. vrsti).

Skozi zgodovino so utrjevali svojo zavest in duhovno rasli ter dozorevali ... Če je človek prej bežal, da ne bi oskrunil pepela svojih prednikov, je pozneje začel bežati, da bi imel več ...«

Morda je 90-letnica gimnazijskega izobraževanja v Murski Soboti tudi tista prelomna točka, ko »mora doumeti, da je vreden samega sebe in da je ta pašnik vreden njega in da je pepel, po katerem hodi, tisti, ki mu daje moč, da se dvigne in postavi po robu vsem, ki velikopotezno izigravajo njegovo prvinsko poštenost in skromnost. To je tudi njegova sveta dolžnost.«

Zato ob 90-letnici gimnazije v Murski Soboti: Vse blagoslove tebi, »Slovenska Krajina, mili moj dom, pozábo te níkdar, níkdi¹ ne bom« (Srčen)

Fotografije iz arhiva avtorice

¹ nikjer

Predaja soboškega gimnazijskega ključa tretjeolcem, 7. junij 1961

Peter Rustja

KOROŠKI PLEBISCIT IZ TRŽAŠKE PERSPEKTIVE

Leto 1920 je bilo usodno leto tako za tržaške kot za koroške Slovence. Požig Narodnega doma v Trstu in koroški plebiscit sta pomenila začetek stopnjevanja pritiskov in napadov na Slovence, ki so po prvi svetovni vojni ostali izven meja Kraljevine SHS. Kljub dejstvu, da gre na prvi pogled za povsem različna dogodka, je pri obeh naštetih dogodkih mogoče najti vzporednice, ki ne segajo le daleč v čas, ampak se zrcalijo tudi v sedanjem stanju obeh narodnih skupnosti. Od takrat dalje se je npr. začelo tako imenovano »manjšinsko« vprašanje Slovencev v Italiji oziroma Slovencev Avstriji. Po prvi svetovni vojni je po eni strani prišla v ospredje Wilsonova koncepcija samoodločbe narodov, ki pa je po drugi strani povzročila, da so prav na obrobjih evropskih držav nastale nove manjšinske skupnosti. Položaj tržaških Slovencev je bil leta 1920 že odločen. Tržaški Slovenci so se morali pač znajti v novih razmerah, požig Narodnega doma pa ni bil znak, da bo v novi državi bolje kot v »ječi narodov«.

Koroški plebiscit oktobra 1920 je morda tudi zaradi tega bil v ospredju pisanja tržaške Edinosti. Krajša, a zgovorna poročila o tem epohalnem dogodku so se zvrstila kar na prvi strani časopisa.

V četrtek 7. oktobra 1920 je Edinost objavila kar sedem kratkih vesti, iz katerih je v glavnem izhajalo, da je poraz Avstrije na plebiscitu neizbežen. Naslovi kot so »Dunajska vlada računa s porazom na Koroškem« ali pa trditve, da »v londonških vladnih krogih so mnenja, da je docela izključeno, da bi bil izid plebiscita na Koroškem ugoden za Avstrijo«, so jasno nakazovali, da je rezultat plebiscita na Koroškem za slovensko stran pravzaprav le gola formalnost. Plebiscitno območje naj bi bilo »izvzemši kopice nemških priseljencev in odpadnikov, čisto slovensko«. V petek 8. oktobra so se prav tako na prvi strani Edinosti v poročilih začele pojavljati prve vesti o nemškem nasilju nad Slovenci, in sicer zlasti v velikovškem okraju. Na predvečer glasovanja se je v Edinosti pojavil tudi članek z naslovom »Koroški plebiscit in italijanski komunisti slovenskega imena«, in sicer kot odgovor na članek, ki ga je objavilo tržaško Delo. To je namreč po mnenju Edinosti tudi ob tej priložnosti zagovarjalo italijansko levico ter je pri naštevanju krajev, kjer naj bi se izvedlo podobne plebiscite, zavestno izpustilo »zasedeno primorsko ozemlje«.

V nedeljo 10. oktobra je Edinost posvetila celotno prvo stran plebiscitu na Koroškem. V uvodniku z naslovom »Na smrt obsojeni?« se razmišljanje o usodi primorskih in koroških Slovencev prepleta v celoto, iz katere je razvidna tudi emocionalna povezanost primorskega lista z dogajanjem na Koroškem: »Ali pa recimo, da bi se bilo dne 13.julija 1920 v pasu A na Koroškem zgodilo koroškim nemškutarjem v povračilo za vse grenkosti in krivice, ki so jih le-ti povzročali Slovincem, dokler so bili v močij kaj podobnega, kar se je zgodilo Slovincem drugod: to bi bila vika in krika po vsem ententnim svetu o balkanskem divjaštvu, to bi frčali ogorčeni protesti od enega entantnega ministrskega predsednika do drugega in ... kdaj že bi morali Jugoslovani zapustiti pas A in danes bi že tam »v imenu entente« skrbele za mir in red kake mednarodne čete!« Požig Narodnega doma je bil v članku le nakazan z datumom, a bralcem je bilo seveda jasno, na kaj namiguje Edinost. Pesimizem pa se ni odseval le v omenjenem članku. V razmišljanju, ki je bilo objavljeno na nedeljski prvi strani, lahko beremo misel, da »sovražnik je sicer močan in presenečenja niso izključena«. Z razliko od četrtkovih člankov, iz katerih je bilo bralcu Edinosti predstavljeno, da je plebiscit že odločen, predstavlja omenjena misel znaten zasuk v smer pesimizma. Na straneh Edinosti je sicer vladal v večini prispevkov optimizem, a vendarle je zlasti vzporejanje situacije na Primorskem in na Koroškem izzvalo skorajda »naravni« pesimizem s strani primorskega človeka. Med poročili o volilnem poteku, ki jih je Edinost objavila v torek 12. oktobra, je zanimiva vest iz Borovelj, kjer naj bi Italijani z lastnimi avtomobili pomagali pri prevažanju nemških volilcev in volilnih agitatorjev. Sredina izdaja Edinosti se je sicer začela s kratko vestičko o čakanju na izidih plebiscita. Tržaški list je »instinktivno« presodil, da je razlika med eno in drugo opcijo neznatna in da je zaradi tega še bolj delikatno preštevanje glasov. Edinost je zaradi požiga tiskarne Lavoratoreja lahko izšla šele 19.oktobra. Pod naslovom »Po koroškem plebiscitu« je Edinost objavila podatke in krajša poročila s plebiscitnega območja. Razmišljanja in odmeve v drugih listih je Edinost objavila v naslednjih dneh. V soboto 23. oktobra je Edinost priobčila še članek iz Slovenca z naslovom »Apel na koroške Slovence«, v katerem poziva intelektualce, naj ostanejo na Koroškem.

V nedeljo 23. oktobra pa je bil uvodnik Edinosti (»Nekoliko refleksij h koroškemu plebiscitu«) namenjen poglobljeni analizi vzrokov poraza. Slednji naj bi izviral iz stanja pred vojno, to je v času, v katerem so Slovenci bili pod stalnim pritiskom nemškega in nemčurskega elementa na Koroškem, a je vseeno imel le pokrajinsko identiteto, na podlagi katere se je tudi opredelil proti nacionalni opciji. Ob tem je seveda po pisanju tržaške Edinosti odigrala tudi pomembno vlogo prefinjenost nemških agitatorjev pred in med volitvami, sicer pa »usodnega poteka zgodovine ne more ustaviti nihče«.

Brane Senegačnik

AKAD. KAJETAN GANTAR – OSEMDESETLETNIK

Nekdanji učenci pogosto pišejo jubilejne zapise o svojih nekdanjih profesorjih. Za to obstaja dober razlog: poučevanje je, pa naj reče znanstvena pedagogika, kar hoče, osebna zadeva, obsežen proces, ki mu daje obliko in smer predvsem profesorjeva osebnost, in te njegove plati ne more nihče spoznati tako, kot tisti, ki so v njem udeleženi: njegovi učenci. Zato sem se počutil počaščenega, ko me je direktor Mohorjeve družbe prof. Faganel prijazno povprašal, če bi za letošnji koledar napisal nekaj besed ob profesorjevi osemdesetletnici.

Naj bo jubilej še tako zunanja reč, je vendarle spodbuda, da se okrepi življenje spomina, pogled navznoter, pogled vase in v tisto, kar me je povezovalo in me povezuje z ljudmi, s katerimi si delim življenje. Zato vem: priložnost za pisanje takega zapisa v revnici ni samo naloga, dolžnostni poklon in gesta formalne spodobnosti, temveč poseben privilegij. Toda stvar ni tako enostavna: profesor Kajetan Gantar je namreč veliko več kot samo univerzitetni profesor latinske in grške književnosti (in sestavni del njegovega akademskega poklica je tudi obsežen in mednarodno pomemben znanstveni opus), čeprav je najbrž najprej in predvsem to. Če mimo njegovega imena ne more noben Slovenec, ki se ukvarja z antiko (in kako se lahko kdo zares ukvarja s slovensko kulturo, ne da bi se vsaj dotaknil antike?), je tako predvsem zaradi njegovega prevajalskega dela. A tudi z omembmo področja, na katerem je bil eden tistih, ki so postavili najvišja merila, še zdaleč nismo povedali vsega o njem. Pred desetimi leti je njegova kolegica in moja spoštovana profesorica dr. Erika Mihevc Gabrovec v koledarju za leto 1999 zelo jedrnato popisala njegovo biografijo in področja slovenske kulture, na katerih je pustil sledove s svojo dejavnostjo. V zadnjem desetletju

se je nabralo mnogo novega – kako pa naj bi bilo drugače pri tako ustvarjalnem človeku? – in ob tej priložnosti najbrž velja opozoriti predvsem na to. Preden pa začnem tam, kjer se zapis prof Mihevčeve konča, naj ga v nekaj črtah obnovim.

Kajetan Gantar se je rodil 11.10. 1930 v Ljubljani. Po osnovni šoli, ki jo je končal v Celju, in gimnaziji, ki jo je obiskoval v Ljubljani, se je vpisal na študij klasične filologije. Diplomiral je leta 1954 pri profesorjih Milanu Grošlju in Antonu Sovretu, ki sta vsak po svoje zaznamovala njegovo osebnost in ga oskrbela z bogato intelektualno in kulturno popotnico. Sledil je doktorski študij, ki ga je dokončal leta 1958 (naslov disertacije je *Oblikovanje prostora in časa v Homerjevih epih*), potem pa še znanstveno izpopolnjevanje v Parizu (1960), Heidelbergu (1965/66), Ženevi (1966) in na Dunaju (1970).

Poklicne poti pa ni začel na akademski stopnji, temveč na gimnaziji na Ptujju. Asistent na Oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete v Ljubljani je postal leta 1962, leta 1967 docent, leta 1972 izredni in leta 1978 redni profesor. Tudi kot predavatelj je veliko je gostoval po tujih univerzah v Evropi, še posebej v Avstriji: v Gradcu in Salzburgu je predaval tudi s polno oziroma delno obveznostjo.

Pomembnost njegovega znanstvenega dela je bila tudi formalno potrjena s tem, da je bil leta 1993 imenovan za izrednega, leta 1997 pa za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti; v letih 1999–2005 je bil tudi njen izredno aktiven podpredsednik. Očem slovenske javnosti manj vidno je njegovo članstvo v uglednih tujih ustanovah, npr. v *Accademia Properziana* v Assisiju (njen član je postal leta 1985), in v združenju najpomembnejših latinistov na svetu, ki se imenuje *Academia Latinitati fovendae* (vanjo je bil sprejet leta 1984). Leta 2003 je bil izvoljen za rednega člana *Evropske akademije znanosti v Salzburgu*, že dlje pa opravlja funkcijo delegata SAZU v Mednarodni zvezi akademij v Bruslju. Kot eden najplodovitejših klasičnih filologov v nekdanji Jugoslaviji je bil vse od začetka njenega delovanja sodelavec osrednje znanstvene revije za to področje *Živa antika*; mednarodno ugledna revija je preživela razpad države in še danes izhaja v Skopju, profesor Gantar pa je ostal dejaven član njenega mednarodnega uredniškega odbora (kar je že od leta 1969).

Bogata in pomembna je tudi njegova društvena dejavnost: v letih 1980–1983 je bil predsednik *Zveze društev za antične študije Jugoslavije*, pa tudi soustanovitelj, prvi predsednik in prvi častni član *Društva za antične in humanistične študije Slovenije*, ki se je po nastanku slovenske države osamosvojilo. V širši okvir tega lahko neako uvrstimo njegova prizadevanja za ohranitev osnov klasične izobrazbe, še zlasti pa klasične gimnazije na Slovenskem, ki segajo od osebnih posredovanj do izjav v medijih, kolikor jih je naš svobodoljubni socialistični humanizem pač dopuščal; po osamosvojitvi je bil tudi neposredno udeležen pri oblikovanju koncepta (sicer okr-

njenega) gimnazijskega pouka latinščine in grščine. Če povem zelo zadržano, je prav gotovo eden najzaslužnejših za to, da sta oba jezika ponovno postala maturitetna predmeta.

Pogled v vzajemno kataložno bazo podatkov pokaže pod imenom Kajetan Gantar v zadnjih desetih letih 156 zadetkov; čeprav seveda ne gre za same knjige in znanstvene razprave, je to znak nenavadne ustvarjalne energije. In nenazadnje najdemo med njimi imenitne prevode vrhunskih tragedij (Sofoklova *Ajanta* in *Filokteta*) in komedij (Terencijevo *Andrijo*). Predvsem pa je na tem seznamu ena velika novost: *Utrinki ugaslih sanj*, knjiga memoarske proze, Gantarjev pozni prvenec, ki ga je bralstvo izredno lepo sprejelo. S tem pisanjem o sebi, svojem rodu in časih svoje mladosti je razkril pomemben del tistega ozadja, ki v siceršnjem delu ni neposredno vidno, a je nadvse pomembno. Kritičen, mestoma šegav pogled na samega sebe, slikovitost drobnih detajlov, slogovna uglajenost, kritika komunističnega totalitarizma, artikulirana ne v teoretični perspektivi, temveč v jeziku osebne izkušnje, predvsem pa nekakšna razumevajoča prizanesljivost, še več, ljubeznivost v odnosu do sveta, ki preveva njegove besede, so osvojile bralce in obenem razkrile tisti živi, duševni in duhovni substrat, iz katerega je nastajal in še zmeraj nastaja ta nespregledljivi in za slovensko kulturo nepogrešljivi opus.

Človek, tudi intelektualec, namreč ni vsota podatkov o sebi, zato leksikonsko naštevanje, pa naj gre za še tako pomembne in same po sebi zgovorne dosežke, bore malo pove o njegovi osebnosti (a vendarle naj mimogrede omenim še, da je profesor Gantar avtor dveh zvezkov Literarnega leksikona in številnih gesel v tujih enciklopedijah). Kot študentje smo lahko zelo dobro izkusili to razliko. Vem, da ima vsak človek svoje oči in da se naši pogledi skozi čas spreminjajo, zato ne bom govoril v množini, čeprav nisem prepričan, da ne bi nihče od mojih kolegov podpisal teh mojih vrstic. Zase vsekakor lahko rečem, da mi je ta razlika pri profesorju Gantarju bila že zgodaj očitna in je postala z leti še očitnejša. Že ko sem prišel na fakulteto kot študent, je bil zame to, čemur danes radi rečejo legenda. Temu primeren je bil tudi moj, pa ne le moj odnos do njega: spoštovanje avtoritete, ki ni bila rezultat profesorejve osebne drže, temveč njegovega dela in znanja. Če rečem, da na njegovih seminarjih ni bilo prostora za neakademske zadeve, kot so politika ali zelo osebne ideje, da je na njih vladala disciplina in jasnost, je to sicer točno, a lahko zbudi tudi napačne predstave; njegove razlage so namreč bile, kolikor si je mogoče misliti, daleč od pustega dociranja ali faktografskega diktata (to pa pri snovi, ki jo je bilo treba podati, seveda nikakor ni bilo vedno lahko). Ne le velikanska paleta referenc z najrazličnejših kulturnih področij, ampak tudi, če ne predvsem živost podajanja, včasih kar zaigrani prizori iz dram, še posebej komedij, ali pa preprostost in zanesljivost argumentov, s katerimi je pokazal na relevantnost antičnih idej, dilem in situacij, je

bilo tisto, kar me je nekoč navduševalo in česar zdaj iz dneva v dan bolj pogrešam tako rekoč na vsakem koraku. Njegova predavanja so bila zelo pregledno strukturirana in so vzbujala občutek preprostosti učne materije. Mislim, da je Gantarju prav njegovo znanje, ki je vsaj na posameznih področjih že kar enciklopedično, omogočalo, da so bila njegova predavanja tako živo nasprotje branja iz enciklopedij; s prirojenim pedagoškim čutom jih je prilagajal stopnji študentove posvečenosti v *arcana philologiae*, če smem tako za šalo imenovati filološko znanost, v katere trdnih tleh nas je vedno hotel zakoreniniti. Ne zato, da ne bi bili iskalci – to vem danes –, temveč zato, da se sami ne bi izgubili v zanosu mladostnih predstav in ambicij. Ko smo brali, kako si je Odisej izdeloval barko, nam je profesor priporočal, naj si pri prevajanju pomagamo s priročnikom *Pomorska slovenščina*; z veliko pozornostjo in seveda z veliko kritičnostjo smo pretresali morebitne zemljepisne in časovne lokacije mitoloških dogodkov; tudi s stališča sodobne zoologije dvoumnih opisov živalskih vrst nismo preskočili kar tako. To so bile seveda postranske stvari, a vendarle ne čisto brez pomena. Bile so del obsežnega raziskovanja tistega, kar je v antičnih besedilih posebnega, neznanega, nesamoumevnega. Ali z danes modno teoretsko besedo: raziskovanje njihove drugosti in drugačnosti. William James je menil, da ima vsak človek svojo filozofijo. Če to velja za življenje v celoti, lahko tudi za zasebnost, osebne odnose in za poklic. Poklicna filozofija profesorja Gantarja, kot jo razpoznavam jaz, ni bila utopična vera, da lahko literarna veda s pozitivističnim pristopom izčrpa pomen literarnega besedila in nam omogoči, da si ga v celoti prisvojimo ter ga tako na neki način razvrednotimo. V njem je veliko preveč vere v poezijo za kaj takega. Usmeritev v posebnosti in drugačnosti antičnih tekstov ravno poudarja njihovo »nedomačnost«; toda če se ne oklepamo površine, kot zapoveduje v sodobni znanosti na široko sprejeta dogma, nas ti teksti privedejo do globlje sorodnosti z antičnimi ljudmi in nam na ta način odkrijejo nove razsežnosti nas samih.

Mislim, da takšna »filozofija« profesorja Gantarja vodi tudi pri njegovem pojmovanju kulture in prevajanja. Odličen poznavalec grške in rimske književnosti, prevajalec svetega pisma in v manjši meri neolatinske književnosti (in naj ne ostane zamolčano: sam pisec elegantne latinščine), se je ukvarjal tudi z medsebojnimi razmerji teh kultur, ki nikoli niso bila enoplastna. Približen povzetek njegovih pogledov bi bil morda tak: ljubezen do življenja je zdrav odnos do sebe in do drugega, je dialog brez utopij in poenostavljajočih pretiravanj v eno ali drugo smer, brez zaničevanja in brez oboževanja tujega; ni ne napuh in ne samoponiževanje, temveč ponos. Meje Gantarjeve intelektualne domovine seveda niso slovenske meje, ne meje našega časa; in vendar, ali pa prav zato, ne poznam odločnejšega in bolj kompetentnega zagovornika samospoštovanja slovenske kulture, ki bi se moralo izražati v enakovrednem statusu slovenščine v znanosti (pa se, kot vemo, ne).

V zvezi z njegovim večkrat nagrajenim (Sovretova nagrada 1969, nagrada Prešernovega sklada 1972), nadvse cenjenim in velikokrat opisanim prevajalskim delom se mi zdi pomembno omeniti nekak zdrav pragmatizem. Pravil mi je, da je svoje prevode dram (ki so že po filološki in tehnopoetični plati zahtevno opravilo) večkrat korigiral glede na to, kako so delovali »v živo« na igralskih vajah. In podobno beremo v njegovih spominih: »Najbolj mi je odleglo, kadar sem pesem, ki sem jo iz grščine ali latiščine pretil v slovensko besedo, bral kakemu prijatelju ali znancu, pa mi je rekel: 'Ampak veš, to se mi sploh ne zdi prevod. To mi zveni tako, kot da poslušam izvirno slovensko pesem!'« (*Utrinki ugaslih sanj*, str. 218). Prastar in univerzalen recept: v uvodu v Gradnikovo *Kitajsko liriko* (Ljubljana, 1928, str. XX) beremo, da je pesnik Pe-Lo-Tien (772–846) »vse svoje pesmi čital najprej neki preprosti starki in jih toliko časa pilil, dokler ji niso bili popolnoma razumljivi.« Za besedila, namenjena glasnemu izvajanju in slušni recepciji, ni boljšega merila. In v resnici Gantarjeve prevode poleg skrbnosti in utemeljenosti zaznamuje tolikšna naravnost slovenskega jezika kot le redko katere. Branje teh pesniških poustvaritev je sicer lahko intelektualno naporno (če so pač takšni izvirniki), a zmeraj ponuja tudi nekaj tistega užitka, ki ga je tako čutno jasno opisal pesnik Vergilij:

Tvoja je pesem za nas, o pesnik božanski, kot trudnim
spanec je v travi, je kakor zajeti v poletni vročini
vodo poskočno in svežo iz potoka in žejo ugasiti.

Ekloge V, 45–47

Kar težko je verjeti, da je med letošnjimi jubilanti – sedemdesetletniki – tudi profesor klasične filologije dr. Kajetan Gantar,« je začela svoj že omenjeni zapis prof. Mihevčeva. Jaz pa lahko svojega končam tako, da popravim številko in po desetih letih ponovim njene besede. Ko sva letos sredi razžarjenega poletnega dne s sinom grizla kolena po žirovniški poti na Stol, nama je prišel z lahkim, hitrim korakom nasproti profesor Gantar in živahno opisal razmere na vrhu, kjer sploh ni tako vroče in so si morala neka dekleta celo natakniti rokavice ... Nam vsem želim, da bi nas še dolgo razveseljevali darovi njegove ustvarjalnosti, njemu pa veliko zdravja in sreče v krogu ljubljene družine, pa tudi osrečujočih razgledov tja, kjer

čez visoka gorska slemena
razpenjajo jadra svilena
oblaki, oblaki.

(*Oblaki, Utrinki ugaslih sanj*, str. 215)

Fotografija Alenka Veber

France Pibernik

JANEZ GRADIŠNIK

1917-2009

V visoki starosti devetdesetih let se je poslovil Janez Gradišnik, pisatelj, publicist, urednik in prevajalec. Za njim je ostala spoštljiva duhovna zapuščina, ki ga uvršča med najvidnejše kulturne delavce povojnega časa.

Izšel je iz naše Koroške – Stražišče pri Prevaljah –, se po končanem učiteljišču v Mariboru vpisal na ljubljansko univerzo in se zgodaj povezal s Kocbekovim krogom, sodeloval v njegovi reviji Dejanje in bil dejaven v študentskem društvu Zarja.

Potem ga je zajela vojna, katere del je preživel kot vojni ujetnik v Nemčiji, del v Bjelovaru na Hrvaškem, kamor je bila izseljena Gradišnikova družina, končal pa v ustaškem zaporu v Zagrebu.

Po vojni je bil v Beogradu osebni tajnik Edvarda Kocbeka, ministra za Slovenijo, pozneje je delal pri Državni založbi Slovenije, dokler zaradi Kocbekove knjige Strah in pogum ni izgubil službe. Takrat se je odločil za status svobodnega književnika in se poslej preživljal s prevajanjem. Njegov prevajalski opus je med najboljše med slovenskimi prevajalci in je izjemno širok. Prevedel je vrsto del za mlade bralce avtorjev, kot so Mark Twain, Rudyard Kipling, Jules Verne in Robert Louis Balfour Stevenson, Walter de la Mare in drugi.

Zlasti širok izbor prevodov je iz svetovnega pripovedništva, med njimi so mnoga najpomembnejša imena. Že na začetku je opozoril nase s prevodom znamenite Vercorsove novelistične zbirke *Oči in svetloba* (1950). Za takratnega slovenskega bralca so bili Gradišnikovi prevodi iz zahodnoevropske literature prava odkritja, denimo Ernest Hemingway, Aldous Huxley, Graham Greene, Hermann Hesse, John Galsworthy, Thomas Mann, André Malraux, Albert Camus, Franz Kafka, Robert Musil, Mihail A. Bulgakov, Heinrich Böll, prav posebej pa izstopa prevod zahtevnega romana *Ulikses* Jamesa Joycea (1967). V nemščino in angleščino je prevedel več slovenskih pesnikov, Antona Vodnika, Boža Voduška, Edvarda Kocbeka, Ceneta Vipotnika in Jožeta Udoviča.

Gradišnikovi prevodi ne bi bili tako dognani in jezikovno tako izjemni, če se ne bi ves čas zavzeto ukvarjal s slovenščino. V sebi je moral nositi poseben občutek za domačo besedo in iz tega občutka je presojal dejavne vplive tujih jezikovnih območij, v zadnjih obdobjih zlasti angleščine oziroma ameriške. Od leta 1958 je v številnih člankih opozarjal na skrb za domačo besedo, opozarjal na njeno ogroženost, se zavzemal za slovenščino v javni rabi, marsikdaj prepričljivo poslovenil kakšno tujko in o temeljnih problemih izdal nekaj knjig (Slovenščina za Slovence, Še znamo slovensko, Za lepo domačo besedo, Problemi slovenščine v javni rabi, Slovensko ali angleško). V tem pogledu je veliko storil tudi kot skrben lektor in korektor.

Med pomembne dejavnosti smemo šteti tudi njegovo uredniško delo, s katerim se je seznanjal že pri Dejanju in pozneje v uredništvu DZS, najbolj pa se je izkazal kot urednik revije *Prostor* in čas (1969–1974), ki je v takratnih družbenih razmerjih pomenila zanimiv kulturno publicističen pojav. Za *Prostor* in čas je zaradi težavnih razmer in pogojev, v katerih je revija izhajala, praktično žrtvoval domala šest let svojega življenja, saj glede na to, da je večina dela padla na njegova ramena, takrat ni prevedel nobenega večjega proznega besedila, ves čas pa se je moral na zunaj spopadati z oblastjo, na znotraj z nazorskimi razhajanja med sodelavci, ki so pripadali bodisi katoliški strani bodisi marksistični.

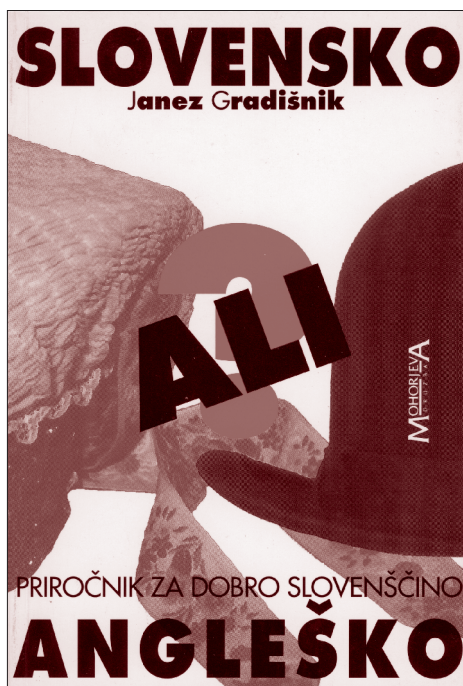
Spričo Gradišnikovega intenzivnega prevajalskega in družbenega delovanja je nekako ob strani ostajalo njegov leposlovno delo. S prvimi proznimi poskusi je začel že pred vojno, po vojni je ob spodbudah, med katerimi je bil gotovo Vercors, zasnoval vrsto novel iz našega družbenega življenja, pri čemer se je v veliki meri opiral na lastna doživetja in spominske utrinke, kar je objavil v knjigah *Pot iz noči* (1949), *Ura spomina* (1961) in *Plamenica* (1981), posvečal se je tudi mladinski prozi z deli *Hrastov log* (1950), *Moj prijatelj Dane* (1983) in *Mehiški orel* (1990).

Janez Gradišnik je s samosvojem značajem in izjemno kulturno dejavnostjo pomenil opazno osebnost svoje generacije v povojnem obdobju, v veliki meri tudi kot človek, ki se je izpostavljal v ostrih družbenih razmerah, a je za svoje bogato delovanje užival vendar široko priznanje. Dodeljenih mu je bilo kar nekaj nagrad. Bil je častni član Slavističnega društva, Društva slovenskih književnih prevajalcev, podeljeno mu je bilo več nagrad, in sicer: Sovretova nagrada (1964 in 1987), nagrada Prešernovega sklada (1969), Kajuhova nagrada (1980) in Prešernova nagrada (2008). Še posebej je treba omeniti dve mednarodni nagradi: Musilovo nagrado, ki jo je podelilo Musilgesellschaft v Celovcu, in Andersenovo nagrado (skupaj s Katarino Bogataj Gradišnik).

In še nekaj: od imenitnega človeka in njegovega duhovnega bogastva sem bil dobršnega deleža dobrohotno deležen tudi sam. Vse od *Prostora* in časa dalje sva bila v pogostih pismenih stikih, posredoval mi je ogromno tuje literature, nešteto krat sem

bil gost v njegovem stanovanju, kjer mi je v dolgih pogovorih razkrival podrobnosti iz ozadja zapletenih družbenih dogajanj povojnega časa in mimogrede navrgel tudi drobne stvari svojih sodobnikov. Gradišnik vsekakor ni bil preprosta osebnost, imel pa je prepoznavno značajsko držo, ki je vzbujala nedeljivo spoštovanje. Zame je bil ena redkih imenitnih osebnosti povojne slovenske kulture, ki sem jo mogel spoznati tako od blizu.

Fotografija Alenka Veber

Janez Gradišnik je bil rojen leta 1917 v Stražišču pri Prevaljah. Srednjo šolo je končal v Mariboru, potem je študiral na univerzi v Ljubljani pedagogiko in diplomiral leta 1940. Ob študiju se je vneto učil modernih jezikov. V tistem času je bil tudi sodelavec Kocbekovega **Dejanja**. Vojne čase je preživel v nemškem ujetništvu in v izgnanstvu na Hrvaškem, tam je tudi s težavo odnesel glavo iz ustaškega zapora. Nekatere doživljaje iz tistih dni je pozneje popisal v novelah, ki so izšle v treh knjigah (**Pot iz noči**, **Ura spomina**, **Plamenica**). Napisal je tudi dve knjigi za otroke (**Moj prijatelj Dane** in **Mehiški orel**, ki je izšel pri Mohorjevi).

Predvsem pa je Gradišnik znan kot prevajavec, saj je prevedel veliko del iz nekaj jezikov, največ iz angleškega in nemškega, med njimi tudi nekatera vrhunska dela starejše in novejše svetovne literature, kakor so **Čarobna gora** Thomasa Manna, **Maž brez posebnosti** Roberta Musila, **Tristram Shandy** Lawrencea Sterne, **Komu zvoní** Ernesta Hemingwaya in kot vrhunec **Ulikse** Jamesa Joycea.

Prav prevajavsko delo je Gradišnika pripeljalo k temu, da se je posvetil tudi gojitvi naše materin-

Milček Komelj

DR. JOŽU MAHNIČU V SLOVO

Gospod Mahnič je rad sodeloval tudi s Celjsko Mohorjevo družbo. Na njegovo pobudo je nastal marsikateri koledarski prispevek, rad je ocenil predlagane rokopise, sam pa je pripravil izbor Kosovelove otroške poezije *Otrok s sončnico za našo zbirko leta 1982*, mnogo let pozneje (2004) pa neokrnjeno verzijo *Župančičevega Cicibana*. Obema knjižicama je dodal tudi tehtno spremno besedo. Od njega so se takole poslovili tudi pri Slovenski matici:

Poslavljam se od predsednika in častnega predsednika Slovenske matice, profesorja dr. Joža Mahnič, ki je dajal naši starodavni ustanovi častljiv pečat, kakršnega si je zaslužila, in jo je vse do zadnjega obiskoval, spremljal njeno delo in svetoval ter predaval, prav nazadnje, kot mi je pripovedoval ob predzadnjem srečanju, ravno v tej dvorani študentom o zgodovini in današnji dejavnosti Slovenske matice.

Po slovesu od profesorja dr. Joža Mahnič bo poslej, ko ga ne bomo več srečevali, ne le na Matici, ampak tudi na svetu mnogo manj ljubeznivo in prijazno, ker je bil pokojni profesor izjemno očarljiva in svetla osebnost, prežet z milino in težnjo po pravičnosti. Kot plemenit narodni delavec z najširšim svetovnim obzorjem in izbrušenim okusom je bdel nad usodo slovenstva, ki je bila v naši zgodovini vselej nezbežno povezana z literaturo oziroma slovenskim jezikom, pa tudi nad dejavnostjo slehernega posameznika, ki ga je poznal in vedno dobrohotno spodbujal. To potrjujejo številni spomini njegovih dijakov in sodelavcev ustanov, ki se jim je posvečal, še posebno Slovenski matici, kjer je bil predsednik celih štirinajst let. Prav zaradi njegove duhovne živahnosti in agilnosti je bil kljub dobrim devetdesetim letom, ki jih je dočakal, njegov odhod docela nepričakovan in pušča za sabo resnično praznino, kajti Joža Mahnič ni bil v resnici nikoli pravi upokojenec, ampak je do zadnjega hipa nosil (droban, a trdoživ Gorenjec, kot se je označil) na plečih trajno skrb za vse, čemur je bil etično zavezan, in se je do zadnjega za vse zanimal, še posebej pa za Slovensko matico. Tako sem ga malo pred slovesom še zadnjič slišal po telefonu, ko mi je naročal svoje skrbi in predloge v zvezi s predvideno knjigo o Venu Pilonu, kratek čas pred tem pa me je spet zavzeto opozarjal, da bi morala imeti načrtovana knji-

ga Cevčevih besedil nujno tudi slikovne priloge, saj ga je, kot Steletovega slušatelja, med drugim intenzivno zanimala tudi umetnostna zgodovina, kar je jasno izpričal tudi na ekskurzijah, kjer ga je bilo moč doživeti kot izrazito vsestranskega človeka in ljubitelja vseh naravnih in kulturnih pa tudi tehničnih pojavov.

Vse Mahničovo delovanje nosi žlahten pečat njegove življenjske harmoničnosti in enovitosti, premišljenosti in doslednosti. Bil je sistematičen, skrben in natančen, kar je izpričevala že njegova drobna, a gracilna pisava; v jasni razvidnosti vsega, česar se je lotil, pa je bil v temelju monumentalen. Nič manj pa ni bil tudi ustvarjalec in esteta, v mladosti sprva pisec pa tudi nadarjen risar z zanimanjem za vidno podobo obstoja, ki so ga pritegovale vse zvrsti človeške ustvarjalnosti, med njimi tudi glasba. Nasploh je bilo zanj bistveno, da ga je zanimala celovitost sveta: zgodovinske okoliščine in človeška intima, fisis in duh, narava in duhovne emanacije, ki jih je dojemal skozi njihovo genezo in prežarjen razlagal s popolnim umevanjem življenja, pa naj je šlo za delo kulturno pomembnih narodnih buditeljev, kakršen je bil Valentin Vodnik, ali za Župančičeve vizije in njegovo ljubezensko poezijo. (Še ne dolgo od tega je na eni od številnih imenitnih ekskurzij, ki jih je vodil, povedal in vsestransko razložil Župančičevo pesem *Vihar* kar na Bledu pred jezerom, da bi spodbudil njeno čim popolnejše doumevanje, h kateremu naj bi prispevalo tudi njeno avtentično prizorišče, ob tem pa je za udeležence pripravil še dokumentarne fotografije; vlogo narave pa je razbiral, in v besedilih nanjo opozarjal, tudi v izrazu pesniških ustvarjalcev, novomeškega Ketteja in belokranjskega Župančiča ter še posebno mogočnega gorenjskega Prešerna.)

Kot rojen Bohinjec se je najbolje počutil v triglavskih gorah, o katerih je tako rad govoril, posebej v zvezi s pisateljem Mencingerjem ali Zoisom, in je bil, tudi sam »utripajoče srce Bohinja«, nerazdružno povezan s tamkajšnjim izročilom. Njegovo ljubezen do narave in kulture pa že kar simptomatično označuje njegov znameniti zgodnji »ikonografski« spis iz leta 1950 o roži mogoti, v kateri se povezujeta gorenjsko naravno oziroma botanično izhodišče, triglavska roža, in Župančičev izrazito estetski simbol. (45 let pozneje pa je v knjigi starih razglednic *V svetu rože mogote* osvetlil zgodovino in kulturo bohinskega okrožja.) V tej luči je tudi razumljivo, da je bil, četudi literarni zgodovinar, profesor Mahnič pri Matičinem delu enako dojemljiv tudi za delovanje naravoslovnega odseka in da je tako idealno sodeloval z njegovim vodjem profesorjem dr. Rajkom Pavlovcem ne le na ekskurzijah, marveč tudi pri prirejanju simpozijevskih prireditev, na katerih je bil predsednik Mahnič vselej navzoč, tako kot vsepovsod, kjer je bilo karkoli povezano z Matico; kot vsestranski poznavalec našega izročila pa je, kot se lahko spominjamo tudi s sej upravnega odbora, še s posebno zavzetostjo in s skrbjo spremljal nastajanje Matičine knjižne in likovne predstavitve slovenskih mest, tako imenovanih mestnih knjig.

Mahničeva življenjska dejavnost je bila že sama po sebi premočrtna in vsestranska ter vselej široko smiselna, saj ni bil le literarni zgodovinar in karizmatičen pedagog, ki je tri desetletja oblikoval mlada življenja z zaupanjem v moč dobrote, ampak tudi svetovalec, marsikomu tudi jezikovni, in – ker ni mogel biti do ničesar brezbrizen –, pravi »skrbnik« nad našim odnosom do kulture. S tem pa mu je bilo že kar usojeno, da je moral postati javna osebnost, ki se je izpostavljala tudi z odzivanjem na vsakršne neupoštljivosti do našega izročila in njegovih ustvarjalcev (zlasti v zvezi s škandaloznim Mencingerjevim prekopom ali usodo dolgo deponirane Župančičeve ljubljanske muzejske spominske zbirke in zapuščene Cukrarne, o kateri je napisal še letos, da moramo zanjo kot za pomemben kulturni spomenik skrbeti »vsaj tako kot za veleblagovnice ali za stadione«). V zvezi s Slovensko matico pa je napisal, da smo se vselej, kadar je bilo potrebno, »zavzemali za pravice in lepoto našega jezika v javnosti«. Snoval je tudi slovenski literarni muzej, pripravil Koblarjevo spominsko zbirko v Železnikih in skrbel za Župančičevo in Berkopčevo v Vinici, še posebej pa je bdel nad Vodnikovo hišo v svoji Šiški, kjer je prirejal Kopitarjeve dneve in serije drugih predavanj in nedavno pred slovesom s svojo osebnostjo prav on na več prireditvah edini slovesno vtisnil osrednji pečat Vodnikovemu jubileju; in nasploh se mu je zdelo vredno predavati kjerkoli, ker je videl v širjenju kulture in ljubezni do umetnosti in narave pravo poslanstvo. Svoje delovanje je prirejal tudi za didaktične namene, kot urednik Jezika in slovstva, pobuden pa je bil tudi kot predsednik in tajnik slovenskega Slavističnega društva. Pri tem pa je bil ob vsem velikem védenju človek brez sleherne prevzetnosti in v življenju, vsaj s strani akademskih kolegov, vse pogosto premalo opažen ter preskromno umaknjen v ozadje, kar ga je delalo kvečjemu večjega in ne minornega, pa tudi ne zastarelega, pa četudi je zaradi širine svojega zanimanja svoje literarnozgodovinsko delovanje vztrajno pojmoval kot nekakšno kulturno zgodovino, v kateri je občutljivo in sistematično osvetljeval tako vsa zgodovinska in biografska ozadja umetnin kot tudi vse njihove estetske, kompozicijske ter celo muzikalne, in ne le idejne prvine. Zlasti v ocenah literarnozgodovinskih del, ki se jim je sistematično posvečal, pa je ponekod sicer mimogrede, a izrecno nakazal, da se mu zdi za njegove pojme vsaj ob literaturi iz časa moderne, kakršno je tudi sam obravnaval, eksistencialistično ali preveč abstraktno literarnoteoretsko izražanje nepotrebno ali nekoliko prisiljeno. To pa nikakor ne pomeni, da svojega dela, četudi se je rekonstrukcijam kulturnega dogajanja in medsebojnih estetskih razmerij malone pripovedniško prepuščal, ni tudi metodološko reflektiral. Nekje pa je celo nekoliko ključevalno napisal: »Naj se nekateri še tako zmrdujejo nad faktografijo in pozitivizmom, oba pomenita neogibno izhodišče za nadaljnje poglobljeno znanstveno raziskovanje.«

Zaradi njegovega svetovnega nazora mu nekdanja oblast ter njeni privrženci iz literarnozgodovinskih vrst niso dopustili delovanja na univerzi oziroma znanstve-

nih ustanovah, četudi je pričel že pred doktoratom iz primerjalne književnosti, ki ga je opravil leta 1948, delovati kot volonterski asistent pri profesorju Ocvirku; to pa je po svoje obžaloval, vsaj kot sem razbral iz njegovih pripovedovanj, a le zato, ker se je lahko vse do upokojitve posvečal znanosti samo v prostem času. A je njegov tovrstni opus ne glede na to izjemen, tudi po obsegu, kar še posebej osvetljuje njegovo izredno požrtvovalnost in predanost. Že sredi petdesetih let je ob 60-letnici slovenske moderne v samostojni knjigi izdal poljudno študijo o Otonu Župančiču; za Matičino zgodovino slovenskega slovstva je napisal celovito besedilo o slovenski moderni, najbrž svoj najobsežnejši tekst, ki sem ga s posebnim veseljem vedno znova prebiral v srednji šoli in sem zato že tedaj vzljubil tudi njegovega avtorja, čeprav ni bil moj profesor; urejal je zbrana dela in različne zbornike ter komentiral vrsto avtorjev, od starejših do sodobnih (Vodnika, Zoisa, Levstika, Gregorčiča, Preglja, oba Kosovela, Gradnika, Kosmača, Pahorja), v osrčju zanimanja pa mu je bil vsekozi Oton Župančič, ki ga je, kot njegov največji poznavalec, osvetlil v vseh vidikih in mu posvetil še celo vrsto publikacij, med njimi pri Slovenski matici rekonstrukcijo njegovih *Ostrnic* ter v knjigi *Pripovedi o Župančiču in pomenki z njim* skrbno zbrana pričevanja sodobnikov o velikem pesniku. Za Slovensko matico je uredil in komentiral tudi knjigo Koblarjevih spominov *Moj obračun*, pa Koblarjev in Pregljev zbornik, pregled Matičinega delovanja med letoma 1965 in 2003, v katerem je predstavil literarnozgodovinski prispevek, ter poskrbel za izdajo na novo odkritega Slodnjakovega romana *Pohojeni obraz*; Matica pa je izdala tudi dvojje knjig njegovih študij in presoj, ob osemdesetletnici *Presoje in poglede* in zatem izbor študij, zlasti knjižnih ocen in pričevanj *Od Zoisa prek moderne do Kocbeka*. Še posebej pa so ga zanimala tudi drobna znamenja ustvarjalnega življenja, na primer spominska knjiga Maleševe hčerke, ki ga je pritegnila iz ljubezni do poezije in slikarstva, ter do duhovno sorodnega mu ljubitelja literature slikarja Maleša, o čigar prispevkih za literarno zgodovino je tudi posebej pisal; pritegovala pa so ga tudi razmerja med umetniki ter recepcija posameznih ljubih mu ustvarjalcev; v vsem tem pa je videl posebno pomenljivost prav zato, ker je vse dojemal v izrazito življenjskem kontekstu in ker je, kot je sam napisal, želel prikazati ustvarjalce »v življenjski celovitosti«.

V svoji zavzetosti za slovenstvo, za pomen umetnosti in kultiviranje duha ter za zmago etičnosti v življenju, pa tudi zaradi zavesti o vlogi take pedagogike, ki naj bi človeka humanizirala in ne omejevala, je bil Mahnič neposreden dedič izjemno dragocene generacije idealistov, povezanih z ekspresionizmom, oziroma osebnosti, kakršne so bile Edvard Kocbek, Pino Mlakar ali France Koblar. Kot dijak občudovanega Ivana Preglja in kot nekdanji zarjan ter soustanovitelj revije *Dejanje* je bil tudi osebno najbolj povezan z umetniki, misleci in raziskovalci iz tega duhovnega okrožja in je o njih tudi posebej pisal, tudi o literarnozgodovinskih kolegih Legiši ali dol-

goletnem članu upravnega odbora Slovenske matice profesorju Francetu Vodniku. Najbrž je tudi zato tako insistiral kot pobudnik zbirke knjig o vseh štirih osrednjih slovenskih ekspresionističnih slikarjih, z dolenskim rojstnim krajem bratov Kraljev pa je bil, kot mi je pripovedoval, tesno povezan prek svoje soproge, slikarjeve rojakinje. Sedež društva Zarja je bil tedaj v kleti znamenitega, po vojni podrtega Akademskega doma na Miklošičevi cesti, ki ga je krasila in pomensko formirala mladostna poslikava Franceta Kralja, na kateri je pojem vzgoje ponazorjen s podobo vzljubljenega drevesca, ki ga usmerja božja roka, oziroma železa, ki ga ukrivljajo mogočne roke, ob čemer je moč pomisliti na profesorja Mahničiča, ki je skušal svoje dijake usmerjati, pregnesti, vendar ne indoktrinirati, marveč jih narediti pokončne in samostojne; kako so se obračale nanj z zaupanjem celo matere in kako se mu je očitno s skoraj magično vero v prepričljivo moč umetniške besede posrečilo, da je nekega dijaka spreobrnil od nespoštljive surovosti k dobroščnosti s tem, da je v razredu »z emocionalnimi in etičnimi poudarki« prebral Cankarjevo črtico *Skodelica kave*, pa sam najlepše pripoveduje v besedilu svoje avtobiografije. Kot nekdanji zarjan, ki se je v duhu prvotnega krščanstva zavzemal za socialno pravičnost, se je še na eni od zadnjih ekskurzij, na Bledu, prav ujezil, ko smo naleteli na poslopje katoliške banke, kot nad največjim mogočim paradoksom, češ da pridobitniška dejavnost in poslanstvo Cerkve oziroma vernost nikakor ne gresta skupaj. Med drugo svetovno vojno je v Delavski pravici javno obsodil pogodbo med Hitlerjem in Stalinom, sicer pa se je ves čas zavzemal za odpor proti okupatorjem, hkrati pa je njegovo heroičnost ostro razločeval od vsiljenega ideološkega enoumja, nad katerim je bil globoko razočaran in ki je grenilo tudi njegovo poznejše življenje; ob takih izkušnjah pa je, tudi med priložnostnimi pogovori na Slovenski matici, rad razpravljal tudi o političnem življenju, pri čemer je pričakoval zamrtje, ne pa regeneracijo preostankov komunizma, prav tako odločno pa je bil tudi proti brezobzirnemu kapitalizmu, in zato je tako rad govoril o demokratičnosti in s tem pojmom običajno označeval tudi ljudi, ki jih je cenil.

Bil je, skratka, vseskozi domoljubno svobodomiseln, nikoli ozkosrčno moralističen ali ideološko ozkosrčen in izključujoč, ampak je mislil s svojo glavo in čutil s svojim srcem, pa tudi gledal le s svojimi očmi, in najbrž je lahko tudi zato tako subtilno razglabljal o vlogi t. i. vplivov v umetnosti, ki jih ni razbiral mehanično, marveč jih je dojemal skozi moč avtorske samostojnosti, bolj kot pobude, ki izzovejo izvirnost, prav s to tematiko pa je, ko je razmišljal o baudelairizmih pri Župančiču, svojo literarnozgodovinsko pot pravzaprav začel. Človeka je skušal vedno razumeti v njegovih ustvarjalnih in drugih vzgibih, zato je ob literarnih vplivih govoril o njihovi psihologiji in se posebej zanimal za »psihologijo ustvarjanja nasploh«, literarno ustvarjalnost pa je še posebno cenil, ker se je zavedal njenega umetniškega pomena

samega po sebi in njegove konstitutivne vloge za naš narod, in zato je, kot vem, posebej spoštoval tudi okoliščino, da je pomemben ustvarjalec tudi naš glavni urednik in tajnik akademik Jančar, ob katerem je posebej poudarjal, da nosi glas o slovenski umetnosti po vsem svetu. Kljub zatrtim oziroma neidealnim možnostim za poklicno znanstveno literarnozgodovinsko delovanje pa je za vselej ostal izrazito veder, dobrovoljen in nezagrenjen, saj ga je takó vsakovrstno delo očitno osrečevalo, v najtežjih življenjskih preizkušnjah pa tudi odreševalo. Ob vsej ljubeznivosti pa je zelo prizadeto nasprotoval slehernemu zlu in je bil do nespoštovanja človekove osebnosti in svobode ter suverenosti že kar nepopustljiv.

Vse povedano tako označuje sam dejavni način Mahničevega življenja, ne le njegove poglede, saj se je v resnici ves čas goreče predajal ljudem, razumljivo, da še posebej tudi očetovsko-bratovski ljubezni do domačih, med katerimi v kulturnem življenju posebej izstopa njegov prav tako ljubeznivi brat profesor Mirko Mahnič; vselej pa si je z vsemi močmi prizadeval tudi za dvig ustanov, ki jih je vodil ali je z njimi sodeloval. Nekaj časa je bil tudi širokosrčen ravnatelj Slovanske knjižnice, ki je v knjižnici v svojem duhu rad pripravljal tudi tematske knjižne razstave, skrbno dopolnjene z likovnim gradivom, célo desetletje pa je honorarno predaval o kulturi ustnega in pisnega izražanja na Akademiji za glasbo, interpretiral pa je tudi uglasbitve literarnih besedil, ki so ga seveda še posebej pritegnile v zvezi z muzikalnim Župančičem.

Ko je dolgoletno zgledno predsedovanje Slovenski matici nepričakovano odložil, mu tega ni bilo potrebno utemeljevati s starostno oslabeledostjo, marveč le z izrecno željo, da bi rad še pravočasno uresničil tudi nekatere osebne načrte; in tako je pri Slovenski matici prav na dan pred žalno sejo prišla iz tiskarne njegova avtobiografija *Senca in luči z moje poti*, v kateri je napisal, da je »naša Matica kakor čebelja mati pridno nabirala in podarjala strd leposlovja in znanosti ter pri svojih polétih ubirala deloma utečena, v marsičem pa nova pota, kakor jih terja naš čas s svojo problematiko«. Iz rokopisa oziroma tiskarskega odtisa, ki ga je v svoji preciznosti po opravljenih korekturah nadvse značilno s svinčnikom označil kot »dokončni rokopis za tisk in knjigo«, je razvidno, kako je skozi senca vedno strmел in zaupal v luč, avtorjeva pripoved pa izzveneva tudi v njegovo življenjsko oporoko, v kateri skrbni in ljubeči Mahnič gleda v zeleno prihodnost skozi perspektivo svojih večnih idealov, med katerimi izstopajo zvestoba slovenskemu jeziku, demokratizacija življenja, nazorska svoboda ter kulturni medosebni odnosi; ko se obrača na zasebno življenje prihodnjih rodov, pa jim pridružuje tudi želje po zdravju in osebni sreči, četudi zapisane, v duhu izrečene z značilno ljubeznivim glasom in smehljajem, prav takim, kakršen mi zveni v spominu s prednovoletnih sej Matičinega upravnega odbora, ko nam je predsednik, čeprav vedno asketski in vsestransko trezen ter celo skorajda svetniški

mož, na koncu s podobnimi ali enakimi besedami oziroma željami iskreno nazdravil s kozarcem v rokah in s trkanjem ob čašo slehernemu med nami posvetil svojo pozornost. Hkrati pa je bil, če pomislim na »čebeljo mater« Matico, sam videti tako očetovski, da ni bil oče le gimnazijskim učencem, kot je v jubilejnim sestavku ob profesorjevi devetdesetletnici v Glasniku Slovenske matice nakazal akademik Gantar, ko je napisal, da mu je bil dr. Mahnič kot profesor »tudi človeško, skoraj očetovsko blizu«, njegovo poznejše delo pri Slovenski matici pa je povezal z njeno »zlato dobo«, ampak je s svojo ljubeznijo in zavzeto spodbujajočo čuječnostjo, ne le zaradi vse bolj častitljivih let, najbrž deloval očetovsko celo v očeh članov upravnega odbora Slovenske matice, četudi že odraslih »očetov matičnjakov«. Tak, vselej zvest, skrben, očarljivo ljubezniv, veder, pozoren, docela predan svojemu poslanstvu, ki mu ga je namenilo in izoblikovalo življenje, in neomajen v etično pokončni drži, ostaja naš dragi profesor dr. Joža Mahnič s svojim dragocenim delom trajno navzoč, neposnemljiv, a navdihujoč.

Fotografiji Alenka Veber

S hčerko Lidijo Mozetič Mahnič, ki je ilustrirala Cicibana, na tiskovni konferenci v Ljubljani 2004

DR. DRAŽIGOST POKORN

1941–2009

Zaradi neozdravljive bolezni je veliko prezgodaj odšel vodilni slovenski nutricionist in dietetik Dražigost Pokorn, dr. medicine in tradicionalne medicine, upokojeni redni univerzitetni profesor za higieno in prehrano na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani. Bil je zdravnik, ki je praktično vse svoje življenje raziskoval učinke prehrane in si nabral izredno veliko izkušenj.

Rodil se je v ugledni ljubljanski družini 18. julija 1941. Po doktoratu na ljubljanski medicini leta 1979, kjer je bil zaposlen že od leta 1973, se je izpopolnjeval še v Veliki Britaniji in Nemčiji. Od leta 1987 je vrsto let vodil Inštitut za higieno pri medicinski fakulteti. Ves čas se je največ ukvarjal z dietetiko kot stroko in znanostjo, s higieno, s prehrano zdravega in bolnega človeka, ter s fiziologijo prehrane in z gastronomijo. O tem je napisal več kot petsto poljudnih, strokovnih in znanstvenih prispevkov ter objavil nekaj deset knjig. Ned njimi so nekatere doživele izjemen odmev: *Prehrana v različnih življenjskih obdobjih*, *Dietetika*, *Zdrava slovenska kuhinja*, *Oris zdrave prehrane*, *Prehrana v različnih življenjskih obdobjih*, *Klasična kuhinja v zdravi prehrani*, *Krepka kuhinja*, *Kuhinja z omejitvami* itd.

Dražigost Pokorn se je iz mladega kuharja razvil v visokošolskega učitelja, medicinskega strokovnjaka, ki je užival sloves kot gostujoči profesor tudi na univerzah po svetu. Pa ne le kot znanstvenik, tudi kot praktični kulinarik in gastronom je popestril in obogatil kuho in peko marsikateri gospodinji in seveda tudi poklicnim kuharicam in kuharjem. Odlika njegovega delovanja je bila tudi dostopnost in pripravljenost, da je svetoval komurkoli, ki je pokazal zanimanje ali ga osebno prosil za nasvet. Z mislijo na ozaveščanje čim širšega kroga ljudi o naravni hrani in zdravih načinih prehranjevanja je zasnoval in pripravil tudi vse svoje poljudno napisane knjige. Marsikatera izmed njih je dosegla zavidljivo visoko naklado. Nič čudnega, da so njegovo delo opazila tudi javna glasila in ga ustoličila kot enega najboljših poznavalcev svojega področja. Dražigost Pokorn pa ne ostaja v spominu le kot izvrsten strokovnjak, ampak tudi kot premočrten in dobrotljiv človek.

DR. ZMAGA KUMER

1924–2008

V decembru 2008 nas je zapustila dolgoletna odbornica, tajnica in podpredsednica, nazadnje tudi častna dosmrtna članica Celjske Mohorjeve družbe.

Mohorjev koledar za leto 2004 je objavil ob njeni osemdesetletnici članek izpod peresa dr. Marije Klobčar. Njeno delo pri Mohorjevi, ob vseh drugih življenjskih dejavnostih in zadolžitvah, ki jih je vdano sprejemala in zvesto izpolnjevala, je tako obsežno, da zahteva temeljito obdelavo in objavo v samostojni spominski publikaciji. Tu pa se je le kratko spominjamo z omembo nekaterih temeljnih dejstev iz njenega tako vsestransko ustvarjalnega življenja.

Rodila se je v Ribnici. Diplomirala je iz slavistike na ljubljanski Filozofski fakulteti ter na zgodovinskem oddelku Akademije za glasbo v Ljubljani. Leta 1955 je doktorirala. Njeno raziskovanje je zajemalo celotno slovensko glasbeno pesemsko izročilo s poudarkom na pripovednem pesništvu. Pri srcu so ji bila ljudska glasbila in godčevstvo. Od leta 1973 naprej je bila svetnica na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU. Za svoje delo (okoli trideset samostojnih knjig, mnoge med njimi so izšle pri Mohorjevi, in več kot štiristo razprav, študij in člankov v domačem in tujem revialnem tisku) je prejela domača in mednarodna priznanja in nagrade (1992 Herderjeva nagrada na Dunaju, 1999 Zoisova nagrada doma, Murnikovo priznanje itd.). Sodelovala je z radijskimi postajami Ljubljana, Sarajevo in Trst in zanje pripravila več kot 300 komentiranih oddaj o slovenski ljudski pesmi. Od leta 1996 je bila častna članica Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU.

Bila je naša vodilna etnomuzikologinja. Vseh njenih zaslug skorajda ni mogoče naštet.

Naj bo omenjena še njena zvestoba verskemu prepričanju. Iz nje gotovo izhaja ne-sebičnost, s katero se je do konca posvečala tudi skrbi za ostarelo mater. Energijo za to pa je črpala iz žive ukoreninjenosti v svoje župnijsko občestvo.

Fotografija Alenka Veber

Petra Krulc

V SPOMIN MARTI KMET

Pisateljica Marta Kmet (s pravim imenom Marija Krejan) se je rodila 4. 11. 1929 v vasi Lomno pri Velikem Trnu (občina Krško) kot tretji otrok Jožeta in Ane Češnjegar. V kmečki družini je bilo deset otrok. Živeli so na kmetiji imenovani Cerovc, ki jo je Martin oče podedoval od svoje matere Uršule Češnjegar, rojene Bizjak.

Hiša, v kateri so živeli, je bila lesena, s slamo krita, kakršne so bile tedaj vse hiše v vasi. Spomladi leta 1938 so to hišo podrli in do jeseni so sezidali novo, ki je bila večja in pokrita z opeko. Hiša je bila na samem, obdana z njivami, travniki in gozdovi, z lepim razgledom na vas Lomno, na vlake, ki so vozili po zasavski železnici ter na štajerske hribe, ki se razprostirajo na levem bregu reke Save.

Družina je bila zelo delavna. Od jutra do večera so delali na njivah, pasli živino ali pobirali sadje. Živeli so od tistega, kar so pridelali doma. Nobene hrane niso kupovali.

Sejali so pšenico, ječmen, oves, rž, ajdo, proso in koruzo. Pridelovali so krompir, zelje, korenje in repo. Redili so prašiče in govedo. Od pridelanega so vsako leto prodali le vino, da so imeli denar za obleko, obutev in davke.

Kruh so pekli v kmečki peči. Vsak dan so jedli črnega, za praznike pa belega in potico.

Poleti so po navadi večerjali kar zunaj za mizo pod orehom. Na nebu so se prižgale prve zvezde in tako jim ni bilo treba prižgati petrolejke. Električno so jim napeljali šele po vojni.

Po večerji in vsako nedeljo so prepevali. Martin oče je ob petju večkrat igral na harmoniko.

Nedelje in prazniki so jim pomenili nekaj svetega.

Umiti in preoblečeni v boljšo obleko so hodili k maši, da so poskrbeli še za dušo. Vedeli so, da njihova prizadevanja izzvenijo v prazno, če ni blagoslova od zgoraj.

Živeli so po pravilu "moli in delaj" in se je obneslo. Starša sta otrokom skušala vcepiti pravilo: "Delaj ljudem dobro, če

Martina rojstna hiša

dobrega ne moreš, pa vsaj hudega ne!" To so bili temelji, na katerih je Marta gradila svoje poznejše samostojno življenje.

Ob nedeljah popoldne in ob zimskih večerih so brali knjige Mohorjeve družbe in revije.

Ker so odrasli brali, se je tudi Marta čimprej hotela naučiti te umetnosti. Brati je znala, še preden je šla v šolo. V tretjem razredu je prebrala knjigo Pod svobodnim soncem in jo je potem prebirala po kočkih, kjer se ji je odprlo, tako da jo je kmalu znala skoraj na pamet.

Prve štiri razrede osnovne šole je obiskovala v domačem kraju pri Svetem Duhu (vas se danes imenuje Veliki Trn).

Leta 1941, ko je bila stara enajst let, se je začela druga svetovna vojna.

Konec oktobra leta 1941, temačnega popoldneva, ko je začel naletavati prvi sneg, je družina morala zapustiti domačijo in vse svoje imetje. Odpravili so se čez mejo v Škocjan k Martini teti. Za pobeg so se odločili v edinem upanju, da bodo umrli skupaj, kajti Nemci so pri transportih ločevali otroke od staršev.

Med vojno so živeli v izgnanstvu na drugi strani nemško-italijanske meje, torej v tako imenovani Ljubljanski pokrajini.

Bili so ob vse imetje, ostala so jim le gola življenja, kar je bil pravzaprav velik čudež, saj so povsod okoli njih padale žrtve.

Družina se je morala med vojno ločiti. Starejši trije otroci so morali delati pri tujih ljudeh, da so preživeli.

Zadnje leto vojne je Marta obiskovala prvi razred meščanske šole pri sestrah v Šmihelu pri Novem mestu. Takoj po vojni so to šolo ukinili in Marta se je vpisala v drugi razred gimnazije v Novem mestu.

Ob koncu vojne se je družina vrnila na svoj opustošeni dom in se spopadla z najhujšo bedo dotlej. Med vojno so vsaj drugi kmetje imeli živež, da so jim pomagali preživeti, po vojni pa so bili vsi enaki reveži.

Morali so začeti znova, pa ni bilo s čim. Vrsto let ni bilo mogoče ničesar kupiti in sredstev ni bilo nobenih. Ni bilo ne hrane, ne obleke, ne obutve, ne primerne bivališča pa tudi nobenega orodja ali gospodarske opreme.

Kar so v skromnih pogojih pridelali, jim je vzela država z obvezno oddajo.

Kmetje so se le stežka preživljali. Niti živilskih nakaznic niso dobili, ker so imeli zemljo. Edina mo-

Martina družina za veliko noč
leta 1952

Cerkev sv. Andreja v Dalcah

žnost je bila, da so otroke poslali v šolo, da so tam dobili živilske nakaznice in se tako prehranjevali v študentskih menzah.

Tretji in četrti razred gimnazije je Marta obiskovala v Krškem, kjer je opravila tudi malo maturo.

Za nadaljnji študij so ji obljubili štipendijo in v šolskem letu 1948/49 se je vpisala v prvi letnik učiteljskega v Novem mestu. Šolanje na učiteljski je dokončala v Ljubljani, kjer je leta 1951 tudi diplomirala.

Profesor fizike Martin Tominec ji je ob koncu četrtega letnika ponudil dvoletni študijski dopust, pod pogojem, da bi šla študirat fiziko in matematiko na višjo pedagoško šolo. Tovrstnega kadra je po vojni primanjkovalo. Njegova ponudba se je Marti zdela tako brez pomena, da jo je brez premisleka zavrnila. Matematika in fizika pač nista bili njena strast. Zelo rada bi študirala slovenščino, saj je čutila, da je to njeno področje.

Prvega avgusta 1951 je tako nastopila s službo učiteljice in upravnice na dvorazrednici v Suhi krajini. Šola je bila pritlična kmečka hiša. Na šoli je bila poleg Marte samo še ena učiteljica. Obe sta bili začetnici, ena je učila dopoldne, druga popoldne, in sicer kombiniran pouk s tremi razredi naenkrat, torej z več kot štiridesetimi učenci.

Po dveh letih je se je vrnila v Ljubljano. Jeseni leta 1953 je opravila učiteljski strokovni izpit in se nato vpisala na višjo pedagoško šolo, smer matematika in fizika.

Samo od matematike in fizike ni mogla živeti, k sreči je bila včlanjena v Učiteljski pevski zbor Slovenije. Med vsakimi počitnicami so imeli skupne pevske vaje, nato pa nastope po Sloveniji. Glasba ji je bila že v otroštvu v veliko veselje in tudi pozneje je bilo njeno življenje zaznamovano s petjem.

Spomladi leta 1956 je nastopila službo na nižji gimnaziji v Šentrupertu na Dolenjskem, čeprav še ni diplomirala.

Diplomo je želela opraviti čimprej, vendar se je prej poročila in rodila otroke. Septembra leta 1961 je nastopila službo na šoli v Stožicah.

Leta 1963 je diplomirala. Kljub temu da ji ni bilo dano, da bi študirala slovenščino, saj tovrstnega kadra po vojni ni primanjkovalo, sta bili matematika in fizika zanj nekako zdravilni. Kot je sama povedala, bi sicer težje razumela učence, ki jim matematika in fizika nista najbolj ljubi.

Na filozofski fakulteti v Ljubljani so odprli na drugi stopnji študij pedagogike in Marta je opravila sprejemni izpit, nato pa dve leti uživala v študiju. Sama pravi, da je bilo to zanj kot pesem ob vseh drugih obveznostih.

Ob tako pestrem življenju, polnem najrazličnejših doživetij, je tudi pisala. Ker ni mogla študirati slovenščine, ji je bilo pisanje še posebej v veselje. Ljubezen do jezika in pisanja se je začela že v mladosti.

Med študijem je napisala prvo kratko zgodbico z naslovom *Kazen*, ki je bila objavljena pod njenim dekliškim imenom Minka Češnjevar v reviji *Mladi svet*.

Sprva je pisala le kratke zgodbe, tu in tam je napisala tudi kakšno krajšo meditacijo.

Vse, kar je napisala, je bilo objavljeno v Družini ali v Mohorjevem koledarju. Nekaj malega tudi v *Naši ženi*, *Prijatelju*, *Mladem svetu* in *Rodni grudi*.

Od prve objave v letu 1951 pa do zadnje v letu 2005 je bilo vsega skupaj objavljenih 53 kratkih zgodb in 14 meditacij.

Leta 1979 je pri ČZP Kmečki glas izšla povest *Begunci*, ki je njeno prvo daljše pripovedno delo. Z *Begunci* se je udeležila natečaja, ki ga je razpisalo ČZP Kmečki glas in osvojila prvo nagrado.

V povesti je opisala doživljanje druge svetovne vojne, kakor jo je doživela njena družina.

Želela je opozoriti na tematiko begunstva v njenem rojstnem kraju in pokazati, kako vojno doživi preprosti kmečki človek.

Leta 1988 je pri Mohorjevi družbi Celje izšla pisateljčina druga povest z naslovom *Učiteljica*. Tu je opisala svoja doživetja v Suhi krajini, kjer je dve leti službovala kot učiteljica in upravnica. V povesti se je lotila tematike učiteljstva v težkih povojnih letih, ko so učitelji na novo postavljali temelje slovenskega šolstva in s tem izobraženstva.

Leta 1996 je pri Družini izšla pisateljčina zadnja povest *Da, gospod*. Povest je zapisana po resničnem doživetju iz leta 1989, ko je bila Marta operirana zaradi raka na prsih.

Njena zadnja knjiga z naslovom *Vse sorte je že blou* je izšla leta 1999 pri ČZP Kmečki glas. V knjigi je na pobudo Marije Stanonik zbrala folklorne pripovedi s Krškega gričevja na desnem bregu Save od Sevnice do Krškega. Knjiga je devetnajsta knjiga v zbirki *Glasovi*.

Pisateljica je pisala pod psevdonimom Marta Kmet. Marta zato, ker jo je tako želela poimenovati njena mati pri krstu, Kmet pa zato, ker je globoko cenila in spoštovala kmečki stan.

Marta Kmet se nam v svojih delih razodeva kot izrazito subjektivistično usmerjena pisateljica, ki se zna preko zapisanega dotakniti vsakega posameznika.

Lotevala se je predvsem socialne, etične, duhovne in bivanjske tematike.

Glavna značilnost njenega pisanja je izrazito globok moralni in etični čut ter poudarjena verska nota. V ospredje stopajo vrednote iz kmečkega življenja.

Opisuje navidez trdo in kruto, v resnici pa duhovno zelo bogato življenje različnih ljudi, zlasti tistih iz kmečkega stanu.

Bralca zna presenetiti z izbranim in bogatim jezikom, zanimivo vsebino ter po-

zitivno življenjsko naravnostjo. Bralec, ki se prvič seznanil z njenim pisanjem, bo gotovo posegel še po drugih njenih delih.

Marta Kmet je pisala, ker jo je pisanje notranje bogatilo. Z gotovostjo smemo trditi, da njeno pisanje bogati tudi bralca njenih del.

Marta Kmet je bila žena, mati štirih otrok in tudi že babica. Bila je upokojena profesorica matematike in fizike. Živel je v Ljubljani, vedno več časa pa je preživela v svojem rojstnem kraju. Le nekaj sto metrov od njene rojstne hiše, v kraju Dalce, so na zemlji, ki jo je podedovala po materi, zgradili hišo in tu je preživela večino prostega časa. Bolezen, ki jo je opisala v knjigi *Da, gospod*, se je po več letih vrnila in za njenimi posledicami je Marta Kmet umrla 9. 8. 2009. Pokopana je na pokopališču ob župnijski cerkvi Sveti Duh na Velikem Trnu, ki je le nekaj kilometrov oddaljena od njenega rojstnega kraja.

Fotografije iz arhiva avtorice

Predstavitve knjige *Vse sorte je že blou*; prof. Marija Stanonik in pisateljica Marta Kmet.

France Pibernik

BILO JE NEKOČ, A NE TAKO DAVNO

Vzapuščini p. jezuita dr. Vladimira Truhlarja, pesnika in teologa znanstvenika, se nahaja zanimiv dokument časa. Njegovi sobratje iz redovne hiše v Dravljah so v časopisu Večer želeli objaviti osmrtnico, primerno osebnosti pokojnega, vendar jim je Večer objavo zavrnil. Po toliko letih se poročilo o zadevi, ki ga je zapisal provincial p. dr. Pavel Berden, bere kot nekaj neverjetnega in neumljivega, a bila je čista resnica. Resnica tistega časa. (op. F. P.)

»Večer« - in Truhlarjeva osmrtnica

V petek 7. 1. 1977 zjutraj ob 6.30 se je telefonično javil z uredništva Večera g. Franjo Mislej, vodja oglasnega oddelka p. Lauri, da ne morejo objaviti osmrtnice p. Vladimirja Truhlarja tako, kot je bila sprejeta na njihovi poslovalnici v Ljubljani, marveč da bodo spremenili besedilo. Namesto besed: »V večno luč je Bog poklical« bodo napisali »4. 1. 1977 je preminul ...« P. Laura je rekel, da sam ne more o tem odločati. G. Mislej je prosil, naj hitro sporoči, ker se mudi, časopis bo šel vsak čas v tisk. Na vprašanje, zakaj ne morejo sprejeti predlaganega besedila, je g. Mislej sporočil, da omenjeni izrazi niso običajni v besedišču časopisa Večer.

P. Laura je potem poklical p. Berdena, ki je poklical g. Misleja. Ta je spet razložil, da besedila ne morejo natisniti tako, kot je predlagano, ker ni v skladu z besediščem Večera. Na vprašanje p. Berdena zakaj ne, je odgovoril: »Skušajte razumeti.« In da je besedilo brez navedenih besed tudi v redu. Sicer je pa za petkovo številko že prepozno, ker se že tiska. Za sobotno pa je treba sporočiti pristanek ali novo besedilo najpozneje do sobote zjutraj do 6.30, a po možnosti že prej.

P. Berden se je zahvalil za pojasnilo.

Dopoldne je g. Mislej že spet telefoniral, da bi sporočili odločitev še pred 14. uro, ko odidejo iz urada.

P. Berden je šel s Slavkom Kesslerjem šel osebno na uredništvo Večera v Svetozarevsko 14. Oglasila sta se najprej pri g. Franju Misleju, vprašala, zakaj ne morejo priobčiti besedila osmrtnice, kot je bila predložena. G. Mislej je rekel, da be-

sede, ki so jih izpustili, niso v rabi pri Večeru. Hotel je hitro preiti na novo besedilo brez besed: »V večno luč je Bog poklical ...« Toda p. Berden je vztrajal:

»Vaša podružnica v Ljubljani je besedilo sprejela, oglas je plačan, sprejeli ste obveznost, zato jo izvršite tako, kot ste jo sprejeli.«

G. Mislej je rekel, da je govoril s tov. direktorjem in da tega besedila ne morejo priobčiti.

P. Berden: »Moti vas verska formulacija? Pred nedavnim je bil na teološki fakulteti v Ljubljani sestanek med predsednikom Komisije za verska vprašanja g. Kolmanom in njegovim tajnikom g. Kastelcem ter zastopniki fakultete in redovnikov. Zastopnika Komisije za verska vprašanja sta poudarila, da pri nas ni resnih težav. Če so na terenu, jih delajo neodgovorni elementi. Vas tu pri Večeru pa gotovo ne moremo imenovati za neodgovorne elemente. Zato se čudimo, da delate težave.«

Tedaj je g. Franjo Mislej zavrtel telefon in poklical direktorja. Povedal je, da je tov. Berden prišel zaradi osmrtnice dr. Truhlarja. Ali lahko pride gor? Odgovor je bil, da ima malo časa, vendar naj pride.

G. Mislej je hotel, da bi šel gor le p. Berden, toda ta je vztrajal, da sta šla oba, Berden in Kessler.

Šli so v nadstropje. Sprejel jih je tov. Zlatko Zej, ki se je predstavil kot direktor.

P. Berden je razložil: »Umril je naš član, univerzitetni profesor bogoslovja, bogoslovni pisatelj in pesnik Vladimir Truhlar. Vaša podružnica v Ljubljani je sprejela osmrtnico zanj, ki je bila tudi plačana. Sedaj pa imate nenadoma težavo z besedilom osmrtnice. Prosimo, da osmrtnico priobčite tako, kot ste jo sprejeli.

G. Zlatko Zej je zahteval besedilo osmrtnice. G. Mislej mu jo je nemudoma prinesel. Tedaj je g. Zej rekel: »Priobčili bomo osmrtnico brez besed: V večno luč je Bog poklical.«

P. Berden: »Zakaj pa nočete teh besed natisniti?«

G. Zlatko Zej: »Niso v našem slovarju. V našem besednjaku jih ne uporabljamo.«

»Pa, saj je besedilo naše in vi ste ga takega sprejeli in tudi obligacijo.«

G. Zlatko Zej: »Če vztrajate pri teh izrazih, vam osmrtnico vrnemo in poravnamo stroške, ki ste jih imeli v zvezi z njo, toda take osmrtnice ne bomo priobčili. In tudi če je podružnica sprejela osmrtnico, s tem še nismo vezani, da jo brezpogojno priobčimo.«

P. Berden: »Nedavno je bil sestanek na teološki fakulteti med zastopnikoma Komisije za verska vprašanja, predsednikom Kolmanom in tajnikom Kastelcem, ter zastopniki fakultete in redovnikov in tam se je poudarjalo, da se zakon o verskih skupnostih izvaja. Pri vas pa vidimo, da se ne izvaja. Vi delate diskriminacijo med vernimi in nevernimi. Zastopnik verske komisije je rekel, da to delajo na terenu le neodgovorni elementi, a vi ...«

Zlatko Zej: »Imenujte me neodgovorni element ali kakor hočete, toda besedila, takega, kot je predloženo, ne bomo priobčili.«

Berden: »Hočem reči, da gotovo ne spadate med te neodgovorne elemente, zato bi morali upoštevati naše želje.«

G. Zlatko Zej: »Časopisno podjetje smo, zato ne bomo priobčili. Mislim, da toliko poznam zakon o tisku, da vem, kaj smem in česa ne smem.«

Berden: »Če vztrajate pri tem stališču, ne zamerite, če bomo ta primer obravnavali na kakem drugem forumu.«

Zlatko Zej: »Obravnavajte, kjer hočete, veste, da so vam poti na komisijo za verska vprašanja odprte. Toda vztrajam pri svojem. Ali pristanete na spremenjeno besedilo ali pa vam vrnemo denar in plačamo stroške.«

Slavko Kessler: »Gre za to, da se človeško pogovorimo. Morate razumeti, kdo je bil Truhlar. To je bil človek, ki je bil zelo plodovit pisatelj, izdal je v inozemstvu kakih dvajset knjig v raznih jezikih in prav tako v slovenskem. Obenem je bil pesnik. Besede so izraz njegove osebnosti.«

Zlatko Zej: »Vi ne morete oceniti njegove osebnosti in govoriti v njegovem imenu, ker njega ni več, njegovih možganov ni več. Vi ga lahko ocenjujete, sodite, a presoditi ga ne morete.«

Kessler: »Gre za njegove misli, ki so izražene v njegovih knjigah!«

Zlatko Zej: »Kljub temu njega ni več in v njegovem imenu ne morete ničesar več izjavljati. Če je tako velik pisatelj, vam lahko damo pri oglasu popust. To lahko naredimo, več ne.«

Slavko Kessler: »Motite se, poznal sem ga od blizu, živel sem z njim pod isto streho, se z njim pogovarjal, zato lahko presodim.«

Zlatko Zej: »Nima smisla, da se prepiramo. Odločite se: umaknete ali pristanete? Če želite, vam damo popust.«

P. Berden: »Potem umaknem prvotno besedilo in predložim novo.«

Zlatko Zej je besedilo pregledal, prav tako Franjo Mislej. »To je za nas sprejemljivo, takoj ga parafiram.« Podpisal je besedilo.

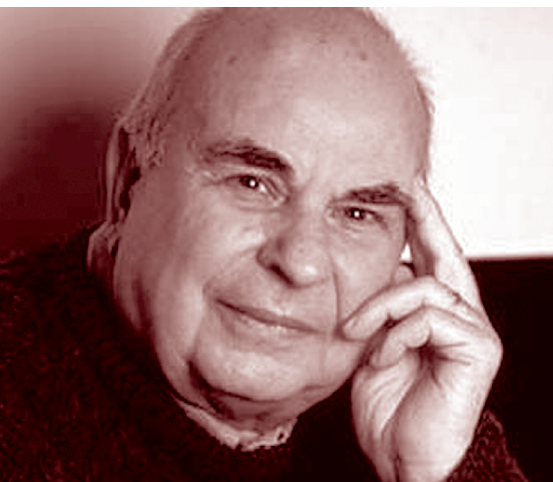
Večer je 8. 1. 1977. prinesel novo besedilo, Delo in Dnevnik pa sta istega dne objavila odklonjeno. Oba časopisa imata istega ustanovitelja: Socialistično zvezo delovnega ljudstva. Znano je, da so v tej zvezi lahko verni in neverni člani.

Poročilo napisal

Pavel ??? (podpisa ni moč prebrati)

Pavle Rak

OLIVIER CLÉMENT, NAŠ SODOBNIK

*oblaki z vzhoda
delajo prezgodnjo noč
nad prodom ni nikogar
le galebi v lovu
rišejo drobcene napete loke
njegove nepričakovane puščice so
(Olivier Clément, Mouettes)*

*Hitra ulica je oddaljena reka.
Težki izklesani stebri v tišini
se razpirajo kot cvetje raja senc.
Duhovnik povzdiguje hostijo kot luno.
Samo štirje pred oltarjem.
Dovolj je. K čudnemu mesecu se dviga morje.
(Olivier Clément, Charonne)*

Kaj je dogodek, kaj svet in kaj življenje? Koga še zanimajo prod in galebi, morje, ki se vzpenja k mesecu na ulici Charonne?

V sredstvih javnega obveščanja, tej nesreči naših časov, beremo in poslušamo o nekom, ki je na tuj račun po preveliki ceni najemal nekaj, česar sploh ni potreboval. O drugem, ki je kupoval delež nekoga ali nečesa, kar je že bilo lastnik njegovega deleža. O tretjem, ki je prodajal tuje, a kradel svoje. O heroju milijonskih množic, ki je bil vse, kar človek ne bi smel biti, a je vseeno heroj množic. Beremo in poslušamo, iz dneva v dan.

In življenje gre mimo.

A kaj je življenje? Se bo, ko mine nekaj desetletij, še kdo spominjal borzних totov, ki so sleparili drug drugega? Se bomo spominjali vseh teh dogodkov, ki na videz tako »usodno« zaznamujejo naš ubogi vsakdan? Ne. Vse drugo bo minilo, ostalo pa bo le troje: vera, upanje, ljubezen. In ljubezen je največja med njimi. Drugo, vse tisto, kar bo minilo, ni življenje, ampak smrt.

Še usodnejše: ostali bodo vera, upanje, ljubezen, ne besede o njih, ne besedičenje o ljubezni. Tudi tega besedičenja je naš vsakdan zvrhano poln, in tudi ono bo pozabljeno. Ostali bodo vera, upanje in ljubezen, ki so bili dejavni, živeli, ki so se utelesili.

Eden izmed bleščočih primerov utelešenja tega trojega v našem času je bil Olivier Clément (1921–2009), »najboljši človek na svetu«, kakor ga je poimenoval Janez Pavel II., francoski pravoslavni teolog (ne tak »teolog«, ki o Bogu besediči, ampak tak, ki Boga pozna, doživlja, ki z Njim in v Njem živi).

Clément se je rodil na jugu Francije, v družini, ki je bila – kot pravi sam – razdeljena na protestante, katolike in socialiste. Ožja družina je bila agnostična. V otroštvu ni bil krščen, zato se je do vere in krsta prebijal sam, in na tej poti mu je na začetku pomagala poezija. Rilke ga je navdihnil, da je prvič prebral evangelije. (O svojih iskanjih Boga je Olivier pisal v knjigi *Drugačno sonce* – v slovenskem prevodu je knjiga izšla pri Mohorjevi družbi leta 2006.) Še ena stopnica v njegovem osmišljanju lastnega življenja in približevanju Bogu je bilo sodelovanje v francoskem odporniškem gibanju med nacistično okupacijo Francije, v letih 1940–1944. Mladi Clément je tedaj in neposredno zatem doživljal hude bivanjske stiske, iz katerih mu je pomagalo branje del krščanskih eksistencialistov, Kierkegaarda, Šestova in predvsem Berdjajeva. Ti avtorji so znali odgovoriti na marsikatero vprašanje, ki je mladeniča sicer vlekel predvsem v smer Vzhoda, zlasti daljnega. Nadaljnji korak na njegovi iskalski poti je bila knjiga Vladimirja Loskega *Mistična teologija Vzhodne cerkve* (izšla leta 1944 – in pred kratkim objavljena tudi v slovenskem prevodu). Po njenem branju se je Clément odločil, da bo kot tridesetletnik prejel krst v pravoslavni Cerkvi. Takrat je spoznal tudi Loskega in postal njegov zvesti prijatelj in učenec. Drugi ruski teolog, ki je močno vplival na Clémenta, je bil Pavel Evdokimov. Tako je Clément trdno stopil na področje ruske religiozne misli, prevsem njene patristične obnove. Loski je v tem kontekstu predstavljal bolj dogmatični vidik, Evdokimov pa to, kar na Zahodu imenujejo »moralna teologija«. Clément je opravil srečno sintezo prvin te teologije, zlasti »neizrekljive Božje bitnosti« Loskega in »nore Božje ljubezni« Evdokimova. Po eni strani je namreč Bog zanj nedostopen človeškemu umu, onstran vseh naših predstav in opredelitev, niti ni »Bog«, ampak hyper-Theos (nad-Bog) – a vendar se po drugi strani neizrekljivost Boga dovrši v pretresenosti, ko odkrijemo Njegovo »noro ljubezen« do človeka.

Toliko glede »teorije«. A Clément je predvsem postal prerok te ljubezni, njen živi primer.

Morda je bil najbolj znan prav kot nekdo, ki je poskušal vzpostaviti mostove med ljudmi, med vzhodno in zahodno Cerkvijo, kot nekdo, ki je združeval krščanstvo s sodobno in postmoderno kulturo, ki je bil v nenehnem ustvarjalnem dialo-

gu z muslimani, budisti in judovskimi misleci. Bil je ustanovitelj »Abrahamskega občestva«, ki je poskušalo doseči sodelovanje med seboj sicer tako sprtih dedičev Abrahamovega monoteizma. Bil je član mnogih mednarodnih posvetovalnih organov. Bil je častni in priljubljeni gost velikih shodov in gibanj, priljubljeni govornik ob mnogih pomembnih cerkvenih dogodkih, npr. na taizejskih srečanjih. Več kot enkrat je napisal besedilo meditacije za Križev pot, ki so ga prebrali pri papeževem bogoslužju na veliki petek (s skromnim nasmeškom mi je nekoč dejal, da sicer ne vedno z omembo njegovega imena, a v Cerkvi avtorstvo ni najpomembnejše). Živimo v svetu, v katerem je vse preveč sovraštva, nenazadnje tudi med raznimi verstvi. V takem svetu dejavna ljubezen pomeni tudi preseganje verskih razprtij – z eno besedo ekumenizem.

A nič ni preprosto. Vsi, ki smo prejeli vero in se zanjo navdušili, poznamo občutek, ki jo spremlja na začetku: krščanstvo je neki univerzalni zaklad, iz katerega lahko črpamo odgovore na vsa vprašanja. Potem pa počasi vidimo, da je zgodovinsko krščanstvo še kaj drugega, da odgovorov na vsa vprašanja preprosto ni, da jih ne moremo mehansko iskati niti pri cerkvenih očetih in učiteljih. Če je celo med kristjani v dvajsetem in enaindvajsetem stoletju toliko zla, sovraštva in vojn, to pomeni, da smo soočeni z zgodovinsko krizo krščanstva in krizo vsakogar izmed nas, ki na to krizo ni sposoben odgovoriti. Eden izmed odgovorov na krizo je nedvomno tudi ekumensko gibanje. Olivier je bil v njem zelo dejaven. Vendar mi je večkrat rekel, da je »uradni«, »diplomatski« ekumenizem vse prevečkrat jalov, da se celo dogaja »s figo v žepu«, da se Cerkve težko osvobajajo kompleksa svoje univerzalne mesijanske vloge, ki se prepleta s slo po univerzalni moči in oblasti. Enkrat mi je rekel, da obžaluje, ker je tolikokrat žrtvoval veliko življenjske energije za dejavnosti, ki so navidez imele za cilj zблиževanje razdeljenih bratov, v resnici pa so le izpolnjevale birokratsko zastavljene cilje različnih hierarhij.

Bog je eden, a ne obstaja ena in edina človeška organizacija – pa najsi se še tako imenuje »edina Cerkev« – ki bi si Boga lahko prilastila. Vsi ljudje smo Njegovi otroci, a smo med seboj skrajno različni in zato se nam ta edini Bog kaže na zelo različne načine, saj upošteva našo različnost. Mogoče in verjetno je, da ima kdo popolnejšo in resničnejšo zamisel o Bogu kot nekdo drug, nihče pa nima o Njem docela resnične in popolne predstave. In četudi bi jo imel, mu s tem ne bi bila dana pravica, da korigira in cenzurira predstave, ki jih je Bog o sebi ustvaril v drugem. Izjema so le take predstave o ekskluzivnem »Bogu« in ekskluzivni »Resnici« ter njeni nosilki, ekskluzivni »Cerkvi«, ki nas pripeljejo do misli o naši lastni ekskluzivnosti, do opravičevanja prezira in sovraštva do drugih. Vsekakor smo poklicani k spoštovanju svojega izročila, svoje Cerkve, da ji ostanemo zvesti do smrti. Toda zvesti do svoje smrti, ne do smrti drugega, ki bi ga najraje ubili, ker se moti.

Olivier Clément je bil tovrsten ekumenist.

Bolj kot karkoli drugega pa je bil zame živo Božje obličje, Ena izmed Njegovih podob, ki je ni mogoče zamenjati s čimerkoli drugim. Sam je pisal o tem, kako sta Adam in Eva po padcu prejela »kožna oblačila«, ki naj bi zakrila celotno rajsko, bogopodobno človeško telo – razen oči. Tisti, ki smo imeli srečo od blizu gledati v njegove bistre in radovedne oči, smo za trenutek lahko pomislili, da smo že v raj, da se bomo tako gledali tam. Olivier je zadnja leta življenja preležal hudo bolan, priklenjen na posteljo. To so bila leta mučeništva, a takega, ki je pot do zmage. Večkrat sva ga s Tatjano Goričevo obiskovala v njegovi sobici v osmem nadstropju, od koder se je videl ves Pariz, vse do oddaljenega Eifflovega stolpa. Spominjam se zadnjega obiska pozno jeseni leta 2008. Mučili so ga rak, Parkinsonova bolezen, posledice umetne kome, iz katere ga zdravniki niso mogli več popolnoma vrniti v normalno življenje. Preveč za enega samega človeka, zlasti v njegovih letih. Tudi tokrat je poleg njega bilo stojalo za infuzijo, pred njim pa bolniška polička, na kateri so ležale najnovejše knjige in revije. Pa še ikona in molek. Po vseh »pravilih« bi takšen bolnik moral ležati v globoki depresiji, težko govoriti in slabo dojemati. Obraz takega bolnika naj bi bil tog, podoben maski. A kaj se je res godilo? Gledale so naju znane, radovedne, ljubeče oči. Čeprav nas je skrbna Monique, njegova soproga, prosila, naj ga ne utrujava preveč, največ pol ure, se je pogovor zavlekel in je trajal skoraj dve uri. Olivier sprašuje, zanima ga, kaj se dogaja v Rusiji, Sloveniji, Srbiji. (Ob izbruhu vojne v Jugoslaviji je pozval škofe svoje, pravoslavne Cerkve, naj se odločno zavzamejo za takojšnjo ustavitev ognja – a niso ga razumeli. Zdaj ga zanima, kako Cerkev premaguje povojne travme, koliko je sama njihova žrtev, koliko pa pomaga najti pot do sprave.) Ko ga sprašujeva o tem in onem, prosi, naj nam odgovori Monique, ker sam težko govori, da pa bo tam, kjer bo potrebno, segel v besedo in dopolnil odgovor. Pri enem od prejšnjih najinih obiskov je pripovedoval, koliko novega je odkril v bolezni. »V našem telesu se bije hud boj, telo se bori, da ne bi sovražilo in se zakrnilo. Samo telo postaja kraj bogoslužja, liturgije. Molitev se zliva z dihanjem, razkriva se v srcu, in obenem razkriva globlje telo, kot je tole naše: v sebi odkriva telo Božjega veličastva.«

Težko je temu karkoli dodati. In težko je temu verjeti, če nismo sami videli in doživeli.

Berta Golob

ODTRGANI CVET

Vsak dan je prihajal mimo. Nerodno je udarjal ob tlak. Tudi malo zaneslo ga je kdaj; tako za pol koraka, a je hitro spet našel smer. V beli polivinilni vrečki je imel verjetno le kak kos kruha. Če bi bila polna, mu ne bi opletala okrog nog.

Bil je še mlad. Le redkokdaj je prihajal po cesti navzdol še s kom v paru. Da bi imel v samskem domu svojo sobo, ni verjetno. Tam se je v vsakem prostoru menda gnetlo po več moških. V vsakem oknu je bila napeta vrvica, na njej pa vse gosto napol opranih nogavic in srajc. Še z zadahom po potu. Predvsem pa namečkanih, karirastih, neuglednih.

Kakšna je bila gotovo njegova.

Ni bil videti ravno zanemarjen, kaj posebno urejen pa tudi ne. Kako pa naj bo! Tam v tistem gnezdu je vse živelo navzkriž in počez. Delavci pač, sezonci. Pozno jeseni se bodo porazgubili verjetno nekam domov. Bogve kam. Najbrž v Bosno.

Iz kletnih prostorov, koder je bil nekakšen bufet, so prihajali zvoki zategle melodije. Porazgubili so se tja dol proti Savi, kjer pravzaprav niso bili več slišni. Vseeno so padli v vodo. Reka jih je odnesla na jug.

Tudi on je bil z juga. Zagotovo. Oni podaaaaljšani glasovi otožnih pesmi so ga nemara zazibali v kake spomine. Lepe ali pa bridke, kaj je to brigalo tukajšnje vaščane! Prav nič. Tisti samski dom tam, no ja. Tudi sezonci morajo nekje stanovati. Saj dajo mir. Nikoli kakega pretepa. Bogve, ali so naglušni? Nobena harmonika ne bi mogla preglasiti njihove muzike. Pa Sava ni odplavljala njene pojemajoče zateglosti vsak dan. Le ob sobotah. Da je pa na zgornjem oknu nekdo do zadnje možne glasnosti navil svoj tranzistor, to je pa preseгло meje.

Mogoče on?

Moral je ukrepati upravnik. »E, dečki moji ...«

Upravnik se je rad sprehodil po vasi. Tolkel je smešno mešanico dveh treh jezikov. Živina ga je zanimala, zato se je ustavljal pri kmetih. Kako šilce žganja je prav rad srknil. Rakija. In je dobil kar to ime.

Rakija se je znašel. Omislil si je kokoši. Brez težav je zbil skupaj nekaj kurniku

podobnega. Toliko trave je bilo tudi tam okoli, da mu je prišla prav. Ostanke hrane dovolj za njegove kure. Dobička od njih pa ne veliko. V kurniku so bile preveč na tesnem. Izpuščene so ušle k cesti in tam je od kakšne ostalo samo povoženo perje. Grdo, da grše ne bi moglo biti. Sezonce, vsaj nekaterim, pa je njegova kokošjereja prinesla nekaj veselja. Malo zaradi jajc, malo zaradi kokodakanja, še največ pa zaradi spomina na dom. Oživele so zgodbe. Nekad, tamo, znaš ...

Če se jim je pridružil tudi oni samotni brezimni, je verjetno bolj molčal kot pripovedoval. Ali pa je nenadoma oživel in so vsi poslušali njega?

Okolica samskega doma je bila puščobna. Peskokop in cesta in breg navzgor in breg navzdol. Zgradba siva. Vedno siva, kdaj bolj siva in v jesenskem deževju najbolj siva. Siva, sivejša, najsivejša. Stanje njenih sezoncev podobno. Bufet, muzika, kokoši in občutek, da so nogavice in srajce oprane, je zagotovilo nekaj ugodja. Falabogu, majko moja!

Blizu tam sredi klanca je bilo pa skoraj rajsko lepo. Prijazen okrušek sveta, in ta je očitno padel naravnost z neba. Tam je v živi meji rasel velik grm španskega bezga. Prav tanko koreninico je pred mnogimi mnogimi leti dala mali Minci ostarela dninarica Mana. Imela je svojo kajžo in grede in na njih vse polno rož. Na koncu vrta pa ogromen španski bezeg. Minca je požrešno zrla v njegove dehteče vijolične cvetove. Jeseni, ko je Mana okrog njega vse lepo pograbila, je izkopala mladico. Dala jo je Minci, rekoč:

»Na, Minca, to pa ti nekam vsadi. Veš, jaz se pa staram. A mi boš prinesla čaj, če bom zbolela?«

Minca je obljubila. Bezeg ji je ata zasadil tja zraven drugega grmičevja. Postal je drevesce in z leti velik košat grm. In čez mnogo let je prišel čas, ko so se v vasi naselili sezonci. Za od pomladi do pozne jeseni. Vedno drugi in pač od nekod. Z juga. Bezeg pa razkošen in cvetoč. Minca skoraj tako. Dninarica Mana že davno med rajnimi. Nikoli ji ni bilo treba prinesiti čaja. Zaspala je sredi svojih rož.

Tista pomlad. Tista pomlad, ko je bil med sezonci tudi oni samotni brezimni. Zagotovo drugačen od drugih. Sončen dan je bil. Zastal mu je utrujeni korak. Potem je stopil na drugo stran ceste tja do razkošnega španskega bezga in odtrgal cvet.

Da Minca vsaj ne bi tega opazila! A je. Grobo se je zadržala:

»Ja kaj je zdaj to! Pustite pri miru! A je vaše?«

Brezimni je spustil vejico na tla. Brez besed je nadaljeval svojo pot.

Bogve zakaj si je zaželel imeti v sobi vsaj majhen košček dehteče lepote?

Bog ve, zakaj!

Bogve, ali Bog ve, kje je samotni brezimni zdaj? Minca mu že več let piše na valove reke. Odgovora pa ni.

Frank Troha

BOŽIČNI SPOMINI

Kakor vsako leto v božičnem času sem tudi sedaj v mislih poletel preko širnega morja in preko visokih gora v svojo nepozabljeno rojstno vasico. V mislih sem izbral iz svojih spominov iz otroških let nekaj podrobnosti in sem se odločil napisati za božično izdajo.*

Mnogo let je že poteklo, odkar se nahajam v tej deželi, in še nikdar se mi ni pripetilo, da bi bil trpel toliko pomanjkanja, kot sem ga bil večkrat deležen v svojih otroških letih. Brezmiselno bi bilo trditi, da bi si ponovno želel pomanjkanje, kakršno sem že občutil. Ne morem pa trditi, da sem v tej deželi več veselja užil, nego sem ga v rojstni domovini, dasi sem imel v tej deželi skoro vedno vse potrebno na razpolago.

Razume se torej, da človek, ki je primoran iti v tuji svet, tudi v tujini ne more biti zadovoljen. Popolnoma zadovoljen bi bil človek v rojstni domovini, samo da bi tam vsega zadosti na razpolago imel. Mi Slovenci, ki smo šli za boljšim življenjem v tuji svet, pa nismo bili rojeni pod tako srečno zvezdo in zato moramo prenašati gorje tudi v tujini, ki nam ga slučajno kolo časa prinese.

Seveda, človek vselej nima dovolj časa, da bi se poglobil v pretekla leta, v svojo otroško mladost, ki jo je preživel tam daleč, v daljnih, daljnih krajih. A kadar nastopijo večji prazniki, kakor je božični čas, tedaj se pa hote ali nehote spomni svoje skoro že pozabljene mladosti. Ako smo vedno v mestu med visokimi zidovi ter so nam po raznih trgovinah na ogled vsakovrstni predmeti, ki našo pozornost nase obrnejo, tedaj smo v mislih na mestu, kjer tisto opazujemo. A kadar se pa le za kratek čas podamo na prosto v naravo, v bližnji gozdič, tedaj se nam pa takoj zazdi, da smo daleč, daleč vstran od glušечеge mestnega šundra. Kar tako se nam zdi, kot bi tam za prvim gričkom stala naša rojstna vasica. In ako se podamo takole malo ven iz mesta v predbožičnih dneh, ko je že sneg pobelil pokrajine in ko vse izgleda, kot bi bilo pokrito z veliko belo odejo, tedaj se zamislimo v naša mlada leta, kako je bilo v tistih davnih letih, tam daleč v rojstnem kraju. Kar sami sebe vidimo, kako smo se sankali iz visokih brd v dolino. Utrjenim od mraza so nam rdela lica, čist dišeč gorski zrak nam je polnil pljuča in naša mladost se je razvijala kot cvetje, ki nikoli ne ovne. S

**Nova doba (Cleveland), 7(1931), št. 51, str. 3. © Alenka Veber*

svojimi sanmi domačega izdelka smo se podali v gozd, nabrali smo mahu za goro, katero se je napravilo v kotu hiše in po kateri so bili razstavljeni številni pastirci in črede ovac in živine. Poiskali smo najlepše drevesce, ki se je moglo najti, in ga posekali za božično drevesce, okoli katerega smo rajali, peli in se veselili na sveti večer.

Po opravi molitev svetega večera smo se zbrali v gručah skupaj, šli od hiše do hiše, prirejali vsakovrstne igre, prepevali božičnico in tu pa tam se nam je posrečilo dobiti kakšen krajcar. Pripetilo se nam je celo, da smo bili deležni lepih suhih lešnikov, ki so bili prava slaščica za nas. Ponekod smo pa še celo jabolka jedli, kar je bilo nekaj izrednega pri nas v božičnem času. Potem zopet polnočnica, kateri je bil tako srečen, da se jo je mogel udeležiti, ako ga ni popred spanec premagal. Na ta način nam je pošel božični večer v mladih letih v rojstni vasi.

Z božičnim večerom pa ni bilo še konec našega veselja. Nastopil je zopet tepežni dan. Nikoli v celem letu ni bilo tako lahko zgodaj vstati kakor na tepežni dan. Samo en lahak klic matere: »France, vstani!« in bliskovito sem bil na nogah in prav nič ni bilo treba oči mencati, kakor običajno v drugih dneh. Leskova šiba je bila že pripravljena. Prvo sem natepežkal mater in tisto je bil edini dan v letu, da sem imel pravico mater udariti. Potem pa hajd od hiše do hiše. Skoro nikoli ni bilo drugega glasu slišati, kakor glasove otrok, ki so tepežkali. Skoro venomer se je ponavljalo: »Rešite se, rešite majhnih grehov, velikih grehov, da bi tako dolgo živeli, da bi v nebesa zleteli.«

Obiskali smo vse hiše, tudi najsiromašnejša ni izostala. Deležni smo bili vsakovrstnih darov: denarja v obliki bornih krajcarjev; siromašni so si jih pa že dan poprej izmenjali na vinarje. Prazni nismo odšli iz nobene hiše, ako ni bilo drugega, je bil bori vinarček, zadovoljni smo bili z vsem. Nadalje smo bili deležni lešnikov, suhih hrušek in tudi orehov. Torbe so se nam polnile, in predno se je storil do dobrega beli dan, smo že povoljno obloženi dospeli domov. Tepežni dan je bil pravi »jedi-dan« za nas. Celi dan smo se gostili, izmenjavali svoje dobrote in tudi sladkorčkov smo si kupili; kar je pa še denarja ostalo, je šlo pa za šolske potrebščine.

Za tepežnim dnem je bil še en dan, s katerim smo se otroci okoristili. To je bilo v jutru na novega leta. Tedaj smo istotako zgodaj vstali, kot na tepežni dan. Na novega leta dan smo pa voščili »srečno novo leto!« Gospodinje in matere so zopet imele polno sitnosti z mladino, pa tudi očetje in boljši ljudje niso imeli miru. Vse smo obiskali, kjer se nam je nudilo kaj več dobiti. Voščili in želeli smo srečno in veselo novo leto, v resnici pa nam ni bilo dosti mar, naj bo srečno ali ne. Naša želja je bila čimveč darov dobiti, seveda najljubši nam je bil denar, kajti drugih dobrot smo bili že siti izza tepežnega dne.

Enkrat sem imel prav posebno srečo. Šel sem voščiti srečno novo leto tudi na orožniško postajo. Orožnik je bil prijatelj z mojim očetom, pa sem si mislil, bom šel pa še k njemu. Drugim otrokom ni še na um prišlo, da bi šli orožnike nadlegovati, kajti bali so se jih kot samega vruga. Jaz sem se pa kar lepo ojunačil in hajd na zadnja

vrata. Kuharica je bila že vstala in čisto sem bil pozabil, da bi nji voščil srečno novo leto. Ko sem ji omenil, da bi rad videl gospoda T., je dejala, da ni še vstal: vseeno se je ojunačila in ga je šla zbuditi in mu je povedala, kakšnega gosta ima. Orožnik pa ni bil preslab človek in me je dal poklicati k sebi. Jaz sem mu jedrnato voščil srečno in veselo novo leto in videti je bil zadovoljen z mojo navzočnostjo in voščilom. »Bravo, bravo!« je odgovoril. Potem je pa posegel na mizo po denarnici in mi podaril eno krono. Meni so se zaiskrile oči, da nikoli tega, kajti takega daru do tistega časa nisem bil še deležen. Jaz sem se mu najlepše zahvalil in urno odšel iz sobe.

Otrokom, s katerimi sem se zunaj sestal, sem navdušeno pripovedoval, da sem srebrno krono dobil od orožnika. Potem so se pa še drugi ojunačili in šli tudi orožniku voščiti. Toda nobenega več ni pustil k sebi, kuharici je dal nekaj drobiža in ona je potem delila po malem, kot v drugih hišah. Eden se je pa toliko opogumil, da ji je rekel, zakaj je orožnik meni dal eno krono. Kuharica se je pa nasmejala in mu odvrnila: »Eh, fant, če bi gospod vsakemu po kroni delil, bi bil kmalu suh; kdor je prvi prišel, tisti se najbolj upošteva, vi drugi ste zamudili in zapomnite si za drugič.

K tem božičnim dnevom nisem še prišel Miklavževega, ki smo ga v domovini obhajali že pred božičem, na večer pred svetim Miklavžem. Tedaj smo se spomnili vseh svojih sorodnikov, botrov in botric, in vse smo dobro preštudirali, kam bi se bolj izplačalo nesti nastaviti svetemu Miklavžu. Poiskali smo potrebno posodo, kakšen večji klobuk, pehar ali pa veliko pokrivalno ruto in brez vse bojazni smo šli v hišo, kamor smo bili namenjeni iti nastaviti svetemu Miklavžu. Tam so nam radi ali neradi pokazali prostor, kam naj nastavimo, in odšli smo v popolnem zaupanju, da bomo prihodnje jutro dobili posodo napolnjeno z darovi.

Tako sem na kratko obletel v mislih in se spomnil mladih let, kako sem jih preživel v krogu drugih otrok v rojstnem kraju. Nešteto nas je dandanes v tej oddaljeni deželi, ki so nam bila slična naša otroška leta, katera smo preživeli skoro na en in isti način. Prav tako smo si slični sedaj v tej deželi, drug drugemu smo skoro enaki. Mučimo se, delamo in se trudimo. Nešteto nas je v tovarnah, v rudnikih, v premogorovih in gozdovih. Naša mladina pa raste in se razvija, toda na povsem drug način, kakor smo se mi tam daleč na oni strani morja.

Naša skromnost v mladih letih, ki so nam jo mogli dati stariši, se je povsem razlikovala od tega, kar imajo otroci v tej deželi. Malo igrač smo imeli, pa še tiste so bile večinoma domačega izdelka. O igračah, kakoršne vidimo danes po trgovinah, ki se prodajajo za božična darila otrokom, se nam niti sanjalo ni. In vseh teh modernih igrač se otroci kmalu naveličajo. V stari domovini se je pa v več krajih opazilo, da so imeli stare igrače shranjene za spomin že odrasli ljudje. Torej je razvidno, da otroci se vselej ne počutijo srečne in zadovoljne, čeprav imajo vsega v izobilici. V stari domovini nam je pa marsikaj manjkalo, toda v vsej tisti skromnosti smo bili zadovoljni.

Stanislav Koštric

BLAGODEJNI PRIČETEK

Sedela je na obrežju in strmela v naraslo reko. Odstrla je polpreteklost in zavzdihnila v prikriti bolečini. Tiho si je zaželela, da bi se prepustila kalnim valovom. Spomin na Tomaža je bil preveč krvav. Namerno se je izogibala ceste, ki je vodila skozi gozd. Tudi ni prihajala na kraj, kjer se je Tomaž ponesrečil sredi noči. Treščil je v hrast in skupaj z avtomobilom zgorel. Hotela je pozabiti temno usodnost, toda ni zmogla. Žalostno resničnost je zameglila s trenutki njenih medsebojnih srečanj. Spomnila se je resnega spoznanja.

»Tomaž, ne bodi tako vsiljiv!« ga je pokarala. Zardel je. Umaknil je roko z njenih prsi, kot da bi se opekel.

»Dolge roke imaš,« se mu je poredno nasmehnila. Še bolj je zardel.

»Moraš se obvladati!« je postala prijazna.

V njem je naraščala strast. Kar pijan je bil od poželenja. Pred njim se je bohotila kakor mogočna trdnjava, ki je ne bo nikoli zavzel.

Stekel je v morje in zaplaval k osamljenim čerem ter jo pustil samo na obali.

»Kako je strasten!« se je prestrašila in hkrati začudila ter se prepustila sončnim žarkom.

Zdrznila se je v spominjanju vročega, julijskega popoldneva ob morju. Pogledala je naraslo reko, ki je grozila, da bo vsak hip prestopila bregove. Bala se je prihodnosti, ki je trkala z odločilnimi koraki. Vračala se je domov, da pripravi prtljago in se poslovi.

Obstala je pred mogočnimi samostanskimi vrati. Približno meter in pol visok zid je oklepal starodavno poslopje, kot da hoče zaustaviti vsak vznemirljiv vzgib zunanjega sveta. Prijela je težko okovano kljuko in odprla duri. Posvečena tišina ji je dahnila v obraz. Izgubljeno se je prestopala sredi križnega hodnika, dokler je ni sestra vratarica odpeljala k prednici. Ozirala se je po neprijetni sobi za goste. Starinsko pohištvo ji je pričaralo pozabljeni čas. Previdno je sedla na ponujeni stol in potrpežljivo čakala.

»Prvi vtis je zelo pomemben,« se je spomnila materinega naročila.

Prednica ji je segla v roko in jo hladno pozdravila.

»Kako ti je ime?« jo je prebodla z ostrim, sinjim pogledom.

»Angelika,« je zajecjlala kakor nebogljeno dekletce.

»To bo tudi verjetno tvoje redovno ime, če boš seveda vztrajala,« je modro presodila prednica in poklicala sestro magistro, da ji posreduje prve nasvete ter jo počasi začne uvajati v skrivnosti redovnega življenja.

Počasi je stopila po križnem hodniku. Polmrak jo je pomirjal. Vse je ugasnilo. Spomini na Tomaža so izkrvaveli. Večnost je segala v njeno minljivost. V stolpu samostanske cerkve je odzvonilo večerni ave.

Vinko Šmajš

TRIJE KROGI

Vrezek sneg se udirajo stopinje. V nastajajočo temo, ki jo moti bleda svetloba kandelabrov. Samo trije krogi.

Toliko jih zmore drobna postava.

Trije krogi okrog hiše. Saj še ni dolgo, ko so se smejale drobne vrtnice, polne rumenih cvetov, in so z bližnje češnje bingljali zlatorumeni listi.

Tišina v belini, ogroženi, umazani, ograjeni z zimzelenimi grmiči, ligustri.

Ograjena, kot je ograjeno vse življenje mislečega bitja, ki hlepi po neskončnih širjavah vesolja, da, ad astra, pa ga bivanjska sila vedno priklene na neznatno mikro lokacijo. Da, to mu je namenjeno, usojeno ...

V zlih, čutečih razglabljanjih se v tiho vršanje severnika stapljajo koraki v prvi krog.

Kako čudno, v krog, atomski krog, ki mu nevidne sile zarisujejo neskončnost. »Tezejev labirint«, iz katerega ni od antike dalje nobenega izhoda.

Ujetost, da, ujetost, a vendar upornost korakov, ugrezajočih se v srež. Danes bom spal, jutri bom vstal, se kot v mehko sivino večera ugrezajo drobci zavesti. Tej, ki še izbrska kako podobno trditev našega umetnika.

Trije krogi. Trepalnice zastrejo oči, krog se obarva rumeno, se obarva zlato; prvi in drugi in tretji. Se širi čez vse obzorje kot čudežna mavrica ...

Pri krog, otrokov krog. Poln samih vragolij, hitenj, cvetočih trav in božajočega sonca. In velike kristalne čaše, da vanjo lije vroči studenec hrepenenjskih tokov. Hipokrenin studenec. Marijin venec, ki sem ji ga spletel na domačem pokopališču, iz samih visokih belih marjetic, z nenehno vabljivimi, rumenimi očesci. Kot v rajju. Do tistega trenutka, ko sem pred spomenikom izpustil njeno roko, ker je rekla: »Rada bi, a res ne morem, ne morem!« Njene rjave oči so se povesile in pogreznile v temo ... srce je trepetalo.

Mrak: zlati dež zvezd z neba se v spiralah tiho spušča, hodec, ki mu zmanjka poti, v razburkane valove morja ...

Prvi krog, še nekaj stopinj. Zakaj le prvi krog in drugi in tretji, vsako noč, tristošestdeset dni letno in toliko let že? Sedaj, po osmih križih trpljenja, sladko-

sti in težav! Moj bog! Pa sem se pred leti vračal v svoje gnezdo s srninimi koraki. V hribčku nad Efenkovo cesto zagledam Eda, mislečega Eda, ki je pospremil svojih petero otrok v svet.

»Edo, čemu krožiš okoli svoje osi?«

Tihi nasmešek. »Mogoče te v mojih letih kaj takega doleti!« Njegove modre oči so se rezko zagledale v moje. Toda, le trenutek. Vedel sem – nasmešek je bil odveč. Njegovo dekompenzirano srce pa je v razsvetljeni notranjosti njegovega doma utripalo hitreje. Kot ura, perpetuum našega bivanja.

Še škrip, škrip, škrip. Vrata so odprta. Prvi krog je sklenjen ...

V naslednjem krogu so se smejale zvezde s temnomodrega neba. Koliko zvezd, koliko novih domov za bitja večnosti.

Koraki odmevajo v tišini črnine. Negibne stvari okoli mene. Še pravkar pogнали oranžni cvetovi marelice na zahodni strani hiše so pretiho zveneli in opajali vrt, rastoče trave.

Neko notranje veselje, prvi akordi v pomlad, so tam daleč nekje, še za gorami, hrumeli kot vihar.

Drugi krog, lažjih nog naokrog, da ne boli noga v zgornjem delu stegna. »Pa saj ne bo potrebna operacija,« de z nasmeškom sosed, ortoped Milorad. Infarkt je že pred letom opustil namen, da zapre dotok krvi iz aorte v srce. Samo dvajset stopinj za četrtno kroga in korak se ustavi, postoji. Kot da se je vse zgodilo tam daleč, v okrašenem svetu. Na plavajoči gladini Sredozemlja, v nemirnih in vročih kajutah ladje, v grmenju Thunderboltov, v študiju jezikov na fakulteti in naposled med mladimi, žarečimi obrazi, polnimi vedoželjnosti in veselja, saj je cvet življenja presladek bonbon.

Beseda ostane, spomin ostane. Po štiridesetih letih so te žareče oči zaznamovale gube in vendar so prosile: »Tovariš, dajte, zaigrajte še enkrat tisto!«

»Kje je kitara?« Ni je, trenutek pozabe.

»Pa vendar, zapojte, prosim!«

»You are my sunshine.« In vsa dvorana je zapela z mano: »You make me happy, happy ...« Nekaj je privrelo iz notranjosti, solza je orosila spomin na srečne dni.

Nekje pri sosedu je zamijavkala bela mačka. V pomladanski sli, v klicu po rodnosti.

Zadnji koraki so se vzpeli nad velenjsko pokrajino, zeleni, dehteči, rosni kot Prežihove solzice.

Tretji krog, radi ga imenujejo častni krog. Beseda ni enigma: trije krogi, trije veneci našega bivanja.

Leto se izteka. Ali smo ušli cunamiju, potresu, suši, atomski vojni?

Noge počasi tapljajo skozi snežno odejo. Okrog hiše. Mimo razsvetljene smrekove veje. Pusti me, podoba, naj poletim. Kot ptič, tja do grobišča, morja luči. »Saj se

kmalu srečamo v duhovni podobi, moji dragi ...« Rahel drget, skoraj strah. Puščica z velikim očesom je pristala na Tolstojevem grobu, sredi temnega gozda, v Jasni Poljani. Mogila velikega ustvarjalca, obdana s svežim cvetjem. Čutenje, odišavljenost z Natašinim prvim plesom, je odprlo v meni veliko sago ruskega in evropskega življenja.

Življenje, lahko ga kuješ, a vendar ne izgadiš vseh neskladij bivanja ... V globokem zimskem snegu prehodi veliki pisec petinsedemdeset vrst do železniške postaje, Ostapovo, in umre, z zadnjimi besedami v ugašajočih očeh: »Ne mogu boljše, ustal.« (Ne morem več, truden sem.) Osamljeni Tolstojev dom v tej noči zaječi.

Eh, dragi! Samo še korak, krog je sklenjen. pretresa me zadnja misel genialnega pisca.

Čemu še tratim papir za zadnji krog. Saj ne vem. Mnogi, filmski zvezdniki, ustvarjalci, se v trenutkih brezupja in bolečin utopijo v morfiju, sežejo po uspavalnih tabletah, po strelu iz pištole.

V soju rumenega žarka, v nastajajočem mraku, ogledujem levo, srčno roko. Njena koža je ohlapna. Žile sorazmerno velike, nabrekle. Predvsem tista nad zapestjem.

Prešine me Karla Maya roman. Komanci, njihovo bratenje in zvestoba. Odpirajo si žile. Pretok krvi, pobratimje.

V utrujeno misel dahne priziv: evtanazija, sam si določiš svoj telesni pokoj. Sam

...

Prsti vrtijo šivanko, vzeto iz zavihka suknjiča. »Kaj, ko bi? To je sladka ...«

Prst zabode šivanko v nabreklo žilo. Kaplje padajo na obleko. Vedno več. Slabost. Ne! Zadrgnem s prstoma zapestje.

Toda tudi sodobni Artaud me ne prepriča. Nihil?! Da, ne? Da? Ne!!!

Žena stopi v pisalnico. »Motiš me!«

»Že zopet, motiš ...« Užaljeno zapre vrata.

Moji krogi so sklenjeni. Ni jim konca. Vesolje je ne-skončno. Dantejevih sedmero meglic.

Nasmejim se sebi. Kot mavrica. Prelepa barvna harmonija v ujetosti misli, trenutka, svetlobnih let. Kako daleč: Ad astra.

Novi krog nocoj.

Novi krog jutri.

Novi krog pojutrišnjem.

Tisoč krogov še, z gloriolami in vso slo, ki jo premore zemljan, v življenje duše, ki nima svoje, končne – pike.

Vreme se kot huda ura za zatemnelim hribom Kozjaka pretaka v predele možganskega centra, postaja divja jaga, zmešani lovec, se z drobnimi prsti dotika čustvenih vzmeti.

Prsti objamejo steklo. Rdeče vino. Le zakaj rdeče? Kot kri rdeče. Dvigne se koprenasta zarja in jo obarva. Fantastično, do norosti rdeče. Zdaj zavest razvozlava rdeče – od rdeti.

Rdeči napoj iz kristalnega kozarca zvedri žalostno dušo.

Zunaj se v belem snegu, v zadnjem, tretjem bivanjskem krogu, oglašča pretresljivi pet peti, pet peti.

Kako ujeti zmešanega lovca iz divje jage? Kako dojeti nemirnega duha v Goethejevem Faustu? In le kako dojeti vaškega viharnika, svetovnega poeta, Sergeja Jesenina, Izadorinega in maminega ljubljenca, ki se v zadnjem bivanjskem krogu izroči adrenalinskemu opoju, rdečemu vinu: lastni krvi, in s to krvjo izkriči svoj zadnji spev. Zadnji zapis v svetovno liriko, knjigo nesmrtnosti!

Vino in kri! Kakšna vzajemnost podobe in nemira in krikov in želja po belih labodih in njihovi poslednji, visoki pesmi ...

Kri iz prebodenega prsta še kaplja na obleko, na tla in izrisuje zadnji krog. Z rdečo avreolo. Rdečo?

Ne, hočem še! V dvojniku se barva belkasta barva, s črnimi podočniki.

»Eh, plešeš svoj zadnji ples, zadnji tango, človek?«

Tema. Okolje umolkne. Plamen nemirno plapola. Vrhovi bližnjih smrek viharijo v jutrišnji dan.

Stopinje so lahkotne. Mehke in lahke kot svila. Neskončni mir, ko se odpre novi blesteči, skoraj oranžno obarvani krog.

Da, to je že večnost, ki je dobrotna, sladka kot sanje, če so vsa ustvarjena dela ljubeča popotnica bitju v večnost.

Vinko Šmajc – ob 85-letnici

Rojen 11. 7. 1924 v Parižljah pri Braslovčah. Študent. Igra tamburico in poje v zborih. Vojni vibri ne uide. Pristane v zavezniški mornarici. Študira dalje in postane profesor slovenskega in ruskega jezika. Poučuje na Muti, na Prevaljah in Velenju. Izpopolnjuje se v angleškem tečaju v Walesu in ruskem tečaju v Moskvi.

Vseskozi rad piše. Dopisuje v Koledar Mohorjeve družbe, v Večer in Naš čas. Posebna poslastica sta mu branje in pisanje.

Doslej je izšlo sedem njegovih knjig s kratkimi zgodbami.

V rokopisu hrani še tri.

Do danes je aktiven v kulturnih društvih. Že deseto leto je mentor KD Slap v Mozirju.

Skopo odmerjeni čas posveča tudi svoji družini. Ob mnogih pisnih priznanjih mu je naduse draga občinska Kajuhova nagrada.

Še je v njem dovolj močne volje, da vztraja. Ve, da življenje ni samo praznik. Hoja po trnju ga krepi.

Vzpodbuja ga tudi sporočilo Branke Jurca: »Talent imate, pišite!«

Štefka Kac Marn
**ŠE BI ŠLI K STRICU
MARTINU**

Stric Martin se je v družbi otrok pomladil. Vesel je bil, da je lahko pripovedoval o živalih, ki jih je tudi spoznal, saj je vsa svoja leta preživel na planini med živino in pastirji. Navdušeno je opazoval Gašperja in Urbana, ko sta pod starim hrastom raziskovala manjše žuželke.

»To je želodar,« je bil prepričan Gašper.

»Ne, ni! Vprašala bova strica. On ti bo povedal, da je list odpadel zaradi zavijača. Želodarji so v želodih, kaj ti ni to jasno,« mu je ugovarjal Urban.

Stric je prišel k njima. Povedal jima je, da opazujeta gosenico posebnega nočnega metulja. Tudi pohvalil ju je, ker sta se zanimala tudi za čisto majhne živali.

Nežka pa je tekala po jasi. Njej so bili najbolj všeč metulji. Metulji, ki letajo proti soncu. Še posebno je občudovala gozdne šahovce in bisernike. Ravno se je tiho bližala osatu, da bi si od blizu lahko ogledala oranžno črne vzorčke na krilih bisernika, ko jo je premotil Urban, ko je pritekel k njej. Bila je jezna. Metulj je takoj odletel.

»Delo imamo. Nabrati moramo suhe palice. Stric Martin nas bo naučil zakuriti ogenj. Danes zvečer bomo večerjali zunaj,« je bil kratek.

In Urban, Nežka in Gašper so odšli v gozd. Veliko suhljadi je ležalo po tleh. Pridno so zbirali primerne palice in jih odnašali tja, kjer bodo kurili. Toni pa je k večerji zunaj povabil še druga dva pastirja. Vabila sta se razveselila in obljubila sta, da bosta zagotovo prišla.

Takoj, ko se je začelo mračiti in so uredili vse potrebno pri živini, so se zbrali na robu pašnika. Stric je otroke naučil, kako se zakuri piramidni ogenj.

»Tudi jaz sem bil nekoč otrok. Pri tabornikih sem se naučil veliko koristnih stvari. Tudi to, kako se pravilno zakuri ogenj,« je pripovedoval zbranim medtem, ko je zlagal palice v piramido.

Otroci so občudovali stričeve spretnosti in so mu pridno pomagali. Pastir Toni je s svojima prijateljema brezskrbno počival. Pastirji so bili utrujeni in jim je počitek ob ognju zelo prijal.

Večerjo je skuhal Martin v kotlu, ki so ga obesili nad ogenj. Krompirjev golaž z zdravilnimi zelišči je vsem teknil. Vsi so bili siti in zadovoljno so si začeli prepevati.

A peli niso sami. Neopazno so se jim približali škrateljci. Sedeli so na rogovila-

sti veji v njihovi bližini, ko so jih opazili. Pinko in Teti sta ob koncu pesmi vstala. Predstavila sta se:

»Jaz sem Pinko.«

»Jaz sem Teti.«

»Vse vas dobro poznamo. Jaz sem Žvižgo,« se je oglasil še lunin škrateljč.

Kmalu so vsi, kolikor jih je bilo, povedali, kdo so.

Škrateljci so tako hitro izginili, kot so prišli. Otroci so postali žalostni. Vedeli so, da bo že zjutraj prišel ponje Gašperjev in Nežkin oče.

Tiho so zlezli na svoja ležišča. Tudi stric Martin jim je bolj tiho, kot običajno zaželel lepe sanje.

»Stric, stric! Kaj je to?« je bila radovedna Nežka, ko je našla na svoji blazini majhno rogovilo.

Stric jo je ogledal. Glasno se je nasmejal in povedal je Nežki: »To je lesena kravica, buša. Sigurno so ti jo prinesli škrateljci, ko si ti sladko spala.«

Tudi Gašper in Urban sta dobila podobno igračo. Skoraj pa bi jo pozabila pri stricu. Nista bila ravno navdušena, ko je oče že prišel in so se morali posloviti.

Tudi stric Martin je gledal nekam v daljavo, ko se je poslavljal.

»Menda mi je mušica padla v oko,« si je govoril, ko si je z rokavom brisal solze.

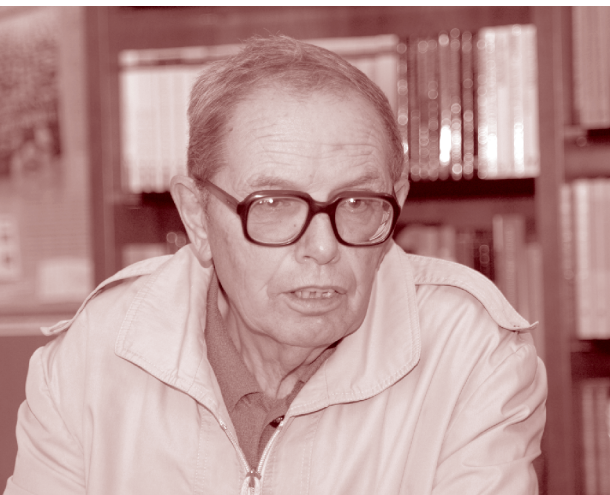
(Iz besedila *Škrateljci še živijo*)

Ilustracija
Mojca Haller

Celjska Mohorjeva družba v letu 2009

Oktober 2008

Dr. Stanko Klinar

Že prva tiskovna konferenca meseca oktobra, ko se začenja mohorsko novo leto, v knjigarni Celjske Mohorjeve družbe na Nazorjevi 1 v Ljubljani je pričala, da se zvestim bralcem najstarejše slovenske založbe obeta zanimiv jesenski knjižni program. Predstavili smo dela domačih avtorjev: pesnika, pisatelja, dramatika in režiserja Vinka Möderndorferja *Vsakdanja spominjanja* (zgodbe iz let 1993–2007). Avtor se je v knjigi predstavil s panoramo svojih kratkih zgodb, ki so nastajale v zadnjem desetletju. Spremno besedo je dodal akad. Ciril Zlobec.

Sledila je predstavitev štiriintridesete knjige iz zbirke *Glasovi*, ureja jo dr. Marija Stanonik, *Ljudi so gučali*, delo štirih avtorjev – Jelke Pšajd, Elizabete Ajtnik, Alojza Peserla in Milene Lozar. V njej so avtorji zbrali 177 ljudskih pripovedi iz 32 krajev severnega dela Slovenskih goric. Prispevek o narečjih v severovzhodni Sloveniji je prispevala akad. dr. Zinka Zorko. Knjigo smo predstavili tudi pri Sv. Ani. Predstavitve so se v avli Občine Sveta Ana poleg urednice zbirke dr. Marije Stanonik in akad. dr. Zinke Zorke udeležili tudi vsi avtorji in številni pripovedovalci povedk iz zahodnih in osrednjih Slovenskih goric. Sledili sta še predstavitvi v Domu kulture Lenart v Lenartu ter v dvorani kulturnega doma v Zgornji Kungoti.

Jezikoslovec in gornik dr. Stanko Klinar je predstavil vodnik *Dovje and Mojstrana*. Tako je ljubiteljem lažjih sprehodov in visokogorskih tur v okolici Dovjega in Mojstrane na voljo privlačen vodnik še v angleškem jeziku.

Odzvali smo se tudi vabilu Knjižnice dr. Toneta Pretnarja iz Tržiča. Na pesniškem večeru se je predstavila Slavica Štirn z najnovejšo zbirko *Nikogaršnji dnevi*. Na Polzeli smo v organizaciji Medobčinske splošne knjižnice Žalec in Občinske knjižnice Prebold v prostorih Garni šport hotela Prebold predstavili knjigo folklornih pripovedi iz Spodnje Savinjske doline *Têdi ni blo tek ko dôns*. Pogovor z avtorjem Blažem Podpečanom je vodila Irena Štusej, za glasbeno spremljavo so poskrbeli ljudski pevci *Šest – še iz Šešč*.

Celjska Mohorjeva družba pri izdajanju različnih knjižnih edicij uspešno vključuje tudi različne institucije, ki se sicer z založništvom ne ukvarjajo posredno. Tako smo v sodelovanju z Baziliko Marije Pomagaj z Brezj na Gorenjskem izdali zbirko molitev k Mariji Pavla VI. *Litanije brez konca* v prevodu Vanje R. Kiswarday. Zbirko smo predstavili skupaj s knjigo Benedikta XVI. *Kateheze o apostolih* (razlaga Kristusovega razmerja do Cerkve). Knjiga je izšla v prevodu dr. Antona Štruklja ter s spremno besedo nadškofa msgr. Alojza Urana. Poleg zbirke molitev smo predstavili še *Tomažičev simpozij v Rimu*, ki je tudi tokrat izšel v sodelovanju s Slovensko teološko akademijo v Rimu in Inštitutom za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani.

Navzoči smo bili tudi na 11. festivalu slovenskega filma v Avditoriju Portorož v Portorožu, kjer je bil predstavljen celovečerni dokumentarni film Mirana Zupaniča *Otroci s Petrička*. Izdali smo ga skupaj s produkcijsko hišo Arsmedia.

Konec oktobra je v Mohorjevi knjigarni v Ljubljani sledila predstavitev treh knjig. Ob osemdesetletnici književnice Zore Tavčar smo izdali zbirko kratke proze in dramske humoreske *Kroži, kroži, galeb ...* Dr. Andrej Capuder je v zbirki *Religiozna misel* izdal knjigo *Henri Bergson, intuicija in misel* s spremno besedo dr. Antona Stresa. Ob šestdesetletnici misijonarja p. Pedra Opeka smo v prevodu Tadeje Petrovič Jerina izdali knjigo *Dnevnik spopada (zapiski z Madagaskarja v sodelovanju z Michelom Prévostom)*. Knjigo je predstavil narodni voditelj misijonov Stanislav Kerin.

Nadaljevali smo tudi s popoldansko *Jezikovno kavarno*, ki jo vodi prof. Janez Perpar.

Gost oktobrskega literarnega popoldneva je bil pisatelj, pesnik in publicist Vladimir Gajšek. V *Razmišljanjih in razgovorih v Mohorjevi* je dr. Bojan Žalec gostil dr. Iva Keržeta, avtorja knjige *Začetek slovenske filozofije: Etnoontološka raziskava* (Študentska založba, zbirka Claritas, Ljubljana 2007).

November 2008

Mohorjeva knjigarna v središču Ljubljane postaja vse bolj središče kulturnega življenja. V popoldanskih urah se v njej vrstijo različne jezikovne kavarne, razmišljanja in razgovori ter literarni popoldnevi. V njej potekajo tudi tiskovne konference gostujočih založb, tako v dopoldnaskem času kot popoldanskem. V sodelovanju z *Zvezo zgodovinskih društev Slovenije* in uredništvom *Kronike* smo v začetku novembra pripravili pogovor ob izidu knjige Angelike Hribar *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi*. V pogovoru o rodbini Hribar in

Angelika Hribar

Dr. Tanja Repič

meščanstvu na prelomu iz 19. v 20. stoletje sta poleg Angelike Hribar sodelovala tudi avtorica spremne študije o meščanstvu dr. Eva Holz in urednik *Kronike* dr. Miha Preinfalk.

Knjigarna je na pesniškem večeru gostila pesnico Meto Kušar in pesnika Tomaža Šalamuna. Večer je bil posvečen izidu četrte pesnične zbirke in sedemintridesete knjige pesnika.

V drugi polovici meseca smo predstavili tri nove knjige. Novo knjigo iz zbirke *Glasovi*, delo kar petih avtorjev, *Zlata koza pod razvalinami*. Gradivo v Goriških brdih in okolici Gorice, v katerem odseva prepletanost slovanskega in romanskega sveta, so za knjigo zbirali Peter Stres, Pavel Medvešček, Viljena Devetak, Janez Dolenc in Danila Zuljan Kumar. Sledila je predstavitev knjige dr. Tanje Repič *Nemi kriki spolne zlorabe in novo upanje*. V njej avtorica obravnava pristop k reševanju sodobnega, največkrat skrbno prikritega zla – spolne zlorabe otrok. Knjigi

Zlata koza pod razvalinami je bil posvečen prvi večer v nizu *Gradnikovi večeri 2008*. Večera v veliki dvorani gradu Dobrovo v Brdih so se udeležili številni obiskovalci, ki so z zanimanjem prisluhnili sodelavcem ter skupini *Beneške korenine*.

V okviru 24. knjižnega sejma 2008 v Cankarjevem domu v Ljubljani smo predstavili vse knjižne novosti preteklega leta. Sodelovali smo tudi z debatno kavarno, kjer so sodelovali Jože Faganel, Franc Kattnig, Miroslav Košuta, Marko Tavčar in akad. Ciril Zlobec. Udeleženci in poslušalci so razpravljali na temo o knjigi kot temelju narodne identitete in izrazu svobode na primeru prve slovenske založbe. Pogovor, izšel je v 2. številki *Zvona* (2009, str. 38–42), je vodil Sandi Čolnik.

V sodelovanju Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani smo izdali knjigo dr. Jožeta Marinka in prof. dr. Leona Debevca *Vpliv antike v arhitekturi (Apologia pro architectura)*. V njej sta avtorja pripravila izčrpen in s slikami ter z risbami podprt pregled razvoja arhitekture, naslanjajoče se na rešitve iz antičnih časov. Knjigi je predgovor prispeval akad. Alojz Rebula. Na predstavitvi sta poleg avtorjev sodelovala še prof. dr. Peter Fister in prof. dr. Vladimir Brezar.

O etiki in iskanju sreče se je s filozofom dr. Vojkom Strahovnikom na pogovornem večeru v ljubljanski knjigarni pogovarjal dr. Bojan Žalec. Na *Jezikovni kavarni* je prof. Janez Perpar spregovoril o zanimkih *ki in kateri*. Gost literarnega popoldneva in Jerneja Terseglava je bil tokrat pesnik Dejan Koban.

December 2008

Prvega decembra smo na Teološki fakulteti v Ljubljani predstavili zbornik *Liturgia theologia prima*. Zbornik je skupna izdaja Teološke fakultete v Ljubljani, Društva Mohorjeva družba in Založbe Družina, posvečen pa 80-letnici profesor-

ja dr. Marijana Smolika. Poleg jubilentove biografije in enot so v njem objavljene teološke, liturgične, literarne, zgodovinske, umetnostne in druge razprave 27 domačih in tujih znanstvenikov v več svetovnih jezikih. Na slovesni predstavitvi je ob jubileju dr. Marijana Smolika spregovoril v obliki laudacije v akad. dr. Janko Kos. Mnogovrstno dejavnost jubilanta so predstavili izr. prof. dr. Stanko Gerjolj, Jože Faganel in dr. Janez Gril. Zbornik je predstavil njegov glavni urednik dr. Rafko Valenčič, pel pa zbor bogoslovcev iz Ljubljane. Jubilantu je zbornik izročil msgr. Alojz Uran.

Jesensko knjižno bero smo zaključili s predstavitvijo redne zbirke za leto 2008, ki zdaj nagovarja vse rodove širše družine, in *Družinske pratike* za leto 2009. Izmed knjig redne zbirke je največ pozornosti pritegnilo delo priznanega zgodovinarja dr. Staneta Grande *Mala zgodovina Slovenije*.

Redno zbirko za leto 2008 in še nekatere druge knjige iz založniškega programa za leto 2008 smo v družbi nekaterih sodelavcev predstavili na decembrskem mohorskem večeru v Mohorjevi dvorani na Prešernovi 23 v Celju.

Gost 3. evropskega večera Lojzeta Peterleta, potekal je v Štihovi dvorani Cankarjevega doma, v sezoni 2008/09 je bil p. Pedro Opeka. P. Pedro Opeka je ob obisku v Sloveniji 17. decembra prejel iz rok nadškofa Alojza Urana Ciril-Methodovo odličje za izredne zasluge pri misijonskem, vzgojnem in humanitarnem delu na Madagaskarju.

V *Jezikovni kavarni* je prof. Janez Perpar govoril o *anglizmih in slovanizmih v slovenščini*.

V nizu pogovornih popoldnevov *Razmišljanja in razgovori v Mohorjevi*, ki jih vodi dr. Bojan Žalec, je bil na decembrskem večeru s temo *Preživeti globalizacijo – težki dar medsebojne odvinosti* je bil gost dr. Janez Juhant.

Januar 2009

Že v mesecu januarju smo javnosti predstavili štiri obsežna knjižna dela: delo Franceta Pibernika *Jože Udovič (monografija ob avtorjevi 80-letnici)*, knjigo akad. Jožeta Mačka *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1810–1853 (zgodovinski pregled)*, *Uvod v novo zavezo* Raymonda E. Browna v prevodu Marka Urbanije, Igorja Brbreta in Bogomirja Trošta ter knjigo Edith Stein *Znanost križa* v prevodu Roberta Kralja. Konec januarja je na slovenski knjižni trg prišel *Leksikon imen (onomastični kompendij)*, tokrat že kot četrta, dopolnjena izdaja. Izdali smo znan-

Akad. dr. Janko Kos, dr. Marijan Smolik, nadškof msgr. Alojz Uran in dr. Stanko Gerjolj

Dr. Brane Senegačnik

stvenokritično izdajo temeljnega dela Wilhelma Vossa o zgodovini botanike na Kranjskem iz let 1754 do 1883 *Botanika na Kranjskem* v prevodu mag. Mirka Zormana in z izčrpnim komentarjem botanika dr. Toneta Wrabra. Gost večera na januarskem mohorskem večeru v Celju je bil prevajalec in pisatelj ter glavni urednik Celjske Mohorjeve družbe Andrej Arko. Pogovor je vodila literarna komparativistka in novinarka Radia Slovenija Tina Kozin.

Gosta pesniškega popoldneva v januarju sta bila pesnik in esejist Tine Mlinarič in dr. Brane Senegačnik. Ob izidu knjige *Kaj je narobe z islamom* (Društvo Znamenje, 2008) smo v knjigarni priredili pogovor o knjigi in islamu. Pogovor z gosti mag. Sento Šetinc, muftijem dr. Nedžadom Grabusom, dr. Edvardom Kovačem, dr. Dragom Ocvirkom in Srečkom Reherjem je povezoval urednik *Društva Znamenje* dominikanec Ivan Arzenšek.

Prof. Janez Perpar je v jezikovni kavarni gostil dr. Vero Smole, profesorico na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Dr. Bojan Žalec je za temo januarskega pogovora v njegovem nizu pogovornih popoldnevov oz. večerov v goste povabil urednika, esejista, literarnega kritika in publicista Mitjo Čandra ter prevajalca in publicista Slava Šerca. Na večeru poezije se je predstavila mlada pesnica Anja Novak.

V sodelovanju z Medškofijskim odborom za kulturo smo razpisali natečaj za dramsko besedilo za mlade. Na razpisu so lahko do 1. julija 2009 sodelovali avtorji z besedili, ki do zdaj še niso bila objavljena oziroma uprizorjena. Razpisovalca sta obljubila, da bo razglasitev rezultatov na Festivalu mladih v Stični meseca septembra 2009. Odziv je bil sorazmerno dober, a žal nobena igra ni izpolnjevala meril razpisa.

Razveselili smo se tudi novice, da je bila na 21. prireditvi za izbor Slovenke leta izbrana pesnica Neža Maurer. Pri naši založbi je nagrajenka izdala pesniško zbirko *Od mene k tebi*, ki je doživela že več ponatisov, sodelovala pa je tudi kot avtorica spremnih besed k pesniškim zbirkam, ki so izšle pri nas (npr. *Gladina*, *Sled angelov*, *Nikogaršnji dnevi* ...).

Obiskali pa smo tudi Zavod Marianum Veržej, kjer smo pripravili kulturno izobraževalni večer pod nazivom *Slovenska zgodovina in Mohorjeva družba*. Gosta večera, povezovala ga je Tanja Ozvatič, sta bila prof. dr. Stane Granda iz ZRC SAZU ter prof. Jože Faganel.

Februar 2009

V prvem tednu februarja smo predstavili zbirko pripovedi Mimi Malenšek *Ko dozori jerebika*. Knjiga je izšla ob pisateljicini 90-letnici,

Mimi Malenšek

spremna beseda je delo Berte Golob. V prevodu Alenke Novak je izšla knjiga p. Anselma Grüna in njegove sestre Linde Jarosch *Kraljica in divja ženska*. Mesec smo zaključili s predstavitvijo treh del domačih avtorjev. Mag. Marijan Tršar je izdal izbrane liste iz dnevnika *Razmišljanja ob paleti*. Knjigi, bogatijo jo reprodukcije – detajli iz slikarjevega niza *Sprevržene gradnje*, je spremno besedo prispeval umetnostni zgodovinar dr. Milček Komelj. Muzikolog dr. Ivan Klemenčič, do leta 2004 predstojnik Muzikološkega inštituta ZRC SAZU, se je predstavil s knjigo *Slovenska glasba v evropskem okviru*. Mag. Mojca Koban Dobnik pa je avtorica knjige *Zvoki s panjev / Sounds from the Beehive* o ljudskih glasbilih. Angleški prevod je delo Fergusa Součka Smitha. Knjigi so dodane tudi ilustracije Maksima Gasparija.

V Celju smo v čast kulturnega praznika sodelovali na *Dnevih kulture*, ki so jih v knežjem mestu prvič pripravili. V Mohorjevi dvorani so se v dveh dneh zvrstili navzoči od najmlajših radovednežev do slušateljev tretje univerze in z zanimanjem prisluhnili predavanju urednice Alenka Veber o tem, kako knjiga nastaja, ko pisatelj odda rokopis založbi.

Večer pred kulturnim praznikom nas je razveselila novica, da je bil med prejemniki nagrad Prešernovega sklada scenarist in režiser Miran Zupanič. Nagrado je prejel za dokumentarni film *Otroci s Petrička*, ki je nastal po Ottovi istoimenski knjigi. Knjiga z DVD-filmom, sad sodelovanja Mohorjeve z Arsmedio iz Ljubljane, se poklanja trpljenju otrok, ki so jih komunisti odvzeli staršem.

S predstavitvijo knjige Wilhelma Vossa *Botanika na Kranjskem* smo gostovali v Mestni knjižnici Idrija. Predstavitev je obogatil idrijski dramski igralec Silvij Božič, akademik, domačin Kajetan Gantar in urednica Alenka Veber.

V Mohorjevo dvorano v Celje smo na mohorski večer povabili dolgoletnega sodelavca *Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, jezikoslovca, imenoslovca ter avtorja našega *Leksikona imen* in dveh knjig *Živali v prisposodobah Janeza Kebra*.

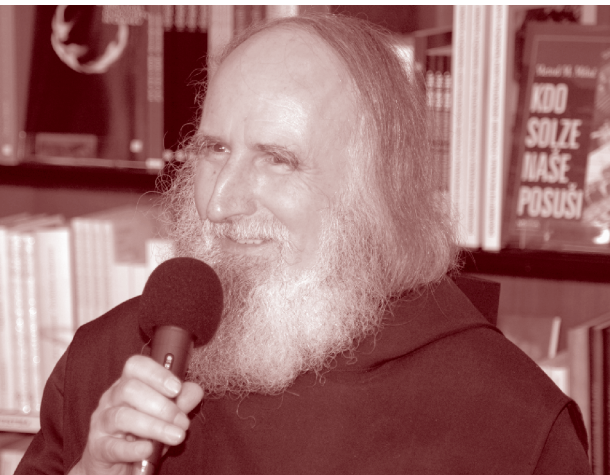
V *Jezikovno kavarno* je Janez Perpar povabil dr. Mateja Šeklija, profesorja na Katedri za primerjalno slovansko jezikoslovje. Tema pogovora je bila *Meja med narečjem in jezikom (na primeru slovenskih narečij v Videmski pokrajini)*.

V drugem nizu srečanj *Razmišljanja in razgovori v Mohorjevi* je bil gost filozofa dr. Bojana Žalca docent dr. Lenart Škof s Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem. Njun pogovor se je navezoval na delo Arthurja Schopenhauerja *Svet kot volja in predstava*.

Gostja literarnega popoldneva je bila obetavna pisateljica Vesna Lemaic. Gostja naše knjigarne je bila tudi asistentka za kulturno antropologijo Filozofske fakultete

Mag. Marijan Tršar

P. Anselm Grün

v Ljubljani Uršula Čebren Lipovec. Predstavila se je s knjigo *Kročere zdravja in bolezni* o ljudskem zdravilstvu v Istri.

Marec 2009

Od 6. do 8. marca 2009 smo gostili benediktinskega patra Anselma Grūna, avtorja svetovnih uspešnic. Svoje knjige, predavanja in tečaje, ki se jih vsako leto udeleži več deset tisoč ljudi, posveča vprašanjem, s katerimi se srečuje moderni človek. Mnogi ga cenijo kot duhovnega spremljevalca. Z več kot 200 knjigami se uvršča med najbolj brane sodobne krščanske avtorje. V Slovenijo je prišel na povabilo Celjske Mohorjeve družbe, pri kateri sta izšli med drugim tudi uspešnici *50 angelov za vse leto* in *Mala knjiga o pravi sreči*. Soorganizator obiska je bil Zavod Antona Martina Slomška, Maribor. P. Grün se je na obisku v Sloveniji zadržal tri dni. V pestrem programu je v petek, 6. marca 2009, imel v prostorih Mohorjeve knjigarne na Nazorjevi 1 v Ljubljani najprej tiskovno konferenco, v večernih urah pa predavanje v Klubu Cankarjevega doma v Ljubljani z naslovom *Psihoanaliza in krščanska duhovnost*. Naslednji dan je začel s predavanjem v Domu sv. Jožefa v Celju. Predavanje z naslovom *Umetnost staranja* je posvetil starejšim in vsem, ki delajo s starostniki. V popoldanskih urah je sledilo predavanje za pastoralne delavce in zakonce *Živi, kar si! – Biti ženska in moški v svoji poklicanosti*. Zvečer je p. Grün izvedel predavanje v škofijski avli v Mariboru o pomenu človeških odnosov na delovnem mestu z naslovom *Prebujajmo življenje v človeku*. Obisk je sklenil v nedeljo v mariborski stolnici z darovanjem svete maše. O obisku pripravljamo knjigo *Grün v Sloveniji* s predavanji, debatami po njih in številnimi intervjuji.

Na knjižni trg smo pospremili tri nove knjige: pesniško zbirko Mojce Crnobori *Ljubljanske promenade* s fotografijami Marjana Paternostra in monografjo dr. p. Metoda Benedika *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane Škofja Loka*. Knjiga je izšla v sodelovanju s Kapucinskim samostanom Škofja Loka in Občino Škofja Loka. V sodelovanju z Mohorjevo družbo Celovec pa je izšlo delo Jožeta Horvata *Dvojni svet (heidelberška zgodba 1967/68)*.

Dr. p. Metod Benedik je bil ob izidu knjige tudi gost mohorskega večera v Celju. Na večeru je v pogovoru z voditeljem Matijem Remšetom gost spregovoril nekaj o sebi, pa o navzočnosti Frančiškovih bratov v Sloveniji in njihovem pomenu za našo versko in občo kulturo.

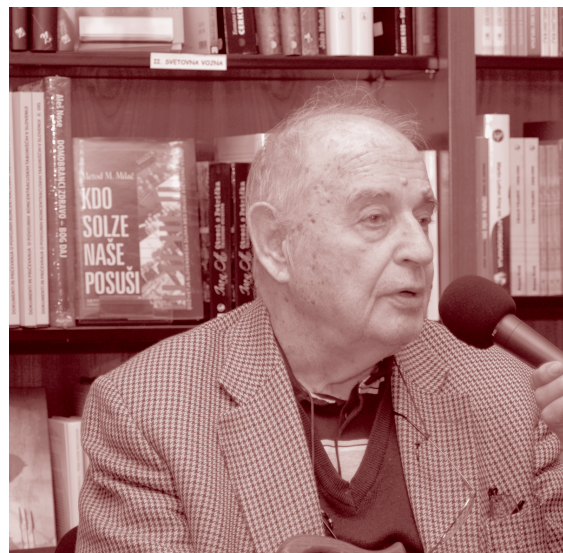
Marec smo sklenili s predstavitvijo štirih knjig, namenjenih najmlajšim bralcem. Akademska slikarka Neva Capuder je predstavila

Jože Horvat

svoj knjižni prvenec *Pravljice*, dodala ji je tudi ilustracije. Po več kot 70 letih so ponovno izšle pravljice Vinka Bitenca *Zlati čeveljčki* z ilustracijami Janka Omahna. Za najmlajše bralce smo začeli izdajati novo zbirko slikanic *Dedkova slikanica*. Kot prvi dve sta izšli slikanici *Njegovo veličanstvo Tigrič* (faksimile izdaje iz leta 1944) ter *Dedek Miha* avtorjev Marte in Radovana Klopčiča (faksimile izdaje iz leta 1939).

Gostja jezikovne kavarne je bila izr. prof. dr. Lidija Arizankovska iz Makedonije. Govorila je o učenju in poučevanju slovenskega jezika v Makedoniji in njegovem razmerju do makedonščine. Gost literarnega popoldneva je bil dramski igralec Ludvik Bagari, avtor knjige *Srceder*. Dr. Bojan Žalec je v goste povabil prof. dr. Stanka Gerjolja, psihologa, pedagoga in dekana Teološke fakultete v Ljubljani, ter zdravnika in nevrologa prof. dr. Zvezdana Pirtoška z Medicinske fakultete v Ljubljani. Pogovor je potekal na temo *Znanstveni temelj etike sodelovanja, vključevanja in ljubezni: antropološki fiasko družbenega darvinizma*.

Žarko Petan

April 2009

V nizu pogovorov *Razmišljanja in razgovori v Mohorjevi* je voditelj filozof dr. Bojan Žalec gostil Mitjo Čandra, esejista, publicista, literarnega kritika in urednika ter znanstvenega svetnika ddr. Igorja Grdino, zgodovinarja in raziskovalca slovenske kulture. Povod in razlog za pogovor je bil med drugim izid Čandrove knjige *Kuvertirana poteza*.

Knjigarna Celjske Mohorjeve je dan kasneje gostila mariborskega pesnika Gregorja Lozarja. Prof. Janez Perpar je v *Jezikovno kavarno* povabil gosta predavatelja s Filozofske fakultete v Ljubljani dr. Hotimirja Tivadarja. Tema pogovora je bila *Medijski govor med raznolikostjo in enotnostjo*.

V Mohorjevi dvorani v Celju smo gostili Žarka Petana, pisatelja, dramatika in režiserja ter vodilnega slovenskega aforista, ki je v pogovoru z voditeljem mohorskih večerov Matijem Remšetom odstrl marsikatero zanimivost iz bogate življenjske poti.

Maj 2009

Začetek meseca je označila predstavitev najstarejšega ohranjenega dramskega besedila *Škofjeloški pasijon*, ki ga je pred skoraj tremi stoletji zapisal oče Romuald (Lovrenc Marušič iz Štandreža). Znanstvenokritično izdajo besedila z diplomatičnim in kritičnim prepisom, spremnima študijama, fotografijami in prevodi povzetkov so pripravili dr. Matija Ogrin, akad. dr. Primož Simoniti, Monika Deželak Trojar, Jože Faganel, dr. Jožica Škofic in dr. Matej Šekli. Spremno besedo je pri-

Lev Detela

speval akad. dr. Kajetan Gantar. Knjiga je izšla v sozaložništvu s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter v sodelovanju s Fundacijo Bruno Breschi in Občino Škofja Loka.

Ob obletnici rojstva psihiatra dr. Andreja Marušiča, ki je preminil na višku svoje ustvarjalnosti, smo v sozaložništvu Fakultete za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije Univerze na Primorskem izdali njegovo knjigo *Javno duševno zdravje*. Knjigo smo predstavili v središču Rotunda v Kopru in na tiskovni konferenci v Ljubljani. Po mnenju recenzenta psihologa Janka Muska takega dela nimajo tudi veliki narodi.

Sledila je predstavitev treh del domačih avtorjev. Ob osemdesetletnici književnika Žarka Petana smo izdali zbirko esejev in pričevanj *Resnica o »resnici«*. Sedemdesetletnico književnika Leva Detela smo obeležili z zbirko njegovih esejev in pričevanj *Dunaj na poštni znamki*, s spremno besedo mag. Andreja Rota. Ob stoti

obletnici književnika dr. Metoda Turnška je dr. Milan Dolgan pripravil zbirko Turnškovih zgodnjih pripovedi *Domače stezice: od Drave do Jadrana*, izčrpno spremno besedo je pripravil France Pibernik.

Med odmevnejše predstavitve sodi predstavitev priročnika o poslovnosti in etiki *Rad imam ponedeljek*, delo ameriškega avtorja Johna D. Becketta. Knjiga je izšla v prevodu Jožeta Stabeja, spremno besedo k slovenski izdaji pa je dodal Edvard Svetlik. Poleg Beckettove knjige smo predstavili še knjigo Yannika Bonneta *Srečni pri delu*, prevod je delo mlade prevajalke Tjaše Mohar. Predstavitvi knjige je naslednji dan sledil večer v Modrem salonu hotela Union v Ljubljani.

Na večeru *Kako uspeti v poslovnem svetu, ne da bi prodali svojo dušo?* je John Beckett, predsednik ameriškega združenja menedžerjev, spregovoril o poslovni etiki in verskih vrednotah, ki naj usmerjajo sodobno gospodarstvo.

Majske tiskovne konference smo zaključili s predstavitvijo treh knjig. Predstavili smo delo dr. Andreja Marušiča *Javno duševno zdravje* in dve knjigi dr. Uroša Ahčana. Prvo delo ima naslov *Orlove sanje* (dodane so izborne fotografije), v drugem *Orel s Škrlatnega vrha* se je dr. Ahčanu kot avtorica pridružila še mag. Bernarda Logar – dve knjigi v eni z zgodbami kirurga in z napotki psihologinje, obravnavajo otrokovo doživljanje smrti bližnjega. Knjigo je ilustriral Matjaž Schmidt.

Izredni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in svetovalec za ustavna vprašanja Državnega zbora Republike Slovenije

John Beckett

dr. Miro Cerar je bil gost filozofa dr. Bojana Žalca na majskem srečanju. Pogovor je tekel na temo *Pravo in razum*. Sledilo je literarno popoldne z gostom Andrejem Rozmanom Rozo. Z njim se je o teatru, literaturi in prevodih pogovarjal Jernej Terseglav.

Za majsko jezikovno kavarno je prof. Janez Perpar izbral debatni naslov *Zapisovanje stvarnih lastnih imen*.

Gostja majskega mohorskega večera v Celju je bila Marija Bitenc Samec. Spregovorila je o svojem očetu, glasbeniku, prevajalcu in pisatelju Vinku Bitencu (1895–1956), katerega knjiga *Zlati čeveljčki je izšla* pri naši založbi.

Konec maja je zaznamovalo srečanje treh Mohorjevih v Kulturnem centru Lojze Bratuž v Gorici. Predstavniki Celovške, Celjske in Goriške Mohorjeve so se med drugim pogovarjali o skupnih pobudah na letošnjem jesenskem knjižnem sejmu v Cankarjevem domu v Ljubljani in o skupnih izdajah nekaterih del med drugim tudi o letošnji skupni večernici in skupni večernici za prihodnje leto, ki so jo na pobudo Goriške Mohorjeve naročili pri Andreju Arku, prevajalcu in pisatelju, ki že 5 let vodi uredništvo CMD. Med pomembnejšimi sklepi velja omeniti, da bodo vse tri založbe v redni zbirki za prihodnje leto vključile isto knjigo, ki jo je napisal koroški avtor mlajše generacije Martin Kuchling. V vsakem koledarju posameznih sestrskih založb pa bo nekaj skupnih člankov, ki naj potrdijo mohorjansko povezanost in med bralci širijo zavest o skupnem kulturnem prostoru.

Junij 2009

Na prvi junijski tiskovni konferenci smo v knjigarni Celjske Mohorjeve družbe v Ljubljani predstavili tri knjižna dela: *Spiralice*, anekdote učiteljice, matere in babice Almiri Marušič, kratkim zgodbam je predgovor dodal Marjan Tomšič, ilustracije so delo Uroša Hrovata; *Jezik molka* je naslov kratkih zgodb dramske igralka Nataše Konc Lorenzutti, avtor spremne besede je dr. Blaž Lukan, ter roman o prekmurskih ljudeh *Hodi ob meni* izpod peresa amaterske pisateljice Marjane Ovčariček.

Prvo polovico leta smo zaključili s predstavitvijo jubilejnih knjig. Roman Johna Steinbecka *Neznanemu Bogu* je izšel v prevodu dr. Danice Čerče. H knjigi je dodala tudi spremno besedo z bibliografijo Steinbeckovih del, prevedenih v slovenščino. Vital Klabus je prevedel zajetni roman Sergeja Lentza *Vladimir Rubajev*, dr. Brane Senegačnik pa prispeval prevod, opombe, komentar in spremno besedo k Ajshilovi

Almira Marušič

Dr. Danica Čerče

knjigi *Pribežnice* v zbirki *Neminljivi*. Zvezek napoveduje nadaljevanje Mohorjevega ukvarjanja z antiko (npr. Sovre *Stari Grki*), ki se bo začelo ob 80-letnici Kajetana Gantarja.

Gosta pogovornega popoldneva v knjigarni v Ljubljani sta bila dr. Andreja Legan Ravnikar in dr. Miran Špelič. Povod za razmišljanja je bil izid knjige *Slovenska krščanska terminologija*, delo dr. Ravnikarjeve.

Predpočitniško *jezikovno kavarno* je voditelj prof. Janez Perpar sklenil s pogovorom *Včasih bi skupaj včasih pa narazen, pisali se ve da*.

Dr. Bojan Žalec je gostil filozofa dr. Branka Kluna, izrednega profesorja na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani. Pogovor je tekkel o knjigi Edith Stein *Znanost križa*.

Jernej Terseglav je sklenil literarno popoldne s pogovorom s pesnikom Janom Šmarčanom.

V naši knjigarni v Celju smo gostili 53 bralcev za Slomškovo bralno priznanje. Slovesno podelitev priznanj je s pozdravnim nagovorom odprl direktor Jože Faganel. Mladi bralci so se srečali s književno avtorico in ilustratorko knjige *Pravljice* Nevo Capuder. Krščanske »bralne značke« se uveljavljajo tudi v mestnem okolju.

Julij 2009

Tudi celovška Mohorjeva je v začetku meseca pripravila srečanje treh Mohorjevih. Tokratno srečanje je potekalo na vrtu Mohorjeve v Celovcu. Na tiskovni konferenci smo najprej predstavili delovanje treh Mohorjevih in predstavili skupne izdaje, v nadaljevanju srečanja pa so prisluhnili recitalu tržaškega igralca Vladimira Jurca, tudi profesorju AGRFT, oktetu *Suha* in kvartetu *Hartmance*.

Leto, ki ga določa zaključek redakcije Mohorjevega koledarja, smo sklenili z 8. pohodom po poteh Robanova Joža v Robanov kot, ki ga že vrsto let pomagamo organizirati skupaj s Turističnim društvom Solčava. Program so oblikovali solčavski osnovnošolci, solčavski pevci in pevke, člani Kulturnega društva Franc Herle iz Solčave in citrar Franci Roban. Sveto mašo pa je daroval Alojzij Ternar.

September 2009

Ko potekajo mrzlične priprave za tisk Redne zbirke za leto 2009, pa je Mohorjeva ves september predstavljala svoje nove knjige: *Koroška – moj mali (veliki) smučarski svet* Majde Ravnikar, *Dovje und Mojstrana* Stanka Klinarja, *Wagner na kratko* – vodnik po skladateljevem življenju in delu izpod peresa Holgerja

Dr. Metka Klevišar in dr. Janez Mlakar

Noltzerja. Sledila je predstavitev knjig *Kateheze o apostolu Pavlu* papeža Benedikta XVI., *Vera in kultura v Evropi* in *Duhovne vaje za duhovnike*, obe knjigi sta izpod peresa kardinala dr. Franca Rodeta. Na tretji septembrski tiskovni konferenci je sledila predstavitev knjig *Umetnost sobivanja* avtorice dr. Metke Klevišar, *Osnove psihologije* psihologinje in redovne sestre Barbare Babšek ter učbenika za srednje zdravstvene šole *Komunikacija v zdravstvu* delo Andreje Prebil, Pjerine Mohar in Jelke Drobne. Ponovno pa smo predstavili tudi učbenik Jelke Drobne in Pjerine Mohar *Vzgoja za zdravje* in priročnik za samopomoč *Svetovati ali poslušati* Bogdana Žorža.

Mesec september smo zaključili z še eno tiskovno konferenco, kjer smo predstavili monografijo *Jakličeva knjiga* dr. Mihaela Glavana, antologiji *Kje, domovina si* in *Od vzorov do bojev* delo prof. Franceta Pibernika in Andrijana Laha ter otroško knjižico jezikoslovca prof. dr. Marka Stabeja *Medved Edvard*.

»V t. i. mohorskem letu se je večkrat sestal tudi glavni odbor in nadzorni odbor Celjske Mohorjeve družbe (5. seja glavnega odbora 20. 9. 2008, 6. seja glavnega odbora 2. december 2008, občni zbor 17. marec 2009, 7. seja glavnega odbora 4. junij 2009).

Usmerjal in potrjeval je delo posloводства kot nekak nadzorni svet. V novih časih sodeluje posloводство z odboroma zelo tesno in odkrito, pri čemer pa je posloводство v konkretnih odločitvah samostojno, tudi pri oblikovanju knjižnega programa. Samo knjige Redne zbirke potrjuje glavni odbor. V času socializma, ko je glavni odbor sooblikovala SZDL, pa iskrenega sodelovanja ni moglo biti, saj je KP prek svojih 'podaljškov' med odborniki skrbela za politično pravovernost. To je botrovalo morda tudi običaju, ko oba organa nista povsem iskreno sodelovala še v časih, ko za to ni bilo političnih razlogov.

Na odslej vsakoletnem občnem zboru v malem, ko odborniki ob navzočnosti škofa pokrovitelja potrjujejo zaključni račun za minulo leto (2008), ki je bil 17. marca 2009 v Domu sv. Jožefa nad Celjem, pa so udeleženci izrazili hvaležnost svojemu predsedniku Jožetu Planinšku ob njegovi 50-

Kardinal dr. Franc Rode, in nadškof dr. Franc Kramberger

Solčavski osnovnošolci

letnici s krajšim kulturnim programom. V znak hvaležnosti so mu izročili akvarela Petra Kozina Sv. Jožef pozimi in spomladi, ki simbolizirata razcvet duhovno-prosvetnega in karitativnega centra, središča nad Celjem, ki ga je v življenje spravil prav naš predsednik.

Tembolj nas je zato razveselila novica, da je sv. oče Benedikt XVI. podelil Jožetu Planinšku odlikovanje Pro Ecclesia et Pontifice, ki mu ga je slovesno izročil nuncij Santos Abril y Castelló v sredo, 16. septembra 2009, ko je bil v Domu sv. Jožefa v Celju že 35. redovniški dan, največji shod redovnikov v letu.«

Besedilo in fotografije: *Alenka Veber*

Jože Planinšek, predsednik
MD Celje

Jožef Planinšek je prejel ob svoji 50-letnici cerkveno priznanje

za dolgoletno ustvarjalno delovanje na misijonskem, kulturnem, zlasti založniškem, in karitativnem področju kot usklajene dejavnosti oznanjevanja.

Jožef Planinšek, roj. leta 1958 v Celju, je kot duhovnik lazarist vse od svoje posvetitve z različnimi službami udeležal karizmo sv. Vincencija Pavelskega na različnih področjih. Najprej se je posvečal povezovanju slovenskih misijonarjev in usklajevanju podpiranja njihovega dela v zahtevnih razmerah.

Vsa leta je goreče vodil ljudske misijone po vsej Sloveniji in se uspešno vključil tudi v nove oblike oznanjevanja. Dobro desetletje je predsednik Celjske Mohorjeve družbe, pri kateri je skrbel za kadrovske prenovi, spodbujal sodelovanje z obema Mohorjevima hčerama – goriško in celovško Mohorjevo, vodil zahtevni proces, ko je bilo treba urediti njeno vrnjeno odvzeto premoženje, in s svojim vplivom omogočil delovanje novonastali celjski škofiji v prostorih v osrčju celjskega središča. Pod njegovim vodstvom se Mohorjeva razvija v drugo najpomembnejšo slovensko

založbo nasploh in ji na Slovenskem vrača prestiž, ki ga je uživala v času njene zlate dobe pod Finžgarjevimi vodstvom med obema vojnoma.

Pri lazaristih je bil vrsto let ekonom. Izpeljal je njihovo denacionalizacijo, obnovil študentski dom in ves čas skrbel za to, da so se vrnjene materialne dobrine takoj preusmerile v dobrobit ljudi in v pastoralne namene.

V naravnem središču Slovenije, v Celju, je na Jožefovem hribu zasnoval, zgradil in spravil v življenje kulturni, izobraževalni in oznanjevalni center Dom sv. Jožef, ki s svojim intenzivnim, bogatim programom na svojski način posreduje veselo oznanilo, lepoto kulture in znanje vsem generacijam. Ob tem središču in v tesni povezavi z njim zdaj v njem deluje tudi Dom ostarelih, ki se ob živahnem kulturno-izobraževalnem središču ohranjajo sredi življenja.

Kot izreden gospodarski strokovnjak ni ob številnih obveznostih nikoli potiskal ob stran svoje duhovniške službe, ki jo predano opravlja, mdr. tudi kot zavzeti in zelo dejavni župnik razgibane celjske župnije.

Celovška Mohorjeva družba v letu 2009

Brez dvoma je bilo poslovno leto 2009 v znamenju svetovne gospodarske krize, ki jo boleče občuti tudi celovška Mohorjeva družba. Posledice se v posameznih oddelkih zelo močno razlikujejo.

Založba

Najmočneje je kriza prizadela založbo, ki je v letu 2009 prodala precej manj knjig predvsem iz splošnega programa. Prepričani smo, da razlog zato ni izbira knjig v splošnem programu ali pa mogoče pomanjkljiva prodajna aktivnost, temveč predvsem objektivno težaven knjižni trg, predvsem v Sloveniji. Tudi v knjigarni je promet nekoliko nazadoval, vendar le v manjšem obsegu.

V letu 2009 smo v splošnem programu izdali 37 slovenskih in 22 nemških knjig. Pri avstrijskem razpisu za ponatis nemških veroučnih knjig smo dodatno dobili 10 učbenikov v tisk. Za založbo in tiskarno je to bil vsekakor velik izziv, tako glede prodaje in skladiščenja kakor tudi dobave. Delo smo uspeli opraviti v zadovoljstvo vseh katoliških založb v združenju IKF-a (avstrijski medškofijski katehetski sklad) ter knjigotržcev. Precej truda smo vložili tudi v pogajanja za učbenike za BIH ter v urejanje štirih učbenikov za gospodarsko poslovanje. S finančno podporo, ki jo prav v ta namen izplačuje Agencija avstrijske vlade za razvojno sodelovanje (ADA – Austrian Development Agency), bomo pripravili štiri učbenike za gospodarsko poslovanje in to v treh jezikih, bošnjaščini, hrvaščini in srbsščini – ta zadnja verzija bo izšla v cirilici. Tudi v Sloveniji pripravljamo za naslednje šolsko leto štiri nove učbenike in sicer za program Sodobno gospodarstvo ter dva učbenika za osnovne šole za predmet likovna vzgoja.

Skoraj vsako leto je med zgodovinskimi knjigami, ki jih izdajamo, tudi nekaj zelo zanimivih. Tako smo že drugič ponatisnili knjigo na Dunaju živečega Slovenca Silvina Eiletza *Titova skrivnostna leta v Moskvi*; Eiletz je s pomočjo gradiva iz moskovskih arhivov dokazal, da je Tito pričel svojo zločinsko kariero že v tridesetih letih prejšnjega stoletja v Moskvi.

Vsako leto poskrbimo tudi za knjižne izdaje, namenjene otrokom. Vedno znova je treba poudariti, da je za otroke na Koroškem, ki se učijo slovenščine – in teh je iz

leta v leto več –, prav slovenska literatura velikega pomena.

Koroška posebnost, ki je vredna, da jo ponese preko njenih meja, je gotovo *Koroška pohača*. Knjigo s tem naslovom je napisala Nataša Partl. V njej bo bralec našel kar nekaj zanimivih receptov za različne vrste koroške pogače, etnologinja Herta Maurer-Lausegger pa je za to knjigo napisala zanimive uvodne besede o starodavnosti tega koroškega peciva.

Za vse ljubitelje slovenskega jezika je France Vrbinc izdal že drugi jezikovni brevir z naslovom *366 X slovensko*. Tako lahko vsak dan preberemo po en jezikovni kotiček, ki nas bo popeljal do boljše in lepše slovenščine.

Tudi s področja literature izhajajo zanimive knjige. V slovenščino smo prevedli novelo Josepha Rotha *Legenda o svetem pivcu* ter roman avstrijskega sodobnega pisatelja Ericha Hackla *Slovo od Sidonije*. Tako rekoč največji zalogaj pa so prevodi petih romanov Borisa Pahorja v nemščino (*Zatemnitev, Vila ob jezeru, V labirintu, Nomadi brez oaze in Parnik trobi nji*) ter prevod slovenskega (proti)vojnega romana Prežihovega Voranca z naslovom *Doberdob*, ki je po drugi svetovni vojni trdil o Mohorjevi, da je naučila Slovence brati. V sklop prevodov v nemščino spada tudi knjiga Marjana Tomšiča *Šavrinke*. Celovška Mohorjeva s tem skrbi, da je bogata slovenska literatura dostopna tudi nemškemu občinstvu.

Tiskarna

Povsem drugačna je situacija v tiskarni, kjer smo zabeležili pozitiven razvoj z znatnim povišanjem prometa. Z veseljem ugotavljamo, da se čedalje bolj obrestuje nakup novega petbarvnega stroja pred dobrim letom. Naši tiskarni je uspelo pridobiti – poleg našega obširnega šolskega programa, v katerem so slovenski učbeniki in nemški veroučni učbeniki za avstrijske šole –, tudi nove stranke.

Vzgojno-izobraževalno delo

Vedno več staršev zaupa svoje otroke našim vzgojiteljicam in vzgojiteljem v popoldansko oskrbo v Slomškovem dijaškem domu, tako da zdaj skrbimo za 13 dijakov. Tudi dom sam je dobesedno do zadnjega prostora zaseden. Med tednom v njem prebiva 45 dijakov – približno polovica jih prihaja iz Avstrije, druga polovica pa iz Slovenije.

Ljudska šola letos praznuje svojo 20. obletnico obstoja. To je primerna priložnost, da se spomnimo, kako je bila pot do ustanovitve šole v letu 1989 dobesedno tlakovana s trnjem.

Mohorjeva ljudska šola je praznovala svojo 20-letnico obstoja.

Ustanovitvi naše zasebne dvojezične ljudske šole in zavetišča je pravzaprav botrovalo srečno naključje. Potem, ko si je skupina prizadevnih staršev deset let zaman prizadevala za ustanovitev javne dvojezične šole v Celovcu, se je ta skupina obrnila na Mohorjevo družbo s prošnjo, da ustanovi zasebno dvojezično konfesionalno ljudsko šolo. To željo je podprl tudi Narodni svet koroških Slovencev.

Tisto srečno naključje je bilo, da so koroške oblasti, ki so odločno nasprotovale ustanovitvi Mohorjeve dvojezične ljudske šole, en dan prepozno prepovedale ustanovitev, kar je po prizivu, ki ga je vložila odvetniška pisarna Grilc, ugotovilo ministrstvo za šolstvo, umetnost in šport in tako zavrnilo prepoved.

Deželni šolski svet je naposled brez uspeha pozival škofijo, naj Mohorjevi družbi ne potrdi cerkvenopravnega značaja šole, zaman so bili pozivi, ki so jih namenjali učiteljem javnih šol, naj se ne odločijo za vodstvo oziroma poučevanje na Mohorjevi šoli. Niso zalegli niti pozivi staršem, da naj ne prijavijo svojih otrok na Mohorjevi šoli, češ da te šole ne bo.

V okviru zakona o šoli je bil Mohorjevi dovoljen šolski poizkus z dodatnim obveznim predmetom, slovenščino, na vseh štirih stopnjah, kar velja še danes.

Že leto navrh so v Celovcu ustanovili tudi javno dvojezično ljudsko šolo, saj je ustavno sodišče ugotovilo, da je naša že obstoječa Mohorjeva šola dovolj močan dokaz, da v Celovcu obstaja potreba po dvojezičnem pouku. Prav s trditvijo, da v Celovcu ni potrebe po dvojezični ljudski šoli, so politični predstavniki Koroške vsa leta poprej zavračali prošnje za ustanovitev take šole.

Po dvajsetih letih je število k dvojezičnemu pouku v Celovcu prijavljenih otrok naraslo že skoraj na 200 – od tega malo manj ko 100 otrok obiskuje našo zasebno šolo. Naše zavetišče obiskuje v tem letu 81 otrok v skupno petih skupinah.

Ponosni smo, da sta si šola in zavetišče pridobila visok ugled v širši javnosti, in predvsem smo ponosni, da učenke in učenci ob koncu osnovne šole zapuščajo našo šolo z izredno dobrim znanjem slovenskega jezika. To velja tudi za tiste učenke in učence, ki so se vpisali na šolo brez vsakršnega znanja slovenščine. Skoraj vsi naši učenci nadaljujejo svojo izobraževalno pot na Slovenski gimnaziji.

Dunajski Korotan

S prodajno pogodbo, ki smo jo sklenili dne 16. 9. 2009, je Republika Slovenija postala lastnica študentskega doma Korotan na Dunaju. Formalna lastnica je Studentenheim Korotan GmbH, ki je v stoddstotni lasti Republike Slovenije. Osnova za kupnino je bila cenitev sodnega cenilca, ki ga je določila Republika Slovenija. Ta je ocenil vrednost Korotana na približno 5,3 milijona evrov.

V prihodnjem letu bo javni razpis za dolgoročno upravljanje, na katerega se bo prijavila tudi Mohorjeva družba. Glede na dosedanje dolgoletne izkušnje in uspe-

šno vodenje doma upamo na dolgoročno sodelovanje. Oba partnerja si namreč prizadevata, da se ohrani dosedanja dejavnost – študentski dom, v katerem prebivajo predvsem študentje iz Slovenije, a slej ko prej tudi koroški Slovenci. Še bolj pa naj bi se dom Korotan posvečal kulturni promociji Republike Slovenije v glavnem mestu Avstrije. Korotan bo ostal tudi to, kar je vedno bil – namreč kraj srečavanja na Dunaju živečih Slovencev.

S primopredajo 1. oktobra 2009 so se po našem mnenju srečno končala sedemletna pogajanja z Republiko Slovenijo, ki so jih obravnavale tri različne vlade. Dom Korotan je bil stalno prisoten v medijih. Celovška Mohorjeva družba pa je bila večkrat tarča polemik.

V začetku julija 2009 smo se vse tri Mohorjeve na skupnem prazniku v Celovcu spominjale 90. obletnice bega Mohorjeve tiskarne iz Celovca na Prevalje. Poročila, ki opisujejo tedanji beg, zvenijo kot naznanilo skorajšnjega vesoljnega potopa. Zato se lahko danes toliko bolj veselimo, da delujejo tri Mohorjeve kot tri in enakopravne veje – Celovška Mohorjeva, Celjska Mohorjeva in Goriška Mohorjeva. Vsaka družba deluje na svojem področju, vsaka je enkratna in neponovljiva in vsaka prispeva svoj delež k slovenski knjigi in kulturi. To je pestrost, za katero smo lahko iz srca hvaležni.

Tako smo tudi v tem letu poglobili sodelovanje s Celjsko in Goriško Mohorjevo družbo. Sad teh prizadevanj so prve skupne večernice, ki jih je tokrat napisal Martin Kuchling, koroški slovenski pisatelj. Gre za kriminalko z naslovom *Umor v zaspnem mestu*, ki pa je več kot le kriminalka, saj mladi pisatelj duhovito opiše vsakdanje težave, s katerimi se mora ubadati povprečni koroški Slovenec.

nje težave, s katerimi se mora ubadati povprečni koroški Slovenec.

V Slomškovem letu, deset let po njegovi beatifikaciji, želimo opozoriti na dejstvo, da je bil naš soustanovitelj in utemeljitelj slovenskega ljudskega šolstva škof Anton Martin Slomšek najbolj srečen, kadar je lahko združeval svojo prosvetno-pedagoško vnemo in svoj literarni dar z versko, izobraževalno in vzgojno dejavnostjo. Prepričan sem, da z našo dejavnostjo uresničujemo Slomškovo oporoko ter s tem seveda tudi oporoko vseh naših ustanoviteljev in sodelavcev.

dr. Anton Koren, direktor

Na tiskovni predstavitvi treh Mohorjevih založb v Mohorjevi knjigarni v Celovcu julija 2009

Goriška Mohorjeva družba v letu 2009

Redno delovanje Goriške Mohorjeve družbe (GMD) in Zadruge GM potrjuje življenjskost in ustvarjalnost naše narodne skupnosti v Italiji. Obenem potrjuje zvestobo vrednotam, kot so narodna zavest, demokratična politična misel, pozornost za socialno problematiko, vse to v smislu krščanskega etosa in zavesti, da je v našem prostoru in času, zaznamovanem s kulturno globalizacijo, ki ni občutljiva za dragocene posebnosti krajevnih specifik, in po splošni neobčutljivosti do omenjenih trajno veljavnih vrednot, nadvse potrebno delati in skrbeti, da vse to, kar predstavlja smisel našega dela, ohranimo in še razvijemo.

Tednik *Novi glas*

Pri Goriški Mohorjevi zadrugi se trudimo, da bi v tem smislu lahko čim bolje izhajal tednik *Novi glas*, ki sprti obravnava in tudi pogloblja najrazličnejše teme, saj pozorno spremlja dogajanje v domači in vesoljni Cerkvi, na domačem in mednarodnem političnem prizorišču, ter predvsem meri narodni utrip v zamejskem prostoru. Zavedamo se, da smo marsikdaj edini glas, ki zavestno in glasno opozarja, komentira in poroča o dogodkih in ljudeh, ki jih drugi mediji obidejo ali zanemarijo. S svojo spletno stranjo www.noviglas.it doseže tudi širok krog ljudi, ki navadno uporabljajo računalnik za branje najbolj svežih novic in izmenjavo mnenj z uredniki.

Knjižne izdaje

Finančna kriza, ki je zaznamovala pretekle mesece, je precej okrnila knjižne izdaje. Zbirka za leto 2009 je svoje prve tri predstavitve doživela 24. 11. 2008, v Galeriji ARS nad Katoliško knjigarno v Gorici, nato v sklopu 24. slovenskega knjižnega sejma v četrtek, 27. 11., v Cankarjevem domu v Ljubljani in še 3. 12. 2008, v Tržaški knjigarni v Trstu. Os zbirke je seveda Koledar GMD za leto 2009. Kot običajno je to kar obsežen zbornik, ki ga urejuje dr. Jože Markuža. Koledarski del je opremil tržaški slikar Štefan Turk s ciklom ilustracij »Portae aureae«. Koledar vsebinsko potrjuje svojo nenadomestljivo vlogo zapisovalca pomembnih dogodkov, domačih družbeno-političnih premikov ter delovanja številnih ustanov, organizacij in društev v našem zamejstvu.

V zbirki Naše korenike je izšel 19. zvezek, ki ga je napisala Marija Ščuka Kerže in mu dala naslov *Moj oče Zorko*. Knjigo sestavljajo trije sklopi: *Drugačna zgodba*, o doživljanju usode vidnega tržaškega narodnjaka in tigrovca, organizatorja mladine in obsojenca na drugem tržaškem procesu ter iskanju resnice o njegovi nasilni smrti po vojni. Drugi del ima naslov *Iz zapuščine Zorka Ščuke*, vsebuje pismo Francu Kavsu ter izbor pisem iz zapora, ki jih je iz italijanščine prevedla Marija Cenda, tretji del pa je spremna študija, ki jo ne napisala Lida Turk in ji dala naslov *Zorko Ščuka - v luči in senci*. Knjigo je oblikoval Pavel Medvešček in obsega 256 strani.

Otrokom je GMD v zbirki namenila pravljice Anamarije Volk Zlobec z naslovom *Muca prede*, ki jih je posrečeno ilustrirala Magda Starec Tavčar. Avtorica in ilustratorica, ki sta se naši zamejski javnosti že večkrat skupaj predstavili z zbirkami pravljič in s slikanicami, nam tudi tokrat v živahni domišljiji ustvarjalnosti posreduje marsikatero življenjsko modrost.

Med letom pa so zagledale luč sveta še naslednje knjige: Lojzka Bratuž, *Iz primorske kulturne dediščine*. Gre za izbor njenih besedil, ki zajemajo časovni razpon od 16. stoletja do danes, prostor pa od Tržaškega in Goriškega do Gornjega Posočja in Benečije ter so zaradi aktualnega sporočila živa priča o večstoletni slovenski navzočnosti na tem prostoru. Zbornik obsega tri tematske sklope: jezikovnega, literarnega in kulturnozgodovinskega. Ob vsakem prispevku sledi povzetek v italijanskem jeziku. Knjiga obsega 232 strani in jo je oblikoval Franko Žerjal.

Ob izteku leta 2008 je izšla pesniška zbirka Zore Tavčar z naslovom *Žarenje* in podnaslovom *Pesmi 1947-2007*. Gre za nekakšno antologijo pesniškega ustvarjanja Zore Tavčar, ki je po svojem literarnem in kulturnem delovanju dobro poznana tako v naših zamejskih krogih kot v Sloveniji, saj je njena življenjska pot razpeta med rodno Loko pri Zidanem mostu in Trstom ali bolje Opčinami, kjer si je z možem Alojzom Rebulo ustvarila družino. Možu tudi posveča to knjigo v zahvalo za "pol stoletja ljubezni". Zbrane pesmi obsegajo razpon, ki gre časovno od leta 1947 do leta 2007. Tehtno spremno besedo je zbirki, ki je tudi doživela nekaj zanimivih predstavitev, napisal France Pibernik.

V zbirki Naše korenine je sredi leta 2009 izšlo delo diplomirane medicinske sestre Andreje Korenčan z naslovom *Življenje in delo Angele Boškin prve šolane medicinske sestre na Slovenskem*. Življenjska pot je Angelo Boškin iz Pevme pri Gorici, kjer se je rodila leta 1885, vodila na Dunaj, kjer je najprej pomagala bratu, ki je bil trgovec. Leta 1912 se je odločila za poklic medicinske sestre in leta 1918 diplomirala za »skrbstveno« - patronažno sestro. Po prvi vojni se je vrnila v novo državo, kraljevino Jugoslavijo, in s svojim strokovnim znanjem, spretnostjo in značajskimi potezami pomembno prispevala k razvoju javnega zdravstva na Slovenskem. Ko se je leta 1944 upokojila, se je vrnila v rodno Pevmo.

Kar nekaj knjig pa je izšlo v sozaložbi s sestrskima družbama.

Nove pobude okrog PSBL

Ponedeljek, 15. junij 2009, je bil za GMD in slovensko biografiko nasplošno pomemben dan, ker so v dvorani na predsedstvu Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani predstavili tri pomembne novosti. Kot je uvodoma poudaril vodja uredniškega odbora novega Slovenskega biografskega leksikona dr. Andrej Rahten, gre za nov pristop k biografskemu raziskovanju pri ZRC SAZU, s katerim želijo oživiti to raziskovalno področje. V tem smislu so si zastavili za cilj, da obnovijo izdaje v zbirki *Življenja in dela* in izšel je tako 4. zvezek, ki so mu dali naslov *Nova slovenska biografija*. Nato bi obnovili *Slovenski biografski leksikon*. Prvi zvezek SBL 2 z gesli za črto A bo po načrtih v tiskani obliki izšel leta 2011, že oktobra 2009 pa naj bi uvedli spletno verzijo, poimenovano *Slovensko biografsko stičišče*, kakršnega si zamišljajo kot odprt dokument, ki bo na isti strani nudil digitalizirane članke iz SBL in PSBL ter nova, nastajajoča gesla iz SBL 2. Nova spletna stran pa bo tako zasnovana, da bo omogočala izmenjavo mnenj in podatkov z obiskovalci teh objavljenih gesel.

V ta namen sta dr. Oto Luthar za Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti in predsednik Goriške Mohorjeve družbe, dr. Oskar Simčič, podpisala sporazum o sodelovanju pri biografskih raziskavah.

Prav ta nova zasnova biografskega dela na vseslovenski ravni pa je bil izziv, da smo pri GMD začeli snovati nov, dodatni zvezek PSBL. Delo širše skupine sodelavcev vodita prof. Marija Češčut in prof. Peter Černic.

Mesečnik za otroke Pastirček

Otroška revija Pastirček je tudi v minulem šolskem letu izšla v desetih rednih številkah. Revija, ki je zelo priljubljena zlasti med osnovnošolskimi otroki tako na Goriškem kot na Tržaškem, saj ne ponuja le raznolikega branja, ampak uspešno vabi otroke k sodelovanju ter redno objavlja njihove spise in risbe.

Marko Tavčar

UGANKARSKI KOT(L)IČEK

Kombinacija s končno mislijo

Končna rešitev ugank na teh straneh je misel francoskega pisatelja, Nobelovega nagrajenca Françoisa Mauriaca. Prebrali jo boste v vodoravnih vrstah tako, da rešite vseh pet ugank, potem pa črke na poljih s številkami ali po posebnem navodilu prenesete v ta lik.

12	2	11	19	1	10	9	13	8	1
21	19	7	19	16	9	3	12	2	11
19	10	6	9	13	15	2	4	9	6
2	15	7	14	9	8	10	12	8	13
21	2	5	1	19	6	19	21	2	10
4	12	2	20	3	8	5	18	19	10
9	12	2	11	19	16	13	8	1	21
19	7	19	16	15	7	22	17	9	18

Premetanke

Kabaret je dobro pokrivalo za vetrovno vreme.
Nedolžen otrok ima prelep zarobek.
Spomladi požene franža lepe cvetove.
Izgubil sem ključce – zdaj mi ostane samo Ksenija.
Lončar varno prevaža potnike čez reko.

V vsakem zgornjem stavku poiščite besedo, katere črke morate premetati, da naredite novo besedo, s katero bo stavek šele dobil pravi smisel. (Npr. v stavku *Pokveka peče kruh* bi spremenili *pokveka* v *pekovka* in dobili: Pekovka peče kruh.) Začetnice novih besed dajo ime nekega praznika.

21		14		
----	--	----	--	--

Iz Stare zaveze

Na obarvana polja vpišite imena oseb iz Stare zaveze: **A** najstarejši prerok, ki ima svojo knjigo, **B** Kajnov brat, **C** Jakobov sin, oče rodu, ki je dal Izraelu duhovnike in levite, **Č** Izakov sin, ki se je odpovedal prvorojenstvu, **D** prerok, ki se je v viharju vzdignil v nebo, **E** Mojzesov brat, **F** prerok, ki ga je pogoltnila velika riba.

Z že natisnjenimi črkami dobite skozi ves lik besede, ki pomenijo: **A** bivališče menihov ali redovnic, **B** francoski pisatelj, renesančni humanist, **C** levičar, **Č** zveza, povezanost, **D** lepa okrasna cvetlica, **E** plemkinja, **F** sorta jabolk.

Na poljih s krogci dobite ime kralja iz Stare zaveze.

A	Ⓢ					T	A	N	
B	R	⊙			5	A	I	S	
C	⊙					Č	N	I	K
Č	P	Ⓞ	V		20			A	
D	K	A	Ⓜ				1		
E	B			⊙			I	C	A
F			⊙			G	O	L	D

Premikalnica

MIMEZIS
ŽELEZARNA
JUDITA
RADIZEL
STROJEPIS
MELODRAMA

Navedene besede premikajte drugo pod drugo, levo in desno, tako da v štirih zaporednih stolpcih dobite imena štirih svetnikov, ki so hkrati seveda moška imena.

Začetni črki tretjega in četrtega imena imata v končni rešitvi številki 10 in 19.

Križanki dvojčici

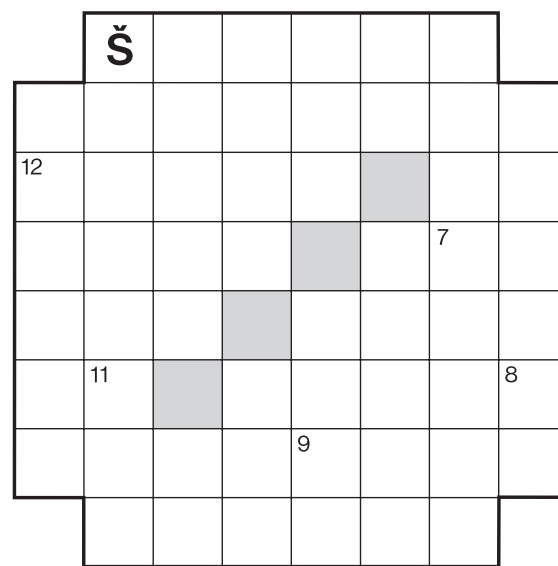
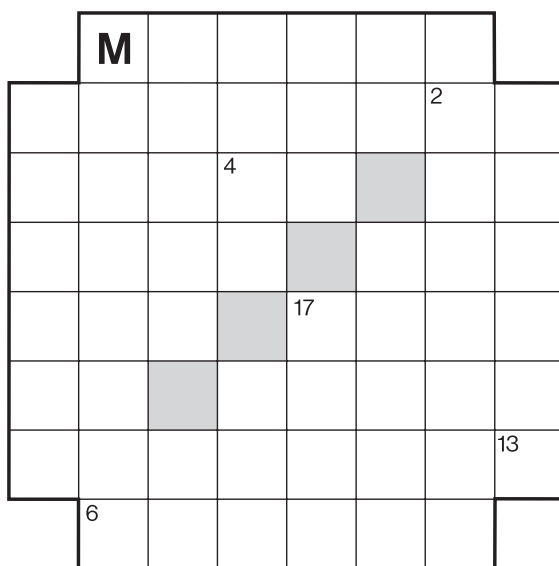
Začetek si pomagajte z že vpisanima črkama in v oba lika po pravilih za križanke vpišite vse spodnje besede, tako da se pravilno križajo. Dvočrkovnih besed ne navajamo.

3 črke: ALT, ANI, FES, ORO, ROK, SEF, SEL, TAT
4 črke: EMIL, GERE, GRLO, NASA, OREL, RESA, SLOP, STIL

5 črk: AREST, ATILA, OLIKA, OREST, PARIS, SEMIŠ, SRMIN, TOREK

6 črk: CVILAK, KROPAR, MARTIN, REFOŠK, SPORED, ŠTEFAN, TALENT, TONAŽA

8 črk: ASTERISK, DEŽNIKAR, MORALIST, NITROLAK, NOVELIST, SPOMENIK, ŠPAROVEC, TOREADOR.

A	c	č	a	e	d	N	b
B	j	i	f	g	h		E
C	o	k	R	l	m	n	p
Č	s	r		A		t	š
D	v	u	z		N		ž
E	bb	aa	čč	dd	cc		E
F	N	ii	ee	ff	gg	hh	
G	jj	L		kk	mm	ll	

Izpolnjevanke

Besede pomenijo: **A** počasen človek, mečkač, **B** organ, ki sodi in odloča o pravnih zadevah, **C** zakonski, poslovni, trgovski ..., sodelavec, **Č** učbenik s krajšimi besedili za učenje, berilo, **D** Židinja, **E** formular, **F** zaključena celota stanovanjskih in drugih hiš, **G** slamnato pokrivalo.

Zdaj si pomagajte z vpisanimi malimi črkami, da črke z vseh tako označenih polj prenesete v spodnja polja. Tam boste dobili pregovor.

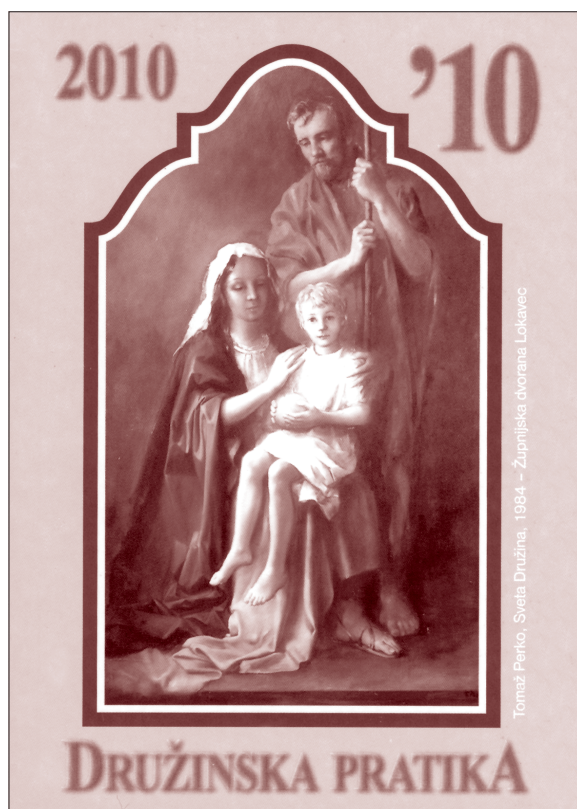
a	b	c	č	d	e	f	g	h	i	j	k	l	
m	n	o	p	r	s	š	t	u	v	z	ž	aa	bb
cc	čč	dd	ee	ff	gg	hh	ii	jj	kk	ll	mm		

UGANKARSKI KOT(L)IČEK

Rešitve ugank

Krizanki dvojčici: Prva vod.: Martin, torador, Orest, ve, NASA, sef, alt, grlo, ži, semiš, asterisk, talent.
Druga: Štefan, spomenik, Paris, tr, orel, oro, rok, slop, ev, Avla, dežnikar, Cvilak.
Izpoljewanaka: A počasnè, B sodišče, C partner, C čitan-ka, D Judinja, E obrazec, F naselje, G slamnik. Če posadiš osat, ne pričaku, da bo zrasel jasmín.

Kombinacija s končno mislijo: »Povej mi, kaj bereš, in povem ti, kdo si.« To drži. Ampak bolje te bom spoznal, če mi poveš, kaj bereš drugič.»
Premetanke: Baretká, obrazek, žaftran, iskanje, čolnar = božič.
Iz Stare zaveze: A s-Amos-tan, B R-Abel-ais, C Levi-čnik, Č pov-Ezav-a, D kam-Elija, E b-Aron-ica, F Jona-gold. Salomon.
Premikalnica: Medard, Izidor, Matija, Erazem]

Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

Naročila: info@celjska-mohorjeva.si,
T 03/426-48-00

KAZALO

- 6** Kalendarij 2010 s koledarjem vrtnih opravil *(Jolanda Pibernik)*
- 30** Prazniki v letu 2010 *Ivan Mohar*
- 32** Astronomski dogodki v letu 2010 *Bojan Kambič*
- 39** 200 let prve omembe Slovenije *Dr. Stane Granda*
- NARAVA**
- 45** Srečanje Albina Seliškarja s slavnima fiziologoma *Mojca Seliškar*
- 51** Ekološka tržnica je zame vse bolj praznik *Marjana Lavrič*
- 55** Kmetujemo iz ljubezni do narave *Marjana Lavrič*
- 59** Krščansko izročilo v imenih rastlin *Mag. Tomaž Petauer*
- ZDRAVJE IN VZGOJA**
- 66** Debelost in vitkost *Mag. Nina Mazi, dr. med.*
- 73** Duhovna rast mladih v luči celostne vzgoje ali kako se ponovno roditi iz vode in duha *Helena Alenka Bizjak*
- PO DOMOVINI IN SVETU**
- 78** Koroško podjunsko narečje v Strojni in na Ojstrici *Akad. prof. dr. Zinka Zorko*
- 87** Kozolec in toplar *Edvard Svetek*
- 93** Kraška hiša v Repnu *Tomaž Štefe*
- 96** Iz Babnega polja do Goričic *Alenka Veber*
- 102** Imena in zanimivosti nekaterih krajev okoli Ljutomera *Marjan Ribič*
- 112** Kamniti renesančni biser ob Jadranskem morju *Dr. Ignacij Voje*
- 116** Z romanja po Turčiji *Jože Strgar*
- KULTURA**
- 120** Medkulturni dialog kot temeljna vrednota *Dr. p. Edvard Kovač*
- 123** »Stari red umira« *Peter Kolšek*
- 127** Literatura v digitalni obliki *Matej Pavlič*
- 136** Informatika današnjega časa *Marko Krečič*
- 142** Na vrtiljaku *Berta Golob*
- 145** Stari so znali! *Janez Suhadolc*
- VERA**
- 150** Moja Cerkev *Roža Gantar*
- 151** Sveti Frančišek včeraj, danes, jutri *Jože Faganel*

- 155** Ostajam pri tebi *p. Pavle Jakob, OFM*
- 156** Jezuit Albin Škrinjar *p. dr. Lojze Kovačič, DJ*
- 162** A. M. Slomšek – pol stoletja zasute sledi *Berta Golob*
- SPOMINJAMO SE**
- 165** Ob dvestoletnici smrti cesarja Jožefa II. – revolucionarja na prestolu
Akad. dddr. Jože Maček
- 179** Jubileji slovenskih peres
- 182** Stanko Vraz *Bogo Jakopič*
- 186** Ob 100-letnici rojstva Ljubke Šorli Bratuž
- 188** Bili smo ptice istega gnezda, pevci iste pomladi ... *Mag. Karolina Godina, dr. med.*
- 193** Koroški plebiscit iz tržaške perspektive *Peter Rustja*
- PRAZNUJEJO**
- 195** Prof. dr. Kajetan Gantar – osemdesetletnik *Dr. Brane Senegačnik*
- ODŠLI SO**
- 200** Janez Gradišnik *France Pibernik*
- 203** Dr. Jožu Mahniču v slovo *Dr. Milček Komelj*
- 210** Dr. Dražigost Pokorn
- 211** Dr. Zmaga Kumer
- 212** V spomin Marti Kmet *Petra Krulc*
- 217** Bilo je nekoč, a ne tako davno *France Pibernik*
- 220** Olivier Clément, naš sodobnik *Pavle Rak*
- LEPOSLOVJE**
- 224** Odtrgani cvet *Berta Golob*
- 226** Božični spomini *Frank Troha*
- 229** Blagodejni pričetek *Stanislav Koštric*
- 231** Trije krogi *Vinko Šmajš*
- 236** Še bi šli k stricu Martinu *Štefka Kac Marn*
- KRONIKE**
- 238** Celjska Mohorjeva družba v letu 2009 *Alenka Veber*
- 251** Goriška Mohorjeva družba v letu 2009 *Marko Tavčar*
- 254** Celovška Mohorjeva družba v letu 2009 *Dr. Anton Koren*
- RAZVEDRILLO**
- 258** Ugankarski kot(l)iček *Jože Stabej*

Mohorjev koledar 2010 - Z uredniškim odborom uredil Matija Remše - Lektorirala Mojca Seliškar - Opremil Jurij Jančič - Prelom Janez Fajfek - Vnos Zmaga Pavšič - Korektura Ljubinka Belehar, Ivan Mohar - Izdala in založila Društvo Mohorjeva družba (predsednik Jože Planinšek) in Celjska Mohorjeva družba, d. o. o. (direktor Jože Faganel) - Natisnila Tiskarna Hren, Ljubljana, v 6000 izvodih - Celje 2009 - ISSN 1318-5462